

კარი პირველი

... გარნა იყო უწევართთა კაცებისა სულსა შინა ზნე რამ მიმალული და ვერსაჩინარი და არსი მისი – მონება მამონისა. რა არღა აპყრია ერმან გონებისა თვალი ზნესა მას კნინსა – განღვივდა იგი და შთავარდა თესლად ცთუნებისა. იმძლავრა ფესვმან უკეთურმან ნიადაგსა შინა ლბილსა, შთასწვდა გეენიასა შესრუტვად ცოდვისა შხამთა. აღმოცენდა ყვავილი კეკლუცი – გარნა დამალპობელი ხორცისა, სურნელოვანი – გარნა დამთრგუნველი სულისა. იხილა და იყნოსა ყვავილი იგი ერმან და უხაროდის, რამეთუ იყო უბრყვილ მიმართ არსისა და უმეცარ მიმართ შედეგისა.

კაცთა გონებისა კარი განიღო ერთი, დახშული მოაქჟამამდე შვიდითა საკლიტულითა უმტკიცესითა, განიხვნა გზა სლვად მორიელისა და იმძლავრა წყურვილმან ხვეჭისა ილეკროთა.

აღაშფოთნა თვალნი უკეთესობითა ყოფამან სხვისმან, მოიცვა გული შხამმან სიხარბისამან და დააბნელა გონება შურმან. განიმახვნენ კაცნი ლახვრად და განიბრტყენენ ფარად მიმართ ერთურთისა. გათითოკაცდა ერი მოგებად საქონელისა და განიბნა წვნევად უმეტესის ფუფუნებისა.

შეება თუთაშხა სატკივართა ქვეყნიერთა, მეოხ ექმნა შეჭირვებასა შინა მყოფსა მრავალსა და განუცრუნვა სხვისისა ოფლითა მოპოვებული ქონება ვიეთთა; მიაგო სამართალი მანქანებითა აღზევებულთა რომელთამე და იღვაწა სახსნელად მიმძლავრებით დამდაბლებულთა; შთაუდო გულსა შინა მშვიდობა მტრად ქმნილთა და გაუცუდა ბოროტთა საქმეთა განზრახვა სხვათა, გარნა იმატა უფრორე:

გამცემლობამან ძმათა და მრუშებამან მეუღლეთა; უმადურებამან მადლფენილთა და ამპარტავნებამან ხელისუფალთა; ლიქნმან ხელქვეითთა და მზაკვრობამან მეცნიერთა; სიმდიდრისა წყურვილმან მცონარეთა, აღზევებისა სურვილმან უმეცართა და სიცრუვემან მერჯულეთა.

ურკვეველ დარჩა თუთაშხა ვითარებასა შიგან, რამეთუ არა უწყიდა, რომლითა ძალით მიეზღო ვალი ქვეყნისათვის თვისისა. მოეკვეთა უნარი მიზეზთა განჭვრეტისა, უქმ ექმნენ ძალნი აღსრულებისათვის საქმეთა საგმიროთა, და ჰრქვა:

– არღა მაქვს ცნობა, კეთილსა ვიქმ ანუ ავსა, უმჯობეს არს, დავიკრიფო მკლავნი მკერდსა ზედა და ვიპყრა ძალი ჩემი უმოქმედობად.

განდგა თუთაშხა ქვეყნისაგან თვისისა, დაინთქა ჭვრეტად და არღა გულისხმა ჰყო სადარდებელი ერისა, რამეთუ ღმერთი არა იყო თუთაშხა.

გრაფი სეგელი

...ზოგი ადამიანი იქნებ ყველაფრით, ათასი საუკეთესო ღირსებით იყოს შემკული და მათი სწორად გამოყენების უნარი კი არ გააჩნდეს. ღირსებები ერთი მონაცემია, მათი სწორად გამოყენების უნარი – მეორე. ორ ადამიანს იქნებ თანაბარი შესაძლებლობები, მაგრამ სხვადასხვაგვარი ზნეობა ჰქონდეს, მაშინ ყოველი მათგანი თავის შესაძლებლობებს საკუთარი ზნეობის თანახმად გამოიყენებს. ადამიანის ნამოქმედარის ღირებულება მისი ზნეობის ღირებულებით განისაზღვრება. დარწმუნებული ვარ, ყველა დროის

საზოგადოებაში იყო არწივის, სვავის თუ ჩიორას მეტ-ნაკლები ასპარეზი და ადამიანი ერთს, მეორეს თუ მესამეს ზნეობრივი მიდრეკილების თანახმად ირჩევდა.

ჟანდარმერიის სამმართველოს უფროსის თანამდებობაზე ხანგრძლივმა სამსახურმა, ხოლო გადადგომის შემდეგ ამ წრეებთან სიახლოვემ, შესაძლებლობა მომცა, თავიდან ბოლომდე გამედევენებინა თვალ-ყური ზემოთქმულის დამამტკიცებელ მკაფიო მაგალითისთვის. ეს არის ორი ძლიერი პიროვნების – აბრაგ დათა თუთაშხიას და მისი მამიდაშვილის, პოლკოვნიკ მუშნი ზარანდიას ცხოვრება და ურთიერთობა. განგებამ ისინი თანაბრად მდიდარი შესაძლებლობებით მოუვლინა ქვეყანას, მაგრამ ზნეობამ სხვადასხვა ასპარეზზე გაიყვანა.

დავიწყებ იმით, რომ თუმცა ღმერთმა მშვენიერება ყოველგვარი სიკეთისა და სათნოების წყაროდ დასახა, მაგრამ წესს გამონაკლისიც უნდა ჰქონდეს და ამჯერად მშვენიერებამ უბედურება შვა: ქართველი ქალიშვილის – ელე თუთაშხიას სილამაზემ სამსახურიდან გადამდგარ პორუჩიკს, გვარად ანდრიევსკის, დაუფიქრებელი, გრძნობისმიერი ნაბიჯი გადაადგმევინა. ამის გამო ქალიშვილის ძმამ, დათა თუთაშხიამ, სასიკვდილო ჭრილობა მიაყენა ანდრიევსკის და აბრაგობას მიჰყო ხელი. ეს მოხდა ათას რვას ოთხმოცდახუთ წელს, როცა დათა თუთაშხია ცხრამეტი წლისა იყო.

ელე თუთაშხია ორჯერ პირადად დავკითხე და, ღრმად ვარ დარწმუნებული, თუ ზღვის ქაფიდან ვინმე შობილა, უთუოდ ელე თუთაშხიასთანა ქმნილება უნდა ყოფილიყო...

არქივში მოძიებული მასალებიდან პორუჩიკ ანდრიევსკის დღიურები 1884 წლის 9 აპრილი

დაწესებულებაში გადამწერი ერთის მეტი არ მყავს. საქმე აუარებელია. ვერა და ვერ ვიპოვე რიგიანი, წიგნიერი კაცი. ამიტომ აქციზის ერთ მოხელესთან ვარ მორიგებული, თვეში ათ მანეთს ვუხდი; სადამოობით მოდის და მუშაობს. ახალგაზრდა კაცია; გიმნაზია აქვს დამთავრებული, მაგრამ საერთო ცოდნით უმაღლეს განათლებამიღებულსაც არ ჩამოუვარდება. ჰუმანიტარული მეცნიერებები, განსაკუთრებით სამართალი აინტერესებს და ეხერხება კიდევ. მუშნი ჰქვია, ზარანდიაა გვარად. კანცელარიის გამგის ოთახში ზის ხოლმე. ჩემს კაბინეტს ამ ოთახთან კარი აერთებს. ეს კარი ხშირად ღია მაქვს, რათა მოხელეს გავაგონო, როცა დამჭირდება.

სამსახური დამთავრდა. ზარანდიას დაველოდე, საბუთები მქონდა შესადგენი და გადასაწერი. მოვიდა. დავისვი და კარნახს შევუდექი. იჯდა, წერდა. ცოტა ხნის შემდეგ ზარანდიამ ცხვირსახოცი ამოიღო. ცხვირსახოცს ოქროს თუმნიანი ამოჰყვა, იატაკზე დაგორდა. ზარანდიამ ფულს დახედა და მკითხა, – თქვენ ხომ არ დაგივარდათო... დავინახე კიდევ, თქვენს ცხვირსახოცს რომ ამოჰყვა-მეთქი. ზარანდია განცვიფრდა, - თან ფული არ მქონია და რანაირად ამოჰყვებოდაო.

თუმნიანი იატაკზე ეგდო, ბზინავდა. ზარანდია ზემოდან დასცქეროდა. ალბათ, ფიქრობდა, საიდან უნდა მოხვედრილიყო ეს ფული ჩემს ჯიბეშიო. მერე შუბლში ხელი იტაცა, ფულს დასწვდა, მაგიდაზე დადო. მოუსვენრობა შეეტყო, აწრიალდა. როცა ჩემი ნაკარნახევის ჩაწერა დაამთავრა, მითხრა, წავალ, ნახევარ საათში დავბრუნდები და გადავწერო.

გამოვკითხე, თუ რამ შეაშფოთა და საით მიიჩქაროდა. აღმოჩნდა, რომ დღისით ვილაც წვრილფეხა მრეწველი შეუმოწმებია, გადასახადს გარიდებული საქონელი უპოვია და დაუბეგრავს. ირწმუნებოდა, – სხვა შესაძლებლობა არ არის, ეს თუმნიანი იმ მრეწველმა შეუმჩნევლად ჩამიგდო ჯიბეში, ქრთამს პირდაპირ ვერ შემომბედავდაო. ახლავმ უნდა მიმიდე, დავუბრუნო და დავტუქსოო. ეს სხაპასხუპით განმიმარტა, ქალაღდები კანცელარიაში გაიტანა და წავიდა. ცოტა ხნის შემდეგ მეც კანცელარიაში გავედი, გამგეს დავემშვიდობე, შინისკენ გავწიე.

რვა საათი იქნებოდა, სამსახურში დავბრუნდი, კაბინეტში შევედი, მაგრამ ისე, რომ კანცელარიაზე არ გამივლია, უკანა კარიდან შევედი და, ჩანს, ჩემი მისვლა გამგეს და ზარანდიას შეუმჩნეველი დარჩათ.

– გამოგართვათ ის ოქროს თუმნიანი? არ უთქვამს, მე არაფერი ჩამიდმიაო? – მოისმა ცოტა ხნის მერე კანცელარიის გამგის ხმა.

– გამომართვა. დარცხვენილი იყო, – მიუგო ზარანდიამ.

– ჰმ, დარცხვენილი! დარცხვენილი კი არა, შეფიქრიანებული იქნებოდა; ალბათ, ეცოტავა და იმიტომ მიბრუნებსო, – თქვა კანცელარიის გამგემ.

– არ ვიცი. შეიძლება, ასეც იყოს.

– არ უნდა დაგებრუნებინათ!

– როგორ? – გამოელაპარაკა ზარანდია.

– უბრალოდ. არ უნდა დაგებრუნებინათ!

– არ შეიძლება.

– შეიძლება. ხაზინა მათხოვრულ ჯამაგირს რომ გიხდით, შეიძლება?: ჯამაგირი გყოფნით? – გამგემ ჩაახველა და ზარანდიას პასუხს დაელოდა.

– ისეთი ჯამაგირი არ არსებობს, კაცს რომ ეყოს. კაცი უნდა ეყოს ჯამაგირს. რაც მეტს მოგცემენ, მით მეტი მოგინდება. ჯამაგირიკი არ არის დიდი და პატარა, მადაა დიდი და პატარა.

კანცელარიის გამგემ, ჩანს, დროზე ვერაფერი მოიფიქრა და კარგა ხნის შემდეგ თქვა:

– თქვენ, უფალო, მადა ჯამაგირზე სამჯერ მეტი გქონიათ!

– მაგაზე არ დავფიქრებულვარ. რაში მატყობთ?

– იმაში, რომ თქვენი ჯამაგირი არ გყოფნით და აქ კვირაში სამჯერ, საღამოობით, თვეში თუმნად კალამს აწრიპინებთ.

ზარანდიამ გულიანად გაიცინა:

- მე ამ თუმნისთვის არ ვმუშაობ, დრო მრჩება, ხომ უნდა გამოვიყენო რამეში?
- თქვენი ნათქვამიდან ისე გამოდის, რომ ფულის გულისთვის არ მუშაობთ. მაშ, ხუთ მანეთადაც იმუშავებდით, არა?
- არა, ხუთ მანეთად არ ვიმუშავებდი!
- მაშ, რას იზამდით?
- თუმნიან სამსახურს მოვძებნიდი.
- თუმანი, რა, ავგაროზია?
- არა, ჩემი ძირითადი ჯამაგირი და კიდევ ერთი თუმანი ის თანხაა, რომელიც საშუალებას მამლევს, სამსახურისგან თავისუფალი დრო, ანუ კვირაში დანარჩენი ოთხი საღამო და კვირადღე, პირადი საჭიროებისთვის გამოვიყენო. მეორე მხრივ, ის დრო, რომელსაც მუშაობას ვანდომებ, თუმანი ღირს და არა ხუთი მანეთი.
- ხი, ხი, ხი, საოცარი თეორიაა, ღმერთმანი! მაგ სიბრძნის ნყაროს ხომ არ დამისახელებთ, მოწყალეო ხელმწიფევ?
- როგორ არა, მაგრამ სხვა დროს იყო. – ზარანდიამ საუბრის გაგრძელებისგან თავი შეიკავა.
- ახლავე ხომ არ აჯობებდა?
- ინებეთ: ძველქართული საერო მწერლობა და ღმრთისმეტყველების ზოგიერთი წყარო.

საინტერესოა, ეს ზარანდია მართლაც ასეთი კაცია, თუ ასეთ კაცს თამაშობს?

1884 წლის 14 ნოემბერი

გუშინ მე და დათა თუთაშხია კედიას ორადგილიანი ეტლით მაზრაში წავედით. ცხენი ტაატით მიდიოდა. დროდადრო ცრიდა. გზად მიმავალ შუახნის ქალს წამოვეწიეთ. დაღლილი, სველი, სიცივისგან გაცრეცილი იყო. დათამ თქვა, ეს ქალი დავსვათ, რაღა დარჩა, ფეხით სიარული კიდევ მეხალისებაო. რა თქმა უნდა, დავთანხმდი. დავსვით, მაზრაში ჩავიყვანეთ.

ჯერ საკანცელარიო ნივთების მაღაზიაში შევედით, საყიდლები მქონდა. მერე მანუფაქტურისთვის შევიარეთ, ორთავეს რაღაც გვჭირდებოდა. საბაზრო კვირადღე იყო, მუშტარი ბლომად ტრიალებდა, დახლთან პატარა რიგიც კი იდგა. ჩვენც დავდექით და დაველოდეთ. რიგმა მალე მოგვიწია, ნოქარს საქონელი გადმოვადებინეთ. ამ დროს დარბაზში შაფათავას ცოლი შემოცქრიალდა. მასწავლებელი შაფათავა ახალგაზრდა კაცია, ცოლიც ახალგაზრდა, ლამაზი ჰყავს, მაგრამ ცოტა ცანცარაა. შემოცქრიალდა და პირდაპირ ჩვენი დახლისკენ წამოვიდა. ხალხი საკმაოდ მოურიდებლად გასწი-გამოსწია. დათას მოადგა, იგივე დაუპირა. დათამ ქალს თვალი შეავლო, გზა არ მისცა. მისი თავაზიანობის ამბავი ვიცოდი და გამიკვირდა. ქალი ეჯაჯგურებოდა, დაჟინებით ცდილობდა, დათა

როგორმე გზიდან ჩამოეცილებინა, ნოქრამდე მიეღწია, მაგრამ არაფერი გამოუდიოდა, დათას დაძვრას მამაკაცის ღონე სჭირდებოდა. შაფათავას ლამაზი ცოლი მაინც არ ცხრებოდა. არც დათა გამოდგა ნაკლებად ჯიუტი, გოჯი არ დაუთმო. ნოქარმა ნაყიდი საქონელი გაგვიხვია, ფულიც გადავიხადეთ, მაგრამ დათამ ადგილი არც ახლა დათმო, არც მე გამიშვა, – იდექიო, და ჩვენს შემდეგ მდგომ ქალს ჰკითხა, რომელი ნაჭერი გნებავთო. როცა ნოქარს ის ნაჭერი მოატანინა, პოზიცია მერეღა დატოვა.

გამოვემგზავრეთ. გზაში ვკითხე, – ეტლიდან ჩამოხვედი, უცნობი ქალი დასვი, მაზრამდე ფეხით იარე და შაფათავას ლამაზი ცოლი კი, მოკვდი და დახლს არ მიაკარე. ეს როგორღა გავიგოთ-მეთქი?

– მისთვის მოვიქეცი ასე, ჩემთვის არ მოვქეცულვარ! – მითხრა დათა თუთაშხიამ.

გამოდიოდა, რომ დათა თუთაშხიას საქციელი შაფათავას ცოლის ინტერესებს ემსახურებოდა. ამ თავზეხელაღებულმა ალტრუიზმმა დამაეჭვა. რიგიანად გამოვკითხე, თუ რას გულისხმობდა, და, აი, რა

გამოვიდა:

თურმე თავზედებად იმდენნი არ იზადებიან, რამდენნიც მერე ხდებიან. თვითონ კი არ ხდებიან, ჩვენ ვაქცევთ თავზედებად: ქალი იქნება თუ კაცი, – შაფათავას ცოლისთანა ტუტუცი, – ერთხელ ინსტინქტურად რომ ჩაიდენს თავზედობას და ამას მორიდებული, ხათრიანი კაცის მიმართ იზამს, ეს კაცი, თავისი ზნეობრივი მონაცემებიდან გამომდინარე, თავზედობას შეარჩენს. მეორედ სხვა სიტუაციაშიც შეიძლება ასე გამოუვიდეს. მესამედაც. ტუტუცი კია, მაგრამ მიხვდება, – თავზედობა ცხოვრებას აადვილებსო, და სიკვდილამდე თავზედი იქნება. ბავშვს ჰკითხეს, რა გატირებსო? გამიღის და ვტირიო!

ახლა პირიქით ვნახოთ: ტუტუცს დღეს არ დაუთმეს გზა თუ რაც არის, და თავზედობა არ გაუვიდა. ხვალაც ასე მოხდა. ეგ იქნებ ისეთსაც გადაეყაროს, რომ თავზედობისთვის მიუზღოს კიდეც. როგორი ტუტუციც უნდა იყოს ადამიანი, ბოლოს და ბოლოს, თავზედობაზე ხელს აიღებს და სამარემდე წესიერი კაცი იქნება.

პარადოქსია. თავზედურს თავზედი იზამს. თავზედთან კი ასე ნაზად მოქმედი საშუალებებით, ვფიქრობ, ვერაფერს გახდება კაცი. მიუხედავად ამისა, ჩემი მასპინძლის თვალსაზრისში მაინც არის ერთგვარი, ჩემთვის გაუგებარი ჭეშმარიტება და ცხოვრებისადმი აქტიური დამოკიდებულების მკაფიო გამოვლინება.

დაკითხვის ოქმი ქ: ფოთი. სამხედრო ლაზარეთი: 1805 წლის მარტის 11.

გამომძიებელი – ქუთაისის საგუბერნიო ჟანდარმერიის როტმისტრი, ევტიხი აგათონის ძე იევლევი.

დაზარალებული – მოსკოვის გუბერნიის ტახტის აზნაური, გადამდგარი პორუჩიკი სერგი რომანის ძე ანდრიევსკი.

კითხვა: ბატონო ექიმო, თვლით თუ არა დაზარალებულის ჯანმრთელობას საკმაოდ ნორმალურად იმისთვის, რომ ჩვენება ჩამოვართვა და დაკითხვის ოქმს უფლებამოსილი იურიდიული საბუთის ძალა ჰქონდეს?

პასუხი: ბატონ ანდრიევსკის მიღებული აქვს ჭრილობა ღვიძლის ზედა არეში. ეს თქვენთვის სამედიცინო ექსპერტიზის დასკვნითაც არის ცნობილი. ამჟამად ბატონ ანდრიევსკის დაბალი ტემპერატურა აქვს, მისი ფსიქიკური მდგომარეობაც ნორმალურია და ჯანმრთელობისთვის ზიანის მიუყენებლად შეუძლია, მოგცეთ ჩვენება. ხოლო ექნება თუ არა მის ჩვენებას უფლებამოსილი იურიდიული საბუთის ძალა, ამის დადასტურება ან უარყოფა ჩემს კომპეტენციაში არ შედის.

კითხვა: ბატონო პორუჩიკო, გთხოვთ, განუმარტოთ გამოძიებას სამხედრო სამსახურიდან თქვენი გადადგომისა და მხატვრის თავისუფალი პროფესიის არჩევის მოტივები.

პასუხი: ეგ საკითხი საქმეს არ ეხება და პასუხის გაცემაზე უარს ვაცხადებ.

გამომძიებელი: ჟანდარმერიის სამმართველოს უფროსმა პირადად გთხოვათ, გასცეთ პასუხი ამ კითხვაზე.

ანდრიევსკი: გადაეცით გრაფ სეგედის ჩემი უღრმესი სინანული იმის გამო, რომ ჯანმრთელობა ხელს მიშლის, შევასრულო მისი თხოვნა. არცა ვარ ამ თემაზე სასაუბროდ განწყობილი. ვიმედოვნებ, მისი თხოვნის შესრულებას ახლო მომავალში შევძლებ.

კითხვა: ვინ მოგაყენათ ჭრილობა, რომელსაც ამჟამად, აქ, ფოთის სამხედრო ლაზარეთში მკურნალობთ?

პასუხი: ზუგდიდის მაზრის მცხოვრებმა დათა თუთაშხიამ.

კითხვა: რით შეგიძლიათ, დაამტკიცოთ, რომ ჭრილობა, სახელდობრ, ხსენებულ დათა თუთაშხიას მოყენებულია?

პასუხი: ამას იგი თვითონ დაადასტურებს: დადასტურება შეუძლია, აგრეთვე, მის დას, ელე თუთაშხიას და ჩემს მსახურს თედორე ნიკიშოვს. ჩემსა და დათა თუთაშხიას შორის სროლა ურთიერთთანხმობით, ნებაყოფლობით მოხდა.

კითხვა: თქვენ გნებავთ, თქვათ, რომ თქვენს შორის დუელს ჰქონდა ადგილი?

პასუხი: არა. ჩვენს შორის მოხდა ურთიერთთანხმობაზე დამყარებული სროლა, წიწასწარ დადგენილი პირობებისა და სეკუნდანტების გარეშე. მოგახსენებთ, ეს დუელად ვერ ჩაითვლება.

კითხვა: გსურთ, თუ არა, აღძრათ სისხლის სამართლის საქმე დათა თუთაშხიას ნინააღმდეგ მის მიერ მოყენებული ჭრილობის გამო?

პასუხი: არავითარ შემთხვევაში და, ამასთან ერთად, ვაცხადებ, რომ დათა თუთაშხიას მიმართ ვინმეს მიერ რაიმე საქმის აღძვრის კატეგორიულად წინააღმდეგი ვარ. რა თქმა უნდა, ვგულისხმობ ჩვენი დამოკიდებულებების ფარგლებს.

გამომძიებლის განმარტება: გამოძიების წინაშე არის დანაშაულის ობიექტური მხარე ანუ ფაქტი: მიმედ დაჭრილი გადამდგარი ოფიცერი, თავისუფალი პროფესიის პირი, ტახტის აზნაური. ჟანდარმერიის სამმართველო, არსებული კანონების საფუძველზე, ვალდებულია, აღძრას სისხლის სამართლის საქმე ჭრილობის მიმყენებლის წინააღმდეგ. დანაშაულის სუბიექტურ მხარეს, ანუ ჩადენის მოტივებს, სასამართლო გამოარკვევს და შემამსუბუქებელ გარემოებებს, თუკი ასეთები აღმოჩნდება, განაჩენის გამოტანისას მიიღებს მხედველობაში. ამჟამად ბოროტმოქმედი დათა თუთაშხია პასუხისგებას თავს არიდებს. მის წინააღმდეგ აღძრულია სისხლის სამართლის საქმე და დანიშნულია დამნაშავის ძებნა.

დაზარალებულის კითხვა: რა სასჯელი ელის დათა თუთაშხიას?

გამომძიებლის განმარტება: თუ დანაშაული არ შეიცავს პოლიტიკურ ან წოდებრივ მოტივს, ანუ ისეთ კრიმინალს, რომელსაც კანონი ტერორისტულ აქტად მიიჩნევს, მაშინ ბოროტმოქმედება კვალიფიცირებულ იქნება, როგორც წინასწარგანზრახული, მაგრამ შეუსრულებული მკვლელობა ან ჭრილობის მიყენება ჯანმრთელობისთვის მძიმე შედეგებით. რაც შეეხება სანქციას, ანუ სასჯელის ზომას, ამას სასამართლო განსაზღვრავს.

დაზარალებულის კითხვა: დაკმაყოფილებულ იქნება თუ არა ჩემი წერილობითი თხოვნა თუთაშხიას მიმართ სისხლის სამართლის საქმის შეწყვეტის თაობაზე?

გამომძიებლის განმარტება: ასეთი თხოვნით შეგიძლიათ, მიმართოთ სასამართლოს, რომელსაც თუთაშხიას საქმე ჩვენ უსათუოდ უნდა გადავცეთ.

გამომძიებლის კითხვა: გამოძიებას ესაჭიროება თქვენი ამომწურავი ჩვენება მომხდარი ინციდენტის გამო. როგორ გირჩევენიათ, თანმიმდევრობით მიაშხოთ ყველაფერი და მე თქვენი ნაამბობი სიტყვასიტყვით ჩავიწერო, თუ კითხვებზე გამცემთ პასუხს?

პასუხი: კითხვები დამისვით.

კითხვა: ჭრილობის მიღებამდე იცნობდით თუ არა დათა თუთაშხიას და თუ იცნობდით – როდის, რა პირობებში გაიცანით?

პასუხი: დათა თუთაშხია მესაქონლე, მეჯოგე კაცია. ზამთრობით თავად ანჩაბადისგან ზღვისპირა საძოვრებს იჯარით იღებს და საქონელს იქ აზამთრებს. იჯარა თითქმის მუდმივია, ამიტომ საძოვარზე დათა თუთაშხიას ფაცხა უდგას და იმ ფაცხაში ატარებს ზამთარს თავის დასთან – ელე თუთაშხიასთან ერთად. იმ ადგილზე ნაპირი

კლდიანია და ჩემთვის, მხატვარ-პეიზაჟისტისთვის, გარკვეულ ინტერესს წარმოადგენს. როცა ადგილი მომეწონა, საძოვრის მოიჯარადრეს მივმართე, კარვის დადგმის უფლება მოეცა. როგორც მოგახსენეთ, მოიჯარადრე დათა თუთაშხია იყო. ნებაც დამართო და მე და ჩემს მსახურს კარვის დადგმაში და დაბინავებაშიც მოგვეშველა. ეს მოხდა გასული, 1884 წლის ოქტომბერში, ანუ ხუთი თვის წინათ.

კითხვა: როგორი გარეგნობის არის დათა თუთაშხია და აქვს თუ არა რაიმე განსაკუთრებული შესაცნობი ნიშნები?

პასუხი: საშუალოზე მაღალია, მძლავრი აღნაგობისაა. შესახედავად – წარმოსადეგი. აქვს ლურჯი თვალები, კეხიანი ცხვირი, ოდნავ მოღუნული, მხედრის წვივები. კობტად, მოხდენილად იცვამს. უყვარს შავი ფერის ქართული ჩოხები და ხშირად იცვლის ერთიმეორეზე უკეთეს ცხენებს. ერთი სიტყვით, მის არისტოკრატი თანამემამულეთაგან თითქმის არაფრით განსხვავდება.

კითხვა: ელე თუთაშხია?

პასუხი: არა მგონია, ეგ შეკითხვა საქმეს ეხებოდეს.

კითხვა: რა იცით დათა თუთაშხიას ახლო ნათესავებისა?

პასუხი: ეს და-ძმა ბავშვობიდანვე ობლები არიან. რამდენადაც ვიცი, ჰყავთ მამიდა, მისი ქმარი და მამიდაშვილები.

კითხვა: რას გვეტყოდით თუთაშხიას განათლებაზე?

პასუხი: სასწავლებელში არ უსწავლია, მაგრამ მაინც საკმაოდ განათლებული კაცია. დაობლებული ბავშვები აღსაზრდელად ხსენებულ მამიდას და მის ქმარს, ხელობით დიაკვანს, აუყვანიათ. საკუთარ შვილებთან ერთად ზრდიდნენ. ორივეს ასწავლეს წერა-კითხვა, საღმრთო წერილი და სხვაც ბევრი რამ. დათა თუთაშხია კარგად ფლობს რუსულ სალაპარაკო ენას, უკეთესად, ვიდრე მე – ქართულს. ალბათ, რუსებთან ურთიერთობაში ისწავლა, მაგრამ სად და როდის – არ ვიცი. მკვირცხლი, საღი გონება აქვს. უაღრესად პატიოსანი, სამართლიანობის მოყვარული ახალგაზრდა კაცია.

კითხვა: რა გაკავშირებდათ, რა ურთიერთობა გქონდათ დათა თუთაშხიასთან?

პასუხი: ძლიერ ახლო მეგობრული დამოკიდებულება გვქონდა. მიუხედავად მომხდარი კონფლიქტისა, ახლაც უდიდესი პატივისცემით ვარ გამსჭვალული, როგორც დათა თუთაშხიას, ისე მისი დის, ელეს მიმართ.

კითხვა: ასე ახლო ურთიერთობაში მყოფ ადამიანებს ერთმანეთის სასიკვდილოდ გამეტება მოგიხდათ; ალბათ, საამისო სერიოზული მიზეზიც იყო: მითხარით, რას მოჰყვა კონფლიქტი?

პასუხი: დათა თუთაშხიამ მე და თავის დას, ელეს, ტახტზე ნახევრად წამოწოლილებს მოგვასწრო. აქვე აღვნიშნავ, რომ ჩვენს შორის პლატონური დამოკიდებულების მეტი არასოდეს არაფერი ყოფილა.

კითხვა: როგორ დაგინახათ დათა თუთაშხიამ და რა მოხდა ამის შემდეგ?

ექიმი: ბატონო როტმისტრო, ავადმყოფი მოიქანცა, დაკითხვის განგრძობა მის ჯანმრთელობაზე უარყოფითად იმოქმედებს. ბატონ ანდრიევსკის დასვენება ესაჭიროება.

გამომძიებელი: ვაკმაყოფილებ თქვენს თხოვნას. იმედი მაქვს, ბატონი ანდრიევსკი რამდენიმე დღის შემდეგ გაცილებით უკეთესად იქნება და საშუალება მოგვეცემა, განვაგრძოთ დაკითხვა.

ჩემი ჩვენებები სწორად არის ჩაწერილი...

დაზარალებული: (ს. რ. ანდრიევსკი)

გამომძიებელი: (ე. ა. იევლევი)

დაკითხვას დავესწარი – ექიმი: (ნ. ტ. შულცი)

ლ. დ. შვანგირაძის 1885 წლის 27 მარტი.

თანახმად თქვენი ბრძანებისა, მოვაწყე თვალთვალი ფოთის სამხედრო ლაზარეთში მკურნალობისთვის მყოფი გადამდგარი ოფიცრის, ს. რ. ანდრიევსკის სანახავად მისულ პირებზე, ლაზარეთის პერსონალთან ურთიერთობაში მყოფ პირებზე და შემდეგ გარდაცვლილი პორუჩიკის სამარეზე მიმსვლელებზეც.

მოგახსენებთ, რომ ბ-ნ ანდრიევსკის გარდაცვალებამდე არ შემოსულა რაიმე ცნობა ბოროტმოქმედ დათა თუთაშხიას ან მისი კაცის ფოთში, კერძოდ, ლაზარეთში გამოჩენის შესახებ. დაკრძალვის შემდეგ მეცხრე დღეს, ანუ მიმდინარე წლის 26 მარტს, დილის თერთმეტ საათზე, ლაზარეთის დარაჯთან – ნასალდათარ ს. ტაბალუასთან – მივიდა მისი თანამესუფრე და მასავით ლოთი ნავსადგურის მტვირთავი ი. ბიბილეიშვილი, გაუბა საუბარი და, სხვათა შორის, დაინტერესდა ბ-ნ ანდრიევსკის ჯანმრთელობით. როცა ბიბილეიშვილმა პორუჩიკის გარდაცვალება შეიტყო, დაკრძალვის ადგილი იკითხა. ტაბალუამ სამარის ადგილი დაწვრილებით აუწერა. ბიბილეიშვილმა კიდევ ცოტა ხანს დაჰყო და წავიდა, ხოლო ტაბალუამ ამ შეხვედრის შესახებ დაუყოვნებლივ მაცნობა.

ამ ბოლო დროს ფოთის დუქნებში დ. თუთაშხიას სახელი ხშირად იხსენიება და შესაძლებელი გახდა იმ პირთა აღრიცხვაზე აყვანა, ვინც თუთაშხიას ნაცნობობას ან ამხანაგ-მეგობრობას კისრულობს. ასეთთა რიცხვში იყო ხსენებული ბიბილეიშვილიც.

ტაბალუას ცნობის შემდეგ დაუყოვნებლივ გავეცი ბიბილეიშვილზე თვალთვალის ბრძანება და მოვაწყე ორი საფარი სამხედრო სასაფლაოზე. ბიბილეიშვილზე თვალთვალმა შედეგი ვერ მოიტანა. როგორც ახლა გახდა ცხადი, თუთაშხიამ მასთან შეხვედრა მოასწრო იქამდე, სანამ თვალთვალის დაწყება მოხერხდებოდა. ამჟამად პატიმრობაში მყოფი ბიბილეიშვილი გადაჭრით უარყოფს როგორც თუთაშხიასთან შეხვედრის ფაქტს, ისე მასთან ნაცნობობას საერთოდ, მაგრამ ტყუის: თუთაშხიას მისვლა სასაფლაოზე და ბ-ნ ანდრიევსკის სამარის ადგილად მიგნება ბიბილეიშვილის მიერ მიწოდებული ცნობით მოხდა.

ბოროტმოქმედი თუთაშხია სამხედრო სასაფლაოს მიდამოში შეღამებისას გამოჩნდა. მოდიოდა და იქაურობას მალულად ათვალიერებდა. ერთ მხარეს საფარში ისხდნენ ფელდფებელი ივანიცკი და პოლიციელი შარია. მეორე მხარეს – ვახმისტრი სტროპილინი

და გოროდოვოი მახათაძე. მე და უბნის პოლიციელი თურნავა მოშორებით ჩირგვებში ვიწექით და თვალს ვადევნებდით ოპერაციის მსვლელობას.

თუთაშხიამ ვერც ერთი საფარი ვერ შენიშნა, პირდაპირ ბ-ნ ანდრეევსკის სამარისკენ გასწია. საფლავის ბორცვთან მხოლოდ ერთი წამით შეჩერდა. ჩანს, ადგილის დასახსომებლად იყო მოსული, - სტროპილინმა დაუყვირა, ხელები მაღლაო, წამოდგა, ბოროტმოქმედი მიზანში ამოიღო. ასევე მოიქცა მახათაძეც. მაშინ თუთაშხიას ზურგს უკან ფელდფებელმა ივანიცკიმ ჰაერში გაისროლა და პოლიციელ შარასთან ერთად თუთაშხიას შესაპყრობად გაემართა. ბოროტმოქმედი ჩაწვა, ორი მაუზერი მოიმარჯვა: იგი სტროპილინის და მახათაძის მხრიდან სამარის ბორცვით აღმოჩნდა დაცული. ამიტომ მათთვის ყურადღება არ მიუქცევია – მიზანში ივანიცკი და შარია ამოიღო. ივანიცკიმ მეორე იარაღიდან ესროლა, მაგრამ დააცდინა. მოპირდაპირე მხრიდან სროლა ატყდა. შარამ იყვირა და კოჭლობით გაიქცა. ამას ორმხრივი სროლა მოჰყვა: თუთაშხია სამარის ბორცვებს შორის მიხობავდა და ისროდა. ივანიცკი მძიმედ დაიჭრა: მე და უბნის პოლიციელი თურნავა დროულად გავეშურეთ თუთაშხიასთვის გზის გადასაჭრელად, მაგრამ სტროპილინისა და მახათაძის შაშხანების ცეცხლის არეში მოვხვდით და, რა თქმა უნდა, ჩავწექით: თუთაშხიამ არეულობით ისარგებლა და მიიძალა.

მოგახსენებთ კიდევ ერთ დეტალს: პოლიციელი შარია ირწმუნება, რომ ჭრილობა გოროდოვოი მახათაძის მიერ ნასროლი ტყვიით მიიღო და არა თუთაშხიას მაუზერიდან ნასროლით. ამის შემოწმება შეუძლებელია, რადგან შარიას ჭრილობაში ტყვია არ ჩარჩენილა. პირადად მე დარწმუნებული ვარ, რომ შარიას თუთაშხიამ მიაყენა ჭრილობა. რაც შეეხება ფელდფებელ ივანიცკის – მისი ჭრილობიდან მაუზერის ტყვიაა ამოღებული.

ბოროტმოქმედ დ. თუთაშხიას ძებნა, მისი შესაძლებელი მისვლის ადგილების თვალთვალი გრძელდება.

გრაფი სეგედი

... როდესაც დამნაშავე პასუხისგებას თავს არიდებს, თვით ეს პროცესი სხვა, ახალ დანაშაულებებს ქმნის. მართლმსაჯულების წინაშე მით უფრო გადაჭრით დგება ბოროტმოქმედის შეპყრობის საჭიროება, რაც უფრო იზრდება მის მიერ ჩადენილ დანაშაულთა რიცხვი. აბრაგის ცხოვრება, არშიყი ქალის ცხოვრების დარად, შედგება იმისგან, რაც მან ჩაიდინა და სამძებრო დაწესებულებებისთვის ცნობილი გახდა; იმისგან, რაც მას არ ჩაუდენია და მიეწერა; და იმისგან, რაც მან ჩაიდინა და გაგებით კი ვერავინ ვერაფერი გაუგო. აქედან გამომდინარე, თუთაშხიას დოსიე სწრაფად გაიზარდა და იმდენად წინააღმდეგობრივი, ზოგჯერ საეჭვო ხასიათის ცნობებით შეივსო, რომ სამსახურებრივი მოვალეობის გარდა, პროფესიული ცნობისმოყვარეობაც გვამომძრავებდა, ნამდვილად გაგვეგო, რა ჩაიდინა და რა არ ჩაუდენია თუთაშხიას. პირადად მე უაღრესად მაინტერესებდა მასთან პირისპირ შეხვედრა, საუბარი, მის ფსიქიკაში ჩახედვა. აბრაგობის პირველი ოთხი წლის მანძილზე თუთაშხია, თითქმის დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, საქართველოს ფარგლებს არ გასცილებია. ეს გარემოება საშუალებას გვამლევდა, ასე თუ ისე, უწყვეტი თვალ-ყური გვედევნებინა მისთვის და იმედი გვქონდა, რომ დღეს თუ ხვალ გაებმებოდა ჩვენს მიერ დაგებულ რომელიმე მახეში.

თუთაშხიას, ეტყობა, ეხალისებოდა პოლიციასთან და ჟანდარმერიასთან ამგვარ დამოკიდებულებაში ყოფნა, რაც, იქნებ, იმიტაც აიხსნებოდეს, რომ ხალხში ყოველი მისი

პატარა წარმატებაც კი დიდ გამოხმაურებას პოულობდა, ამდღებდა მის ავტორიტეტს, აკმაყოფილებდა მის პატივმოყვარეობას. არსებობს გარდუვალი კანონზომიერება. აბრაგის ხვედრი, ბოლოს და ბოლოს, სახრჩობელა, მდევრის ტყვია ან გამცემის ხანჯალი თუ საწამლავია, მაგრამ თუთაშხია, ჩანს, განგების რჩეული იყო და მისი ბედისწერა ჯერჯერობით კანონზომიერებებს არ ემორჩილებოდა. ზემოხსენებული ოთხი წლის მანძილზე სამძებრო დაწესებულებებმა ოცამდე ისეთი კაცის გადმოძიება შეძლეს, ვისაც თუთაშხია ენდობოდა და სტუმრობდა. დასაშვებია, რომ ამ ოციდან ათმა მას მოსალოდნელი საფრთხე გაუხილა, მაგრამ დანარჩენ ათს თუთაშხიამ ალღო უდავოდ თვითონ აუღო და აღარ გაჰკარებია. ამავე ხნის განმავლობაში ჩვენთვის მრავალგზის გახდა ზუსტად ცნობილი, თუ სად და როდის უნდა მისულიყო იგი. აქედან ხუთჯერ თუ შვიდჯერ თუთაშხია დანიშნულ ადგილზე სულ არ მისულა და პოლიციის გაძლიერებული რაზმი მას ამაოდ ელოდა. ერთხელ ისიც მოხდა, რომ საიმედოდ შემორტყმული ალყიდან გაიპარა, პოლიციისავე საჯინბოდან რვა ცხენი წაიყვანა და, როგორც შემდგომში გამოირკვა, ოზურგეთში გაყიდა. ისეთი შემთხვევაც იყო, რომ თურმე, ამაოდ შემორტყმულ ალყაში რაღაცნაირად შეიპარა, მასპინძელთან ივახშმა და კვლავ გაიპარა. ეს რამდენიმე მაგალითი იმისთვის მომყავს, რომ ჩემს ხანგრძლივ პრაქტიკაში ერთადერთი შემთხვევა იყო, როცა აბრაგი გაუგებარი თავგამოდებით ეხუმრებოდა და ეთამაშებოდა – სახრჩობელას თუ არა, კატორღას მაინც.

ათას რვაას ოთხმოცდაცხრა წელს თუთაშხია უკვალოდ გაქრა. ამის გამო ხალხში ათასნაირი ხმა დაირხა, მაგრამ სარწმუნო – არც ერთი. ვფიქრობ, მეტისმეტად სუსტ, მისი ღირსებებისთვის სათაკილო მოწინააღმდეგეებად მიგვიჩნია, თამაში მობეზრდა...

თიყვა ძაძუა

– ვიცნობდი რას ქვია! ცალი თვალი გაფუჭებული რომ მაქვს, დათა თუთაშხიას გულისთვის მაქვს, თითქმის. თვალი არ დამკარგვოდა, რა გამაჩერებდა მნათედ. ისეთი ხელობა მქონდა, წავიდოდი სამუშაოდ და ორმოცი-ორმოცდაათი თუმანი მომქონდა ოჯახში. ამ ოდა-სახლს რომ უყურებ, წაბლია სუფთად, იმ ფულებით არის აშენებული და ჯიჯიხიას საყანე მიწებიც იმ ფულით ვიყიდე მაშინ. კასრის ფიცარს ვთლიდი, ორ კაპიკს იძლეოდნენ ცალში, ძალიან მაგარი საშოვარი იყო და ხელობადაც კაი სასიამოვნო; მიადგები უშველებელ წიფელს – კენწერო მზემდე წვდება, სწორია ლარივით და სუფთა, სადამდეც თვალი აგიწვდება, ნუჟრის ნასახი არ უჩანს არსად. თუ ხარ შეჩვეული, წიფლის ხის ხასიათი თუ გესმის – შეატყობ უცებ, დასკდება ადვილად, თუ ძარღვს დაიყოლიებს და გაგაწვალებს. ეს კია, ნაფოტი უნდა გამოუღო მაინც. ასე, მტკაველი, მტკაველ-ნახევარი უნდა ქონდეს სიგრძე ნაფოტს და სამი-ოთხი თითის დადება სისქე. დახეთქავ ნაჯახით; გაჩვენებს მაშინ, ვარგა თუ არ ვარგა საკასრედ. მარტო კაცი ვერ დაამუშავებ კასრის ფიცარს, ამხანაგი გჭირია, ან მუშა, ბირდაბირი უნდა გაგიწიოს ვინმემ. ამხანაგი ჯობია, კაი მუყაითი ამხანაგი.

ავიღე მოსავალი იმ შემოდგომაზე, გასაყიდი გავყიდე, სარჩო დავაბინავე და წავედი ყუბანში სამუშაოდ – სტანიცა არის ერთი, მთებშია, ბარაკაევკა ქვია. ბარაკაევკას აქეთ, ჩვენსკენ, დიდი წიფლის ტყეებია და იმ ტყეებში კასრის ფიცარი კეთდება – ცის და ქვეყნის, უთვალავი! პატარ-პატარა დაბებია იქ, ტყის მუშების დაბები. ათასი რჯულის ხალხია იმ დაბებში. ვიცნობდი ძველებს ყველას. ყოველ წელიწადს მივდიოდი და მეცნობებოდა, აბა რა იქნებოდა! ათისთავებს ჩემი მისვლა უხაროდათ ძალიან: ხელობა

კარგი ვიცოდი და იმიტომ... მივედი, ვიპოვნე ამხანაგი, კაზაკი იყო ერთი, კრავეცი გვარად, კარგზე კარგი ხელოსანი და კიდევ უკეთესი კაცად კაცი. ვიმუშავეთ ერთი თვე. შეხვდა სახადი საწყალს და მოკვდა. იმ წელიწადს დიდი სახადი იყო იქ, ბევრი ხალხი წაიღო სენმა. ნამეტნავად, მოსული ხალხი დაიხოცა, თვარა, იქაურებს სახლებიც უკეთესი აქვთ, სახნავ-სათესიც არ აკლიათ, საქონელი ყავთ თავისი. მამღრად, სუფთად მაცხოვრებელს სახადი იმდენად ვერ მიუდგება. ასეა ეს.

დავრჩი მარტო. ხალხი შეთხელდა და მუშაც არ იშოვნებოდა. ადგილობრივი კაცი მუშად არ დაგიდგება და არც ამხანაგად უნდებარ; მთელი ოჯახით გადის სამუშაოზე, ტყეს ბალახით თიბავენ და ხვეტენ ფულებს. მუშად აყვანა იქით უნდა მას შენი.

იმსიშორეს მისული უკან ხომ არ წამოვიდოდი და დავიწყე ჯახირი მარტომ. გავწვალდი, გავბეზრდი კაცი. ხელის ჩაქნევა მქონდა გულში. მივატოვე და წავალ, ვფიქრობდი მე, და ამ დროს მოვიდა ტყეში დათა თუთაშხია. ფერდობზე უცხო კაცი რომ ამოდიოდა, დავინახე, მაგრამ შორიდან კი არა, ახლოს რომ მოვიდა, მაშინაც ძლივს ვიცანი. სად იყო დათა თუთაშხიას წელში გამოყვანილი შავი ჩოხები და ჯიშინი კვიცები! ფეხით მობანდალებდა, ექვსშაურიანი ნათრევი წულები ეცვა. ვაი, შენს დათას, ვიფიქრე მე, ახლოს რომ მოვიდა და გამიცინა.

– რა გაქვს სასაცილო, რა დაგმართნია ეგ?! – ვუთხარი მე

– ისე მაქვს საქმე, პატარა ხანს სადმე უნდა შევაფარო თავი, – მითხრა.

ერთი კია: ძველმანი ეცვა, თუ რა იყო, იმ ჩანჩურა და შეუხედავ ხალხში ბატონიშვილივით გამოჩნდა. ტანი აკლდა თუ ფეხი! ქალებმა ხომ მთლად თვალები დაივსეს მისი ცქერით.

რას იქმს კაცი! მივიყვანე ათისთავთან, აგერ, ამხანაგი მომივიდა-მეთქი. დავიწყეთ მუშაობა. კასრის ფიცრის გათლისა დათას არაფერი ესმოდა, მაგრამ ნაჯახის ხმარება კაი იცოდა, ადვილად ისწავლა ყველაფერი და მუყაითი კაცი რომ იყო, ის არის მთავარი.

პირველ დღეს ხის წაქცევა არ დაგვჭირვებია, მქონდა წაქცეული ხე და იმის დაჭრა დავიწყეთ. შორიახლოს პოკლონსკი და მისი ვაჟიშვილი ჭრიდნენ ხეს მაგრამ რანაირი იყო ის ხე თუ იცი! შემოწვდომა სამ-ოთხ კაცს რომ გაუჭირდებოდა, ისეთი. მეორე დღე თავდებოდა, რომ ჭრიდნენ და დათას სულ იქით ქონდა თვალი – ხან სისქეს უთვალთვლებდა და ხან სიმაღლეს. ხის წაქცევა დათას არ უნახავს-თქვა – უნახავს, მაგრამ ის ხეები სულ სხვა ხეებია, მათი წაქცევა სხვა წაქცევაა სულ და მიტომ ქონდა დათას ცნობისმოყვარეობა. დაიყვანეს პოკლონსკებმა, როგორც იქნა, ის უშველებელი წიფელი. გაიტკაცუნა ხემ. გაიგონა დათამ ტკაცანი, შემატოვა ხელში ბირდაბირი და მიაშტერდა წიფელს. დაიძრა ხე, დაენარცხა მიწაზე. შევხედე დათას: ხერხვის დროს რომ იყო მუხლებზე, ზის ისევ ისე, კაცის ფერი არ ადევს, ოფლი ნამივით აყრია სახეზე და, გეფიცები მაღალ ღმერთს, წამოხტომაზე და გაქცევაზეა. თუ არ გაიქცეოდა, არ მეგონა. დიდხანს იყო ასე. მერე მკლავით მოიწმინდა ოფლი, მოტრიალდა და მოკიდა ისევ ბირდაბირს ხელი.

მეგონა, შეერვია უკვე და აღარ გაიკვირვებს ხის წაქცევას-მეთქი, მაგრამ ერთი საოცრება დაჩემდა: ამოვარჩევდით ხეს, მივადგებოდით წყვილი ცულით, მკლავის სიმსხო ნაფოტს

ხომკაკალივით ვაყრევინებდით. იმაზე რომ მივიდოდა საქმე, აგერ-აგერ უნდა წაიქცეს ხე, დაანებებდა თავს, გადგებოდა განზე და უყურებდა, როგორ დაწვებოდა ის დევივით წიფელი. არა მართლაა კაი საყურებელი: მეხვივით გაიღებს ტკაცანს, თითქოს ხერხემალში გადატყდაო. ზეზეა ჯერ კიდევ, ერთს შემოტრიალდება ადგილზე და მერე გადაქანდება დასაწოლად. მიდის და ლეწავს ყველაფერს, რაც დახვდება გზა-გზა. ფოთოლი ქმინავს: ტოტებს ლიწინ-ლიწინი გააქვს – იმტვრევა ტოტები და იმიტომ. ისეთი ხმა გამოდის, ამირანი რომ კვდებოდეს და სიკვდილის წინ ამოიხროს. დაასკდება მიწას – შეინძრევა ნიადაგი, დაიზანზარებს ყველაფერი. თვითონ ხე ბუყუნს გამოიღებს, – კაი მაგარ ვაჟკაცს მუშტი რომ შემოუკრავს მკერდში, იმისთანა ბუყუნს, ოღონდ ათასჯერ უფრო დიდს, და მიჩუმდება ყველაფერი – დავყრუვდიო, იფიქრებ. გდია ხე საცოდავად. იმწამსვე ჩაკიდებენ თავს ფოთლები. სიჩუმეა ისეთი, წყვდიადში გეგონება თავი დიდი სიჩუმეა, ძალიან!

ამის ყურება უყვარდა დათას. ახლოს თუ ჭრიდნენ ხეს სხვები, მიანებებდა თავს სამუშაოს და წავიდოდა საყურებლად. რამდენჯერ უთქვამს ჩემთვის:

– თიყვა, ძმაო, კისერი მომჭერი, თუ გინდა, და ხეს ადამიანივით და კიდევ უკეთესად გაეგება ყველაფერი. ადამიანზე ლამაზად და უკეთესად სიკვდილიც შეუძლია და სიცოცხლე ხომ იცის და იცის უკეთესი.

ასეთების თქმა უყვარდა დათა თუთაშხიას და რომ იტყოდა, ჯეროდა თავისი ნათქვამის მერე.

გადავუხვით სათქმელს. დავბერდი და მავიწყდება სალაპარაკო. გაიარა ცოტა ხანმა, მოვიდა დაბაში ერთი ნასაღდათარი კაცი თავისი ცოლით. ის ცოლი თან დასდევდა, თურმე, სანამდე მისი სალდათი ქმარი სამსახურს იხდიდა. უშვილოები იყვნენ და ლოგინი რომ ლოგინია, ისიც არ ქონდათ, ისე მოვიდნენ. რატომ მაინცდამაინც იქ მოიყვანა ღმერთმა თუ ეშმაკმა, რა ვიცი, რას გაიგებ კაცის ასავალ-დასავალს, მარტო ის სალდათი ხომ არ მოსულა ასე. რამდენიც იყო იქ მაცხოვრებელი, ყველა ასე შიშვლიკანა მოვიდა და მერე გაიჩინეს სარჩო-საბადებელი და მოიკიდეს ფეხი. კითხა ათისთავმა, ტყის ჭრა თუ იციო. არაო, სალდათმა, ტრამალის კაცი ვარ, ცულით შეშას თუ დავჩეხავ, თვარა ტყის მუშაობისა არ გამეგებაო. მაინც მიიღო სამუშაოდ ათისთავმა, მუშახელი აკლდა. მე და დათას გვთხოვა, ატარეთ ტყეში, მუშად გამოიყენეთ და ასწავლეთ კასრის ფიცრის გათლაო. დაიქცეს ის დღე, იქიდან დაიწყო ყველაფერი უბედურება და რა დაიწყო, აგერ ვიტყვი დალაგებით.

სალდათს და მის ცოლს ბუდარა და ბუდარიხა ერქვათ. რა ერის და რა რჯულის იყვნენ, კაცმა არ იცის. რუსულს ლაპარაკობდნენ, მაგრამ ისეთი რუსული იმ ერთხელ გავიგონე მე. ბუდარას ორივე თვალი მთელი ქონდა და მაინც ნამეტანი გლახად ხედავდა, სალდათობაში მოკლებია სინათლე. კარგი მუშა იყო ორივე. ბუდარიხა დედაკაცი იყო, მაგრამ თავის ბუდარაზე უკეთესად თუ არა, უარესად არ მუშაობდა. დათამ მათ ჯაფას ორი დღე უყურა და მითხრა, დღეში ათ შაურად ცოდონი არიან, თითო მანეთი ვამლიოთო. მუშის ფასი მაშინ იქ ორი აბაზი იყო, ჩვენ ათ შაურს ვამლევდით და ახლა კიდევ მანეთი რატომ უნდა მიგვეცა! დაიჟინა დათამ და რას ვიზამდი, თხუთმეტ შაურზე დამიყოლია მაინც. გაუხარდათ და უფრო უკეთესად დაიწყო მუშაობა ორივემ. ვასწავლეთ ნელ-ნელა ხის ამორჩევა, მისი წაქცევა, მისი დაჭრა, დახეთქვა, გათლა და დალაგება. მალე ისწავლეს, მონდომებით მოეკიდნენ საქმეს და იმიტომ. არა, მაინც რანაირი მუყაითები

იყვნენ, ღმერთო შენი სახელის ჭირიმე: ტყეში ქინქლა იცის იმდენი, თუ დამპალ კუნძს არ წაუკიდდე და არ ახრჩოლე, სადაც მუშაობა გიხდება, იქ, ერთ საათში შემოგაცლის ის ქინქლა ხორცს და ძვალს დაგიტოვებს მარტო. ბუდარას და ბუდარიხას არაფერი დამპალი კუნძი და მისი ხრჩოლება არ ჭირდებოდათ, არაფერი ქინქლა მათთვის არ არსებობდა... წალუნავდნენ თავს დილაუთენია და დაღამებამდე დასვენება არ იცოდა არცერთმა. ეს არაფერი კიდევ, როგორი თავაზიანი და კაი გაზრდილი იყო ორივე! პირზე სულ ღიმილი და მოკრძალებული სიტყვა-პასუხი ქონდათ და უბატონოდ ქათამს არ გაცემდნენ ხმას. სალამი იცოდნენ – ორად იკეცებოდნენ, დღე იქნებოდა თუ ღამე, და ლოცულობდნენ იმდენს, დაყუდებულ ბერს შეშურდებოდა მათი ღვთისმოსაობა.

ერთხელ, სხვათა შორის, ვთქვი, დოქში წყალი მოგვძველებია-მეთქი. გაიგონა ბუდარამ, გამომტაცა ხელიდან ჭურჭელი, დაეშვა ფერდობზე. ვეძახე და ვემუდარე, – ნუ იზამ-მეთქი. ვინ გაიგონა! ერთი ვერსი წყლამდე იყო ჩაფრიალებული დაღმართი და ერთი ვერსი აქეთ, აღმართში სასიარულო. ამოარბენინა. დაგვალევიანა, არ წყურებია მას თვითონ.

სიყვნენ ჩვენთან ერთი თვე, ისწავლეს ხელობა და დაიწყეს მუშაობა თავისთვის, ცალკე. ჩვენთან რომ იყვნენ, ქობის აშენებას მაშინვე მოკიდეს ხელი. ვასწავლიდით, როგორ უნდოდა, და კიდევ ვეშველებოდით მე და დათა; ვუკეთებდით, რაც თვითონ ვერ მოდევდათ ხელში – კოჭი, ჩალანგარი, კარი და რა ვიცი, კიდევ რა. ჩვენთან რომ იყვნენ, იმ ერთ თვეში გააკეთეს ოთხი თუმანი ფული. გაძნენ, საცოდავები. პატარა კიდევ ჩაიცვეს და დაიხურეს ტყის კვანძებზე. ქობის კედლები ამოყვანილი ქონდათ უკვე, მიანებეს ქობს თავი და ბოსლის აშენება გამოიწყეს. გამოიწყეს და ორ კვირაში ბოსელი ამოიყვანეს, ხუთი ძროხა რომ თავის ნაშენით მოთავსდებოდა, ისეთი. ესენი აქ გასამდიდრებლად და დასასახლებლად მოსულან, ვიფიქრე მე. დათას ისე უხაროდა ცოლ-ქმრის შრომა და მოცადეობა, თითქოს მისთვის შენდებოდა ის ქობი და ის ბოსელი.

კაი, ბატონო! ერთხელ, შუადღე იქნებოდა, ასე. ვსხედვართ მე და დათა ტყეში, ვისვენებთ, ვჭამთ რაღაცას. მოვიდნენ ბუდარა და ბუდარიხა. დავიწვიეთ. ვთქვით ამ მთის, იმ მთის. ბუდარიხა გველაპარაკება, არ ვიცი თ ხელობა ისე კარგად ჯერ, რომ ჩქარა ვიმუშაოთ და ბევრი ფიცარი გავთალოთ, დღეში თითო მანეთს გამოვდივართ

და ხარჯი რამდენი გვაქვს, ხომ იცით კარგადო. ქობი დასამთავრებელი გვაქვს, ლოგინები და ოჯახში ათასი სხვა რამე გვჭირდება. ძროხაც გვინდა და ფული არ გვეყოფნისო. თხუთმეტი მანეთი გვასესხეთ, ამკვირია ძროხას ვიყიდით და, გინდათ, გიმუშავებთ იმ ფულს და გინდათ, ფულად დაგიბრუნებთო. სიტყვის თქმა არ მაცალა დათამ, მისცა თხუთმეტი მანეთი ბუდარიხას და უთხრა, – თქვენისთანა გამრჯელი ადამიანებისთვის ყველაფერი ალალია, იყიდეთ ძროხა და ღმერთმა ხელი მოგიმართოთო. თქვეს ცოლ-ქმარმა ასი მაღლობა, ისხდნენ კიდევ და წავიდნენ თავისი ქობისკენ.

არ მომეწონა, სიმართლეს ვიტყვი, არც მათი მოსვლა და არც დათასგან ფულის სესხება. არ დამნანებია, ღმერთია მოწამე, მაგრამ არ მესიამოვნა და ვუთხარი დათას ეს. მაინც, რატომ არ გესიამოვნაო, მკითხა დათამ. არ ვიცი, ვუთხარი მე, წინათგრძნობა მაქვს ცუდი და მერე გამოჩნდება, მართალი რომ ვარ-მეთქი. კვირას ბუდარა და ბუდარიხა ღამიანად გავიდნენ დაბიდან, ბარაკაევკაში ბაზრისთვის ადრიანად რომ მიესწროთ. გაიგო ყველამ, დიდმა და პატარამ, მუდმივად მაცხოვრებელმა თუ დროებით ჩამოსულმა, ძროხის საყიდლად წავიდნენო. დილითვე დავინახე, დაბაში რაღაც შეიცვალა, უფრო სხვანაირად იყო

ყველაფერი, თითქოს. მამაკაცები დაფიქრებული იყვნენ, ქალები ქვეშ-ქვეშ იყურებოდნენ გაჯავრებულებით. რა ამბავია, ვიფიქრე მე. ამას იქაურებზე ვლაპარაკობ, თვარა, მოსულები წავიდ-წამოვიდნენ საითღაც მეტი წილი და ვინც დაბაში დარჩა, იყო ისე, როგორც სხვა დროს მინახავს.

ის ჩვენი დაბა ბექობზე იდგა და სალაყბო ადგილიდან ფერდობზე იყო გადასახედი. იმ ფერდობით გზა ამოდიოდა. ბარაკაევიდან მომავალი მგზავრი ამ გზაზე უნდა ამოსულიყო, სხვაფრად ვერ მოვიდოდა დაბაში. შუადღე კაი ხნის გადასული იქნებოდა. დავინახე, იქაურ მოსახლეებს ყველას, ოჯახის მთელი შემადგენლობით, სალაყბოზე მოეყარათ თავი და გადაჰყურებდნენ გზას. ჩუმად იყვნენ, ხანდახან ვინმე თუ იტყოდა კანტიკუნტად რამეს, თვარა გზას თვალს არ აშორებდნენ, ისხდნენ ასე, ჭოტებივით, ვითომ მიცვალებული უნდა მოესვენებინათ იქიდან. კი მივხვდი, რა მოლოდინიც ტრიალებდა, მაგრამ მაინც მივაყურე მათ გადალაპარაკება-გადმოლაპარაკებას და დავრწმუნდი სწორედ რომ მივხვედრილვარ: ბუდარების და მათი ძროხის მოსვლას ელოდნენ. გლეხი კაცისთვის საკვირველი არ არის, მეზობელი რომ საქონელს იყიდის, იმ საქონლის ნახვა მოუხდეს, მაგრამ მამაცხონებულებს, ხუთზე ნაკლები ძროხა არც ერთს არ ყავდა; ახლა მათი ნაშენი, აქეთ ღორები, იქით კრუხ-წიწილი და ბატი, და ბუდარების ერთი ძროხა მოლოდინად რომ უღირდათ, ამან გამაკვირვა ძალიან. ეს ხალხი, თავის დროზე, შიშველი და მშიერი მოვიდა აქ, მაგრამ ახლა ნამეტანი მდიდარი იყო ყველა. ნაკაფი ტყეები ქონდათ ამოძირკვეული, კარტოფილს თესდნენ ზედ უამრავს. კარტოფილის მოსავალი იცის იქ, უკეთესს ნუ იტყვი. ერთნაირი ჯიშია, იისფერი კანი აქვს, სულ წვრილი ბოლქვი მუშტისხელაა და კომბოსტოსხელაც მინახავს. ერთ ტომარა სათესლეს, ერთიმეორეზე, ოცდახუთი ტომარა მოსავალი მოყავს. ხუთასი და ექვსასი ტომარა კარტოფილი ყველა ოჯახს მოუდის. ყიდიან. გაზაფხულის პირზე ყიდიან, რომ გამვირდება, მაშინ. პურის და სიმინდის ყანები ცალკე აქვთ, ტყის დამუშავებიდან შემოსავალი – ცალკე. მთავრობა იმ ტყე-ღრეში და გადასაკარგავში არ არის და გადასახადის ასაკრეფად კაცი არ მოდის. მდიდრები არიან, ნამეტანი მდიდრები! ბუდარას ძროხის ასე გაფაციცებული და მუშტმოღერებული მოლოდინი რა იყო, ვერ გავიგე ვერაფრით. ვუთხარი დათას, ასე და ასეა-მეთქი. რაღაცას ჩხირკედელაობდა ნაჯახით. მიანება თავი, წამოვედით და დავსხედით ჩვენც იმ სალაყბოზე.

სადაცაა უნდა გამოჩენილიყო ბუდარა ბუდარიხიან-ძროხიანად, მაგრამ იგვიანებდა. ეს ხალხი კრინტს არ ძრავდა არც ერთი და გაგიჟებას კი იყო ყველა.

– ყაჩაღები დაუხვდნენ, ალბათ, და წაართვეს ძროხა! – თქვა ერთმა ისეთი ხარხარი ატყდა, ვითომ უსაშველოდ სასაცილო ეთქვას რამე. გაუხარდა ამის მთქმელს, ოხუნჯობა მომიწონესო, და კიდევ თქვა:

– დახოცეს ყაჩაღებმა, ალბათ, ბუდარა და ბუდარიხა!

ისევე ახარხარდა ხალხი.

აღარ მოიშალა ასეთების ლაპარაკი იმ კაცმა და იცინოდნენ სხვები, სანამდე დაიღლებოდნენ. დაიღალნენ და გაჩუმდნენ უწინდებურად. იმ კაცმა კიდევ სცადა მასხრობა, მაგრამ რომ აღარ აყვა აღარავინ, გაჩუმდა ისიც. ნახევარი საათი ისე გავიდა, ბუზის გაფრენას გაიგონებდა კაცი.

გამოჩნდა, როგორც იქნა, ბუდარა, ეგერ, შორს. ახლოვდებიან თანდათან. ყუბანზეც მსხვილფეხა საქონლისთვის რქებში იციან თოკის წაბმა და წინ გამოძლოლა. მოდის წინ ბუდარა, უჭირავს ხელში თოკი, მოყავს ძროხა. უკან ბუდარიხა მოდევს წვეპლით ხელში.

მოახლოვდნენ.

– თხა უყიდიათ, თხა! – დაიძახა ვილაცამ.

ხალხმა ჩუმად ჩაიხიბითა, ხარხარს მოერიდნენ, ბუდარიხამ არ დაგვინახოსო. თხა არ იყო ის, ძროხა იყო, კაი ჯიშის მთის ძროხა. არ იცოდნენ, უბედურებმა, იმ ძროხის ამბავი. მათი ძროხებივით ბევრ რძეს ვერ მოიწველიდა, მაგრამ რასაც მოიწველიდა, ის რძე მეტ ერბოს დაიყენებდა, ვიდრე მათი ბათმანი. არ იცოდნენ ეს და უხაროდან, პატარა ძროხა პატარას მოიწველისო.

ფერდობს ამოყვნიენ და რომ მოაწიეს, ასე, ოც ნაბიჯზე, დაიჩურჩულა ვილაცამ:

– უკუდო ძროხა უყიდიათ, შეხედე!

კუდი მართლა წაკვნიტილი ქონდა ბოლოში იმ ძროხას, მტკაველზე თუ ცოტა მეტი. ტყიან ადგილში ძროხას რაც მეტი გრძელი კუდი ექნება, მით უკეთესია, ბუზს და ქინქლას უკეთ მოიგერიებს. კუდმოკლე ძროხა გაწვალდება, ბუზი შეაწუხებს. გაწვალებული და შეწუხებული საქონელი წველაში იკლებს. წაკვნიტილი კუდი რომ დაინახეს, იმწამსვე დამშვიდდა და დაწყნარდა ყველა: უარესია ბუდარების ძროხა ჩვენს ძროხებზეო!

დაიშალა ხალხი, წავიდნენ სახლებში და თავის გზაზე.

– ასეთი უგუნური და ბოროტი ხალხი თუ გინახავს სადმე! – მითხრა დათამ. – რა უხარიათ, ნეტავი? რამდენი მეტი მდიდარი მეზობელი ეყოლებათ, უკეთესი არ არის მაგათთვის? გაგიჭირდება რამე, მიხვალ შეძლებულ მეზობელთან, დაგეხმარება და გაგიმართავს ხელს. ეს რა ხალხია, არ მესმის მე!

იმ ხალხის ამბავი დათამ მართლა არ იცოდა. მე ვიცოდი. დაჭმული ყავდათ ერთმანეთი, შურით აღარ იყო არც ერთი, ლატაკი რომ გამდიდრდება, ასე იცის. ის დაბები გამდიდრებული ლატაკების დაბებია. ცუდი ხალხია ნამეტანი, თვარა, მიგდე ყური და აგერ ნახავ, რაც გამოვიდა ბუდარებიდან და მათი ძროხიდან. შენს მტერს!

დააბეს თავისი კუდმოკვნიტილი ძროხა ცოლ-ქმარმა ჩიქვანის სასახლისხელა ბოსელში, დაუწყეს წველა და რა მოხდა, თუ იცი? რა მოხდა და, იმ დაბაში ისეთი მეწველი ძროხა არ გამოდგა მეორე. არ ჯეროდა არავის, ჩვენს ძროხებზე მეტს და უკეთესს ეს კუდწაკვნიტილი თხა როგორ მოიწველისო, მაგრამ კაი მამაძალდი დედაკაცი ყოფილა ბუდარიხაც; იშოვნა სადღაც შუშის ჭურჭელი, შეიტანდა ბოსელში ცარიელს, გამოიტანდა იქიდან სავსეს, ჩამოატარებდა თავისი ქობისკენ საქვეყნოდ, იცოდა, ფანჯრებიდან ცალი თვალით რომ უჭვრიტინებდნენ გულგახეთქილი მეზობლები და ისე გამოივლიდა, ვითომ ქილა რძე კი არა, დადიანების მემკვიდრე მოყავდა სამიძოდ. გადარია ეშმაკმა დედაკაცმა მთელი დაბა.

გავიდა კიდევ პატარა ხანი. დაიწყო გაშრობა ბუდარების ძროხამ. გაშრა ერთ კვირაში. იყო მშრალად თვე, თუ ნაკლები, და გაიპარა ერთ დღეს ნახირიდან. ბუდარების ძროხა გაიპარაო, გაიგო დაბამ და უარესად გადაირია დიდიან-პატარაანად ყველა: სულ ერთი თვე ცოდნია ამ თხას გაშრობა, მეტი არა, და ახლა უკვე ხბოც ეყოლება მოგებული სადმე, მყუდრო ადგილასო. იცის ზოგმა საქონელმა ხბოს მოსაგებად გაპარვა. დაძებნეს ერთხელ თავისი ძროხა ცოლ-ქმარმა – ვერ იპოვნეს. მე და დათაც წავედით საძებნელად, მოვიარეთ ყველა ხევი და კუნჭული – სად არის ძროხა! შეღამებული იყო უკვე, დაბაში ვბრუნდებოდით და ამასობაში შემოგვესმა დედაკაცის მოთქმა. ავედით იმ ზარის და ტირილის ხმაზე. რას ვხედავთ: გდია ბუდარების ძროხა ყელგამოჭრილი, უწევს გვერდით მარგილით თავგაჩეჩვილი რუხი ბოჩოლა. ბუდარისას გაუწეწია თმა, დგას მუხლებზე და ტირის, შულაიას ქალების კაი დატირება რომ გაგიგონია, იმაზე უკეთესად. შვიდი-რვა კაცი დგას გარშემო, ისინი, ბუდარების ძროხის მოკლე კუდი რომ უხაროდათ. დაუკრეფიათ გულ-ხელი და ისეთი სახეები აქვთ, ვითომ ამსიმძიმე სადარდებელი არც მათ და არც მათ მამა-პაპას არ შეხვედრია არასდროს...

– შეხედე ამ მამამაღლებს რა საქმე უქნიათ, თიყვა, ძმაო! – გადმომჩურჩულა დათამ. – ამ ცოდვის ჩამდენი ამათშია რომელიღაცა, მომკალი თუ გინდა.

გაჯავრებული იყო დათა უზომოდ, ლოყები უცახცახებდა სულ. წამოავლო მოულოდნელად ხელი მარგილს, დაერია იმ დადარდიანებულ ხალხს და ვინ საით გაიქცა, ვერც ერთს ვერ შევასწარი თვალი. გაშველება რომ ვიფიქრე, მარგილი უკვე გადაგდებული ქონდა დათას, ისე უცხად მოხდა ყველაფერი.

ათისთავმა ბარაკაევკაში კაცი აფრინა. ამოვიდა მეორე დღეს უღვაშებგაბზევილი ბოქაული, სკირდა ქონდა იმ ბოქაულს გვარი. ნახა ის საცოდაობა, მიიკითხ-მოიკითხა ხალხში, როგორ იყო ამბავიო. ჩუმად უჩივლეს ნაცემებმა დათას, მაგრამ იძუნწეს, ფული ვერ გაიმეტეს ბოქაულისთვის მისაცემად. ხუთი მანეთი მივართვი სკირდას. მამბობინა, მარგილის ტრიალი როგორც მოხდა. მოკვდა სიცილით, – კაი უქნია, ცოტა მოგხვედრიათო, გამოუცხადა ხალხს, გამოთვრა არაყით და წავიდა, საიდანაც იყო მოსული, იქით. დამრჩნენ ხლისტები ნაცემიც და ხახამშრალეზიც. ხლისტებიო, რომ ვამბობ, ასე ეძახიან მათ, სარწმუნოება აქვთ ასეთი და იმიტომ დაარქვეს ასე. იმას მერე ვიტყვი, რანაირიც იყო მათი სარწმუნოება. გავიდა სამი დღე, ნაცემი ხლისტები რაღაც მალულად და ჩუმ-ჩუმად დაიარებიან სამუშაოდ. შევნიშნე, გაცეცხლებით, მაგარი გაცეცხლებული იყო დათა იმ მარგილს რომ ატრიალებდა, მაგრამ მაინცდამაინც გამეტებით არ დაურტყამს არავისთვის, იქ ვიყავი და ვხედავდი ყველაფერს.

გამინაპირა ერთმა, დამიწყო გამოკითხვა, შენი ამხანაგი რას ფიქრობს და რა გუნებაზე არისო. მივხვდი მაშინვე: რომ დააბეზდეს ბოქაულთან დათა, ამის შინებიათ, დაგვხოცავს სათითაოდო. დათა რას ფიქრობდა და, ნანობდა, რატომ გავლახე ის კაცები, დამნაშავე ეგებ მათში არც იყო ვინმეო, მაგრამ ასე ხომ არ ვეტყოდი ხლისტებს. ჯერჯერობით გზად ნუ შეეფეთებთ, მოერიდეთ, რამე საშინელება არ დაგმართოთ-მეთქი. აბა რა ვქნათ, როდემდის ვიმალოთ, იქნება არც გვიპირებს რამეს, მაგრამ ესეც ხომ უნდა ვიცოდეთო. ხვალ მოდი, გაგიგებ ყველაფერს-მეთქი. მოვიდა მეორე დღეს, – გვიშველე რამე, ღმერთი გადაგიხდის მაგიერსო. ღმერთი არ ვიცი მე, ხუთი მანეთი შემიგროვეთ და მერე ვილაპარაკოთ-მეთქი. წავიდა, უთხრა სხვებს ეს ამბავი. კითხეს თავის ქრისტეს... იმ

ხლისტებს საკუთარი ქრისტე ყავდათ იქ, ცოცხალი ქრისტე, მათსავით კასრის ფიცრის მუშა იყო ისიც. მიეცით ეგ ხუთი მანეთი და დააშოშმინეთო, ქრისტემ. მომიტანეს და მომცეს. ჩავიდე ჯიბეში, დავიბრუნე ბოქაულისთვის მიცემული ფული და დავრთე ნება – თამამად იარეთ სამუშაოზე, მე ვარ პასუხისმგებელი-მეთქი.

ბუდარები თავის ზარალს გლოვობდნენ. იგლოვებდნენ, აბა რა, მაგრამ აქეთ დათას კრიჭა რომ ვერ გაუხსნა ვერაფერმა, ის თქვი შენ. ასეთი მოწყენა და ჯავრი თუ შეეძლო, არ ვიცოდი მანამდე. იყო ასე დარდიანი და მოღუშული.

ერთ დღეს უცებ გამხიარულდა დათა. გამეხარდა, გუნება რომ დაუბრუნდა, მაგრამ ისიც მითხრა გულმა, რაღაც საკვირველს რომ აპირებდა. ვკითხე. არაფერი არ უთქვამს შაბათამდე. შაბათს საქვეყნოდ თქვა, – ბუდარებს ფული ვასესხე, ბარაკაეცკაში ერთად მივდივართ, ძროხები და ცხენი უნდა ვიყიდოთო.

– რატომ შვრები მაგას-მეთქი, – ვკითხე.

– შემძლია და მიტომ, რატომ არ უნდა ვშვრებოდე, ნეტავი! – მითხრა დათამ.

გადავიქნიე თავი და გავჩუმდი.

ღამიანად წავიდნენ ერთად სამივენი. საღამოს დაბრუნდნენ. ორი ძროხა ამოიყვანეს თან, თავისი ბოჩოლებით, და კაი მშვენიერი ცხენი. დათას არ შეცდებოდა ამორჩევა. კაცი არ გამოჩენილა სალაყბოზე მათ შესახვედრად. შინიდან ცხვირი არ გამოუყვია არავის, ფარდების იქით იყვნენ ჩასაფრებული და იქიდან უჭვრიტინებდნენ ამბავს.

იქირავეს ბუდარებმა მუშები, ამოძირკვეს საკარტოფილედ და საყანედ კაი ძალი მიწა. იყიდეს სათესლე, მოხნეს და დაფარცხეს. დაამთავრეს ქოხი, იყიდეს საჭირო ნივთები, ღორები და ფრინველებიც გაიჩინეს.

ველარ მომითმინა გულმა ვკითხე ერთ დღეს დათას: – რამდენი მიეცი ბუდარებს, ასე რომ აივსნენ და აშენდნენ-მეთქი.

შემომხედა დათამ, მიყურა პატარა ხანს, ისევ მიუშვა ფიცარზე ნაჯახი და მერე მითხრა:

– შენ რა გაგიფუჭდა, თიყვა, ისინი თუ აივსნენ და აშენდნენ?

– რა უნდა გამიფუჭდეს, მაგრამ შენ რომ გაგიჭირდეს, თუ გგონია, ბუდარები და მისთანები გადაგყვებიან ზედ?!

– მე არ გამიჭირდება ისე, მაგენის დახმარება რომ დამჭირდეს, – მომიბრუნდა დათა. – ქონებას გაიჩენენ, შეძლებული კაცისთვის სიკეთე ადვილი საქნელია. სხვა შეხვედრათ ვინმე გაჭირვებული და როგორც მე დავეხმარე მაგათ, ისე დაეხმარებიან მაგენიც იმ გაჭირვებულს. ჩემი გასაჭირი თუ დადგა, მეფისნაცვლის ნათლული რომ ვიყო, ის ვერ მიშველის.

– დავინახავთ მაგასაც! – გავიცინე მე. – ყველას დასანახად და შესაშურებლად რომ გამოქონდა ბოსლიდან მონაწველი რძით სავსე ჭურჭელი, იმაში შევატყვე, რაც ხალხია მაგენი... აღდგომა და ხვალეო, ნათქვამია. რამდენი მიეცი მაინც?

– სამასი მანეთი. თვითონ მივეცი. ვასესხე. ვაჩუქებდი, მაგრამ ქონება შენით ნაშოვნის უნდა. ნაჩუქარი უყუათოა, არ გაგიჩერდება კაცს.

გაზაფხულდა და წამოვედი აქეთ. მოვუარე ყანას და საქონელს. დავბრუნდი ისევ დაბაში, სამუშაოდ. ძალიან ცუდ გუნებაზე დამხვდა დათა და ვერც ვათქმევინე ვერაფერი, რა აწუხებდა.

დადგა შემოდგომა, აილო დაბის ხალხმა მოსავალი. ბუდარამ და ბუდარიხამ ქვეყნის პური და კარტოფილი დააბინავეს, ქვეყნის ერბო და ყველი შეინახეს, ათფუთიანი ტახი დაკლეს. დათას ვალიც გაისტუმრეს, მაგრამ ის თავაზიანი, ზრდილობიანი და კეთილი ბუდარები სადღა იყვნენ, თავიდან რომ იყვნენ ისეთი! ბუდარა-ბრუციანმა თვალში უკეთესად გამოიხედა. ბუდარიხამ ტყეში მუშაობას თავი დაანება, შინ დაჯდა, საქსოვი და სხვა ხელსაქმე დაიჭირა ხელში, – ოჯახს მოვლა უნდაო. ბუდარამ, ღმერთმა იცის საიდან, ერთი კოჭლი მოიყვანა მუშად. იმ კოჭლს ჭკუაც კაი გვარიანად აკლდა, იღრიჭებოდა სულ და თავისთვის ბურტყუნებდა რაღაცას. ამუშავებდნენ გათენებიდან დალამებამდე, აბაზს აძლევდნენ დღეში, წელი მოწყვეტაზე ქონდა, საცოდავს. არა, ზედმეტი არ იყო ის კოჭლი, სოფელს ერთი სულელი ჭირდება უეჭველად, მაგრამ იმდენ შრომაში აბაზი უღმერთობა იყო და ცოდვა. უთხრა დათამ ბუდარას ეს. ბუდარამ, – სულელს მეტი არ ჭირდებაო.

ტყიდან რომ ბრუნდებოდა ბუდარა, ის ღირდა ნახვად: მოდის დიდბატონივით წინ თვითონ, მოდევს უკან სევა-სულელი ძუნძულ-ძუნძულით და მოაქვს ბუდარას მთელი ხელსაწყო თან - ცულები, რანდები, კომბალი, ხერხი, სოლები და უროები, გადასდის ხვითქი. ხელსაწყოს ტყეში ვტოვებდით ყველა. შევინახავდით სადმე, წვიმას რომ

არ გაეფუჭებინა, ისე. კაცს არ ახსოვს, ხელი ეხლოს ვინმეს. მომპარავენო, ოთხ-ხუთ ვერსს ატარებინებდა იქით-აქეთ, აკლდა ვითომ უამისოდ ჯაფა და ჭაპანწყვეტა სევას!

ადრეც მქონდა შემჩნეული, მაგრამ, არ დავფიცავ, მეჩვენება-მეთქი, ვფიქრობდი ჩემთვის: ბუდარიხა დათაზე თვალეზს რომ აცეცებდა, იმაზე ვამბობ და მოგახსენებ. ახლა, რომ მოძლა და მოსუქდა, შეტევაზე გადმოვიდა, პირდაპირ. არ აქცევდა დათა ყურადღებას და ამაზე მთლად გადაირია ქალი, აღარ იცოდა, რა ექნა, დაურეცხავი არ დაუტოვებია ჭინჭი და დაულაგებელი კუნჭული. ისე, კი იყო ვალდებული, ერეცხა და ეკერებინა ჩვენთვის, ჩვენით აშენდნენ და აივსნენ, მაგრამ ეს ფაციფუცი იმის რომ არ იყო და სხვა რაღაც უნდოდა ბუდარიხას, ეტყობოდა ყველაფერში. არ მომწონდა ჯერ მისი საქციელი. მერე ვიფიქრე, დათას რა დაუშავდება ამით, რას წააგებს-მეთქი. ხლისტები ისე იყვნენ ერთმანეთში, ვითომ ყველა ცოლ-ქმარი ყოფილიყო. მათი სარწმუნოებით, სხვა ხლისტის ცოლთან წოლა ცოდვა კი არა, მტრედების ღულუნად ითვლებოდა. ამის შემყურე ბუდარიხა გადაირეოდა, აბა რა იქნებოდა! ვუთხარი დათას, ქალებზე ნაკლებობაა მაინც, ხლისტები მართლმორწმუნეებთან საქმეს არ იჭერენ, ხომ ნახე ეს, და ბუდარიხას ნამდვილად არა უშავს, ნუ გააწვალე მაგ ქალი, აუსრულე გულის ნადები რა გიჭირს-მეთქი! არ მიიკარა დათამ ბუდარიხა. მე ეს საქმე ვიკისრო, ისე გამოვა, თითქოს იმისთვის დავებმარე მაგენს, რომ მერე საწადელი ამესრულებინაო. იტრიალა ბუდარიხამ ერთხანს

კიდევ, გადაუწყდა იმედი და აღარ დაადგა ჩვენსას ფეხი. მოგვიწია ისევ ღელეზე ჩვენი საცვალის ჭყლეტამ და საცოდაობამ.

სანამდე არაფერი ებადათ ბუდარებს, პირიდან ლუკმას იცლიდნენ და სხვას უყოფდნენ. გამდიდრდნენ – ბუდარა წეკოს არ მოაწევინებდა არავის და ბუდარიხა კვერცხს – ბარაკავეკვაში რომ ღირდა ათი ერთი შაური – ტყეში ორ შაურნაკლებ საკუთარ დედას არ მიცემდა. ჩემთვის და დათასთვის ხომ გაწყვიტეს ყველაფერი: რამე რომ დაგვჭირვებოდა და გვეთხოვა, არ მოგვცემდნენ – ენანებოდათ, და არც მოგვყიდდნენ – დათას ფულით იყვნენ აშენებული და ერთ ჩარექა რძეში ფულის გამორთმევა რცხვენოდათ. უარს გვეუბნებოდნენ, არ გვაქვსო!

ბუდარიხამ არყის ქვაბი გაიჩინა. ხდიდა არაყს და ყიდდა. სევა-სულელს ტყიდან შეშის ზიდვით ზურგი ქონდა გადატყავებული, მაგრამ მათი არაყი უფულოდ გემოთი არ გაუსინჯავს. მაგიერში, ბუდარიხა ბრავას რომ დააყენებდა და გადაწურავდა, ბაზალუყი მთლად სევასი იყო. ჭამდა, საცოდავი, ბაზალუყს, დადიოდა გამოლენჩებული და მუცელი წყალმანკიანივით ქონდა გაბერილი.

მიუხობდნენ ხლისტები ბუდარებს, დაუწყეს ქადაგება – ჩვენი სარწმუნოება მიიღეთო. ბუდარიხა დაიყოლიეს მალე, – დალევა არ შეიძლება არყის, თვარა, ისე ხადე და ყიდე, რამდენიც გენებოსო. გახლისტდა და კურო არ მოკლებია მას მერე, მაგრამ ბუდარამ არ ქნა არაფრის დიდებით. მართალია, ცოლი გაუხლისტდა და ბუდარამ, როგორც მართლმადიდებელმა, მის ლოგინში წოლის უფლება დაკარგა და არც უნდოდა, მაინცდამაინც, ეს საქმე, მაგრამ თვითონაც რომ მიეღო მათი სარწმუნოება, თამბაქოს წევას და არყის სმას უნდა ჩამოშორებოდა და ამას ვერ შეეღია. რა იცოდა, უბედურმა, რა დღე მოელოდა, თვარა მოკლავდა ცოლს და არ შეუშვებდა იმ სარწმუნოებაში ცოცხალი თავით.

რა მოელოდა და, აიშვა თავი ბუდარიხამ. მოიარა ყველა ხლისტის ლოგინი, რამდენიც იყო დაბაში. უფლება ხომ ქონდა, მაგრამ არც არავისი პატივისცემა არ დაიკლო – მადა ჭამაში მოდისო, ნათქვამია. იქით ხლისტები სკდებოდნენ გულზე, ბუდარას რომ ვერაფერი დააკლეს და რომ ვერ გადაიბირეს, მტრად გადაეკიდნენ, მოსაკლავად არ დაინდობდნენ, მაგრამ იცოდნენ, ჩვენი ნაამაგარი რომ იყო ბუდარა, დათასი ეშინოდათ ნამეტანი და ვერ უბედავდნენ ვერაფერს. ცემდა ბუდარა ბუდარიხას ყოველდღე, სხვა კაცებთან ნუ მიდიხარო. არ იშლიდა ბუდარიხა, ასეთი სარწმუნოება მაქვს, ეს საქმე რომ არ გავწიო, საიქიოს წარვწყმდებიო. ქალს საბაბი მიეცი და დააოკებ მერე?!

უყურა დათამ ამ ბინძურ ამბავს, უყურა და მეუბნება ერთ დღეს:

– თიყვა, მმაო, ადლობელი ვარ შენი, რომ მიმიღე და შემიკედლე. გადაგიხდი პატივისცემას, თუ მაცალა ღმერთმა, მაგრამ ველარ გავჩერდები აქ, არ შემიძლია ამ ხალხის ყურება, ცოდვას დავიდებ ნამდვილად – ღვთის შვილებია მაინც. მოვიციდი პატარას კიდევ, სანამდე ამხანაგს იპოვნოდე ან მუშას გაიჩენდე, და წავალ მერე.

ვარწმუნე, დარჩი, რა გესაქმება ამ ხალხის-მეთქი, მაგრამ არ მოიშალა და ახლა ვფიქრობ, არ ვიყავი მართალი, დარჩენას რომ ველაპარაკებოდი: დათა თუთაშხია ისეთი კაცი იყო, უმსგავსობას ვერ მოითმენდა, ჩაერეოდა უსათუოდ და იმ გაფუჭებული ხალხის ცხოვრებაში ჩარევა საქმეს შორს წაიყვანდა ძალიან.

შელამებული იყო, ერთხელ, ძილს ვაპირებდით. ატყდა დაბაში ყვირილი და დავიდარაბა. გადავიხედე ფანჯარაში, მისდგომოდა ბუდარა ხალიუტკინის ქოხს კეტიტ ხელში, უბაგუნებდა კარებს და უყვიროდა თავის ბუდარიხას, გამოეთრიე მანდედანო! არ გამოვიდა ბუდარიხა. ხლისტები კარში გამოფენილიყვნენ დიდიან-პატარიანად, სეირს უყურებდნენ. იცოცხლე, მათ ხელები ექავებოდათ და ფეხი ეწეოდათ ბუდარას საცემრად, მაგრამ ცალი თვალი აქეთ ეჭირათ, ჩვენკენ, და სკდებოდნენ ჯავრით. შეამტვრია კარი ბუდარამ, შევარდა ქოხში. ხალიუტკინი თავპირისმტვრევით გამოვარდა იქიდან, იყვირა, მიშველეთო! ცემა ბუდარამ ჯერ, როგორც მოეხასიათა, თავის ცოლს, და უთხრა მერე, – შინ წამოდი ახლავეო. არ ქნა ბუდარიხამ, – სანამ ღვთის ნებას არ ავასრულებ, არ წამოვალო. მაშინ კეტი დასცხო ბუდარამ. ცემს ბუდარა, იკლაკნება ხვლიკივით ბუდარიხა და არ მიდის შინ. გარეთ ერთი ჩოჩქოლი და გაქცევა-გამოქცევაა. რომ დაიღალა ბუდარა ცოლის ცემით, კიდევ უთხრა, – არც ახლა წამოხვალო? სულ არ წამოვალ, აღარ მინდა შენი ცოლობა, ხალიუტკინთან ვრჩებიო. დაუდასტურა გარედან ხალიუტკინმა: იყავი მანდ, არ წაყვე, ეგ უღმერთო და ჭირიანი რაში გჭირდებაო. გაშრა ბუდარა, იფიქრა, ტკბილი სიტყვით ვეტყვი, ეგება დამიჯეროს და წამომყვესო. იქამდე მივიდა საქმე, თვალცრემლიანმა დაუწყო ხვეწნა, მაგრამ ბუდარიხა თავისაზე დადგა, არ ქნა არასგზით. რომ აღარ გაჭრა აღარაფერმა, უთხრა ბუდარამ, წავალ, მოვიყვან დათას და რაღაცას არ წამოხვალ, იმასაც დავინახავო და შენ რაღაცას შეიკედლებ და არ გამოუშვებ, – ხალიუტკინს გამოსძახა შიგნიდან, – იმასაც დავინახავო!

დაადო თავი ბუდარამ და წამოვიდა ჩვენი ბინისკენ, ნელი ნაბიჯით მოდიოდა, ფიქრობდა, ეგება დამიძახოს ბუდარიხამ, დათას ნუ მოიყვან, მოვდივარო. არა კაცმა არ დაუძახა! დაბა მთლად კარში იყო გამოფენილი. ხლისტები მოგროვილიყვნენ ერთად და ქონდათ დიდი ჩურჩული და შეთქმულება! ვიფიქრე ეცემიან ახლავე ბუდარას, გაატყვნიან, გამოშიგნავენ და ნასუქი დედალივით კურტუმის ქონს ამოუბრუნებენ-მეთქი, მაგრამ ხელი არ უხლია არავის: ჩვენს ბინაში ჭრაქი ბჟუტავდა, ხედავდნენ, ორივე რომ ღია ფანჯარაში ვიყურებოდით, და ვერ გაბედეს ვერაფერი.

შემოვიდა ბუდარა ჩვენსას. სველ კატას გავდა, საცოდავი. გრძნობდა, ალბათ, რომ არ მოესვლებოდა, ჩაქინდრა თავი და გაჩერდა შუა ოთახში.

მოიჩოჩეს ხლისტებმა ჩვენი ფანჯრისკენ. ზოგიერთმა ისე ახლოს მოხედა, რომ ლაპარაკსაც გაიგონებდა პირწმინდად. მიჩუმდა ყველაფერი. ბინაში შემოპარული, სადღაც კუნჭულში მიმაღული ჭრიჭინას ხმა ისმოდა მხოლოდ.

– მიშველე რამე დათა! დამჩაგრეს ხლისტებმა, ცოლი შემიცდინეს... დავალებული ვარ შენგან, ვერ დაგიფასე პატივისცემა... უთხარი, წამოვიდეს შინ. შენს მეტს არავის დაუჯერებს! – წაილულლულა ბუდარამ, როგორც იქნა, და გაჩუმდა ისევ.

გარედან ხლისტების აჩურჩულება მოისმა და მიწყდა ისიც.

იდგა დათა თუთაშხია გაჩუმებული, მიწაში იყურებოდა.

– წადი, – ვუთხარი მე, – ცოდვია ეს მამაძალი. ეგებ დაგიჯეროს იმ დედაკაცმა, მართლა.

– რას არის, რომ ლაპარაკობ თიყვა! – გამიწყრა დათა. – კახპა დედაკაცების საქმეში ჩარევა რა ვაჟკაცის საქმეა?! მე კარგი მინდოდა ამათთვის და წახდნენ, პირიქით. შევცდი ერთხელ და რომ შევცდე კიდევ არ ივარგებს!

კახპა დედაკაცების საქმეში არ ჩავერევიო! ფოთში კახპას რომ აწყენინეს მეზღვაურებმა და გამოესარჩლა, – ვინ იყო, აბა. დათას ნეკი მოაკვნიტეს მაშინ, სანახევროდ.

ისევ ჩურჩული მოისმა გარედან, უფრო ხმამაღალი და უფრო გაბედული. ბუდარაც მიხვდა დათას ნათქვამს, დაჯდა იატაკზე და შესტირა დათას, – არ წავალ, სანამ ცოლს სახლში არ მიმიგვრიო.

მივიდა დათა, ააყენა ზეზე, – მამაკაცი ხარ, მაგას რას კადრულობო.

ეხვეწა ბუდარა. ლამის მუხლები დაუკოცნა, მაგრამ არ ქნა დათამ არასგზით. ფანჯარაში რომ გავიხედე, ხლისტები ზედ იყვნენ მომდგარი და ძალიან უხაროდათ, დათა რომ უარს ეუბნებოდა ბუდარას.

– წადი ახლა და მოუარე შენს საქმეს. არ წამოვალ მე! – წყალი გადაუწურა დათამ.

ხლისტებმა შვებით ამოისუნთქეს, მოცილდნენ ფანჯარას, შორიახლოს მოიყარეს თავი, აჩურჩულდნენ და ახითხითდნენ. ხელი რომ აიღო დათამ ბუდარების მოსარჩლეობაზე, ის უხაროდათ.

– რახან არ გინდა, მიშველო მე თვითონ წავალ! – დაიძახა უცებ ბუდარამ და გასწია ხალიუტკინის ქოხისკენ სალდათური ნაბიჯით.

რომ გაუსწორდა ბუდარა ხლისტების ბრბოს – მოხვდა ზურგში. მოხვედრა იყო და, მიესიენ ხლისტები ტურებივით, დაუშინეს ბუდარას კეტები, წიხლი თუ მუშტი, დააწყებინეს კვილი დასაკლავი ღორივით.

გავვარდი ბინიდან, მივირბინე, დავიწყე გაშველება. იმ სისხლმოწყურებულ ცხოველებს რას დავაკვებდი მარტოვანი! სიმართლეს ვიტყვი, ჩემთვის ხელი არ დაუკარებია არავის, მაგრამ სიბნელეში, – ვისი იყო, ახლაც არ ვიცი, – კეტი მეტაკა თვალში, წამომიგდო კაკალი.

ვიყვირე მე უბედურმა, აბა, რას ვიზამდი!

ჩემი ყვირილი იყო და, გამოიჭრა დათა ლომივით, – ნუ გეშინია, თიყვა, აგერ ვარო! გაიგონეს ხლისტებმა დათას ღრიალი და გაიფანტა ყველა. დათამ რომ მოირბინა, ფერდებდაბეგვილი ბუდარა იკლაკნებოდა მიწაზე და მე ვიძახდი ვაის. მეტი აღარავინ იყო იქ.

დაინახა დათამ, რაც დამმართეს იმ უღმერთოებმა, გადაირია მთლად, მაგრამ რა შეეძლო ნუგეშის მეტი.

აღარ შეიძლებოდა მოცდა, შეკაზმა დათამ ცხენები. წავიყოლეთ თან ცხენების უკან მომყვანი კაცი, გავუდექით გზას ლაზარეთისკენ. მეორე დღის საღამო იყო, ლაზარეთს რომ მივაწიეთ. დიდი ტკივილი და ტანჯვა გადავიტანე მაშინ.

მომიარა დათამ, არ მომშორებია გვერდიდან, გამომაცილა შინისკენ. გათავდა ჩვენი კასრის ფიცრის ოსტატობა.

– არ გამოვიდა სიკეთე ბუდარების ხელიდან! – ისე გულდაწყვეტით მითხრა დათამ გამომშვიდობებისას, კაცს ეგონებოდა, ჩემი თვალის დაკარგვაზე უფრო ბუდარების უხეირობა წყინდა.

ასე დასრულდა ის ამბავი.

მას მერეც ბევრჯერ მინახავს დათა თუთაშხია. ცუდ საქმეებს ლაპარაკობდნენ დათასას, მაგრამ არ მჯერა მე ისინი არც ერთი, არ იყო დათა გლახა საქმის მქნელი კაცი.

გრაფი სეგელი

... მარტოხელა კაცს, რა თქმა უნდა, გამიხარდებოდა მისი მოსვლა. მცირედი საუბრის შემდეგ საკმაოდ ვრცელი წერილი გადმომცა, – წაიკითხეო. ეპისტოლე მისთვის მის ნათლულს, ვინმე მუშნი ზარანდიას გამოეგზავნა, სამეგრელოში აქციზის ჩინოვნიკად ყოფილიყო. წერილი მთავრდებოდა ავტორის აღიარებით, რომ მის შეთხზვას სრული წელიწადი მოანდომა. იქ მოყვანილი მსჯელობა, მართლაც, დახვეწილად და დამაჯერებლად გამოიყურებოდა. აქციზის ჩინოვნიკი თავის ნათლიას დაახლოებით შემდეგს უმტკიცებდა:

კაცობრიობის ისტორია შედგება იმისგან, რომ კონკრეტული პიროვნებები თუ ადამიანთა მეტ-ნაკლებად მრავალრიცხოვანი ჯგუფები უმტკიცებდნენ დანარჩენ კაცობრიობას, – ჩვენს მიერ მოთავაზებული ცხოვრებისა და რწმენის სახე ემჯობინება იმ ცხოვრებასა და რწმენას, რომელიც თქვენ ამჟამად გაგაჩნიათო.

ერთი მხრივ, მატერიალური პროგრესის მარადისი წყურვილის, მეორე მხრივ, დაუოკებელი ცნობისმოყვარეობის და ახლის ძიების ციებ-ცხელების და კიდევ მრავალი ფაქტორის არსებობის გამო ადამიანთა მასები ახალ პრინციპებს ეზიარებოდნენ და იწყებდნენ ახალ ცხოვრებას ახალი რწმენით.

ასეთი გარდატეხების შედეგად ადამიანები, ვთქვათ, კავით აღარ იჩიჩქნებოდნენ მიწაში და რკინის გუთნით ხვნას იწყებდნენ, ტყავებით აღარ იფარავდნენ სარცხვინელს და სელის თუ მაუდის სამოსლის ხმარებაზე გადადიოდნენ, კერპებს აღარ ეთაყვანებოდნენ და ლამაზად დახატულ ხატებზე ლოცულობდნენ, მაგრამ მსოფლიო, საკაცობრიო სევდასა და უბედურებას, განსაცდელსა და ვარამს დაუკმაყოფილებლობისა და გაუმადლობის იგივე ნიშანი ახლდა, როგორც კავის, ბარის, ქვის იარაღისა თუ კბილ-ბრჭყალის ხანაში. იცვლებოდა ყველაფერი, გარდა სულიერი წყურვილისა, ანუ თვითონ ადამიანისა.

გამოდის, რომ ერთი სოციალური სისტემის მეორით შეცვლა, თავისთავად, რაიმე გამართლებას მოკლავს. ეს, რა თქმა უნდა, საუცხოოდ იციან იმ კონკრეტულმა პიროვნებებმა, თუ ადამიანთა ჯგუფებმა, რომელნიც ახლის მომთავაზებელთა და მქადაგებელთა ფუნქციას კისრულობენ. მათი რწმენა, – არც მეტი, არც ნაკლები, –

ანგარებით არის გაპირობებული, თუმცა ყოველ მოძრაობას ფანატკოსთა საკუთარი არმიებიც ჰყავს.

ჩვენს ერაში ძველს, როგორი მომპალ-მოფამფალებულიც უნდა იყოს იგი, მტრის, ანუ ახლის მოგერიების სავსებით სრულყოფილი საშუალებები გააჩნია. ამიტომ ძველის დამხობა მხოლოდ ძალმომრეობით, სისხლის ღვრით თუ შეიძლება. უნდა გაუბედურდნენ მილიონები, დატრიალდეს კვლა, ბოროტება და ყოველივე ეს იმისთვის, რომ ადამიანი თავისმა ვარამმა, დაუკმაყოფილებლობამ და გაუმადლობამ უწინდებურად, და იქნებ უფრო მეტადაც, ტანჯოს, რაც არამცთუ საღ გონებასა და აზრს არის მოკლებული, არამედ სიკეთისა და სათნოების პრინციპებსაც ეწინააღმდეგება. ყველა წესიერი კაცი მოვალეა, ებრძოლოს ამას, რადგან ასეთი ბრძოლა ადამიანთა ბედნიერებისათვის ბრძოლაა.

ამის შემდეგ თავად გრიგოლ ფაღავას ნათლული მსჯელობდა ახლისა და ძველის შეტაკების პროცესში გონიერი და სათნო ადამიანის დანიშნულებასა და ადგილზე. მსჯელობა ასეთი დასკვნით გვირგვინდებოდა: როდესაც ახალი ძალმომრეობა ძველი ძალმომრეობის წინააღმდეგ იბრძვის, წესიერი კაცი ძველ ძალმომრეობას უნდა მიემხროს, რადგან არავითარ საჭიროებას არ წარმოადგენს, მიემხრო იმას, რაც არსებითად ვერ გააუკეთესებს ადამიანს, მაგრამ მოიტანს ახალ უბედურებებს, კვლას და ათასგვარ ბოროტებას მაშინ, როდესაც ძველიც თავსაყრელიაო.

მსჯელობის დასასრულს ნათლული ნათლიას არწმუნებდა, რომ აქციზში სამსახურის ხუთი წლის მანძილზე არაფრით არ მიუყენებია ჩრდილი თავისი კარიერისთვის, რომ ეს გარემოება სამსახურებრივ მოვალეობათა მიმართ ასკეტური დამოკიდებულებით კი არ აიხსნებოდა, არამედ მისი სულიერი ღირსებების პროდუქტი იყო და რომ მისი ნიჭი, ზნეობა და შესაძლებლობები უფრო მნიშვნელოვან სამსახურს მოითხოვდნენ. მუშნი ზარანდიას საიდანაც გაეგო, მე და მისი ნათლია რომ მეგობრები ვიყავით, უმორჩილესად სთხოვდა მისთვის ჟანდარმერიის უმდაბლესი ჩინის გამოხერხებას და პირობას აძლევდა, რომ თავისი მუყაითობითა და ტახტისადმი ერთგულებით ხელმძღვანელობის მადლობას დაიმსახურებდა.

თვით მე სამი ათეული წლის მანძილზე ვემსახურე რომანოვთა დინასტიას. არსებულ ხელისუფლებათა წმიდათაწმიდა საფუძვლების დაცვის მრავალგვარი მაგალითი და სხვადასხვანაირი პრინციპი იყო ჩემთვის ცნობილი როგორც ნანახიდან, ისე წაკითხულიდან, მაგრამ მუშნი ზარანდიას ფილოსოფიამ სხვა, ახალი ტიპის ერთგულქვეშევრდომი დამანახვა და თავად გიორგი ფაღავას თხოვნა ერთგვარი ცნობისმოყვარეობითა და ინტერესითაც კი დავაკმაყოფილე.

ამგვარად, მუშნი ზარანდიამ, დიაკვნის შვილმა, ათას რვაას ოთხმოცდაათ წელს თავისი ძირითადი კარიერა ჟანდარმერიის უმცროსი ჩინიდან დაიწყო. ამ დროისათვის დათა თუთაშხია ხუთი წლის გააბრაგებული იყო.

მუშნი ზარანდიამ ჟანდარმერიაში ოცდასამი წელი იმსახურა და ამ ხნის განმავლობაში: არც ერთი ფიასკო, ხუთი ორდენი, სამი რიგს გარეშე ჩინი, პეტერბურგში სამსახურის პერიოდში მისი უდიდებულესობის აუდიენცია პირადი საჩუქრით და ჟანდარმერიის პოლკოვნიკის წოდება. თუნდ რიგიანად განათლებული, მაგრამ მდაბიო წარმოშობის კაცისთვის ეს უპრეცედენტო მოვლენა იყო. ცხადია, იღბლის ელემენტი ვერც ერთი

საქმიდან ვერ გამოირიცხება, მაგრამ მუშნი ზარანდია, ჩემი აზრით, უმთავრესად, საკუთარი ტალანტის წყალობით დაწინაურდა. ამ ძალზე სხარტი გონების კაცს მოქნილ, ხალისიან ხასიათთან ერთად, საოცარი სიფრთხილე და გამჭრიახობა ახასიათებდა. თუ არ ვცდები, პოლკოვნიკ ზარანდიას მეტი სამსახურში წარმატებული კაცი არ შემხვედრია, მოშურნეები რომ არ ჰყოლოდა. მისმა უდიდებულესობამ, მუშნი ზარანდიას ერთი დიდი სამსახურებრივი გამარჯვების გამო ინება, ეთქვა, ჟანდარმერიის მაკედონელიაო. ეს მეტსახელი დაუმკვიდრდა კიდევ. ბოლო ექვსი წელი ზარანდია იმპერიის ჟანდარმთა შეფის საიდუმლო მოადგილედ იყო. ამ ფრიად მოკლე ხანში იგი ერთ ისეთ კაცად იქცა, რომელთაც პეტერბურგში თითქმის არავინ იცნობდა და სახელმწიფო კი, სახელდობრ, მათ შრომასა და ნიჭს ემყარებოდა...

ალექსი სნეგირი

– ფესვით ყუბანის დიდი სტანიციდან ვარ. მამაჩვენი ბუნდოვნად მახსოვს, სიმთვრალეში გაციებულიყო, ფილტვების ანთებამ მოკლა. მშობლებს ორნი ვყავდით, ტყუპი ბიჭები. თორმეტ-თორმეტისა ვიყავით, როცა დედა ავად გაგვიხდა. ცოტა მიწა გვქონდა, ერთი ცხენი, ერთი ძროხა, ერთი ღორი და ბატებიც გვყავდა. ჩვენი სტანიცა საბატე ადგილია. ვამოვებდით, შემოდგომაზე ას, ასორმოცდაათ ფრთას ვყიდდით, ისეთი ოჯახებიც იყო, ხუთასს, ექვსასს ჰყიდდნენ.

დედაჩვენი ლოგინად ჩავარდა და გაგვიჭირდა – ბავშვები ვიყავით, თავი ვერაფერს მოვაბით. მეზობელმა გვიჩია, ერთი ოთახი გააქირავეთო. მდგმური მოვიყვანეთ. ახალგაზრდა კაცი იყო, ოცდახუთ-ოცდაექვი წლისა იქნებოდა. თვეში სამ მანეთად მოვურიგდით. ერთი თვისა დაბინადრებისთანავე გადაგვიხადა. მერე ჩვენს საცოდაობას უყურა და კიდევ ხუთი თვისა წინასწარ მოგვცა, – დედათქვენს უწამლეთო.

ჩვენი მდგმური ლუკას ირქმევდა, მაგრამ ნამდვილად დათა თუთაშხია იყო. ეს კარგა ხნის მერე გავიგე... დიახ, ლუკამ ხუთი თვის ქირა წინასწარ მოგვცა. ორთავე ძმა წავედით, ექიმი მოვიყვანეთ. ექიმმა დედაჩვენი გასინჯა, გვითხრა, – აღარაფერი ეშველებათ, და ფული არ გამოგვართვა. ლუკამ მეორე ექიმი მოგვაყვანინა. ვერც იმ მეორემ უშველა რამე. ვინ რას უშველიდა, ჭლექი სჭირდა, სანთელივით დნებოდა. დედა ჯერ კიდევ ცოცხალი გვყავდა, როცა მარუდა მოვიდა და ფულის დაბრუნება მოგვთხოვა. მარუდა ჩვენებური არ იყო, ზაფხულის პირში ჩამოვიდოდა, როცა ბატებს ჭუკები უკვე გამოჩეკილი ჰყავდათ, მაშინ. ბოგანო ოჯახებს ჩამოივლიდა, დაზრდილილი, დასუქებული ბატების შესყიდვაზე მოურიგდებოდა, ბეს გასცემდა, თამასუქებს ჩამოართმევდა და შემოდგომამდე ბაზარზე ატარებდა დროს. იქაც სარფიან საქმეს ეწეოდა. იმ საქმეს მერე ვიტყვი. შემოდგომაზე ისევ ჩამოივლიდა, ფასის განსხვავებას გადაიხდიდა და ბატებს გაირეკავდა. გვარი მალინოვსკი ჰქონდა. მარუდას იმიტომ ემახდნენ, რომ ლოხი, დონდროხა კაცი იყო. ქვედა ტუჩი ძირს გადმოვარდნილი ჰქონდა და ერთთავად პირღია დაიარებოდა. ღორივით ვიწრო თვალებით იყურებოდა. ისე იყურებოდა, თითქოს დაბადებიდანვე ვინმეს თავსატეხი ამოცანა დაესვას და იმის ამოხსნაზე ყოფილიყოს გადაგებული. არ ვიცი, დედა გვიკვდებოდა, ეს გაიგო, არ ვიცი – სხვა რამ მიზეზი იყო, მაგრამ მოვიდა, ბატებზე უარი თქვა და ბეს დაბრუნება მოითხოვა. იმ დღეს ბატების მოვების ჩემი რიგი იყო, მე ვამოვებდი, შინ ჩემი ძმა დაუხვდა, მარუდას უთხრა, არაფერი გვაბადია და რა უნდა მოგცეთო. მაშინ ბატები მომეცითო. სტეფანემ – ჩემმა ძმამ – ბატები ჯერ არ დაზრდილანო,

როგორებიც არიან, ისეთებს წავიყვან და ქვით ვიყოთო. აყალმყალი ატყდა. დედაჩვენმა იმ ლაპარაკს ყური მოჰკრა. რა ხანი იყო, ზეზე ვეღარ დგებოდა, მაგრამ თავს ძალა დაატანა, აივანზე გამოვიდა, მუხლმა უმტყუნა, წაიქცა, იატაკს თავი დაჰკრა. მეზობლები მოცვივდნენ, მარუდას კეტები უთავაზეს და გააგდეს.

გვიჩვილა. ერთი კვირის შემდეგ ბოქაული მოვიდა, ბატები წაიყვანა. წაიყვანა და ცოტა ხანში ლუკაც დაბრუნდა. იქით დედაჩვენი კვნესოდა, აქეთ ორთავე ტყუპები ვისხედით და გაბმით ვცმუოდით. ლუკამ ვითარება გამოგვკითხა, ამოიღო, ოთხი თუმანი გვაჩუქა, დაწყნარდით, ნუ იტირებთო, მაგრამ საწყალ დედაჩვენს იმ კაცის კეთილმა გულმა და გამხნეებამ ვერ უშველა – ერთ კვირაში სული დალია.

წავიდა ლუკა, კუბო მოიტანა. მეზობლებმა სამარე გაჭრეს. დავმარხეთ. ვიტირეთ, ვიგლოვეთ პატარა ბიჭებმა და დავეწყნარდით. ბრალი საიქიოს წასულისა, თორემ ცოცხალს ყველაფერი ეშველება. ოხლად დავრჩით, მაგრამ ისევ ლუკას წყალობით, არც დავბნეულვართ, არც უქმად დავმსხდარვართ. დიდი იყო თუ პატარა – სახლ-კარი და მეურნეობა გვქონდა და გავუმეხით, როგორც შეგვეძლო.

მაშინ არც მე, არც ჩემი ძმა არ დავფიქრებულვართ, თუ ვინ იყო ლუკა, ჩვენს სტანიცაში რისთვის ჩამოვიდა, სად დადიოდა და რას საქმიანობდა. პატარები ვიყავით. ამაში მერელა გავერკვიე, იმის შემდეგ, როცა მარუდასთან ხელის ბიჭად დავდექი ეს ასე მოხდა: დედაჩვენის სიკვდილის შემდეგ ორი თვე იქნებოდა გასული. ცხელი ზაფხული იდგა. მედუქნესთან კვერცხები მიმიქონდა. დავინახე, მარუდას თავისი პატარა მაგიდა ილიაში ამოუჩრია, ბაზრისკენ მიდის. მიმიხმო, – აქ მოდიო. ავმეხსიერი არ ვიყავი. მივედი. ბიჭი მჭირდება, დღეში ათ შაურს მოგცემო. ჩემი ტოლი ბავშვისთვის მაშინდელი დროის კვალობაზე ათი შაური დიდი შემოსავალი იყო. ავი გყავს-მეთქი ბიჭი. ფულს მპარავდა და გავაგდეო. იმ ბიჭს ვიცნობდი და ისიც ვიცოდი, რა მოვალეობას ასრულებდა.

მარუდას ილიაში რომ პატარა მაგიდა ჰქონდა ამოჩრილი, იმაზე ექვსი ოთხკუთხედი ეხატა. ყოველ ოთხკუთხედს წერტილები ჰქონდა: იაქი, დუ, სე, ჩარი, ფანჯი და შაში, – როგორც ნარდის კამათელზეა, ისე. მარუდა იმ მაგიდას ბაზარში მიიტანდა და საცა მეტი ხალხი ირეოდა, იქ დადგამდა. იმ ბიჭს ლამბაქი და ლამბაქზე პირქვე დამხობილი ფინჯანი ჰქონდა. ფინჯნის ქვეშ ორი კამათელი იყო. მარუდა ყვიროდა:

– შაურს დადებ – ორს აიღებ! იქნებ, აბაზიც გერგოს! ორ შაურს დადებ – აბაზს აიღებ! იქნებ, ორი აბაზიც გერგოს!

მაგიდის გარშემო ხალხი ქუჩდებოდა. დააგდებდა ვინმე შაურიანს, ვთქვათ, იაქიან ოთხკუთხედზე: მარუდას ბიჭი ფინჯნის ქვეშ კამათელს აარახრახებდა, ლამბაქიანად მაგიდაზე დადგამდა და ფინჯანს ახდიდა. თუ რომელიმე კამათელი იაქზე იჯდა, შაურის დამდები ორ შაურს მიიღებდა. თუ იაგანი დაჯდებოდა – აბაზს მიიღებდა. იაქზე თუ არც ერთი კამათელი არ იჯდა, მარუდა ოთხკუთხედზე დაგდებულ შაურიანს ჯიბეში ჩაიდებდა. ხანდახან ერთროულად ათი კაცი თამაშობდა და გვარიან მსხვილადაც. იმ ბიჭს ჩემთვის ნათქვამი ჰქონდა, – დღე გამოდის, თხუთმეტ მანეთამდე მოგება რჩებაო, მაგრამ ისეთი დღეც არის, მარუდა ხუთ მანეთზე მეტს ვერ იგებსო.

ამ შემოთავაზებამ, პირდაპირ ვიტყვი, ძალიან გამახარა. მარუდას ხელის ბიჭისთვის რამდენჯერმე მიყურებია, კამათელს რომ აჩხაკუნებდა. სევდა შემომწოლია, ჩემი თავი ქვეყანაზე უუბედურეს ადამიანად მიმიჩნევია, შინისკენ გულდაწყვეტილი წავჩანჩალებულვარ... დავთანხმდი, კვერცხებს მივიტან და მოვალ-მეთქი.

ხანი გავიდა, ლუკამ როგორღაც მკითხა, – ველარ გხედავ, საითა ხარო. ვმუშაობ, მარუდასთან ვარ-მეთქი. დაფიქრდა და აღარაფერი უთქვამს. ამის შემდეგ სამი-ოთხი დღე გავიდა, მარუდას ხურდა ფული შემოეღია, სამმანეთიანი მომცა, – გაიქეცი, დუქნებში დაგიხურდავებენო.

მექუდეების რიგისკენ გავიქეცი, უფრო ახლო იყო. ამ ხელობას უმთავრესად ქართველები მისდევდნენ. დუქნის კარი შევაღე და ლუკა დავინახე.

იდგა, ორ სხვა კაცთან ერთად ნარდის მოთამაშეებს დასცქეროდა. მექუდეები მუშაობდნენ. ის სამმანეთიანი ოსტატს მივაწოდე, გედევანი ერქვა. ლუკა ზურგით იდგა, არ დავუნახივარ. სანამ გედევანი ფულს მიხურდავებდა, მონარდეები თამაშს მორჩნენ და წამოიშალნენ. ერთ მოთამაშეს ჩოხა ეცვა, ჩერქეზი იყო, მაჰმუდი ერქვა. მეორე სელიმა იყო, კასრებით ვაჭრობდა ჩვენს ბაზარზე. სელიმა-მეკასრემ ჯიბეები ამოიბრუნა, დაჭმუჭნული ფულების გასწორება-დალაგებას მიჰყო ხელი. სამმანეთიანის ნაშალი უკვე ხელში მეჭირა, მაგრამ ვიდექი და იმ ფულებს შევცქეროდი, იმდენი ფული ერთად არსად მენახა. სელიმამ ფულები დასტად დაალაგა. ორად მოკეცა, ჯიბეში ჩაიბრუნა. მერე ქამარი შემოიხსნა, ნარდზე დადო, სამოსელის შესწორებას შეუდგა!

– კამათელი ხელში აიღე, სელიმ! – უთხრა მეკასრეს ლუკამ.

სელიმამ ლუკას შეხედა, აგდებულად გაიღიმა და მიუგო:

– რათა ვითომ.

– აიღე, გელაპარაკები მე შენ!

– აჰა, ავიღე. მერე რა? – სელიმამ კამათელი ხელში აათამაშა.

– შაში გააგორე!

მეკასრემ კამათელი ნარდზე დადო, ლუკას ხელი აუქნია და თქვა:

– წადი, შენი გზა ნახე!

ლუკამ უბეში ხელი შეიყო, რევოლვერი გამოიღო, ფეხზე შეაყენა, ლულა სელიმას მიაშვირა და უბრძანა, – დაჯექიო. სელიმა მიხვდა, ეს ხუმრობა ან სხვა ისეთი რამ აღარ იყო, რის უგულვებელყოფაც შეიძლებოდა, და გაფითრებული დაეშვა სკამზე.

დამსწრეები გაინაზნენ.

– აიღე კამათელი!

სელიმა კამათელი აიღო.

– შაში გააგორე, შაში!

სელიმამ კამათელს დახედა, ხელში რაღაცნაირად შეათამაშა და გააგორა.

მართლაც, შაში დასვა სელიმამ.

– აილე კიდევ და ჩარი გააგორე!

სელი ას გაცრეცილი, ოფლიანი სახე ჰქონდა, ბოლმიანი თვალებით იყურებოდა.

– გააგორე, გააგორე, ჩარი გააგორე!

ჩარიც დაჯდა.

– ახლა ამოილე ეგ ფული და დაუბრუნე თავისი მაჰმუდს! – უთხრა ლუკამ.

სელიმა აყოვნებდა.

ლუკა ელოდებოდა.

სელიმამ მკერდში მოხჯენილ ლულას თვალი შეავლო, ორთავე ჯიბიდან ფულები ამოიღო და ნარდზე დაყარა.

– აილე შენი, რამდენიც იყო, – უთხრა ლუკამ მაჰმუდს.

მაჰმუდმა თავისი ფული გადაითვალა – მთელი ფულის სამ მეოთხედზე მეტი იქნებოდა: დანარჩენი ისევ ნარდზე დააგდო.

სიჩუმე კარგა ხანს არავის დაურღვევია.

სელიმამ ლუკას ხმადაბლა, თავშეკავებით კითხა:

– რატომ წამართვი?

– მოტყუებით მოუგე და იმიტომ!

– ყველა კაცი იმას აკეთებს, რაც იცის და რაც უნდა: მე ნარდს ვთამაშობ.

ლუკამ ჩაიცინა:

– მეც, რაც ვიცი და რაც მინდოდა, ის გავაკეთე: შენ წაგართვი – ამას დავუბრუნე!

სელიმამ კარისკენ გასწია. ზღურბლთან დადგა. ერთხანს ჩუმად იყო მერე ისევ ლუკას მიმართა:

– შენ მაგით ის გინდოდა გეთქვა, რომ კარგი ვაჟკაცი ხარ?.. ეგ ისეც ყველამ იცის, მართლა კაი ვაჟკაცი ხარ, შენისთანები ცოტა მინახავს. რაც მართალია – მართალია!..

– შენისთანებია ბევრი და მე არაფერ ვაჟკაცობას არ ვჩემულობ! – სიტყვა ჩამოართვა ლუკამ.

სელიმამ ადგილი მოტკეპნა, კარი გააღო და სანამ გავიდოდა, უთხრა:

– მაგაშიც მართალი ხარ, დათა, ჩემისთანები ბევრია, ჩემისთანების ქვეყანაა ჩვენი ქვეყანა. შენი ხნისა მეც შენისთანა, იქნებ ცოტა უარესი ვიყავი. დრომ გაიარა – ქვეყნის გასწორებაზე ხელი ავიღე, კასრებით ვვაჭრობ. ამისთანების ქვეყანას რა გაასწორებს! – სელიმამ მაჰმუდს მიაშვირა თითი. – ხარბები არიან. იცის, ჩემთან მომგები არ არის და, დღეს-ხვალ ნახე, ორი მაგდენი თუ ისეც ჩემთან არ წააგოს. რატომ? ჰგონია, მოიგებს და იმიტომ!

ჩერქეზმა სელიმას სილა სტკიცა.

– ჯერ ეს იმყოფინე.

სელიმამ უხმოდ დატოვა დუქანი. ლუკაც წავიდა და მაშინ ერთმა ქართველმა თქვა:

– კაცმა რომ იფიქროს, რა მაგის საქმეა, ატყუებს თუ რას აკეთებს!

– ეგეთი კაცია, არ უყვარს... – ჩაილაპარაკა გედევანმა და აზრი აღარ დაუსრულებია, კისერში ხელი წამითათუნა, წადიო.

გამოვიქეცი.

მარუდამ შემომიტია, – ამდენ ხანს სად მამაჩემთან იყავიო. ისე ვლელავდი, არ ეკითხა, მაინც ყველაფერს ვუამბობდი, ვუამბე კიდევ. დალაგებით, დაწვრილებით, თავიდან ბოლომდე მოვუყევი. მარუდამ მკითხა, ის ჩერქეზი ქერა ხომ არ იყოო. ქერა იყო-მეთქი. ბლომა ხანი გავიდა და ისეც შემეკითხა:

– იმ ქაჯს ლუკა ჰქვია და სელიმამ წასვლის წინ დათა დაუძახა.

დავუდასტურე და რატომღაც შიშმა ამიტანა. არ მესმოდა, რისა მეშინოდა, მაგრამ ნამდვილად ვიცოდი, რომ რაღაც ცუდი ჩავიდინე.

საღამოთი ლუკა ადრე დაბრუნდა ვახშმის შემდეგ ვკითხე:

– სელიმას ფული იმიტომ წაართვი, რომ ატყუებდა?

ლუკამ დასტურის ნიშნად თავი დამიქნია.

– ყველანაირი თამაში მოტყუებაა! – ვთქვი მე.

– მართალია! – დამეთანხმა ლუკა. – შენ ეგ საიდან იცი?

– მარუდამ მითხრა და ისიც მითხრა, ქვეყანაზე ყველა ერთმანეთს ატყუებსო.

ლუკა დაფიქრდა. იმდენ ხანს იყო დაფიქრებული, რომ მეგონა, პასუხის მოცემა დაავიწყდა-მეთქი, მაგრამ ისევ გამომელაპარაკა..

– ყველა არა, უმრავლესობა!

ლუკასათვის ბაზარში იშვიათად მომიკრავხ თვალი. ძალიან გამიკვირდა, რომ მეორე დღეს ჩვენს მაგიდასთან მოვიდა და თამაშს დაუწყო ყურება. მთელ საათს უყურა. წავიდა. მერე იხევ დაბრუნდა და სეზე აბაზიანი დააგდო. ნელ-ნელა აგებდა. ნელ-ნელა-მვთქი, ამიტომ ვამბობ, რომ ის თამაში ასეთია: სამჯერ, ოთხჯერ წააგებ, მერე ერთხელ, იქნებ ორჯერაც მოიგო, მაგრამ საბოლოოდ უეჭველად წაგებული რჩები. ლუკამ სამმანეთიანი ნახევარ ხაათში წააგო. რამდენჯერმე ვანიშნე, ნუ თამაშობ-მეთქი...

წააგო და წავიდა.

შიწ დავბრუნდი. ვხედავ, ლუკას დიდ ქალაღზე ჩვენი თამაში დაუხატავს, ბლომად ხურდა ფული უდევს, კამათელს აგორებს, თავის თავს ეთამაშება. დიდხანს ვუცქირე. რაღაც უხაროდა. რაც მეტხანს თამაშობდა, უფრო უხაროდა.

– მარუდამ იცის, რომ შენი მდგმური ვარ? – მოულოდნელად მკითხა ლუკამ. – კარგად გაიხსენე, ნათქვამი გაქვს?

მეხსიერებას დავაწევი, ისიც ვთქვი თუ არა, რომ ლუკა ჩვენი მდგმურია-მეთქი?

– ერთი დაიხსომე: თუ რამე გკითხა ჩემზე, რაც გინდოდეს ის უთხარი, მაგრამ ეს არ გაუმხილო, - ლუკამ ქადალდს თითი დააშვირა, თავის თავთან თამაშს გულისხმობდა.

მეორე დილას ბაზარში ისევ დავინახე ლუკა. ცალი თვალი ჩვენი მაგიდისკენ ეჭირა. როცა მოზრდილი ბრბო მოქუჩდა, ლუკაც მოვიდა და თამაშში ჩაება.

ერთი საათის შემდეგ მარუდამ მაგიდა ამკიდა, ბაზრიდან წავედით.

– სამთუმან-ნახევარი მქონდა, კაპიკი აღარა მაქვს! – მაცნობა ჩემმა ბატონმა. – წავაგე. ვერაფერი გამიგია...

მარუდასთან ჩემი ყოფნის განმავლობაში ახეთი რამ ირ მომხდარა და ისე ვიცოდი, რომ არც შეიძლებოდა მომხდარიყო.

ჩემი ბატონის სოროში მივედით. არაყი და წნილი გადმოიღო. სვამდა, წნილს აყოლებდა, ფიქრობდა. ხანდახან ხმამალა ფიქრობდა. წნილს მეც შევექცეოდი, მარუდას შევცქეროდი, მის საბოლოო გადაწყვეტილებას ველოდი.

როცა ბოთლი ნახევრამდე დაიყვანა, მითხრა, მაგიდა ბაზარზე წაიღე, დაგეწვიო.

წამოვიდე. მართლაც, გზაში დამეწია. ცა მოწმენდილი იყო, არც ქარი ქროდა – კარგი ხათამაშო ამინდი იდგა. ბაზრის შეხასვლელთან მარუდამ ხუთთუმნიანი მომცა,

დაახურდავეო. მეუნაგირებთან შევედი, ლუკა იქ დამხვდა და მაშინ საბოლოოდ დავრწმუნდი, რომ მთელ დღეებს ქართველი ხელოსნების დუქნებში ატარებდა.

დამიხახა და მკითხა, ისევ მოხვედითო?

თავი დავუქნიე.

თამაში დავიწყეთ. ხალხი უმალ შემოგვეხვია. ცოტა ხანში ლუკაც მოვიდა. მოვიდა და ერთ საათში აღარც მარუდას ხუთთუმნიანი იყო და აღარც სხვებთან სახელდახელოდ მოგებული ფული.

ისევ ამკიდა მარუდამ მაგიდა, ისევ მისი ბინისკენ გავწიეთ.

– იმ ქართველმა მომიგო! – განაცხადა ჩემმა ბატონმა. – ლუკა ჰქვია, არა? ეგეთი მოსვლა არ მინახავს. მერე, დროზე რომ მოსდის, ის არის საქმე. როცა ბლომად ფულს დაჰყრის, სწორედ მაშინ მოსდის. ეგეც არაფერი. ვნახოთ, როდემდის მოუვა!

მესამე დღეს ლუკამ ისევ გაგვწმინდა. მეოთხე დღეს ლუკამ მაგიდაზე ფული დაგვიდო. მარუდამ უთხრა, არ გეთამაშებითო, ლუკამ მხრები აიჩეჩა, გაიღიმა და წავიდა. ჩემი ბატონის განსაცდელი, თითქოს, ამით უნდა დამთავრებულიყო.

ასე არ მოხდა: მარუდა და მე ბაზრიდან ყოველდღე ნაადრევად და გატყავებული მივდიოდით. ხან ვინ გვიგებდა და ხან ვინ. უმთავრესად ქართველი ხელოსნები გვიგებდნენ.

ლუკას პირველი თამაშის შემდეგ ორი კვირა გავიდა და მარუდას ფული გამოეღია. ფულზეც არ იყო, თამაშს აზრი აღარ ჰქონდა, უეჭველად ვაგებდით. მარუდა მარტო წაგებულ ფულს და სარფიანი საქმის ჩაშლას როდი დარდობდა. ვერ გაეგო, ლუკას მოგზავნილი კაცები მოგებას როგორ ახერხებდნენ, და ამითაც იყო გამწარებული. ასეა თუ ისე, მარუდა გაკოტრდა, თამაში შეწყდა. ახლავა გავიგე, თურმე ჩემი ბატონი დასუქებული ბატების გამოსასყიდ თანხას ზაფხულის განმავლობაში თამაშით აკეთებდა და ახლა ისეთ დღეში ჩავარდა, რომ გაცემული ზეც კი ეკარგებოდა.

მაინც არ მიშორებდა, სამსახური – სამსახურიაო! მართალია, ჯამაგირი დამიკლო, დღეში აბაზის მეტს აღარ მამღევდა, მაგრამ მე ამაზეც ყაბულს ვიყავი. ვისხედით მის სოროში – მარუდა არაყს სვამდა და წნილს ატანდა. მე წნილს ვჭამდი და პურს ვატანდი. პირველი ჭიქის მერე ასე მესაუბრებოდა:

– ერთ თვეში ბატები უნდა გამოვისყიდო. ბატების გამოსასყიდი ფული არა მაქვს. მორიგებებზე უარის თქმა და ბეს დაბრუნება აღარ შეიძლება. ზაფხულის მეორე ნახევარია, უფლება არა მაქვს. გამოდის, რომ ბე დამეკარგა! რა ვქნა? ფული უნდა ვიმოვნოთ! სად ვიმოვნოთ?..

საუბრის პირველი ნაწილი ამ შეკითხვით მთავრდებოდა და მეორე ჭიქის შემდეგ ასე გრძელდებოდა:

– ბაზარი გაფუჭდა, თამაში აღარ შეიძლება. ვთქვით, სხვა სტანციაში გადავბარგდით. მერე რა? ჰა?.. მერე – არაფერი! ბატების გამოსყიდვამდე ერთი თვეა დარჩა. როგორი თამაშიც არ უნდა წავიდეს, საკმარის ფულს ერთ თვეში სულ ერთია ვერ მოვიგებ. მაშ, რა ვქნათ?

მესამე ჭიქა ნახევრამდე დავიდოდა თუ არა, ჩემი ბატონი საუბარს თავის თავთან განაგრძობდა:

– ღმერთი არისო! ღმერთი იყოს, ეს საქმე დამემართებოდა?! თამაში გაფუჭდა, ბე დაიკარგა...

ჩაღუნავდა თავს მარუდა და ცხარე ცრემლებით ტიროდა. იქამდე ტიროდა, სანამ ჩაეძინებოდა, და მაშინ მე შინ მივდიოდი. დილით ისევ ყველაფერი თავიდან იწყებოდა. ერთ დღეს მარუდამ პირველი ჭიქის ნახევარი მოსვა, გაინაბა და მომამტერდა.

– ლუკა ჰქვია და სელიმამ – დათაო?.. – გაფაციცებით შემეკითხა.

ენა ჩამივარდა, მაგრამ მარუდა ჩემს პასუხს აღარ დალოდებია, ორიოდ ყლუპი არაყი მოსვა, წნილი მიატანა და ისევ დაფიქრდა.

შემიძლია, ხატზე დავიფიცო, ერთი საათი გაუნძრევლად იჯდა. მერე მანიშნა, მივდივართო, და ბაზრისკენ გავემართეთ.

კვირა დღე იყო. ბაზარი ფუთფუთებდა, ჭრელი ბრბო თხელ ტალახს ზელავდა. მარუდამ შუადღემდე დუქნებში, სახელოსნოებში, საყასბოებში იარა, ვიდაცებთან ისაუბრა და იჩურჩულა. თვითონ სადგომში შედიოდა, მე კარში მტოვებდა. ვერაფერი გავიგე, რას საქმიანობდა, მაგრამ ცუდი წინაგრძნობა მქონდა და უგუნებოდ ვიყავი. ბოლოს სელიმასთან შევიდა, იმ კასრით ვაჭართან, ლუკამ ფული რომ წაართვა და მაჰმუდს რომ დაუბრუნა. იქ კარგა ხანს იყო. მერე ერთად გამოვიდნენ, დუქნის კარებთანაც იჩურჩულეს. ნათლად დავინახე, სელიმას რაღაცის შიში ჰქონდა.

– ჰასანა არ დავინახავს? – მკითხა მარუდამ, როცა სელიმა დუქანში შებრუნდა.

– ქვევით ჩაიარა.

ჰასანა ჩვენი ბაზრის გოროდოვოი იყო. ყოველი მედუქნე, მუდმივი მოვაჭრე, დალალი თუ ჩარჩი ყოველდღიურ ქრთამს უხდიდა ჰასანას. წუწვი იყო, ოღონდ მიეცა ვისმე და შაურიანსაც აიღებდა. როცა მაგიდა გვედგა და ვთამაშობდით, ჰასანა-გოროდოვოისთვის ჩემს ბატონს ყოველდღიური ჯამაგირი ჰქონდა დანიშნული.

გამოვუდექით. მსხვილფეხა საქონლის სავაჭროზე მივაგენით, ბომებს ედავებოდა, ეგ ცხენი მოპარულიაო. დავიცადეთ, ბომამ ჰასანა-გოროდოვოის მაზარის ჯიბეში ათშაურიანი ჩაუგდო. ჰასანა დაცხრა, იქაურობას გამოეცალა.

– საქმე მაქვს! – ჩაულაპარაკა ჩემმა ბატონმა.

განზე გადგნენ.

- კაცია დასაჭერი, – უთხრა მარუდამ.
- რა კაცია?
- არის. კაცია.
- რა დააშავა?
- რა შენი საქმეა! დაიჭირე, უბანში მიიყვანე, გყავდეს, სანამ პოლიცემისტერს მოვიყვან. რა ეღირება.
- შეველიხინს? შეველიხინს დღეს შენთვის არა სცალია.
- ეგ შენი საქმე არ არის. მოვიყვან. რა ეღირება?
- იმ კაცს იარაღი აქვს? – იკითხა ჰასანა-გოროდოვოიმ.
- მგონი, ზედ არ უნდა ჰქონდეს, მაგრამ მარტო შენ ვერ დაიჭერ.
- კიდევ ორი-სამი კაცია საჭირო!
- ეგეთი ვინ არის!.. ორი-სამი პოლიციელი... ისინიც საქმეში გავლენ!
- გაგეხარდა?! ჩამოგიჩხრიალე, ეგ არის.
- უფასოდ არ ამოვლენ.
- რა დამიჯდება... სამი პოლიციელი?
- თითო სამი მანეთი.
- ცხრა მანეთი? – შეიცხადა ჩემმა ბატონმა.
- თუმანი. მანეთისაც არაყი და მისაჭმელი უნდა.
- შენა?
- მე? – ჰასანა-გოროდოვოი დაფიქრდა. – მე – ხუთი მანეთი.
- ვითომ რათაო? შენმა თავის გახეთქვამ, გოროდოვოი პოლიციელზე ძვირად იყიდება?
- არ გინდა?.. წადი, გაიარ-გამოიარე, მერე მოდი. ახლა თხუთმეტი მანეთი უნდა, მერე ხუთი თუმანი დაგიჯდება! ეგ იმისთანა საქმე ჩანს... არა არა!
- ჰასანა-გოროდოვოიმ პირი იბრუნა. მარუდამ მკლავში ხელი სტაცა, გააჩერა.
- ყაბული მაქვს, დაიჭირე, მიიყვანე, ფული – მერე.

ჰასანამ ჩაიცინა, ვერ მოგართვით.

მეტი გზა ადარ იყო, მარუდამ ფული ამოიღო..

– აჰა!.. ხუთიც – მერე.

ჰასანამ მიიხედ-მოიხედა, ვიღაცას შეუღრინა, – აქ ხუ დგებარ, გაიარეო. ამასობაში მარუდამ თუმნიანი ჯიბეში ჩაუგდო. ჰასანამ ხელი ჩააცურა, ოქრო მოსინჯა.

– ვინ არის, სად არის?

– ჯერ პოლიციელები მოიყვანე.

ბაზრის საპოლიციო უბნისკენ წავედით. ხუთი წუთის შემდეგ ჰასანა-გოროდოვოი უბნიდან სამი პოლიციელი გამოიყვანა. ჰასანა და მარუდა წინ მიდიოდნენ, ხმადაბლა ბწობდნენ, არ მესმოდა, რაზე. მერე, გზადაგზა ჰასანამ და პოლიციელებმაც ისაუბრეს. მარუდა და მე მეხანჯლების დუქნებთან გავჩერდით. ჰასანა პოლიციელებს გაუძღვა. ყველანი ერთად პაპჩუკის სამიკიტნოში შეცვივდნენ. ცოტა ხანი გავიდა, გამოვიდნენ. ჩემი ლუკა ხელებშეკრული გამოიყვანეს და საპოლიციო უბნისკენ წაიყვანეს.

მარუდამ ხელები სიხარულით გადაიფშვნიტა, პოლიციელებს თვალი მიაყოლა და მითხრა:

– ფული ნაშოვნია! ათასი მანეთი... ნაკლებს არ დავჯერდები. – დაფიქრდა და დასძინა: – თუ ათასი მანეთი დავტყუე, ხუთ თუმანს შენ გაჩუქებ. გეკუთვნის. შენ რომ არა, ამ საქმეს ვერ მოგხარშავდი. ახლა ისა თქვი, პოლიცემისტერი რანაირად ვინახულო. კვირა დღეა. მიმიშვებენ?.. წამო!

უნებლიეთ გავყევი. ერთხანს ვცდილობდი, არ ჩამოვრჩენილიყავი. მერე მარუდა ისე დამეკარგა, ვერც კი გავიგე. როცა გავიგე, რომ დამეკარგა, არც ვცდილვარ, დავწეოდი. ვიდექი. ხან ვინ გამკრავდა მხარს, ხან ვინ. ხან საით მიმაგდებდნენ, ხან საით. გაბრუებული ვიყავი. ქვეყანა სადღაც სხვაგან და თავისთავი იყო.

როგორ და რანაირად, ახლა აღარ მახსოვს, მაგრამ თავი მექუდეების დუქანთან ამოვყავი. დუქანში ყველაფერი ძველებურად იყო. გედევანი ყალმუხის ტყავებს ჭრიდა, ქარგლებს აწვდიდა. დუქნის სიღრმიდან კამათლის ჩხარუნი ისმოდა.

– ძია გედევან, ლუკა დაიჭირებ, – ისე ვთქვი, თითქოს სასხვათაშორისო რამ მეცნობებინოს.

გედევანმა დამათვალიერა, მიმიხმო, ყველაფერი დაწვრილებით გამომკითხა. მერე ნარდს მიუახლოვდა, ახალი ამბავი მოთამაშეებს აცნობა. ერთ-ერთი მოთამაშე მაჰმუდი იყო. თავიდან გამომკითხეს, რაც მოხდა და როგორც მოხდა.

ცოტა ხნით სიჩუმე ჩამოვარდა.

მეორე მონარდემ ჩაილაპარაკა:

– სელიმას თქმისა არ იყოს, ქვეყნის გასწორება უნდა და ეგ არის! ვეუბნებოდი, მოეშვი მარუდას, ავ საქმეს დაგმართებს-მეთქი. სულელი კაცია. გააგორე!

– გავაგორო? აქაოდა, ქვეყანა შენისთანა ნეხვით არის სავსე, მზემაც აღარ გამოიხედოს? – მიუგო მაჰმუდმა. – გავაგორო, არა? გაგორებული არა ხარ! რიგიანი კაცის ნამოქმედარის განსჯა რა შენი ქათმის ტვინის საქმეა. დაიკარგე აქედან!

მონარდემ რაღაცის თქმა დააპარა, მაგრამ ხელი ჩაიქნია და დუქნიდან გავიდა.

ისევ სიჩუმე იყო. ყველა ფიქრობდა და როცა ამდენი უფროსი კაცი ლუკას ბედზე დაფიქრებული ვნახე, გული მომეცა.

მაჰმუდმა ჩაიციხა და თქვა:

– გამოდის, რომ ჰასანა-გოროდოვოიმ არ იცის, ვინ დაიჭირა და რისთვის დაიჭირა!

– შენი საქმე არ არისო მარუდამ ასე უთხრა! – დავაშველე მე.

– მარუდა შეველიხინთან ნავიდა?

– შეველიხინთამ წავიდა. მარუდა ამბობს კვირაა და მიმიშვებენო!

– გასაგებია! მარუდაო ემახე. როგორი ხრიკი მოუგონია! – მაჰმუდმა ისევ ჩაიციხა თითებს ტკაცანი გააღებინა და თქვა: – ერთ რამეს გავაკეთებ – შვილიშვილებს სამარემდის სიცილად გაჰყვით და ეყოთ!

გედევანმა მაჰმუდს ფულები გაუწოდა.

– არ მინდა მაგდენი არ დასჭირდება! – ღიმილით უთხრა მაჰმუდმა. – ამ ჩვენს ქვეყანაში კანონი ყველაზე იაფი საქონელია. მაზანდა ჭიქა არაყიდან იწყება, ათ თუმანს ზევით არ მიდის. ეს ქვეყანა იმისთვის მიყვარს, სიკეთე იაფი ჯდება. ესე არ იყოს, სხვა ქვეყანაში გადავსახლდებოდი.

მაჰმუდმა ბაზრის საპოლიციო უბნისკენ გასწია. მეც ავედევნე. პოლიციის პირდაპირ, გურიანოვის სახლის ლოხესთან გაჩერდა, იფიქრა და მითხრა:

– ეზოდან შედი. რკინებიანი სარკმელია. საპოლიციო უბანში გადაიხედე, ნახე, შიგ რა ხდება.

სარკმელს მივეპარე, გადავიხედე, იქაურობა კარგად მოვათვალიერე და ისევ მაჰმუდთან მივირბინე.

– წინა ოთახში სამი პოლიციელი ზის. ორი თვლემს, ერთი წეკოს ეწევა. უკანა ოთახში ჰასანა-გოროდოვოი მაგიდას უზის. ლუკა მერხზეა წამოწოლილი. სხვა არავინ არის.

– ახლა შიგ შედი, ჰასანას უთხარი, გარეთ მაჰმუდი გელოდება, გადაუდებელი საქმე აქვს, გამოდი-თქო! ჩუმად უთხარი.

საპოლიციო უბანში შევედი, პოლიციელებს ჩავუარე, დანაბარები ჰასანა-გოროდოვოს გადავეცი.

ჰასანამ ყურები ცქვიტა:

– წადი, მოვალ.

გარეთ გამოვედი, მაჰმუდს მივაძახე, ახლავე გამოვა-მეთქი, გურიანოვის ლობეზე გადავხტი და ჩავიმალე.

ჰასანა მოვიდა.

– რა გინდა?

– იმ კაცის გამოშვება რა ეღირება? – ჰკითხა მაჰმუდმა.

– რომელი კაცის გამოშვებო, რაებს ლაპარაკობ?

– წყნარად! რომელიც მარუდასთვის დაიჭირე.

ჰასანა-გოროდოვოიმ მაჰმუდს თვალი თვალში გაუყარა.

მაჰმუდმა სხვათა შორის აცნობა:

– გუშინ შეველიხინმა მკითხა, ბასტანოვისგან მოპარული სამი ცხენის ასავალ-დასავალი ხომ არ იციო? მომპარავს ჯანი გავარდეს, ოღონდ გამიგე რამე და საკუთარი ფულით გამოვისყიდო.

– რა უთხარი? – ჰკითხა ჰასანამ გაფაციცებით, მაგრამ თავს უცბადვე დაეუფლა და... დაამთქნარა.

– არაფერი ვიცი, თუ გავიგე რამე, გეტყვი-მეთქი. იმას ხომ არ ვეტყვოდი, შენმა ჰასანა-გოროდოვოიმ ქურდებს წაართვა და პაშოვსკაიაში მიწის მზომელ ინჟინერს შვიდ-შვიდ თუმნად მიჰყიდა-მეთქი!

– შესცინა მაჰმუდმა.

– შენ და ჩემი უფროსი ძალიან დაძმაკაცდით! ეს იმის შემდეგ მოხდა, ბოქაულის ადგილის გაყიდვაში რომ დაეხმარე? – ჰასანა-გოროდოვოიმ თავი საყვედურით გადაიქნია. - შე კაი კაცო, და კაი კაცის შვილო, სამოცდათხუთმეტი თუმანი გამოკოვს ბოქაულობაში გამოართვი და შეველიხინი ოცდახუთ თუმანზე გადაატარე, ნამუსი აღარ არის?

– ეგ მე და შეველიხინმა ვიცით. არ შეიძლება, შენი ტურტლიანი სიფათი წესიერი ხალხის საქმეში არ წაჰყო? თქვი, რა ეღირება, და მოვრჩეთ!

– იმ კაცის გაშვება არ იქნება! – მოკლედ მოუჭრა გოროდოვოი .

– ვითომ რათაო?

– მარუდამ შეველიხინი უნდა მოიყვანოს! კაცი აქ არ დავახვედრო, არ იქნება.

– შენც ადექი და სხვა დაახვედრე.

– ვინ სხვა დავახვედრო?

– ხალხის მეტი რა არის, ნახე, რამდენი დადის! – თქვა მაჰმუდმა და ჯიბიდან ოცდახუთმანეთიანი ქაღალდი ამოაცურა.

ჰასანა-გოროდოვოიმ ფულს თვალი სტაცა, განზე გაიხედა. აღმა ვილაც მთვრალი კაზაკი მილასლასებდა, იმ კაზაკს გასძახა, – აქ მოდიო!

კაზაკმა იფიქრა, ალბათ, სხვას ვისმე ეძახიანო, მაგრამ ჰასანამ ბრძანება გაუმეორა. კაზაკი მოვიდა.

– რა გვარი ხარ?

– ჩერტკოვი.

– წადი.

– რატომ გაუშვი! – უსაყვედურა მაჰმუდმა.

– ჩერტკოვის ძმისწულია, ვერ იცანი.

– ჩერტკოვი ვინ ოხერია.

– იასაული. იყვირებს, – რა გინდათ, რა დამიშავებიაო!

– ყველა იყვირებს. გიჟი ვინ არის, გაჩუმდეს. შენც ისეთი კაცი იშოვნე, რომ არ იყვიროს. მამ ფულს რაში გაძლეე?

– ახლა ძებნის დრო არა მაქვს. შეველიხინს ველი. წადი, შენ თვითონ იშოვნე და მოიყვანე. ისეთი იყოს, არ იყვიროს! – ჰასანა-გოროდოვოიმ ხელი ოცდახუთმანეთიანისკენ წაიღო.

– კაციც მე ვიშოვო, ოცდახუთიანიც მოგცე – მინისტრის ფასს იღებ?

ჰასანა-გოროდოვოის გუნება წაუხდა.

– აჰა გამომართვი და თუმანი ხურდა მომე! – უბრძანა მაჰმუდმა. – დროზე!

ჰასანამ ზანტად, ძალისძალად ამოიღო თუმნაანი ოქრო, მაჰმუდს ოცდახუთმანეთიანში გაუცვალა, თავისი ხაზრძანებლისკენ გაბრუნდა და ფეხის ქირასავით დაუგდო:

– მიდი, კაცი მოიყვანე.

– მოიცა მოიცა! – მიაძახა მაჰმუდმა. ჰასანა-გოროდოვოი შეჩერდა. მაჰმუდი რაღაცას ფიქრობდა, იდგა, შუბლზე ხელს ისვამდა.

– ჰა, დროზე! – დაიძახა ჰასანამ.

– მე წამოვალ! – ბადაწყვიტა თავისი საფიქრალი მაჰმუდმა.

ჰასანა დაიბჩა, მერე რაღაცის თქმა მოინდომა, მაგრამ მაჰმუდმა არ დააცადა, მკლავში ხელი გაუყარა და საპოლიციო უბანში შევიდნენ.

ცოტა მოვიცადე, საფარიდაწ ამოვძვერი. ლოდინი არ დამჭირვებია. ლუკა მალე გამოვიდა. დამინახა და გამიღიმა. დაწვრილებით გამომკითხა, რაც ვიცოდი, თავში წკიპურტი წამკრა და ბაზრისკენ წავიდა.

ეზოში შევედი. საპოლიციო უბანში გადავიხედე. მაჰმუდი იმ მერხზე მოკალათებულიყო, სადაც ლუკა იწვა. ჰასანა-გოროდოვოი კვლავინდებურად მაგიდას უჯდა, დავთარში იქექებოდა. წინა ოთახში პოლიციელები თვლემდნენ – კალთებში სამთავეს ერთნაირი, შუაზე გადაშლილი წიგნები ედოთ და თვლემდნენ.

პოლიცმეისტერ შეველიხინის ეტლის ხმა ჯერ კიდევ ნიავის ქიქინით ისმოდა, როცა ჰასანა-გოროდოვოი ზეზე წამოიჭრა, მთვლემარე პოლიციელებს დააცხრა და მუჯღუგუნებით დააღვიძა. მაჰმუდმა შემოსასვლელ კარს ზურგი შეუქცია, თავი მოიმძინარა. პოლიციელებმა მუნდირები მიისწორ-მოისწორეს, უღვაშები გადაიგრიხეს, მერხზე ჩამოსხდნენ, სამთავემ წიგნებში წაყვეს ცხვირები და დიდი გულმოდგინებით შეუდგნენ ბუტბუტს.

ეტლი საპოლიციო უბნის წინ დადგა, გახურებულმა, ხაზინის ქერით ნასუქმა ცხენებმა ქვაფენილს ფლოქვი დაუშინეს.

პოლიცმეისტერი ეტლიდან ჩამოხტა. საპოლიციო უბანში ჰასანა-გოროდოვოის ყურადღებისა და სმენის ბრძანება გაისმა. პოლიცმეისტერმა ზღურბლს გადმოაბიჯა. მარუდა ფეხაკრეფით შემოჰყვა. ჰასანა-გოროდოვოი უმაღ გამოეჭიმა, უპატაკა, ერთი კიდევ დაიღრიალა, – თავისუფლადაო, და შუბლზე აშვერილი ხელი ძირს ჩამოიღო.

– რასა იქმთ, არწივებო! – მოიკითხა შეველიხინმა ნამძინარევი პოლიციელები.

პოლიციელებმა თავის უფროსს ერთხმად მოახსენეს, რომ მეფესა და მამულს ემსახურებიან. ამის შემდეგ შეველიხინი პოლიციელების ხელებში ჩაკვებებული წიგნებით დაინტერესდა, გაიგო, რომ მისი ხელქვეითები თავისუფალ დროს სახარების კითხვას ანდომებენ, მეცადინეობა მოუწონა და სახელდახელოდ მცირე გამოცდაც ჩაუტარა. ერთმა პოლიციელმა მის კეთილშობილებას ჩაუბუღებულა, – არა კაც ჰკლავო. მეორემ, – არა იმრუშოო. მესამემ, – გიყვარდეს მოყვასი შენო... სანამ შეველიხინი ამ საქმით იყო გართული, მარუდა ცდილობდა, სკამზე წამოწოლილი კაცი შეეთვალაიერებინა, მაგრამ პოლიციელების განსწავლულობით აღტაცებული კეთილშობილება აქეთ-იქით ირხეოდა და მარუდას ხელს უშლიდა.

შეველიხინი თავის მრევლთან საუბარს მორჩა, ჰასანა-გოროდოვოს სამფლობელოში შემოვიდა. რა თქმა უნდა, ჰასანა და მარუდაც შემოჰყვნენ.

პოლიცმეისტერმა მარუდას თვალი გაუსწორა. მარუდამ ზურგშექცევით მწოლარე მაკმუდზე მიანიშნა და კეთილშობილებამ ამხელა იყვინა, – აეთრიეო, რომ იმპერატორის პორტრეტმა კინალამ იატაკზე დაიტანა რიალი. მაკმუდი ჯერ გაიზმორა, მერე ზანტად გადმოზრუნდა, შემოსული ხალხი ერთხანს წოლელამ ათვალიერა და ნელა წამოდგა.

– სალამი, თქვენო კეთილშობილებავ! – მიესალმა მაკმუდი პოლიცმეისტერს.

– მოსიე ჟამბეკოვი!.. – ჩაილაპარაკა გაცეხულმა შეველიხინმა და ხარხარი აუვარდა.

პოლიცმეისტერი დიდხანს და როყოდ ხარხარებდა.

ჰასანა-გოროდოვოი მლიქვნელურად ილიმებოდა. მაგრამ ყურები თავგნაყნოს კატასავით ჰქონდა – იცოდა, ეს ამბავი ხარხარში არ ჩაივლიდა. მარუდა ქუთუთოებს აფახულებდა. პოლიციელებიც დიდი მოცადეობით ხვიხვინებდნენ. მარტო მაკმუდი იყო მშვიდად და იქაურობას აუმღერეველად ათვალიერებდა.

შეველიხინმა ხარხარი შუა გზაზე შეწყვიტა და მარუდას მიაჩერდა. საპოლიციო უბანი მდუმარებამ მოიცვა.

– ეს ის არ არის... – ჩაიჩიფჩიფა მარუდამ.

– ჰმ, მაშ, ეს ის არ არას, ჰა?! – შეველიხინი ისევ ახარხარდა.

როცა ხარხარით გული იჯერა, მაკმუდისკენ ორიოდ ნაბიჯი წასდგა და ჰკითხა:

– მოსიე ჟამბეკოვ, რატოვ ხართ აქ?

– რატომ ვარ აქ? აი, ეს პირუტყვი, – მაკმუდმა ჰასანა-გოროდოვოიზე მიათითა, – სამი პოლიციელის თანხლებით პაპჩუკის დაწესებულებაში შემომივარდა და დამაპატიმრა!

– რა საფუძველზე?! – შეუღრანა შეველიხინმა ჰასანა-გოროდოვოს.

ჰასანას ენა დაება, მაგრამ თავს დაეუფლა და მიუგო:

– თქვენო კეთილშობილებავ, აი, ამ იდიოტის დასმენის საფუძველზე! – იდიოტი ჩემი ბატონი გახლდათ. – ასე მითხრა, – ის ორი ცხვარი, გუმინ ყაბარდოელებს რომ დაეკარგათ, ამისი მოპარულიაო. დააპატიმრე და მოწმეებს ახლავე მოგიყვანო...

ამის თქმა იყო, შეველიხინმა ჰასანა-გოროდოვოს ისეთი სილა გააწნა, რომ მექუდე გედევანი მეორე დღეს იფიცებოდა, ლაწანი დუქანში გავიგონეო.

– რევენო! – დაიღრიალა შეველიხინმა.

მარუდამ, ყოველ შემთხვევისთვის, რამდენიმე ნაბიჯით განზე გაიწია.

– თქვენო კეთილშობილებავ! – დაუყოვნებლივ აღშფოთდა მაჰმუდი. – ასეთი შეურაცხყოფა?! ორი ცხვარიო... მე ორი ცხვრის კაცი ვარ? ხომ მოგეხსენებათ... არმავირში ორთქლმავლის ტენდერი დაკარგულა, ბაქოში აქლემების ქარავანი ტვირთიანად მოუპარავთ. ორი ცხვარი! სირცხვილი არ არის?

– დიახ, თქვენო კეთილშობილებავ, ორიო! – გაიმეორა ჰასანა-გოროდოვოი.

– რა – ორი?

– ორი ცხვარიო, ასე მითხრა ამან. – ჰასანამ ისე კარგად მოისულელა თავი, რომ შემეცოდა კიდევ.

შეველიხინმა ხელები აღაპყრო:

– უფალო შენ დაიფარე ჩვენი იმპერატორი! რა უნდა ქნას ბრძენმა მეფემ, როცა ასეთი რეგენი ქვეშევრდომები ჰყავს! თქვენოუდიდებულესობავ, – პოლიცემისტერმა იმპერატორის პორტრეტს შეჰღაღადა, – ესოდენ უღირსი ქვეშევრდომების მეფედ ყოფნა?! საბრალო მამავ და პატრონო ჩვენო!

ჰასანა-გოროდოვოის ხელები გულზე მოწიწებით დაეკრიფა, სახეზე განუზომელი თანაგრძნობა და ჭმუნვა გამოხატოდა და, ვფიცავ ადამიანობას, თვალებიდან ცრემლი სდიოდა.

– კმარა! – შეველიხინი პრაქტიკულ საქმიანობაზე გადავიდა, მარუდას ხელისგული გაუშვირა.

ჩემმა ბატონმა გამოწვდილ ხელში ქალღმერთის ფულების მოზრდილი დასტა ჩაუდო. ეს ის ათასი მანეთი იყო, რომლიდანაც მარუდა ხუთ თუმანს საჩუქრად შემპირდა.

– თქვენო კეთილშობილებავ, – მიმართა მაჰმუდმა შეველიხინს. – ამ პირუტყვმა რატომღაც ოცდახუთი მანეთითაც დამაჯარიმა!

– დაუბრუნე! – დაუსისინა შეველიხინმა ჰასანას.

ჰასანა-გოროდოვოი ასეთ თავხედობას აღარ მოელოდა, პროტესტი დააპირა, მაგრამ მაჰმუდმა არ დააცადა, პოლიცემისტერთან საუბარი განარგმო:

– თქვენო კეთილშობილებავ, ბასტანოვის სამი ცხენის თაობაზე რომ იკითხეთ...

პოლიცემისტერმა ყურები ცქვიტა, სმენად იქცა. ჰასანა-გოროდოვოიმ ოცდახუთმანეთიანი მყისვე დააძრო და მაჰმუდს საჩქაროდ მიაჩეჩა.

– დღეს ამბობდნენ, ბასტანოვს თავისი ცხენები უპოვნიაო! – თქვა მაჰმუდმა და ჰასანა-გოროდოვოისგან სარგებლით დაბრუნებული ფული ჯიბეში დინჯად ჩაიღო.

პოლიციმეისტერს ცხენების პოვნის ვერსიამ სიხარული მოჰგვარა, აქვე ჰასანა-გოროდოვოს და პოლიციელებს მიუბრუნდა, მარუდაზე მიუთითა, თხუთმეტი როზგიო, ბრძანა, მაჰმუდი ეტლში ჩაისვა და წარახრახდა.

ჩემს ბატონს საპოლიციო უბნის ეზოში შარვალი ჩაადრეს, დააწვინეს და უღმერთოდ სცემეს.

ყველაზე მეტად ჰასანა-გოროდოვოი ცდილობდა.

შინ მივედი. ლუკა აღარსად იყო. მაგიდაზე თუმნიანი დაეტოვებინა და წასულიყო. ბაზრამდე სულ ტირილ-ტირილით ვირბინე, იქნებ სადმე ვნახო-მეთქი, იმედი მქონდა. ბინდდებოდა, მარტო მეკასრე სელიმასდა მივასწარი და ლუკა ვკითხე.

– ლუკა? – მიპასუხა სელიმამ. – ლუკამ ეს ქვეყანა უკვე გაასწორა. ეხლა სხვა ქვეყნის გასასწორებლად წავიდა.

დიდი ხნის ძებნამ არაფერი მომცა და ნელ-ნელა მიმავიწყდა კაცი, რომელმაც ბავშვობაშივე მოახდინა ჩემზე კეთილისმყოფელი გავლენა და ვის ხსოვნასაც დღემდე უღრმესი პატივისცემის გრძნობით ვინახავ.

რამდენიმე წლის შემდეგ მე და ჩემმა ძმამ სახლ-კარი გავყიდეთ, დონის როსტოვში გადავსახლდით. იქ ნათესავები გვყავდა. სასტუმროში შიკრიკად დავდექი. მერე იქვე, რესტორანში, მსახურად დამაყენეს.

ერთი სიტყვით, კაი ხანი იყო გასული, რაც ლუკა აღარ მენახა და ბედისწერამ, ის – მუშტრის, და მე – მსახურის როლში შეგვახვედრა. წინააღმდეგ ჩვენს სასტუმროში გაჩერებულიყო, ხვალ ისევ გამგზავრებას აპირებდა. შეხვედრამ ორივე ძალიან გაგვახარა. მუშაობის შემდეგ ნომერში ვესტუმრე, უხვი ვახშამი მივიტანე. ბევრი ვისაუბრეთ, ჩვენი ამბები მოვიგონეთ, ვიცინეთ და ვიმხიარულეთ. წამოსვლის წინ ლუკამ მითხრა:

– დრო გავიდა და სასაცილოა ახლა ის ყველაფერი. იფიქროს კაცმა და რა აზრს გამოიტანს, თუ იცი? რას და, მარუდა ბაზარზე წლობით ატყუებდა და ატყავებდა ხალხს – ხომ ასეა?

– ასეა.

– რაც გავაკეთე მე, თითქოს, ჩემთვის უცნობი ხალხის სიბრაღულით გავაკეთე – მოვაშლევიწინე მარუდას მისი ოინბაზობა. რა გამოვიდა მერე აქედან? აგერ გეტყვი: მარუდას საქმე, ბატები რომ ვერ გამოისყიდა და რაც გააჩნდა, ის ფულიც რომ დაკარგა, – ვერ იქნა და ვერ გამოსწორდა. დარდმა გაალოთა მარუდა, პაშკოვსკაიაში დარდით და ლოთობით მოკვდა. ეს ერთი. შენ შემოსავალი დაკარგე და სად და როგორ დაეხეტებოდით ორივე ძმა მშიერ-მწყურვალეები – ბევრი ვიფიქრე მერე ამაზე. ეს ორი. ჰასანა-გოროდოვოი რომ სამსახურიდან გააგდეს, იცი შენ და – ეს სამი. გედევანი მთელი წელიწადი ჟანდარმერიაში დაყავდათ, გააწვალეს. ეს ოთხი, და მაჰმუდმა იმ ოინისთვის ექვსი თვე ციხეში რომ გაატარა, გაიგებდი ამასაც. – ეს ხუთი. ახლა, მთავარი რაა თუ იცი? ხალხს, ჩანს, არ უნდა ისე ცხოვრება, ვინმემ თუ არ დაჩაგრა, მოატყუა და გაატყავა. თქვენს ბაზარზე მარუდას თამაში რომ მოისპო, გრიშკა პიმენოვმა დაუწყო ხალხს გატყავება სამი კარტის თამაშით: არ

გამოვიდა ჩემი მოქმედებიდან არაფერი. არ გამოვიდა კი არა, რამდენი ცუდი საქმე ჩამოვთვალეთ?! წაკითხულიც მაქვს ბევრგან და კიდევ ვნახე ზოგიერთი კაცები, ასე რომ ამბობენ: ვინმეს გასაჭირს ან ცუდ საქმეს თუ დაინახავ, გულმა როგორც გითხრას, ისე მოიქეცი და ის შენი საქციელიც რასაც მოიტანს, მისი უკმაყოფილო ნუ იქნებო. შეიძლება, ასეც იყოს, მაგრამ ისიც საფიქრალია, რომ იქნებ არ ღირდეს ადამიანის მოდგმა წესიერი კაცის ზრუნვად და არც ქვეყნის არეულ-დარეულ საქმეებში ჩარევა. ვინ იცის?.. რასაც ვლაპარაკობ, დაიხსომე ეს, მაგრამ იცოდე, თვითონ არ ვიცი, სიმართლე რაშია და სადაა. ფიქრი და გამოცდილება სჭირია ამას.

ერთმანეთს დავემშვიდობეთ და აღარც მეგონა თუ როდისმე ვნახავდი. განგებამ თბილისის საგუბერნიო ციხეში ისევ შეგვახვედრა მრავალი წლის შემდეგ. ამაზე – როდისმე სხვა დროს იყოს.

გრაფი სეგედი

... ათას რვაას ოთხმოცდაცამეტ წელს თუთაშხიას გვარი ჩრდილოეთ კავკასიის რამოდენიმე გუბერნიის საიდუმლო პოლიციის მასალებში ერთდროულად ამოტივტივდა. ამ ტერიტორიაზე მაშინ საკმაოდ ინტენსიურად ვრცელდებოდა არალეგალური ლიტერატურა, შემოვიდა აგენტურული დასმენაც მისი უმაღლესობის, დიდი მთავრის მოკვლის განზრახვის შესახებ. ამას გარდა, ვიღაც ბოროტმოქმედებმა კავკასკაიაში მდიდარი ვაჭრის ოჯახი ამოწყვიტეს და დიდი თანხა გაიტაცეს. პეტერბურგიდან საგანგებოდ ჩამოსული გენერალი შანინი, მასალების შესწავლის შედეგად, იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ჩრდილოეთ კავკასიაში მოქმედებდა კარგად კონსპირირებული პოლიტიკური ორგანიზაცია ბაზებით ამიერკავკასიაში, ანუ ჩემს კომპეტენციაში შემავალ ტერიტორიაზე, რომ თანხა ვაჭრის ოჯახიდან ტერორისტული აქტის დასაფინანსებლად გაიტაცეს და, რომ ყოველივე ამის მეთაური თუ არა, ერთ-ერთი მოთავეთაგანი მაინც, დათა თუთაშხია იყო. თვით საკითხას ასე დაყენება ჩემს წინააღმდეგ ბრალდების წამოყენებას ნიშნავდა, ხოლო თუთაშხიას ახალი კრიმინალური ამპლუა თითიდან გამონაწოვს ჰგავდა. ასე იყო თუ ისე, საჭირო ზომები უნდა მიმეღო, რადგან შეფი კატეგორიულად მთხოვდა ახსნა-განმარტებას – ერთი მხრივ, ხოლო როგორც ძირგამომთხრელი საქმიანობის ლიკვიდაციას, ისე თუთაშხიას ხელში ჩაგდებას – მეორე მხრივ.

ამ მოვლენასთან დაკავშირებით ჩასატარებელი მუშაობის ერთ ნაწილს თუთაშხიას დანაშაულებითი ხელწერის განსაზღვრა-დაზუსტება შეადგენდა. ამიტომ პირადად გამოვითხოვე ჩვენს ხელთ არსებული ყველა მასალა და შევუდექი მის ანალიზს.

ჩემი ჩანაწერების საგანს ეს არ ეხება, მაგრამ გაკვრით მაინც აღვნიშნავ, რომ გენერალ შანინის დასკვნები ზერელე და უსაფუძვლო აღმოჩნდა. ჟანდარმერიის სამმართველომ საქმე, ბოლოს და ბოლოს, გახსნა. დიდი მთავრის მკვლელობის განზრახვა არ დადასტურებულა. ვაჭრის ოჯახის ამოწყვეტასთან პოლიტიკურ დანაშაულობათა დაკავშირების ცდა ჩაფლავდა და არც ამოწყვეტის მონაწილეებს და არც პოლიტიკურ დამნაშავეებს თუთაშხია საერთოდ არ სცნობიათ. სამაგიეროდ, თუთაშხიას მასალების შესწავლამ უფრო ახლოდან, უფრო მკაფიოდ დამანახვა ეს კაცი და ერთობ საინტერესო დასკვნებამდე მიმიყვანა.

პირველი და უმთავრესი, რაც თვალში მეცა და დამაბნია, ის იყო, რომ დანაშაულებრივი ხელწერა თუთაშხიას, შეიძლება ითქვას, საერთოდ არ აღმოაჩნდა. სხვა სიტყვებით: მის მიერ ჩადენილ ბოროტმოქმედებებს შესრულების მხრივერთი რამ ხერხი, ჩვევა და, მით უმეტეს, სისტემა არ ახასიათებდა. ამდენად, რომელიმე “უპატრონო” დანაშაულის თუთიშხიაზე მიკვრება ისევე ადვილი ჩანდა, როგორც თვით თუთაშხიასთვის ინკრიმინირებული დანაშაულის გასხვისება. მისი საქმე მრავალ სხვადასხვანაირ დანაშაულს შეიცავდა, მაგრამ ვერავინ გაიგებდა, რომელი იყო მართლაც მისი ჩადენილი და რომელი – არა. ჩემთვის კი აუცილებელ საჭიროებას წაომოადგენდა მისი კრიმინალური ტიპის, კრიმინალურ-ფსიქოლოგიური პორტრეტის დადგენა. ამაში ეჭვებსა და ჰიპოთეზებზე დამყარებული მასალა ვერ გამომადგებოდა. ერთი თვის მუშაობის შემდეგ ჩემთვის მხოლოდ ის შეიქნა ცხადი, რომ მოქმედების რაიმე პროგრამა, მით უმეტეს, გარკვეული პოლიტიკური მრწამსი, თუთაშხიას არ ჰქონდა. ყველა მისი საქციელი აფექტის შედეგი იყო და კონკრეტული სიტუაციიდან გამომდინარეობდა. დავრწმუნდი, აგრეთვე, ერთ მეტად მნიშვნელოვან და საყურადღებო გარემოებაშიც: მისი პოპულარობა და გავლენა მოსახლეობაში უზომოდ დიდი იყო. ამ დონემდე ასული ავტორიტეტები სტიქიური არეულობის დროს ბრბოთა ბელადებად იქცევიან ხოლმე. მასალებიდან ჩანდა, რომ ხალხი თავისი გადაკარგული კერპის დაბრუნებას ელოდა და მოლოდინს არც მალავდა.

აქ უკვე გადამჭრელი ნაბიჯები იყო საჭირო. სხვა ზომებთან ერთად, მის დასაჭერად ხუთი ათასი მანეთი გამოვაცხადეთ. თუთაშხია თითქოს სწორედ ამას უცდიდა – ჯილდოს გამოცხადების დღიდან თვე არ იყო გასული, რომ დაბრუნდა და დაბრუნება სათანადოდ აღნიშნა: ანარქისტ ბუბუტიევილთან ერთად ფოთში მევახშე კაჯა ბულავა დაარბია.

მაშინ ჩემთვის გაუგებარი იყო, თუ რამ იფეთქა ამ სახელიანი აბრაგის გულსა და გონებაში ისეთმა, რომ ძველებური ჟინით, გამჭრიახობითა და ენერგიით დაუბრუნდა საქართველოში საქმიანობასა და ცეცხლთან თამაშს...

ნიკიფორე ბუბუტიევილი

– ტერორისტულ აქტს ამზადებდა ვიღაცაზე ჩვენი ხალხი, ფული იყო საჭირო. სადმე სამი ათასი მანეთი იშოვნეო, მითხრეს. ფული ვიცოდი, სადაც იყო, მაგრამ სანდო კაცი მჭიროდა, ამფერ საქმეებში რომ გამოგადგებოდა, ისეთი. ავედი სამურზაყანოში, დათა თუთაშხია ვიკითხე ერთ კაცთან. ახალი დაბრუნებული იყო დათა მაშინ. ის კაცი ჩვენი კაცი იყო იქ, სამურზაყანოში, და დათას ამბავიც იცოდა. ჭალებში არის ახლა თავშეფარებული მეჯოგეებთანო. ასე, შვიდი-რვა წლის გაფირალეული იყო მაშინ დათა თუთაშხია.

კაცი იმისთვის მჭიროდა, რომ ფოთში მევახშე იყო ერთი – კაჯა ბულავა. მისგან უნდა მომეხდინა იმ სამი ათასი მანეთის ექსპროპრიაცია, მაგრამ, მარტო კაცი ჭამამიაც ცოდვასო, და ესეც არ იყოს, მოხარშულს მიცნობდა მევახშე, თვითონ ვერ გავაკეთებდი ამ საქმეს. პოლიტიკა ისეთი რამეა, უბრალოზე არ უნდა ჩაჯდე კაცი. შენ თუ ჩაჯექი და კატორღაში ბორკილი ათროკიალე, იდეისთვის ობივატელმა იბრძოლოს, თუ? დათას პოლიტიკა და პარტიები არ წამდა, არ ესმოდა, პოლიტიკურად უსწავლელი და ბნელი კაცი იყო, მაგრამ მეფეს და ჟანდარმებს რომ ყველაფერი ჯობდა, ეს იცოდა კარგად. ძმადნაფიცი იყო ჩემი დათა თუთაშხია და უარს არ მეტყოდა, დარწმუნებული ვიყავი.

მივაგენი, ჯოჯუებში ელარჯს ჭამდა, არაყს შეეცეოდა და იყო ასე. მოვუყევი, რისთვისაც მოვნახე. რამდენია საჭიროო, მკითხა. სამი ათასი-მეთქი. ამდენი ფული სად უნდა ვიშოვნოთო, გაუკვირდა. მევახშის ამბავი ვუთხარი. მაგას ის ჯობია, ფოსტას დავეცეთო. ფოსტასთან და მის კაზაკებთან საქმის დაჭერა რაში მჭირდებოდა, მევახშე აგერ არ იყო?! დაიჟინა, ფოსტის გაძარცვა აჯობებსო. დიდი აგიტაცია მომიხდა, სანამ კარგად გავაგებინე მევახშის ამბავი, - წურბელა, ობობა, მახრჩობელა გველი და ყველაფერი რომ ერთად არის. გაგებით – გაიგო, მაგრამ მაინც – ფოსტასო! სხვა გზა არ იყო, ძმობა დავაფიცე. მჭირდები და ზურგი არ მიჩვენო-მეთქი, ნამუსზე შევაგდე.

ჩაიქნია ხელი, კაიო. ეგებ მე არ მესმის და მართლა რამე ეშველოს ამ გაჭირვებულ და დაბეჩავებულ ხალხსო, მითხრა. წამოვიდა.

ბუნაგი კაჯა ბულავას ფოთის განაპირა უბანში ქონდა. ბუნაგი იყო, აბა რა?! ნალია შელესა შიგნიდან და გარედან, შუაში ჭინჭი ჩამოკიდა. ჭინჭის იქით ექვსი შვილი და ცოლი ყავდა, ჭინჭის აქეთ – თვითონ და მისი ფულები. ფული შინ რომ ქონდა, ამას არ უნდოდა ლაპარაკი. ისეთმა კაცმა მომცა ის საქმე – ტყუილი არ იქნებოდა არაფრის დიდებით, მაგრამ სად და რომელ კუთხეში იყო დამალული, ამის გამოცნობა ეშმაკს გაუჭირდებოდა. შეშინება იყო საჭირო. შეშინდებოდა და იტყოდა, აბა რა!

იმდენად ძუნწი იყო მევახშე, ძალიც არ ყავდა. გადავედით ღობეზე. მთვარე ანათებდა. მსხლის ძირში ღორი ება და ღრუტუნებდა თავისთვის. ამოვიღეთ მაუზრები, მივეპარეთ კაჯაია ბულავას ნალიას. ერთადერთი სარკმელი ქონდა, ღია იყო და იქიდან სიმყრალე გამოდიოდა, კინალამ წაგვაქცია ორივე. მივაყურეთ. ბავშვები ჭინჭის იქით სხვადასხვანაირ ხმაზე ფშვინავდნენ. თვითონ კაჯა ჭინჭის გადმოღმა იყო, ჭრაქს მიჩერებოდა. ნეკი თითი ცხვირში ქონდა და ფიქრობდა. რაზე იფიქრებდა, წუპაკი მამამადლი – სესხზე სამჯერ უძვირესი ნივთი, ალბათ, გირაოდ წართვა ვინმეს და იმას თუ ნატრობდა, ერთ დღეს მაინც გადააცილებდეს მევალე სარგებლის მოტანასო.

წავიხვიე პირზე ყაბალახი, გადავყავი სარკმელში მაუზერი, – ადექი, კარი გააღე-მეთქი. კაი სანახავი იყო, მართალი უნდა თქვას კაცმა: ასე განაბული მწყერზე წამდგარი ძალი არ მინახავს. თითი ისევ ნესტოში ქონდა შეკვეთებული და იყურებოდა ლულაში. გავაჩხაკუნე იარაღი. იცოცხლე, იმან წამოხტომა და კარის გაღება იკადრა. შევიდა დათა, ისევ ჯორკოზე დასვა კაჯაია ბულავა, მოიხადა ნაზადი, მიაყუდა კუთხეში, ამოიღო მეორე მაუზერი, ორივე წინ დაიდო მაგიდაზე და მიაჩერდა მევახშეს. სანამდე ასე ღომის კაკალივით დაბნეული და გამომტერებული იყო კაჯაია ბულავა, მანამდე უნდოდა დაჭირება, თორემ გონს რომ მოვიდოდა, მერმე ვის რას მიცემდა? არ დაადგა საშველი დათას არ ამოიღო ხმა; დაიწყო კედლების თვალიერება, ჭერის თვალიერება და, რა ვიცი მე... მივაშვირე მევახშეს მაუზერი და,

– ამოალაგე ფულები-მეთქი, დავუსისინე! მოიხედა კაჯა ბულავამ, გაიცინა, – სად მაქვს მე უბედურს, ფულებიო. ფულები მქონდეს, ნალიაში რა მინდაო, და სხვა მისთანები. მივხვდი, გონს მოვიდა მევახშე და ახლა უარესად უნდა მივწოლოდი. ამოალაგე ფულები, თვარა, გაგისტუმრებ საიქიოს, შე წურბელა-მეთქი, მივაყვირე, სასროლი დავუმიზნე და ფეხს დავაწევი. არ მომკლავ, დაიჩურჩულა, დიდი ზანდუკი იდგა, ახადა თავი იმას: დაიწყო უნაგირების, ჩოხების, ჩაქურების, ხმლების, ქალამნების, ხანჯლების ამოლაგება – მთა დააყენა! ჩამოჯდა ჯორკოზე, ეს არის ჩემი ქონებაო, თქვა და გაინაბა. ადექი,

ზანდუკში ჩაიხედე-მეთქი, ვანიშნე დათას. ადგა დათა, ჩაიხედა ზანდუკში, დიდი დავთარი ამოიღო იქიდან, ისევ მაგიდას მიუჯდა და გადაშალა. ქვეყნის თამასუქებით და საბუთებით იყო დავთარი სავსე. აგერ მომეცი-მეთქი. დახურა დათამ დავთარი და გამომიწოდა.

იყვირა მევახშემ:

– გოჯაბა, ცაბუ, ბიკი, კიკუ, ცუცუ, დომენტი!.. წაიღეს ჩვენი თამასუქები ყაჩაღებმა ვაა-ვა, შვილებო! ვაა-ვა!

გამოწოდებული ხელი ჰაერში გაუშეშდა დათას. მართალი თქვას კაცმა, მეც არ მოველოდი ამხელა ყვირილს. დავიბენი, პაწა. გადაიწია ჭინჭი, გამოსხდნენ ბავშვები შაშვის ბარტყებივით, აკივლდნენ – გამძვალტყავებულები, ყვითლები. იქ ამბავი დატრიალდა – გატრეტილი, მთვრალი სურებლები რომ ხასანბეგურას იტყვიან – ისეთი!.. დაინახა კაჯა ბულანამ, გავფუჭდით კამახები. დაწვა იატაკზე, დაიწყო ფეხების დრიგინი და "ვაა-ვას" ყვირილი უარესად, ეშმაკის ფეხმა. ამასობაში, პატარა ჭიშკარი ქონდა ეზოს, იმის ჭრიალი გავიგონე. მივხვდი, კაჯაიას ყვავა ბრუნდებოდა პორტიდან. იმხელა ფულის პატრონი, ცოლს, ექვსი შვილის დედას, სადღაც, კანტორაში იატაკებს ახეხიებდა კიდევ. ქალთან, ექსპროპრიაციისას, მტერმა და ოხერმა დაიჭირა საქმე. მისი კივილი და გაწევ-გამოწევა აკლდა იქაურობას?! გავიქეცი ჭიშკრისკენ, ღორი რომ იყო დაბმული იმ მსხლის ძირში შევეყარე ქალს, მივაშვირე მაუზერი. ჩაუვარდა დედაკაცს ენა, ნალიაშიც მიჩუმდა ყველაფერი. გამიკვირდა ძალიან – რა ქნა და რა უთხრა დათამ იმისთანა იმ აწრიალებულ ხალხს, აქამდე არ ვიცი! რა მექნა აწი ამ აშარი დედაკაცისთვის?! საქნელი დროზე უნდა მექნა, თვარა, გონს მოვიდოდა და ისეთ დღეს დააწევდა, გასაქცევად შეგვექნებოდა საქმე. ხილაბანდებით ქონდა თავი წაკრული, მოვხადე. ერთი დაგვუჭე და პირში ჩავტენე. მეორეთი ტუჩები წავუკარი. ახლა? შემოვიხსენი ქამარი, ხელები ზურგზე გავუკოჭე და მსხლის ძირში მივაგდე. ღორი რომ იყო დაბმული, ავუშვი ის ღორი – გამხდარი, ძვალი და ტყავი ღორი იყო – ის ჯაჭვი ხელებზე დავადე ქალს. დაწევი-მეთქი. დაწვა. ღრუტუნი არ გავიგონო, თვარა, მაგ ღორის ნეხზე დაგაკლავ-მეთქი, ვუთხარი და წამოვედი ჩემი სარკმლისკენ. ჩუმად მივეპარე სარკმელს, ბნელში გავჩერდი, ვიფიქრე, ბავშვებმა არ დამინახონ, თვარა, ისევ კრიმანჭულს დაცხებენ-მეთქი. მივაყურე. კაჯაია ბულავა და დათა თუთაშხია, წირვის მერე ქალები ორღობეს რომ გამოუყვებიან და ჭორაობენ, ისე მუსაიფობენ, სწორედ:

– აგერ, მარტო ამ თამასუქებში ასი ათასი დავითვალე უკვე. დამპალ ნალიაში რომ გიზის შენი სისხლი და ხორცი...

– დათა-ბატონო, მეც აგერ არ ვარ, ამ ნალიაში? – მოუჭრა მევახშემ.

– მაგას ვამბობ სწორედ. ახლა, დაჯექი აგერ და ნუ იყვირებ ტყუილად, შენი ყვირილის კაცს არ ეშინია!

იცოდა მევახშემ, არა კაცს რომ არ ეშინოდა, მაგრამ დათა ვერ მიხვდა: თავის შესაცოდებლად იყო, რომ ყვიროდა.

ადგა მევახშე, მიუჯდა მაგიდას.

დათამ ხანდისხან ისეთი ლაპარაკი იცოდა, რაშიც გინდა, იმაში დაგარწმუნებდა. ელაპარაკოს, ვიფიქრე, პატარა ხანს, ეგებ გახდეს რამეს და უდავიდარაბოდ მოგვცეს ფული მევახშემ.

– მითხარი, ახლა რომ გეკითხები, – აუხირდა დათა. – ამ სოროში თუ გამოახრჩობ შვილებს, ფული რაღად გინდა მაშინ?

მოაწვა ნალიას, მე რომ მსხლიდან ღორი ავუშვი, ის ღორი, შემოალო კარი და უღლიანად შემოვიდა შიგ. კაცს ხმა არ დაუძრავს მისთვის. დატრიალდა ღრუტუნ-ღრუტუნით, რაღაცის თლაფვა დაიწყო ძირიდან.

– ასი ათასი რა ფულია, დათა-ბატონო!.. აგერ, პორტში რომ სიდოროპულო-ბერძენია, გეცოდინებათ, ალბათ... – კაჯაიას უფროსი გოგო ღორს გაუჯავრდა მიუბრუნდა გოგოს მამამისი: – იყოს აქ. ნახავს რამეს, ნამცეცი იქნება, შეჭამს... დათა-ბატონო, სიდოროპულო-ბერძენი გეცოდინებათ, ალბათ. იმ ბერძენს ერთი მილიონი ასრულებული აქვს უკვე და მეორე დაიწყო კაი ხანია. ფულმა ფული უნდა მოიგოს.

კაჯაია ბულავა კიდევ რაღაცას ლაპარაკობდა, მაგრამ დათას მისთვის ყური აღარ დაუგდია, ფიქრობდა. მერმე, როცა მევახშე გაჩუმდა მიაშტერდა თვალებში და ჩაილაპარაკა:

– დაულუპიხარ ფულს, კაჯაია-უბედურო! – კიდევ ჩუმად იყო დათა პატარა ხანს და დაუმატა: – ნავთი თუ გაქვს?

– ნავთი? ნავთი სად მაქვს, დათა-ბატონო, ნავთი მდიდარი კაცის საქმეა...

– კაი. მითხარი, აბა: რომ გაჩნდეს ცეცხლი შენს ნალიაში და რომ დაიწვას ყველაფერი – ეს უნაგირები და ჩოხა-ჩაქურები, ეს ქამარხანჯლები, ეს თამასუქების დავთარი და ის ფულებიც რომ დაიწვას, სადღაც აქ შენახული უეჭველად რომ გაქვს, მითხარი, თუ კაცი ხარ, რას იზამ მერე?

კაჯა-მამამაღლს ფერი წაუვიდა, დედას ვფიცავარ, სიმინდის ნაქუჩივით გაფითრდა და კინალამ გადავარდა ჯორკოდან.

– ფუ ეშმაკს! – თქვა და კაი წმინდანივთი პირჯვარი გადაიწერა. – სადღაა ჯანი, დათა-ბატონო, რაც მე ამ ფულისთვის გავიტანჯე, მეორედ ველარ ავიტან იმდენს!

– თავიდან დაიწყებ ფულის გროვებას? – სიცილი აუვარდა დათას.

– ნავთი რომ მკითხე... ბოროტს ნუ ჩაიდებ გულში, დათა-ბატონო, შვილებს ნუ დამიმშვევ!

იმ ბავშვებს თუ შიმშილი აკლდა და, რა ვიცი მე.

– არ ყოფილა შენი საშველი, საწვალეზლად მოსულხარ ამ ქვეყანას. კაი, ახლა, კაჯაია-უბედურო, ფული გვჭირია. რომ წაგართვა, მოკვდები და კაცის ცოდვა არ მინდა დავიდო. მასესხე სამი ათასი. დაგიბრუნებ, თუ კაცი ვარ.

მევახშემ, მასესხეო, რომ გაიგონა, ისე გაუხარდა, ვითომ იქით ჩუქნიდა ფულს დათა თუთაშხია.

– მქონდეს, დათა-ბატონო, სესხება რა საკადრისია, ისე მოგართმევდით. თქვენისთანა ადამიანის სიკეთე დამეკარგებოდა, თუ?!

– დათა თუთაშხია, – გადავულაპარაკე სარკმლიდან, – გირაო დაუტოვე, გირაო, და თამასუქის მიცემა არ დაგავიწყდეს, თუ კაცი ხარ!

ვერ მიხვდა დათა ჩემს ნათქვამს, გაუკვირდა, დაყვლიპა თვალები, შემოაშტერდა სარკმელს.

– შე გლახაკო, მაგის ფასი გირაო მქონოდა და ამ სოროში გამოგახრჩობინებდი, სწორედ! – მითხრა დათამ და კაჯაიას მიუბრუნდა ისევ.

მომბეზრდა ეს გაუთავებელი მუსაიფი და არც დათა ჩანდა იქიდან ფულის გამომტანი. შემოვუარე ნალიას, შევვარდი შიგ და დავაყარე კაჯაია-მევახშეს ფეხებში ტყვია:

– ამოიღე ფულები, თორემ დაგაცივე მიწაზე, შე წუპაკო მამამაღლო, შენ!

ბავშვები მამამისის ტახტზე რწყილებივით შეხტნენ და მორთეს კივილი. ღორი კარს ეტაკა, გაარღვია, მაგრამ უღლიანად ვერ გაეტია ნარღვევში, გაეკვეტა. ჭერში ქათმები აკაკანდნენ. დაიწყო ნალიამ ზანზარი და ქანაობა. ერთი გაფიქრება გავიფიქრე, ახლა დამემხოთა თავზე და დამიტანს-მეთქი, მაგრამ სად იყო ფიქრის დრო... ვწყვიტე და ვწყვიტე მევახშეს მაუზერის ტარი ფერდებში და ღრანჭებში. იკადრა ადგილიდან დამვრა, გადმოწია ცარიელი ზანდუკი, რაღაც ახადა იატაკს და, ჭურის სარეცხავად გადაყუდებული კაცი რომ მინახავს, ისე დაიკარგა წელს ზევით.

– ჩქარა, ჩქარა, კაჯაია-მევახშე! – მივაყვირე და სახალისოდ წიხლიც დავაყოლე ერთი-ორი.

შევხედე დათას, – კაჯაიას მკივან ბავშვებს მიშტერებოდა აბდალივით, კაცის ფერი აღარ ქონდა. ბავშვები მგლის ლეკვებივით წამომსხდარიყვნენ ტახტზე და კაი რომ ჩვენი იარაღი აკავებდათ, თვარა ნაჭერ-ნაჭერ შეგვჭამდნენ ორივეს.

წავავლე წვივში ხელი მევახშეს..

– აეთრიე, ამოიღე ახლა, თორემ გაგხევ მოხარშული ქათამივით!

ადგა. არც მკვდარი იყო, არც ცოცხალი. კაი მოზრდილი ქისა ეკავა. წავგლიჯე ხელიდან.

– ჩემი ყვავვა ყოფილიყო აქ – რაღაცას წაიღებდით, დავინახავდი იმას! – ამოიოხრა მევახშემ.

– შენი ყვავვა მსხლის ძირში, აგერ, იმ ღორის მაგიერ მყავს დაბმული! – ვუთხარი მე.

– უჰ! – დაიძახა დათამ, ეს რომ გაიგონა. ამოხტა, დაავლო ხელი ნაზადს, ეცა კარს, მაგრამ ღორი რომ იყო გაჭედული, ვერ გადაიარა კარი. აქეთ ეცა დათა, იქით ეცა – ღორს საშველი ვერ დააწია. მაშინ წაკრა კარს წიხლი, გაამტვრია, გავარდა ღორი და მიყვა დათა.

– რამდენია ამ ქისაში? – ვკითხე მევახშეს:

– ხუთასი თუმანი... თქვენ სამასი არ თქვით?

გამეცინა.

ნუ გაიცინებ, თუ კაცი ხარ!..

გამოვნასკვე ქისა, ჩავიდე უბეში და ამ დროს იკვილა მსხლის ძირში ჩემმა დაბმულმა კაჯაიას ყვაყვამ. კაჯაია ტიროდა. ბავშვებმა ყვაყვას კვილი რომ გაიგონეს, მთლად გადაირივნენ.

მსხალთან რომ მივირბინე, კაჯაია-მევახშის ყვაყვა კიოდა – ცა ძირს ჩამოქონდა! დათა ღორის ჯაჭვს ექაჩებოდა, ვერ გაეხსნა, ალბათ, თვითონ ყვაყვა არ აცლიდა ახსნას და მოგლეჯას ცდილობდა დათა. მთვარის სინათლეზე, ღობის გაღმა, აქა-იქ ვიდაც-ვიღაცეები დავინახე. არ მომეწონა ეს...

– წამოდი აწი! მოინახემა მაგის ამშვები! – ვუთხარი დათას, მაგრამ არ დაანება თავი.

– ვაა ვა! წაიღეს ყაჩაღებმა ჩემი სარჩო-საბადებელი! – ყვიროდა ნალიასთან კაჯა ბულავა. – დაიჭირეთ მოკალით! მაგი დათა თუთაშხიაა, დათა თუთაშხიაა! ვინც მაგის თავს მთავრობას მიუტანს, ხუთი ათასი მანეთია, ვაა-ვა!..

ეს რომ დაიძახა მევახშემ, ღობის იქით თითო-ოროლა ხალხი რომ იყო, ისინიც სადღაც მიიმაღნენ.

მოქაჩა დათამ ჯაჭვს კიდევ და კიდევ, მოგლიჯა, როგორც იყო.

გავიქეციტ გზა-გზა. ვინ დაგანება თავი! გამოგვეკიდა კაჯაიას ყვაყვა, ზურგზე ჩემი ქამრით ელებგაკოჭილი, რიყეზე ღორის ჯაჭვს მოახოკიალებდა და კიოდა.

მივბრუნდი, ვისროლე ჰაერში ორი ტყვია. დაგვანება თავი, მაგრამ კვილით, უარესად აკივლდა.

– დათა თუთაშხია! მაგ ფული გასესხე მე გასესხე! – ყვიროდა კაჯა ბულავა. – მთხოვე და გასესხე! უნდა დამიბრუნო, თუ სინდისი გაქვს! გასესხე!

– კაია, ქე მაინც სარგებელს რომ არ გთხოვს, – ვთქვი მე.

გავედით სამშვიდობოს, შევჯექით ცხენებზე და დათა თუთაშხია მელაპარაკება:

– გითხარი მე შენ, ფოსტაზე დაცემა აჯობებდა!

არა, ისე, არ მოვიქეცი სწორად, თვითონ რომ შევედი ნალიაში, მაგრამ არ გამოდგა დათა თუთაშხია და რა მექნა აბა?!

ორი წლის მერმე ჩვენი ხალხი ჩავარდა სხვა საქმეზე და გაასამართლეს ექვსი კაცი. ჟანდარმერია მეძებდა მაშინ, პროცესზე ფეხს რა დამადგმევინებდა. მაგრამ სხვებისგან გავიგე ყველაფერი. სასამართლოზე თურმე ისიც გამოირკვა, რომ ის ტერორისტული აქტი, მე და დათამ რისთვისაც წავართვით ფულები კაჯაია ბულავას, არ შემდგარა. ჩემი მიტანილი ფული პარტიას ემიგრაციაში მყოფი ხალხისთვის გაუგზავნია და მეფის სატრაპებმა სასამართლოზე ისე დახატეს საქმე, ვითომ, ემიგრანტებს ის ფულები ქალებში დაუხარჯავთ და კარტში წაუგიათ. მეც მომცხეს ჩირქი, ბულავასგან წაღებული ხუთასი თუმნიდან, პარტიას ოთხასი ჩააბარა და ასი თუმანი მიითვისაო. ანარქისტებმა სამასის შოვნა დამავალეს, ოთხასი მივიტანე და გაქცეული, დევნილი ტერორისტი კაცი ას თუმანს დავიტოვებდი, აბა, რა იქნებოდა! ხომ უნდა მეჭამა, ჩამეცვა და დამეხურა რამე.

დათა თუთაშხიამ ის თუ არ იცოდა, ჟანდარმერია და პოლიცია რომ განგებ ცხებს პოლიტიკურ მოღვაწეებს ჩირქს და ტყუილებს უგონებს ხალხში სახელის წასახდენად, ის მაინც უნდა ცოდნოდა, არალეგალურ ცხოვრებას რომ დიდი ხარჯი აქვს. შემხვდა იმ პროცესის მერე და რაცხა ცალი ყბით მომცა სალამი. ვკითხე, ხომ არაფერი მიწყენინებია-მეთქი? არაო, გაჩუმდა ჯერ და რომ ჩავაცივდი, მაშინ მითხრა: არ ყოფილან თქვენი კაცები კაი კაცები და არც შენ ვარგებულხარო. არ დამიჯერა არაფერი.

რას იქმს კაცი. პოლიტიკურად მოუმზადებელი ადამიანი იყო. წიგნი და კითხვა უყვარდა, მაგრამ სულ ისეთს კითხულობდა, ტვინს რომ ამახინჯებს და ანაგვიანებს. ბრძოლას თავისი დანაკარგები აქვს, – დავკარგეთ დათა თუთაშხია. არც ერთ პარტიას აღარ გაკარებია მერე, თავისთვის იყო მარტოდ ბოლომდე.

გრაფი სეგედი

...თვით მოხელე და მისი ერთი სამსახურიდან მეორეში გადასვლა იმდენად უმნიშვნელო იყო, რომ არც ერთი დიდი თანამდებობის პირის ყურადღება არ მიუპყრია, მაგრამ სულ რაღაც ერთი წლის შემდეგ მუშნი ზარანდიას სახელმა ლალუმივით იფეთქა და, აი, როგორ:

ზარანდიას, როგორც ჟანდარმერიის უმცროს მოხელეს, გამოსაძიებლად ჩააბარეს ერთი კონტრაბანდისტის საქმე. ზარანდია მარტო ამას როდი დასჯერდა. მან ქუთაისის საგუბერნიო ჟანდარმერიას წარუდგინა ხუთი ტომი, რომელიც შეიცავდა გასაოცარი სიზუსტით დამუშავებულ მასალებს ბათუმიდან ტუაფსემდე მოქმედი კონტრაბანდისტული ბანდების საქმიანობაზე და ამ ბანდებთან დანაშაულებრივ ურთიერთობაში მყოფ სახელმწიფო მოხელეებზე. საქმე არა მარტო ფაქტებით ამხილებდა ორმოცდაათამდე კაცს, არამედ ყოველი მათგანის დანაშაულზე წასწრების საშუალებას და ამ ბანდების ერთი დარტყმით შეპყრობის შესაძლებლობას იძლეოდა. გამოსაძიებელი, თითქმის, აღარაფერი რჩებოდა. თამამად შეიძლებოდა ორმოცდაათივე დამნაშავის პირდაპირ სასამართლოში მიყვანა. ზარანდიამ გაითვალისწინა ზოგიერთი დამნაშავის პირადი, თუ ნათესაობრივი ურთიერთობები თბილისში მყოფ გავლენიან პირებთან და ასეთებს ოსტატურად აუარა გვერდი. ამით მან იმას მიაღწია, რომ მცირედი ყოყმანის შემდეგ საქმემ მსვლელობა მიიღო და ოპერაციის ჩატარება თვით მუშნი ზარანდიას მიენდო. ორი კვირის შემდეგ ფოთის, ბათუმისა და ქუთაისის სატუსალოებში გვყავდა დანაშაულში მხილებული ყველა პირი უკლებლივ და კიდევ სამი კაცი, რომლებიც

შეეცადნენ ზარანდიას მოსყიდვას ათი ათას მანეთად ოქროთი. ესენი ზარანდიამ თვითონვე დააპატიმრა.

ამისთვის ზარანდიამ უფროსი გამოძიებლის თანამდებობა მიიღო, ხოლო კავკასიის მეფისნაცვალმა პეტერბურგის წინაშე შუამდგომლობა აღძრა ჩინისა და ორდენის გამო. სანამ პეტერბურგიდან წარდგინების პასუხი მივიღეთ, მუშნი ზარანდიამ გაცილებით რთული და მნიშვნელოვანი ოპერაცია განახორციელა და ისეთივე წარმატებით, როგორც წინა შემთხვევაში. ამჯერად მან გამოიკვლია და ზუსტად დაადგინა გზები, რომლებითაც უცხოეთიდან კავკასიაში არალეგალური ლიტერატურა შემოდიოდა, დააპატიმრა შემომტანები და უვნებელჰყო რამდენიმე არალეგალური ჯგუფი კავკასიის სხვადასხვა ქალაქში. ყოველივე ეს ზარანდიამ ფანტასტიკური სისწრაფით შეასრულა და მახვილგონიერი ხრიკებისა და სამძებრო საქმეში ახალი მეთოდების დამნერგავის სახელი დაიმკვიდრა. ამჯერად ზარანდიას დაწინაურება-დაჯილდოებაზე პეტერბურგმა თვითონ იზრუნა.

ათას რვას ოთხმოცდათხუთმეტ წელს, ანუ თუთაშხიას აბრაგობის ათი წლის და მუშნი ზარანდიას სამძებრო-საგამომძიებლო სამსახურში ყოფნის ხუთი წლისთავზე, ჟანდარმერიის სამმართველოსთვის ანონიმური წერილის მეშვეობით ცნობილი შეიქმნა, რომ მოუხელთებელი აბრაგი და აღზევებული ჟანდარმი მამიდაშვილ-ბიძაშვილები იყვნენ. ამ ცნობამ ერთგვარი შეშფოთება გამოიწვია და მესამე განყოფილებამ საგანგებო დავალება მიიღო, მუშნი ზარანდიას მოღვაწეობაზე მოკვლევა ჩაეტარებინა. მოკვლევამ ცხადჰყო, რომ მუშნი ზარანდია, დღიდან აქციზის მოხელედ სამსახურისა, თავის აბრაგ ბიძაშვილთან რაიმე ურთიერთობაში შემჩნეული არ ყოფილა...

მოსე ზამთარამე

– ერთხელ კეტებით გაგვლახეს ეს ორი სახელიანი აბრაგი. ნამეტანი დაბეგვილები დავრჩით. მე ფეხი მქონდა მოტეხილი, დათა თუთაშხიას – კისერი გაშეშებული და იარაც გაუმიზეზდა მკლავზე. ათ დღეს ცხენებზე ვერ შევჯექით ვერც ერთი. გასული კაცი ექიმთან მიხვალ თუ საავადმყოფოში დაწვები? ან სად იყო იქ და იმ დროში საავადმყოფოები.

მისი ბრალი იყო, რომ გაგვლახეს. კაცი თვითონ არის დამნაშავე, თუ მოუვა რამე. ამაზე ანდაზაც არის ერთი, ეეე... გადამიხტა გონებიდან. ის ანდაზა ვითომ სულელ კაცებზეა ნათქვამი, მარა ჭკვიან კაცებს უფრო ემართებათ ისე. ზოგჯერ მოწყვება საქმე – არ ჩაერიო – არ შეიძლება. ჩაერევი და გაილახები და გვერდში ვინც გყავს, ისიც გაილახება.

ფირალი კაცისთვის ზამთარია მწელი. საირმის ტყეებში მასპინძელი მყავდა, მასთან ვაპირებდი გამოზამთრებას. დათა თუთაშხია წავიყვანე თან, – საირმეზე არ ვყოფილვარო. ავედით. დავმალეთ ჩვენი იარაღი შორიახლოს, თითო რევოლვერი დავიტოვეთ მარტო. მივედით მასპინძლისას, სეთური იყო გვარად. მარტო ცხოვრობდა. ოჯახი ქუთაისში ყავდა. ერთგვარი მიწა იყო იმ ადგილებში, – მუშებს ათხრევინებდა იმ მიწას, არჩევდნენ, რეცხდნენ, აშრობდნენ და ქუთაისში ჩაქონდათ საპალნეებით და ურმებით. ინგლისელები ყიდულობდნენ იქ. ნავთის, წყლის და მისთანების ამოღებაში ყოფილა გამოსადეგი. კაი გვარიან ფულს აკეთებდა. ადრე მასთან ერთი ზამთარი მქონდა გატარებული. მაშინ სამი მუშა ყავდა, მეოთხე თვითონ იყო, თვითონაც თხრიდა იმ მიწას. რომ მოვდიოდი, მითხრა სეთურმა, კიდევ მესტუმრეო. დიდი ყაჩაღობა იყო იმ ხანებში, სახელისთვის ჭირდებოდა

ჩემი სტუმრობა, სხვები აღარ დამეცემიანო, თვარა, სხვაფრივ?! ქონდა, ალბათ, დასაცემი და გასამარცვი. დათას ვინაობა არ გამიმხელია, სხვა გვარით გავაცანი, თვითონ დათამ ინდომა ასე:

– ქვაზე მაგარია კაცი, თუ არ იცის საიდუმლო. გაიგებენ, სეთურისას უზამთრია თუთაშხიასო. დაცხებენ სეთურს, ათქმევინებენ, კიო. კიო, და ჩააგდებენ საპყრობილეში! ფორიად და ჩაჩავად თუ ვეცოდინები, დააჟინდება თავისას, ფორია იყო, თუთაშხიასი არ ვიცი არაფერიო, და დააჯერებს მათაც. ამოკრავენ პანლურს, გააგდებენ.

ფორიად გავაცანი სეთურს დათა. შეგვიპატიჟა. იქ თაბაგარი დაგვხვდა ერთი, – ჩემი მარჯვენა ხელიაო. მედავითნედ ყოფილა წმინდა კვირიკეში. წაიკოჭლებდა პატარას და, ბოდში ამ სიტყვისათვის, მისთანა ცინგლიანი და გაუმრობელი ცხვირი მეორე არ მინახავს არსად. მის შემაცქერალს საჭმელზე არ მიმივიდა გული. პირველად რომ სეთურისას ზამთარი ვიზამთრე, ეს თაბაგარი არ ყავდა მაშინ. მერე მოუყვანია.

გააწყო თაბაგარმა სუფრა, მოიტანა ყველაფერი და ფეხზე იდგა, სანამ სეთურმა არ უთხრა, დაჯექი ახლაო. რა ხმაზე ლაპარაკობდა ის მარჯვენა ხელი, ვერ გავიგონეთ კაი ხანს, კრინტი არ დაუძრავს იმ ღამეს. ცოტა ხანი გავიდა და სეთურმა გვითხრა, – თაბაგარს კაკო ქვიაო, და სახელები თუა რამე ქვეყანაზე, ქალის იქნება თუ კაცის, ღმერთის სამსახურში აქვს ნასწავლი, ყველა იცის და ისიც იცის, რომელი საიდან წარმოდგებაო. ამაზე, ოჯახში რომ მიხვალ სტუმრად და ბავშვს რომ ეტყვი, რამისილამაზე ხარ, შენ დაურჩი დედაშენსო, და ბავშვი რომ დაირცხვენს, თაბაგარმა სწორედ ისე ქნა: დაბერა ტუჩები, ჩაღუნა თავი, დაირცხვინა და დაიწყო თითების ერთმანეთში ხლართვა. ასე მოკრძალებულად და მორცხვად იყო სულ. ერთი კია, სუფრას ქორივით დასტრიალებდა, ჩიტის რძეს არ გვაკლებდა. კოჭლი იყო, ტანმორჩილი, უზომოდ მსუქანი და მაინც ძალიან მარდად აუდიოდა ყველაფერს.

მოვრჩით ვახშამს. ოთახი მოგვიჩინა სეთურმა, იყავით, სანამდე მოგბეზოდებათო. შეგვპირდა, – დედაბერს მოგიყენებთ, გემსახურებათო.

დავწექით, გვეძინა ერთხანს. ჯერ ღამე იყო კიდევ და ეზოში ზარს დაუწყეს რეკვა. მისთანა ალიაქოთი ატეხეს, კაცს ეგონებოდა, იწვის იქაურობა, აპა, ჰე, თავს უშველეთ როგორმეო! გამოგვეღვიძა და ვეღარ დავიძინეთ. ისაა ადგომას ვაპირებთ, გავიგოთ ერთი, რა მოხდაო – მოაკაკუნა ვიღაცამ. შემოვიხმეთ. გაიღო კარი, დაკონკილი დედაბერი შემოვიდა. წელკავი ქონდა თუ სიბერით იყო მოხრილი, არ ვიცი, მარა მეტი მოკუზვა ნამდვილად აღარ შეიძლებოდა. მაინც ყოჩაღად შემოვიდა, ნამეტანი ყომაღად. იმას რა გამართავდა და გაიმართა წელში, რამდენიც შეძლო. წაიღო გაშლილი ხელისგული შუბლისკენ. კარგად გაწვრთნილი სალდათივით მოგვესალმა, მოგვახსენა რაღაც. ნახევარიც ვერ გავიგეთ მისი ნათქვამი. არც ერთი კბილი არ ქონდა, საცოდავს. გაათავა ჩიფჩიფი, ჩამოიღო ხელი, დადგა სმენაზე.

კაი ხანს ვერ დავძარით ენა ვერც მე და ვერც დათამ.

– საჭმელიო, მგონია, და კიდევ, ხელ-პირის დაბანას ამბობს, - გადაველაპარაკე დათას.

ისევ დააპირა დედაბერმა მოხსენება. გააჩერა დათამ, ჩავიცმევთ და მერე მობრძანდით, უთხრა.

წავიდა. გადავხედეთ ერთიმეორეს და დავიწყეთ ჩაცმა.

– ვინ იყო და რა იყო ეს ქალი, მოსე-ჩემო, რას იტყვი შენ? – მკითხა დათამ.

– ვინ იყო და, დედაბერს მოგიყენებთ და გემსახურებათო, სეთურმა რომ გვითხრა, ის დედაბერია, ალბათ. სხვა ვინ იქნება?.. კი მარა, მაინცდამაინც გადარეული რომ მოგვიყენა, რაო, ვითომ!

– არაა ეგ ქალი გადარეული. გიჟების ამბავი ვიცი მე.

– გიჟების ამბავი?

– კი ვიცი. გიჟებთან ლაპარაკი მიყვარს მე. ხანდახან ისეთს იტყვიან, იცოდე შენ, ბრძენისგან ძვირად გაიგონებ მისთანას. არაა მაგ ქალი გიჟი. რაღაც სხვა ამბავია აჟ... რა მინდოდა, მეთქვა: წუხელის

სეთურისას კაი მაგარი მთვრალი იყავი და არ გახსოვდეს, იქნება. ამ ჩვენს მასპინძელს მანამდეც და გუშინაც ახელს უძახდი შენ. ახელია მართლა თუ სხვა ქვია რამე?

– ახელია, შე კაცო, გამოთაყვანებული კი არ ვარ!

– ახელი თუა, რატომ შემოგაპარა ორჯერ, არქიფო მქვიაო?

– არქიფო მქვიაო?!

მეც გამახსენდა, მართლა შემომაპარა, მერე ახელი და არქიფო ერთი ჭირია-მეთქი, ვიფიქრე. როგორც მოეხასიათებოდა სეთურს, ისე დავარქმევდი და ამის დარდს არ ავყოლილვარ დიდად.

ამ ლაპარაკში ჩაცმა დავასწარი დათას. ფანჯარასთან მივედი, გადავიხედე. ეს ვაი-უშველელი რომ ატეხეს და ქათმებივით უთენია წამოგვყარეს, რისი იყო, მინდოდა გამეგო რამენაირად. პირდაპირ მინაზე მისვლა აბრაგის წესი არ არის – შორს დავდექი ფანჯრიდან და ისე გადავიხედე ეზოში. არაფერი, ერთმა კაცმა გადაიარა და მიწურში შეძვრა მგელივით. ბნელოდა, თოვლი რომ არ დებულიყო, ვერც ამას დავინახავდი. ფანჯრის წინ აივანი გვქონდა. ჩვენი ოთახის კარიც აივანზე გადიოდა. დედაბერი ამ კარებთან ატუხული დავინახე. მივჩერებვარ და ვფიქრობ, – რომელი გენერლები ჩვენ ვიყავით და რომელი ფელდფებელი მაგი იყო, სალდათურად რომ მოგვესალმა-მეთქი... ამ დროს დახრა და დაკუზვა მას არ ჭიროდა და, კარის ჭუჭრუტანას მოუმარჯვა თვალი. არის ასე და ათვალიერებს ჩვენს ოთახს. აფაცურდა რაღაცაზე, მივხვდი, მარტო დათას ხედავს და უკვირს, ალბათ, მეორე სად გაქრა, ნეტავიო. ისიც იფიქრა, ეშმაკმა-მამამაღლმა, ფანჯარასთან ხომ არ დგას ის მეორე და ხომ არ მხედავს, ჭუჭრუტანაში რომ ვიყურებო. ერთი ამოხედვა ამოხედა ფანჯარას, მარა ვერ დამინახა, შორს ვიყავი გაჩერებული. ვანიშნე

დათას, მივეპარე კარს, ყურთამდე გამოვალე უცბად. ამას აღარ მოელოდა დედაბერი და რანაირადაც იყო წაკუზული ჭუჭრუტანასთან, ისე დარჩა ღია კარში.

– გაიმართე აწი, დედიკო, და შემოდი შიგ, – უთხრა დათამ.

შემოვიდა, შემოიხურა კარი.

– სხვის ოთახში ჭვრიტინი სადაური წესია, ბიცოლა! – ვუსაყვედურე მე.

– სადაური წესია და აქაური წესია!

უყურე შენ ამ კუდიან დედაბერს, რაფერ გამართულად თქვა ყველაფერი.

– რისთვისაა შემოღებული და ვისი შემოღებულია მაგ წესი, მითხარი, თუ ღმერთი გწამს? – კითხა დათამ.

– ხართ აქ ორი კამახი და უნდა ვიცოდეთ ჩვენ, რას ფიქრობთ და რას აკეთებთ. აპა, როგორ?! მარჩენალმა ყველაფერი უნდა იცოდეს არ შეიძლება ისე!

– თუ უკაცრავად არ ვიყო და, მაგ შენი მარჩენალი ვინ ოხერია, ნეტავი? – გული მომივიდა ძალიან.

– ვაი შენს პატრონს! – შემომიტია დედაბერმა – ვისაა, ოხერს რომ უძახი! ოხერიც ხარ და ტილიანიც. სარკეში ჩაგახედა, რას გავხარ, ნეტავი, შე ღვთის გლახა შენ! – ამ სიტყვებს საკუთრივ მე მეუბნებოდა. – ვინ არის ჩვენი მარჩენალი და, არქიფო სეთური არის ჩვენი მარჩენალი, მამა, დედა და ღმერთი. აპა!

დედაბერი კიდევ კაი ხანს ილანძლებოდა. დათა ისე უსმენდა, ვითომ სოლომონ წინასწარმეტყველი იდგა მის წინ. მე აქეთ-იქით ვიყურებოდი, სარკეს ვეძებდი, ერთი ჩამახედა, ნეტავი, რას ვგავარ ისეთს, რომ ეს მახინჯი დედაბერიც კი შევაწუხე და შევაზარე-მეთქი.

– გამაგებინე, დედიკო, ახელი ქვია სეთურს თუ არქიფო? – მოახერხა სიტყვის ჩაკერება დათამ.

– ახელი ერქვა უწინ. ახლა არქიფო ქვია! თვითონ გადაირქვა. ასეა საჭირო და იმიტომ.

სიჩუმე იყო პატარა ხანს და მერე თქვა დათამ:

– კაი, აბა, წავიდეთ ახლა და დაგვაბანინე ხელ-პირი.

გაგვიყვანა დედაბერმა სახლის უკან, დაგვისხა ტოლჩიდან წყალი, შეგვამშრალეზია ხელ-პირი და ამ დროს ისევ გაისმა ის ზარი და გუგუნნი, დილაუთენია რომ წამოგვყარა ლოგინიდან. დასანახავზე გამოვიწიეთ, გამოვხედეთ იქაურობას.

მე რომ სეთურისას ზამთარი გავატარე, მაშინ აქ მისი პატარა ქოხი იდგა მარტო. ახლა იმ ქოხის მაგიერ კაი ოდა იყო და მის წინ მოედანს მიწური სახლები ერტყა გარშემო, ბარე

თხუთმეტი-ოცი. ჯერ ისევ რეკდა ზარი, რომ გამოცვივდა მიწურებიდან კაცი და ქალი, ბებერი და ახალგაზრდა. ყველა სეთურის სახლისკენ წავიდა მუნძულით. როგორი ფაციფუცი და მირბენ-მორბენა იყო! თხუნელებისთვის გოგირდი რომ შეგიბოლებია და ძალთუმრავლესი რომ ამოცვენილა ზოგი საიდან და ზოგი საიდან – ისეთი სწორედ. ერთ წუთში მიწყდა და მიწყნარდა ყველაფერი, ბუზის გაფრენას გაიგონებდი. მიწყნარდა და მაშინ ვიღაც კაცმა დაიწყო ლაპარაკი, მარა როგორი, თუ იცი? როგორი და, “პუტი-პუტი-პუტი-პუტი” – ასეთი. რას ამბობდა და რას ლაპარაკობდა, ჩვენ რომ ვიყავით ამ სიშორეზე, გელათელი მეღანია ვერ მიხვდებოდა ვერაფერს. რომ გაათავა ამ კაცმა ლაპარაკი, ახლა მიწურებიდან ამომძვრალმა ხალხმა დაიწყო ბუტბუტი. ვერც მათსას გაიგონებდი რამეს, ყველა ერთმანეთის გადასწრებას ცდილობდა.

– წამოდი, მოსე, მივიდეთ ახლოს და ვნახოთ, რასაა, რომ სჩადის ეს ხალხი, – მითხრა დათამ.

მოედნისკენ გამოვიწიეთ კიდევ. გავჩერდით და აგერ გეტყვი, რაც ამბავი ვნახეთ: ის კოჭლი მედავითნე თაბაგარი – წუხელის რომ გვემსახურებოდა და სეთურმა თავის მარჯვენა ხელად რომ გაგვაცნო, – საგულდაგულოდ გადახერხილ კუნძზე გასულიყო და გულხელდაკრეფილი იდგა ზედ. მის წინ ორ მწკრივად გამტრინგული ოცი თუ ოცდახუთი ქალი და კაცი რაღაც ლოცვას თუ ლექსს ლაპარაკობდა გაცხარებით. ილაპარაკეს, ილაპარაკეს და გაჩუმდნენ. ისინი რომ გაჩუმდნენ, მაშინ კუნძზე შესკუპებულმა თაბაგარმა ჩაიბუტბუტა:

– ხოლო მომძღვნელმან ჩვენი პურისა და სარჩოსი, მამამან ჩვენმან, უსათნოესმან და უკეთილესმან, რომელ არს არქიფო, იცოცხლოს მარადჟამს!

ნიშანი მისცა თაბაგარმა და დაიწყო ისევ მრევლმა ბუტბუტი.

კაი ხანს იბუტბუტეს, იმსიგრძეს რა დაიხსომებდა, მარა ერთი კია, ყველა პწკარი არქიფოთი თავდებოდა და “პოლიქრონიონ, პოლიქრონიონ, პოლიქრონიონით!” ეს სიტყვა მიტომ დამამახსოვრდა, რომ საჩხერეში იმედაძეს ერქვა ერთს. პოლიქრონიონი ქართულად მრავალჟამიერს ნიშნავს, თურმე.

დამთავრდა ეს ამბავი და თავისუფლად, უბრძანა თაბაგარმა იმ ხალხს.

მოკეცეს ცალი ფეხი მუხლში.

– სპრიდონა სულანჯია, შე მამაძალო, არ არის შენთვის დღეს სამუშაო! – პუტპუტით გამოაცხადა თაბაგარმა. – პილატე სვანიძემ ჩაცხოს კისერში ერთი და გააგდოს მაქედან!

პილატე სვანიძემ ჩაცხო კისერში სპირიდონა სულანჯიას და მუჯლუგუნით გამოაგდო მწკრივიდან. მსჯავრდადებული კაცი განზე გავიდა, თოვლზე დაჯდა, მოთქმა დაიწყო, ვაი ჩემს ცოლ-შვილს და ვაი მეო! არავინ მიაქცია ყურადღება სპირიდონა სულანჯიას.

სმენა ბრძანა თაბაგარმა. მერე მარჯვენისკენო, მერე – ნაბიჯითო, და წავიდა სადღაც ეშმაკებისკენ ის შემოფხრეწილ-შემობლანძული ხალხი.

– საით მიდის ეს ხალხი, დედიკო? – კითხა დათამ ჩვენს დედაბერს.

– სამუშაოზე.

– ეგერ, ის დაგვალული კაციც სამუშაოზე მიდის, თუ?

– ეგ მიდის, თუ მიდის, თვარა...

– სპირიდონა სულანჯიამ რა დააშავა?

– მეტი ეკუთვნოდა, მაგ სასიკვდილეს. არქიფოს უმადლოდეს – დედაბერმა ენაზე იკბინა და ჯორი შემოაბრუნა: – არაა თქვენი საქმე. ჭკუით იყავით, თვარა, ვნახავ თქვენი კუდებით ნასროლ ქვას და ვაი-უბედურებას!

წარმოიდგინე, კრინტი აღარ დაგვიძრავს არც ერთს.

მიყვებოდა გვერდში მედავითნე თაბაგარი თავის ხალხს კოჭლობა-კოჭლობით და იძახდა:

– ატ, ტვა, ტლი! ატ, ტვა, ტლი!

– აყვევით დედაბერს. შეგვიძღვა სეთურის სახლში.

მუთაქებით და ჭრელი ბალიშებით მორთული ტახტი ქონდა სეთურს, იმაზე იყო წამოგდებული. დაგვინახა შესულები, ადგა, დიდი ამბით ჩამოგვართვა ხელი. მზამზარეული სუფრა ედგა წინ: რა გინდა, სულო და გულო, ყველაფერი იყო ზედ, მიგვიწვია, დაგვსვა და მერე კითხა დედაბერს:

– ხომ კარგად მოუარე სტუმრებს, ასინეთა?

– უწესო კაცებია ორივე!

მასპინძელმა წარბი შეიკრა, დაფიქრდა და მიუგო:

– აჰაა!.. კაი, წადი შენ. მე მოვუვლი ამათ.

გაიხურა კარი ასინეთა-კუდიანმა. გადაგორდა ტახტზე სეთური. იმდენი იცინა და იხარხარა, მეგონა, ფაშვი ჩაწყდებოდა და დასამარხი შეგვექნებოდა.

იჯერა სიცილით გული, შეიმშრალა ცრემლები და გვითხრა:

– ასეა, მამა და შვილო, უწესო კაცები ხართ. ხომ გაიგონეთ, რა თქვა ასინეთამ!

სიმართლე თუ გინდა იცოდე, რაც იმ დილით ვნახე, ისეთ გუნებაზე დაგვაყენა იმან მეც და დათაც, ორივე, რომ იქნებ არაფერი გვეკითხა და ჩუმიად გავპარულიყავით, მარა თვითონ დაიწყო ხუმრობა სეთურმა და შევგულიანდი მაშინ. ვიფიქრე, ვინ რას გაგვიბედავს ამ ორ სახელიან აბრაგს-მეთქი. მეც იმ ხუმრობის კილოზე ვკითხე ბალიშებში ჩაფლულ მასპინძელს:

– რა იყო, შე კაცო, ღამიანა რომ აგვაყენა მაგ შენმა ასინეთამ!

– ხუთ საათზე ვაყენებთ ხალხს. უნდა ხედავდეს ხალხი, რომ წესი ერთნაირია ყველასთვის, თვარა, თვითონაც შუადღემდე ძილს მომთხოვს და საქმე დაზარალდება. საქმეს რომ ვამბობ, სამუშაოვარს კი არ ვფიქრობ – კაცებს ვფიქრობ, მათი ცხოვრებისთვის და კეთილდღეობისთვის ვლაპარაკობ... გრძელი ამბავია ეს, მოსე-ბატონო!.. ერთი სახარება შეგვეწიოს, აგერ, ეს გადაზელილი ნამეტანი უხდება არაყს.

დავილოცეთ, დავლიეთ და კიდევ ვეუბნები სეთურს:

– სპირიდონა სულანჯიას რომ დაცხეს ამ დილას და კატის ცინდალივით გამოათრიეს იქიდან, ის, რავა, მისი ცხოვრების და კეთილდღეობის იყო?

– მასეა, აპა, რავა გგონია შენე?! კაცი შიშს და მოკრძალებას რომ დაკარგავს, მაშინ გაუბედურდება სწორედ. არ იტყვი, რა აქვს ნათქვამი სპირიდონა სულანჯიას? არქიფო სწორედ იმდენს გვაძლევს, შიმშილით რომ არ დავწყდეთო! სიმდიდრეს და ფუფუნებას მოაქვს ყველაფერი გარყვნილება და უზნეობა. ვთქვათ, და, მივეცი სპირიდონა დოყლაპიას, რომ ვაძლევ, იმაზე მეტი. კიდევ მეტი მოუნდება და რომ აღარ ექნება, მაშინ გაუბედურდება – პარვას და შურიანობას მოკიდებს ხელს. თხა თუ გაძლა, მგელზე ნადირობას მოინდომებს, ხომ გაგიგონია? რა გამოდის აქედან? კაცისთვის კაი თუ გინდა, არ უნდა გააძლო და გააღორმუცელო. რატომ თქვა სპირიდონა სულანჯიამ ის, რაც თქვა? გოჭები დააზარდა მაგან. ცხრა იყო, ექვსი მე წამოვიყვანე და სამი მას დავუტოვე. გაყიდა, ფული შეუვიდა ოჯახში და მიტომ. რვა უნდა წამომეყვანა, მისთვის ერთი დამეტოვებინა და არაფერს იტყოდა მაშინ. ასეა ეს. ახლა, ერთ კვირას არ გაიყვანს კაკოია თაბაგარი სამუშაოზე სპირიდონა ყბედს, დააკლდებათ მის შვილებს და ინანებს, რატომ ვთქვიო. სხვისთვისაც მაგალითი იქნება ეს, აღარავინ იტყვის მისთანას და თვითონ სპირიდონაც სიხარულით ცას ეწევა, ისევ რომ მისცემენ სამუშაოს და საშოვარს. სპირიდონას ნათქვამი დიდი ცოდვაა ნამდვილად. თვითონ შეცდა და დაზარალდა, ეს არაფერი კიდევ, მარა სხვასაც რომ წაუჯიკავა და უბიძგა, შენც თქვი და გაუბედურდიო – ისაა, რაცაა. მე თუ ამ ხალხის პატრონი ვარ, იმაზეც უნდა ვიფიქრო, რომ რაც ხალხს დააზარალებს და გზიდან გადააცდენს, სანამდე გაზრდილა და მოლონიერებულა ის, იქამდე უნდა ჩაიქოლოს და ჩაქვავდეს. ხალხზე თუ არ ვიზრუნე და სულ მათ კაი ცხოვრებაზე თუ არ ვიფიქრე, აპა, რისთვის ვარ მე! მოხვიდე ამ ქვეყანას, ჭამო, სვა, დრო ატარო და ხალხისთვის არაფერი სიკეთე არ ქნა, რა ცხოვრება იქნება ასეთი ცხოვრება?! ორი სახარება შეგვეწიოს! აგერ ეს დოში მაგ გადაზელილზე უკეთესია, ნახეთ, თუ არა.

ნახა ჩვენმა მასპინძელმა, მეც და დათაც გულდასმით რომ ვუგდებდით ყურს, წახალისდა უფრო და განაგრძო:

– ასეა, ჩემო ბატონო, შიში თუ არ აქვს ადამიანს, შიში – დაილუპება უეჭველად. მარა მარტო შიშიც არ კმარა. სხვაგაა საჭირო კიდევ. ერთი, რომ კაცი ჩონგურის სიმძვიით უნდა იყოს დაჭიმული სულ. თავის ნებაზე თუ მიუშვი, მოდუნდება და დამაბუნდება. დამაბუნებული კაცი ვერც თავს წაადგება და ვერც ქვეყანას. მერე, რა იცის დამაბუნებამ?! ხო ხო, ხო! ათასი სენი, ავადმყოფობა შეუჩნდება სხეულს და მიდის კაცი საიქიოს. მიდის! რავარც მოაკლებ საზრუნავს და რავარც მოსუსტების და მოდუნების საშუალებას მიცემ,

უმოკლდება წუთისოფელი. ასეა ეს. აბა, რატომაა, ღამიანად რომ ვაყენებ და სალდათურ ცხოვრებაზე რომ მყავს გადაყვანილი? აგერ, კუზიანი ასინეთა მასე რომ არ მყავდეს, რა აცოცხლებდა ამდენ ხანს. იცის, სიცოცხლეს რომ ვუგრძელებ, და მიტომაა ჩემი მადლიერი და ერთგული. ახლა, რაა კიდევ, თუ იცით? “გონიერსა მწვრთნელი უყვარს, უგუნურსა გულსა

ჰვმირდესო”, - კაკოია თაბაგარმა იცის მალ-მალე ამის თქმა და ნამდვილი ნათქვამია ეს. ადამიანი უგუნურია და მე მათთვის რომ ვარ, ისინი ჩემს წინააღმდეგ და ეშმაკეულის მხარეს არიან აპაა! სიკეთე თუ გინდა ხალხისთვის, სიყვარული უნდა ჩაუთესო გულში. უგუნური

თუა, სიყვარულს რანაირად ჩაუთესავ? მარტო შიშით ვერ ჩაუთესავ. აბა, როგორ? რაფერ და, დღედაღამ შენი სახელი უნდა ამახებო და შენი ქება გააგონო და საკუთარი პირით ათქმევო. თაბაგარი ამისთვის წამოვიყვანე კვირიკედან. დავაწერინე ლოცვები - ზოგი ლექსად, ზოგი სიმღერად და ზოგიც ისე. ნამეტანი კარგად და ძვირფასად აკეთებს ამას. უყენია ეს ჩემი ხალხი, ამეორებიებს დღეში სამჯერ: ერთს – დილით, მეორეს – სამუშაოზე და მესამეს – შინ რომ ბრუნდებიან საღამოთი, მაშინ. დროდადრო გამოცვლა უნდა ლოცვებს. ბერდება ლოცვა და ძალას კარგავს, დიდხანს ერთი და იგივე თუა... დავლიოთ ახლა და მთლად მთავარი რაცაა, გეტყვით იმასაც. სამი სახარება შეგვეწიოს! ზეთისხილს არ ჭამთ არც ერთი. არ გიყვართ, ალბათ. მიატანეთ ზეთისხილი, ნამეტანი კაი გემოს დატოვება იცის პირში.

– აბელი რომ გერქვა, არქიფო რატომ დაირქვი? – ლაპარაკის ხასიათზე იყო სეთური და, კითხვა თუ იყო, ახლა უნდა მეკითხა.

– რატომ და, აბელი ბერძნულად რას ნიშნავს, თუ იცი? აბელი ნიშნავს... მომაწოდე, ეგერ რომ წიგნი დევეს, თუ კაცი ხარ... მასე. აგერ, ა!.. მოფუსფუსე, შეწუხებულ კაცს ნიშნავს და, სხვაფრად, არარაობას და მოჩვენებას... ბნელი ხალხი იყო ჩემი მშობლები, არ იცოდნენ ეს. ახლა, არქიფო... არქიფო! აგერ, ა, თავლის უფროსს, ცხენთა უფროსს ნიშნავს არქიფო.

– შენმა ხალხმა თუ იცის, ცხენების და თავლის უფროსი რომ დაირქვი?

– იცის აბა, რავა გგონია შენე?! ხალხს თუ უთხარი – ადამიანი ხარო, რას გეტყვის, თუ იცი? ადამიანი თუ ვარ, მაშინ მეც შემიძლია, შენი მაგიერობა გავწიო და გამოდი მაქედანო. გამოხვალ, დაჯდება შენს მაგიერ და გაუბედურდება. ცხენი და სახედარი ხარ-თქვა, უნდა ელაპარაკო! ადვილად იჯერებენ ამას. თვითონაც იციან, ასე რომაა, იჯერებენ და წესიერად და ბედნიერად არიან. ასეა ეს, მარა პირდაპირ არ უნდა ელაპარაკო, შეპარვით უნდა უთხრა, ქარაგმით!

ესეც რომ გვასწავლა თავლის უფროსმა კარს მიაყურა და დაიძახა:

– შე სასიკვდილე, ასინეთა, შემოდი ახლავე, ტკიპასავით რო მოკვრიხარ მაგ კარს!

შემოვიდა ასინეთა და, ჩვენ რომ მოგვესალმა, ისე მიესალმა სეთურსაც.

– დამითვალე და ჩამიანგარიშე ნათქვამი, ხომ? წადი ახლა და ჩაჯექი ნაობახტში შენით! ცეცხლის დანთება არ გაბედო, თვარა სამ დღეს არ გაკმარებ, დაგიმატებ კიდეც!

– კი წავალ ნაობახტში და ჩავჯდები, მარა შენთვის არ მიგდია ყური მე. ამ კაცებზე ვიყავი მიყურადებული.

– რავა, ამათ ნათქვამს მე ვერ გავიგონებდი, თუ?

– კი გაიგონებდი, მამავ და მარჩენალო, გაიგონებდი, აპა, ვერ გაიგონებდი? მარა ორი ადამიანი რომ გაიგებს და მიხვდება ყველაფერს, ერთი კაცი გაიგებს და მიხვდება ისე?

სეთური დფიქრდა, ხელი ნიკაპზე მიისვ-მოისვა და თქვა:

– კაი. ნაობახტში ნუ წახვალ, მიპატიებია. შედი კოკინაშვილისას და მის პელაგიას შეაპარე ლაპარაკში, ამ დილას სპირიდონა სულანჯია მიტომ დასაჯეს, რომ არქიფონზე ულაპარაკია რაღაც და მისი ნალაპარაკევი თაბაგართან კოლპინოვს მიუტანია-თქვა. გაიმეორე!

დაემხო დედაბერი მუხლებზე და კაკოია მედავითნის შეთხზული ლოცვა – ჩაბულბულების რა მოგახსენო, ენა ღრძილებიდან უვარდებოდა და ყვავის ბახალის ხმაზე ლაპარაკობდა – მარა სხაპასხუპით და ყოჩაღად თქვა. ადგა ზეზე. თავისი მარჩენალის ნათქვამი გაიმეორა, ისევე სალდათურად გამოემშვიდობა, გაბრუნდა და კარებამდე ნაბიჯი აკლდა, გააჩერა სეთურმა.

– კოკინაშვილის პელაგია თუ არ იქნა შინ, კოლპინოვებისას შედი და მის ტერეზიას შეაპარე ლაპარაკში, სპირიდონა სულანჯიას ნათქვამი თაბაგართან კოკინაშვილმა მიიტანა-თქვა. უკუღმაა ეს, მარა სულერთია. აპა-ჰე!

წავიდა ასინეთა დედაბერი და ისევ ჩვენ მოგვიტრიალდა სეთური:

– ადამიანი სანამდე მარტოა და არავის არ ენდობა, იქამდე ვარგა სხვისთვისაც და თავისთვისაც. პირის შეკვრას რომ ისწავლიან, მერე კაი აღარაფერი გამოვა მათი ხელიდან. მერეა, ყველაფერ უბედურ საქმეს რომ ბედავს კაცი. ისე, რომ თქვას ადამიანმა, არ ვქენი ღვთისნიერი საქმე, ასინეთა რომ ენის მისატანად გავაგზავნე, ხომ ასე გამოდის ვითომ? მარა, სინამდვილეში სწორედ ღვთისნიერ საქმეს ვაკეთებ მათთვის: ნდობა აღარ ექნებათ ერთმანეთის, მარტო იქნებიან, რამდენნიც არიან, და ყველა სათითაოდ მოერიდება პირის შეკვრას, ცუდ საქმეს და გაუბედურებას. ბრალი ჩემი, რომ ეშმაკობა მიხდება და გაწვალებული ვარ, მარა სხვისთვის კაი საქმის ვაკეთებ ძნელია, თვითონ თუ არ დაიჩაგრე და თუ არ დაიტანჯე. დაინანებს თავს კაცი – კეთილ საქმეს ვეღარ იზამს... სამი სახარება შეგვეწიოს!

– სამი სახარება იყო უკვე! – შევახსენე სეთურს.

– აჰ! არ ყოფილა სამი სახარება. სამი სახარების მაღლი შეგვეწიოს... რაცხა, არ ჭამთ არაფერს და მიწუნებთ, მგონია, პურ-მარილს.

არ ღირდა შედავება და მეოთხე სახარების მაღლი მესამე სახარებად დავლიეთ, მარა არც მერე აღარ მოგვეშვა სეთური, უზომო დაგვალევიანა კიდევ და რამდენი ჭიქა ასწია, იმდენი მესამე სახარება დაარქვა. არ ქნა, არ მოუმატა არც ერთი, მამამაღლმა. უარის თქმა, სასმელზე იყო თუ საჭმელზე, არ გაგვივიდა არც მე და არც დათას. ისეთები გვითხრა, ისე შეგვაგდო ნამუსზე, რომ სირცხვილით დავიწვით ორივე. ტიკი არაყი ეთქვა და შამფურზე დატრიალებული დეკეული – ან დავლევდით და შევჭამდით და ან დავიხოცებოდით.

– წავიდეთ ახლა, თუ გნებავთ, და გაჩვენებთ იმ ჩემ სამუშაოს და ჩემი ხალხის საშოვარს, – შემოგვთავაზა სეთურმა.

დათამ თავი დამიქიცინა, – წავიდეთო. მართალი გითხრა, სეთურის ლაპარაკის შემდეგ მეც მომინდა, მენახა, სად და რანაირად ირჯებოდა მისი ხალხი.

მაღე მივედით და მასპინძელმა ხევე გადაღმა კლდეში გამოქვაბული დაგვანახა, – ისაა მაღარო და იქ მუშაობს ჩემი ხალხიო.

– ასე, ორასი საჟენი იქნება მაგ გვირაბის სიგრძე. აღმართში თხრიან და დაღმართში გამოაქვთ ზურგით. აქაურობა სულ მასეთი მიწაა. ის მთაც სულ მასეთი მიწაა და სხვაც, მარა ხალხს სარჩო ადვილად თუ აშოვიე, გაფუჭდებიან. ძნელი რომ არის და იმ სიღრმიდან ზურგით რომ უნდა ატარო – შეგიყვარდება საქმე. სიყვარული რაა, თუ იცით? რაა და, რასაც მეტ შრომას დაახარჯავ და მეტს იზრუნებ და უამაგებ, ის უფრო მეტად გეყვარება. სნეული და ძნელი მოსავლელი ბავშვები რომ უფრო უყვარს დედას, თუ შეგინიშნავთ ეს? მარა აქ სხვაც არის კიდევ. აგერ გეტყვით. ხალხის ბედნიერებისთვის რაა საჭირო? შიმშილი – ერთი. ახლა, მთლად შიმშილი კი არა, მარა მთლად სიმამღრეც არაა კაი. მეორე – შიში. სიყვარული იცის შიშმა და ქება-დიდება და ლოცვაც სიყვარულისთვისაა საჭირო – ორივე ერთად უნდა. კიდევ რაა ხალხის ბედნიერებისთვის საჭირო? ჯანმრთელობა. ჯანმრთელი მაშინ იქნება ეს ჩემი ხალხი, თუ არ მოვადუნე და დაჭიმული თუ მეყოლება მუდამ. დაჭიმული – აუცილებლად. ერთია კიდევ მთავარი და უამისოდ არ გამოვა არაფერი: იმედი! სადაა და შენ უნდა მოიგონო ხალხის იმედი. მოვიგონე მე ჩემი ხალხისთვის იმედი და ნამეტანი იმედიანად მყავს ყველა. იმედი თუ აქვს ხალხს, ზედმეტს არ გაივლებს გულში არაფერს და იქნება ბედნიერად. მოდით, აგერ მომყევით, განახვებთ, როგორი იმედი მოვიგონე ჩემი

ხალხისთვის.

გადაუხვია სეთურმა გზიდან, გავიარეთ ცოტა და მივადექით ჭას. ჭის თავზე ბოძი იდგა. ბოძზე კაი მოზრდილი ზარი ეკიდა. ზარის ენაზე წაბმული ბაწარი ჭაში იყო ჩაშვებული. ჭაში კაცი იჯდა და ეჭირა ხელში ბაწრის მეორე ბოლო.

– ეს ის ქონდრისკაცია, დილით თაბაგარმა რომ სამუშაოზე წამოიყვანა სხვებთან ერთად! – ვიცანი მე.

– კი, ისაა, – დამიდასტურა სეთურმა. – ხუთ შაურს ვაძლევ დღეში და ყველამ იცის ეს. მუნჯი და ყრუა.

– ზის მასე დილიდან ღამემდე და უჭირავს ხელში მაგ ბაწარი? – იკითხა დათამ.

- კი. მანდ ზის და უჭირავს.
- რას აკეთებს ამსიღრმე ჭაში მაგ დალოცვილი? – კაი ღრმა იყო ის ჭა და გამიკვირდა, წყალი რომ არ იდგა შიგ.
- იმედს აკეთებს, მოსე-ჩემო, ე იმ ხალხის იმედს! – გვითხრა სეთურმა და ხვეის გადაღმა მაღაროსკენ გაიშვირა ხელი.
- კაცო, ღმერთი ცაშია, მის იმედად ჩემი მტერი დადგეს თუ უნდა, და ამ ჭაში ჩაგდებული კაცის იმედი ვისაა, რომ აქვს!
- გეტყვით აგერ და გაიგებთ, როგორ მაქვს დაყენებული საქმე. ხალხი გაღმა გამოქვაბულში რომ თხრის, მათი ხვრელი აქ მოვა, ამ ჭაში და მის იმედზე არიან.
- მოიცა, არქიფო თუ კაცი ხარ! – შევაწყვეტინე ლაპარაკი. – შენ თვითონ არ თქვი ის ხვრელი სულ აღმართში მიდის და იქით მიდისო?!
- კი. ვთქვი. რაა მერე?
- რაა და, ის შენი ხვრელი თუ სულ უფრო ცილდება ამ ჭას და აღმართში იწევს სულ, რანაირად გამოვა გამოღმა და რანაირად გამოიხედავს ჭაში?
- არც გამოღმა გამოვა და არც ჭაში გამოიხედავს. იმ მთას ხომ უყურებ შენ? მაგ მთაში იტრიალებს ხვრელი და არსად არ წავა იქედან. ასეა ნაანგარიშევი, – თქვა სეთურმა.
- ხალხმა თუ იცის ეგ?
- იცის, აბა რავა, მარა ადვილი საცოდნელი რომ არის, რას ფიქრობს ხალხი, თუ იცი? რას ფიქრობს და, ჩვენ რომ ასე ადვილად ვწვდებით ჩვენი ჭკუით მაგ საქმეს, სხვანაირად არის, ალბათო. ასე მტკნარ ტყუილს სეთური როგორ გვეტყვის, და გამოვა ჭაში ეგ ხვრელი, აბა, რას იზამსო.
- ეს ზარი რისთვის კიდია აქ და ქონდრისკაცი რატომ ზის ჭაში?
- კითხა თუთაშხიამ სეთურს.
- ზებო ქვია მაგ ქონდრისკაცს. გრძნეულიაო, სახელი აქვს დავარდნილი, და ას საყენზე რომ მოაწევს ხვრელი, გაიგებს ზებო. გაიგებს თუ არადა, ჩამოკრავს ზარს. რანაირად ელიან ამ ზარის დარეკვას, თუ იცით? აქეთ აქვთ ყურები გამოზასრული სულ. არა, სიმართლეს ვიტყვი, ვაპირებ, მოვუმატო რამე, მარა ჭაში რომ გამოიხედავს გვირაბი, მერე რანაირად მოწყვება საქმე, იმაზე კიდია ყველაფერი. ერთია კიდევ: ახალი ფანდის მოგონება ჯობს სარჩოს მომატებას. უფრო სიამედოა ეს, მარა მოგონება არ გინდა?!
- დათა თუთაშხიას სიცილი აუვარდა. იკავა თავი, იფარა პირზე ხელი, მასპინძელს არ ეწყინოსო. არ გამოუვიდა არაფერი.

ჩავიხედე ჭაში. ქონდრისკაცი მალ-მალე კლდეს ადებდა ყურს და ჩურჩულებდა რაღაცას.

– ყრუ არისო, ასე არ თქვი?

– ვთქვი.

– მერე, ყრუ თუა, რას გაიგონებს, ეგ უბედური?

– მოსე ჩემო, ამდენი რომ ვილაპარაკე, ვერაფერს ვერ მიხვედრილხარ შენ და თავიდან ლაპარაკი ძალიან მეზარება ახლა, – გული მოუვიდა სეთურს. – იქნები ამ ზამთარს აქ, მიაყურებ და ნახავ აქაურ ამბებს. გაიგებ, მართალი რომ ვარ, გაზაფხულისთვის.

დათამ თვალი მიქნა.

– ნულარ შეწუხდები, არქიფო-ბატონო. მადლობელი ვართ დიდი, წავალთ აწი ჩვენ, დავისვენებთ პატარას და მერე ვიმუსაიფოთ კიდევ.

– კი, ბატონო, მიბრძანდით. სადამოთი, ვახშმობისას, უფრო კარგ ამბებს გეტყვით კიდევ, – დაგვაიმედა სეთურმა.

გამოვბრუნდით. დათასი არ ვიცი და მე ისე მქონდა თავი, ვითომ ათასი ჭრიჭინა მყავდა შიგ და ყველა ერთად სხვადასხვა ხმაზე ჭრიჭინებდა.

– სადილს ასინეთა მოგართმევთ, იცის მან, – მოგვამახა სეთურმა.

წამოვედით. ვიარეთ ერთხანს ჩუმად. წყარო იყო გზად. გავისვენეთ პირი და დათა მეუბნება:

– რა ვქნათ აწი, მოსე? ვიყოთ აქ თუ წავიდეთ სხვაგან?

ისეთ ბედნიერ ადგილს სხვას სად ვიპოვნიდით ეს ორი აბრაგი! მე შენ გეტყვი და, სტრაჟა ამოვიდოდა იმ გადასაკარგავში, ანდა სმაჭამას და მოსვენებას მოგვაკლებდა მასპინძელი.

– სხვაგან რატომ უნდა წავიდეთ, დათა-ბატონო?

– ეს ბოროტი კაცი და მის ხელში ჩავარდნილი ხალხი ძნელი საყურებელია მეტად. ჩემი ხასიათის პატრონი გადავეყრები რამე უბედურებას და სხვასაც უარესს შევამთხვევ, ალბათ. ვიცი მე ეს, პირველი არაა. ახალგაზრდა კაცი ვარ, შედარებით, მაგრამ ქვეყანა მაქვს მოვლილი და ასეთი გველემუპის ნახვა არ მომხდენია არსად. ნახვა რაია – მსგავსი არ გამიგონია და არც წამიკითხავს არაფერი.

ვთქვი ყველაფერი, რაც სათქმელი მქონდა და მეზადა. გლახას არავინ არაფერს გვიპირებდა და თუ დაგვიპირებდა ძლინკიანი აბელა... არქიფო, თუ რაცხა ეშმაკი სეთური რამეს, მის საიქიოში გაშვებას რა დიდი ამბავი უნდოდა?!

– დათა-ბატონო, რა ჩვენი საქმეა, რას უშვრება და რას უპირებს ამ ხალხს სეთური, – ვარწმუნებდი მე, მარა დაიჯერე, თურმე, და დაიკარგე აქედან, სანამ გვიან არ არის. – ბოროტებას სჩადის, მართალია, მარა, თუ მაგ ხალხს ღვთის რისხვა მამაო ჩვენო გონია, დამნაშავე სეთურია ვითომ? უარესის ღირსნი არიან მაგ ოხრები და მუდრეგები! შედგომიან ყმებად და მონებად დაფეხვილ კაკოია თაბაგარს. უნდათ, ალბათ, ყმოზა და მონოზა, თვარა, აგერ გზა და აგერ სავალი – იჭერს ვინმე, თუ? ასე ვქნათ ჩვენ: თუ დაგვიშავეს რამე და თუ იმდენი დაგვიშავეს, წასვლა რომ არ იკმაროს, მაშინ გადავკიდოთ კაპზე ხურჯინივით აქეთ სეთური, იქით თაბაგარი და ისე წავიდეთ.

იფიქრა დათა თუთაშხიამ კაი ხანს და გადაწყვიტა:

– იყოს მასე. ამ ზამთარში არ მიმიწევს მაინცდამაინც გული სხვაგან.

დავიძარით ისევ.

გასული კაცისთვის, საირმეზე იქნება თუ სხვაგან იქნება, გზებზე და ბილიკებზე სიარული არ ვარგა არაფრად. გასულმა კაცმა ისე უნდა იაროს, რომ გზას და ბილიკს ზემოდან ხედავდეს. ხომ გესმის, რაფრად გელაპარაკები? ზემოდან! მოვდივართ ასე, ტყე-ტყე, გზას მოშორებული. გაჩერდა დათა და გაიხედა იქით, ხევის გადაღმა.

– მოსე-ბატონო, ეგერ, იმ ბუჩქნარში რა ხდება, თუ მეტყვი?

დავაკვირდი.

– თვალი თუ არ მატყუებს, ბოვშეები გადარბიან და გადმორბიან, თამაშობენ. ომობანა იქნება ან ყაჩაღობანა. ხის ხმლები უკავიათ და მშვილდ-ისრებიც აქვთ, ეგერ, ე!

– კაი ორმოცი, ორმოცდაათი იქნება.

– კი იქნება.

– ამ ერთ მუჭა გასაცოდავებულ ხალხს ამდენი შვილები ვინ მიცა, ნეტავი!

– ღმერთმა, დათა-ბატონო, მშიერ-მწყურვალისთვის ღმერთს ბოვშეები არ ენანება, ქე იცი ეს შენ.

იყო ერთხანს დათა ჩუმად და მითხრა:

– ბოგაზე ნუ გადავივლით. არც წესია და... რას იტყვი შენ?

არ გადავსულვართ ბოგაზე. ჩავედით ხევში, მოვითქვით სული და ავყევით აღმართს. კაი გრძელი აღმართი იყო და ნამეტანი ძნელი ასავალიც. ბოგირი ხელმარჯვნივ მოვიტოვეთ, ასე, ორას-სამას ნაბიჯზე. ირიბად მივდივართ და სულ უფრო ვცილდებით ბოგას. ნახევარი რომ ავიარეთ, სიმღერა მოისმა, ბოგა რომ იყო გადებული, იმ ადგილიდან.

– იქ არიან ისევე, – ვთქვი მე.

– ბოვშეებზე ლაპარაკობ?

– დიახ.

დათა თუთაშხიამ გაიცინა:

– ვაითუ არ გამოვიდეს ის, მე რომ მგონია, და შევრცხვები კაცი. მშვიდობით მიგვიყვანოს ღმერთმა ასინეთასთან და გეტყვი მერე.

კაი, ბატონო, მარა ვერ მოვისვენე, ვერ იქნა. ჭია რომ ფიცარს შე-

უჩნდება, ისე შემიჩნდა რაღაც.

– თუ სასაცილოდ გვაქვს საქმე, მითხარი, შე კაცო, და გავიცინებ მეც!

დაინახა დათამ, რომ მეწყინასავით და მითხრა:

– ბოგასთან ორი თუ სამი ბიჭი რომ დატოვებს ბოვშეებმა, – იმდერეთო, ჩვენს მოსატყუებლად ჭირიათ ეს. თვითონ აქ არიან სადმე ჩასაფრებული და დაგვეცემიან მალე, ნახავ, თუ არა.

იმის გაფიქრება მოვასწარი მარტო, რასაა, ეს კაცი რომ მელაპარაკება-მეთქი, და დაიკვილა ვილაცამ, მარა რა დაიკვილა თუ იცი! აქანა რომ დამკრა ჟრუანტელმა, ე, იქ ჩაიტანა ჟრიალი, ქუსლებში. იმ მამაძაღლს, ვილაც იყო, არ ქონდა ჯერ ბოლომდე დაკვივლებული, რომ ერთად იღრიალა ორმოცმა თუ ორმოცდაათმა ბოვშემ და წამოვიდა ქვის, გორახის, ჯოხების, ისრების სეტყვა. შურდულის ზუზუნს დააყენეს მისთანა, რომე ცას რომ ექუხა და ჩამოქცეულიყო, ამას ვერ გაიგონებდა კაცი. გავშტერდი და სანამდე ნიკაპში არ მომხვდა მუშტისხელა ქვა და ღრანჭი არ მომიქცია, ასე, ა, – ვერ მოვიცვალე ფეხი... იბრუნა დათა თუთაშხიამ პირი და დაეშვა დაბლა. ისეთი თავპირისმტვრევით და შიშით გაქცეულს თუ როდისმე ვნახავდი დათა თუთაშხიას – არ მეგონა, სწორედ... პირი იბრუნაო! წამოიშალა ის, – სად და რანაირად ჩამალულ-ჩასაფრებული ბოვშეები და წამოვიდნენ, მძორზე სვავების გუნდი რომ წამოვა, ისე.

“აწი გჭირია კაცობა, მოსე ზამთარამე!” – გავიფიქრე მე, შევაპარე უბეში ხელი, ვიშიშვლე რევოლვერი და ვისროლე. ეს დომებია, თურმე, და სხვა არაფერი: ზოგი მიბრუნდა და გაიქცა, სხვებმა დაყარეს ქვები და შემომცქეროდნენ პირღია და გაფითრებულები.

– ფეხი არ გამოადგას ვინმემ, თვარა, დაგხოცავთ სათითაოდ, თქვე გველის წიწილებო და ტურის ლეკვებო, თქვენ! – მაინც ვიყვირე კიდევ.

ქვემოდან დათა თუთაშხიას ხმა მომესმა:

– მოსე, არ შეგცდეს, შიშმა არ აგიტანოს და არ დაიდვა ბოვშვის ცოდვა, არ გაგიწყრეს ღმერთი! რას გეუბნებოდი მე, ბოგასთან რომ სამდერად ბიჭები დატოვებს-მეთქი... არ გჯეროდა, ხომ?

– რას გვერჩიან, ეს გასაწყვეტლები, თუ იცი? – ჩავძახე, მარა სიცილით კვდებოდა და არ გამცა პასუხი.

– ვინ ხართ, თქვენი სინსილა გაწყვა, და რა გინდათ ჩვენგან! – ვკითხე იმ ხალხს.

ხმა არ გაუღია არავის. შეკრეს ტუჩები და იყვნენ გაბუსუნებული.

ამოვიდა დათა თუთაშხია ხრამიდან და მეუბნება:

– ველურები არიან აგენი. უცხო კაცი არ დაუნახავთ, ისე გაიზარდნენ. მატარებელი კი არა და, ეტლი რომ დაინახონ, ქვას ესვრიან უეჭველად. ბოვშებთან და დედაკაცებთან ჩემ მტერს ქონდეს საქმე. იარაღს მათთან ვერ იხმარ და რომ შეინახავდე...

– ხომ არ გაგიჟებულხარ, დათა-ბატონო! კინაღამ დაგვხოცეს ამ ძაღლისშვილებმა. იარაღს ვერ ვიხმარ კი არა... სამარემდე გზა ქონიათ. დავწყვეტ ყველას! რავა, ბოშო, ჩემი ხელის შემომკრავი ამ საქართველოში კაცი არ მეგულება და...

დედა, რას გავდნენ, აუუ! ჩამოდღეზილები ჭუჭყიანები, გაუბედურებულები. გალიაში ჩამწყვდეული მეღიები თუ გინახავს, სწორედ ისე აზრიალებდნენ თვალებს.

– არ შეშინდეთ, ბიჭებო, – მოუწოდა თავის ამხანაგებს – ერთი გოგო იყო – ჩვენში რომ სამსამი შვილი უკვე ყავთ და მეოთხეზე რომ არიან ორსულად – მისთანამ, – ბოვშები ვართ ჩვენ და არ გვესვრიან მაგენი ტყვიას.

– რა ვქნათ, აწი? – გადაველაპარაკე დათას.

დათამ მხრები აიჩეჩა, არ თქვა არაფერი.

– კაცო, ვინ ხართ და რა გინდათ ჩვენგან, არ იტყვიო?

– არქიფოს მტრები ხართ თქვენ! – დაიყვირა გოგომ და აიღო ისევ ყველამ თავ-თავისი ქვა და იარაღი.

– ჩვენ ვართ, გოგო, არქიფოს მტრები? არქიფოს სტუმრები ვართ ჩვენ და ძმასავით ვუყვარვართ ორივე. ვინ გითხრათ მაგ ამბავი, რავა გეკადრება მაგხელა ქალს!

– ასინეთა ბებიათ თქვა და მართალია ეს!

– შეხედე, კუზიან მამაძაღლს! გაიგონე, სიდან მოდის ეს ამბავი, დათა-ბატონო?!

– წადით, ბავშვებო, და ითამაშეთ. აბა, ჰე! – ისე უთხრა დათამ, ვითომ საკუთარ შვილებს ელაპარაკებოდა.

ჩვენი დაძვრა იყო და, დაიძახა ვიღაცამ, – არ გაუშვათო! – შემოგვიარეს ყველა მხრიდან, შემოგვარტყეს ალყა...

– მართლა შემომაკვდება, ვინცხა იქნება! – ვთქვი მე.

– გაჩერდი, მოსე, კარგად იცი ძალიან, ამ პატარა გოგო-ბიჭებზე იარაღს ვერ იხმარ და ნუ ლაპარაკობ ტყუილად.

ასე იყო, მეც მივხვდი, მარა რო მოიწევდნენ და რკალი რომ სულ უფრო ვიწროვდებოდა გარშემო, ამას რა ეშველებოდა, ნეტავი! იმდენი წლის აბრაგობაში, კატორღაში თუ კატორღის მერე გინდა, რა არ გადამხდენია – ბოვშეებთან არ მქონია საქმე არასდროს. გავიხედ-გამოვიხედე, აგერ, ბიჭი მოიწევს და დიდ, შამფურისხელა ისარს მიმიზნებს... ეგერ, ე, მთელი გუნდი მოდის, დიდი ქვები უკავიათ ორივე ხელში და უბეებში ცალკე აქვთ კიდევ... უკავიათო? საქმე ისაა, რა ხელს უკავია და რა გუნებაზეა ის კაცი ვიღაცას უკავია! რა გუნებაზეა და იმფერი კაცისხორცმოშიებული ბრბო სადმე თუ უნახავს ძეხორციელს ვინმეს, არ ვიცი მე.

შევხედე დათას, ფერი აღარ ადევს სახეზე.

– ხმა გაიღეთ, ქე მაინც, თქვე კაი კაცის შვილებო. არ იტყვი, რას გვიპირებთ?. – ვთქვი მე.

– მოსე-ბატონო, სახუმარო საქმე არ არის ეს საქმე. მასე ვერ გავხდებით ვერაფერს. მოვიგონოთ რამე, თვარა, ბავშვის სიკვდილის ცოდვას კისერზე ვერ ჩამოვიკიდებთ და აგენი სამწვადედ აგვქნიან იცოდე!

დათა თუთაშხია ხელმწიფის ტახტის ფასად ვერ მოახერხებდა ტყუილს, ყველამ იცის ეს და ეშმაკობის და სიცრუის ოსტატი არც მე ვიყავი დიდი. მარა, ნათქვამი რომ არის, გაჭირვება მაჩვენე და გაქცევას გაჩვენებო, მართალია ეს. კაცს რომ გაგიჭირდება, ჭკუა და გონება ხანდახან ისე გიყოჩალებს და გიმარჯვებს – დრო გაივლის და გაგიკვირდება მე ვთქვი და მე გავაკეთე ესო?!

– რომ ლაპარაკობთ, არქიფოს მტრები ხართო, ახლა არ ვიყავით ერთად არქიფო, აგერ, ბატონი ფორია და მე ჭაზე? მტრები თუ ვიქნებოდით, ჭაზე რა გვინდოდა ერთად? – იმ ზღარბივით აფაფრულ ჭინკებს და ეშმაკებს ვუთხარი და, წარმოიდგინე შენ, მოუკლეს ნაბიჯს.

კაი, ბატონო, ვთქვი, ნაბიჯსაც უკლეს, მარა მთლად კი არ გაჩერებულან. მოიწევდნენ და კიდევ უნდა მეთქვა რამე. რა მეთქვა, აწი? გეტყვი რა ვთქვი:

– რა ვნახეთ იქ, თუ იცით? ისეა საქმე, რომ მამათქვენების ხვრელი საცაა უნდა გამოვიდეს ჭაში!

გაქვავდა ყველა და ისეთი თვალებით შემომამტერდნენ, ვითომ ქრისტეს გამოცხადების ამბავი მეთქვას.

– ვინ თქვა ეგ? – ის მკვიანი გოგო რომ იყო, მასაც სანახევროდ ყრონტში გადავარდნოდა ენა.

– ზებომ! აგერ, ბატონმა ფორიამაც თქვა. ვინაა, თუ იცით, ბატონი ფორია? ბატონი ფორია ხვრელების, გვირაბების და სხვა მისთანა მამაძალლობის პირველი ოსტატია ამ ქვეყანაზე.

ლიხის მთაში რომ გვირაბია გაჭრილი, ვისი გაჭრილია ის? აგერ, ა, ბატონ ფორიას გაჭრილია! სეთურმა საგანგებოდ ამომყვანინა ქუთაისიდან ბატონი ფორია და ისეა საქმე, რომ ზემოთ აგერ-აგერ უნდა ჩამოკრას ზარს და მერე ნახეთ თქვენ!

ვთქვი ეს და იღრიალა ყველამ ერთად, დაიწყო მიწამ ზანზარი და ზეცამ ქანაობა. უნდა ვთქვა მართალი, კილამ ძირს დამაგდო ელდამ: ისევე შეტევაზე გადმოსვლა მეგონა, მარა, თურმე, სიხარულისგან ღრიალებდნენ და მომეშვა გულზე.

– მოიცათ, გაათავეთ ყვირილი! – დაიძახა გოგომ. – გაჩუმდით ახლავე ყველა!

გაჩუმდა ყველა.

– არქიფოს მტრები თუ არ ხართ, რატომ არ გიხარიათ თქვენც! – თქვა გოგომ.

– ჩვენ არ გვიხარია? ჩვენ რომ გვიხარია, ვის უხარია ისე!

– რატომ არ იყვირეთ, თუ გიხარიათ?

– ვყვიროდით, აპა, არ ვყვიროდით? – კი ვთქვი, მარა ვერ დავაჯერე ვერავინ.

– ფეხი არ მოიცვალეთ არც ერთმა! – გვიბრძანა გოგომ.

ნამეტანი ახლოს მოვიდნენ ის მოსასპობები. გრძელი, წვეტიანი, მარგილივით კეტი ეკავა ერთს. ემძიმებოდა, ალბათ, და მკლავი რომ დაეღალა და დასვენება რომ იფიქრა, იმ კეტის წვეტი ქამარზე დამანდო.

დედა, რაფრა იყო გამახული!

გაიყვანა გოგომ განზე სამი მოზრდილი ბიჭი. იჩურჩულეს რაღაც და დაბრუნდნენ ისევ.

– ახლა გამოჩნდება, თუ გიხარიათ. იმღერეთ ჩვენთან ერთად!

აწია ერთმა ცხვირმოუხოცელმა ღლაპმა ხელები ლოტბარვით და დაიწყეს სიმღერა. შენს მტერს! თაბაგარი დილაობით რომ ლოცვას ალაპარაკებდა იმ ხალხს და ყველა პწკარი რომ არქიფოთი მთავრდებოდა – ის სიმღერა იყო. დათამ და მე არც სიტყვები ვიცოდით მისი და არც ხმა. მღერიან ისინი, ვდგავართ აწურულები. რომ არ ვმღერით, ბრაზდებიან თანდათან და გვეცემიან სადაცაა, ალბათ. რა გვექნა და რა გვეღონა, ამის ფიქრში რომ ვარ, მომაწვა მუცელში ის გამახული მარგილი, ჩემს ქამარზე რომ იყო ჩამოსვენებული. ასე სიმღერა-სიმღერაში დაგვხოცავდნენ, ღლაპარაკი არ უნდოდა ამას.

– არ ვიცით მაგ სიმღერა ჩვენ! – ვიყვირე მე – კაცო, გვასწავლეთ ჯერ და ერთად ვიმღეროთ მერე.

გაწყვიტეს ხმა. დავჯექით კაი ძმაკაცებით და დავიწყეთ სწავლა. არაფერი ძნელი არ იყო, რომ თქვას კაცმა. დაფეხვილ თაბაგარს მისი მრევლის ჭკუის კვალობაზე ქონდა შეთხზული სიმღერები. ადვილად ვისწავლეთ ორივემ. დათა იყო კარგი სანახავი – ნამეტანი ცდილობდა, დალოცვილი. რომ ვისწავლეთ, დადგნენ მწყობრში, ჩაგვიყენეს წინ.

გამოვარდა ერთი ბზიკივით ბიჭი, სწორედ თაბაგარივით დაიპუტუნა და დავიძარით. დაბამდე სულ სიმღერით და არქიფოს ძახილით ვიარეთ. მერე “პოლიქრონიონი” გვათქმევინეს სამჯერ და, წარმოიდგინე შენ, გაგვიშვეს.

შევედით ოთახში, ჩავემხეთ ლოგინებში. სანამდე სათუოდ გვქონდა საქმე, კი ეშინოდა დათას, მარა მაინც სიცილის გუნებაზე იყო. მოვედით შინ და მოიშალა ჩემი ამხანაგი თანდათან და ახლა, დანა რომ დაგეკრა, წვეთი სისხლი არ გადმოუვიდოდა, ისეთ გუნებაზე შეიქნა.

– რას მოვესწარი ამას, დასწყევლოს ზეცა-უფალმა! სალდათობა რომ არ მინდოდა, გააბრაგებამ მიტომ მომიწია და შეხედე, ერთი... ჰა? – ვთქვი მე.

– წავიდეთ აქედან, მოსე-ბატონო, თვარა, ასე ხუმრობა-ხუმრობაში, იმ მიწასაც მოგვათხრევინებენ მაგენი.

ვიწექით და ვისვენებდით განსაცდელის შემდეგ. არქიფო სეთურის ხალხის სოროებიდან და ბუნაგებიდან სულ სიმღერა და ტაშ-ფანდური ისმოდა. მამის სულს ვფიცავარ, არ გაჩერებულან ღამემდე.

ასინეთა მობრძანდა, სადილი შემოგვიტანა.

– დღეს ანგელოზია რომელიმე, დღეობაა თუ რაა, ნეტავი, ეს ხალხი რომ მღერის და მხიარულობს? – კითხა დათამ.

– არაფერი დღეობა და ანგელოზი არ არის დღეს.

– აბა, რა დაემართათ?

– რომ არ დამართიათ და არ აწუხებთ არაფერი, მიტომ მღერიან სწორედ!

შევჭამეთ თითო ლუკმა, მივწექით ისევ და გვეძინა, სანამ მასპინძელმა ასინეთა-კუდიანი გამოგვიგზავნა, ჩემსას მობრძანდითო.

ნამეტანი უხალისოდ წამოვიდა დათა. არც მე ვიყავი ხასიათზე, მარა წაუსვლელობაც არ ივარგებდა.

შევედით სეთურისას. თავის ბალიშ-მუთაქიან ტახტზე იწვა. გვერდში თაბაგარი ყავდა ჯორკოზე იმ წიგნით ხელში, საიდანაც დილით აბელის და არქიფოს ამბავი გვითხრა. ფურცლავდა წიგნს და ეპუტუნებოდა თაბაგარი თავის პატრონს. სეთურმა გვანიშნა, დაბრძანდით და ჩუმად იყავით პატარა ხანსო. გვანიშნა, თვარა, არც განძრეულა და არც ხმა დაუძრავს. თაბაგარმა, – არ ვიცი, გართული იყო, თუ ადამიანებად არ მიგვიჩნია, – ჩვენსკენ არც კი გამოიხედა. წიგნს ფურცლავდა და პუტუნებდა თავისთვის.

უხერხულად ვიგრძენი თავი, მარა რას ვიზამდი. საჭმელ-სასმელს არავინ გვთავაზობდა და თაბაგარს მივაყურეთ, აბა, რა გვექნა!.. სახელებს კითხულობდა:

– ექვთიმე გულკეთილს ნიშნავს. გამოდგება ეს. ა, მელენტი, – მზრუნველი ყოფილა ბერძნულად. ვუკოლ – ხარების მწყემსი. არ გვინდა ეს. თავლის უფროსი ქე ხარ უკვე და ხარების მწყემსი აღარაა საჭირო. პოლიევქტი... კაია, დიდად სასურველს ნიშნავს. დომენტიც კაია – დამწყნარებელი. აბესალომი – ებრაული სახელი ყოფილა და მშვიდობის მამაა, თურმე. ესეც კაია ნამდვილად – ტიხონ! უჰ, ნამეტანი კაია, ბედნიერების მომტანს ნიშნავს და, აგერ ერთი მეგულება კიდევ... კალენიკე – ბრწყინვალედ გამარჯვებული. რამდენია? შვიდი, ხომ? იყოს. გვეყოფა შვიდი: ექვთიმე მელენტი, პოლიევქტი, დომენტი, აბესალომი, ტიხონ და კალენიკე, დარჩეს ასე?

– მასე დარჩეს.

ხელი აუქნია სეთურმა თაბაგარს. წავიდა თაბაგარი და გვეუბნება სეთური:

– ხალხზე ზრუნვას რომ იკისრებს კაცი, არც ძილი უნდა იცოდეს და არც მოსვენება. ცუდლუტობა შევატყე ზოგიერთს. არ შეიძლება, აიყოლიებენ სხვებს და ყველა გაუბედურდება. რაა საჭირო ასეთ დროს? რაა და, უნდა მოუჭირო! ყველას უნდა მოუჭირო ერთად. დააყენებს ხალხს კაკოია თაბაგარი, ასწავლის, აქ რომ სახელები ვილაპარაკეთ, ზეპირად. სახელებს რომ დაისწავლიან, მერე რომელი რას ნიშნავს, იმას დაასწავლის. შენი კაცის გონებას საქმე შენ თვითონ უნდა გაუჩინო, თვარა, კაცი თვითონ გაუჩინს საქმეს თავის თავს უშენოდ და რა უბედურებას გამოიგონებს, ვინ იცის! შენ რომ გჭირია, ის საფიქრალი უნდა მიცე. მაშინ იქნება მათი საქმე კარგად და ბედნიერად.

– კი, მარა, არ კითხავს ის ხალხი თაბაგარს, რად გვინდა, მაგ სახელებს რომ გვასწავლიო? – ვკითხე მე.

– აუხსნის ჯერ და აღარ კითხავენ. მაგ ჩემი სახელებია ყველა. აწი ერთი სახელით, – არქიფოთი, ვეღარ მახსენებენ. რვა სახელი უნდა თქვას, ჩემს ხსენებას თუ მოინდომებს ვინმე. აჰა, რავა!

– ბოდიშს მოვიხდი თქვენთან, მარა შეუძლოდ ვარ მე. უნდა წავიდე და მოვისვენო პატარა, – თქვა დათამ, ადგა, დაგვემშვიდობა და წავიდა.

ვერ გავყევი, მომერიდა, არ იწყინოს სეთურმა-მეთქი. კაი ხანს შევრჩი იქ. ილაპარაკა მასპინძელმა ამ მთის და იმ მთის. მალაპარაკა მეც. რომ წამოვედი იქიდან, შუალამე გადასული იყო უკვე. შემოვუარე სახლს, მივედი. წამოუხურავს დათა თუთაშხიას ნაბადი, ზის კიბეზე, მიყუდებია მოაჯირს და ასცქერის ზეცას. შევედით, ჩავწექით ლოგინში. ნაბახუსევს ჩამეძინა მალე და არ ვიცი, დათამ ადრე დაიძინა თუ გვიან.

უთენია ისევ ატეხეს ზარის რეკვა და ალიაქოთი. ასინეთას მოსვლას აღარ დავლოდებივართ, ჩავიცვით, გამოვედით კარში. გავიდა პატარა ხანი, მოგროვდა ხალხი. დაეწყვნენ. მობრძანდა კაკოია თაბაგარი, შედგა თავის კუნძზე. თქვეს ჯერ ლოცვები. მერე აუხსნა თაბაგარმა, – დღეის იქით მარტო არქიფოდ გიხსენებიათ ჩვენი მამა და მარჩენალი, – არქიფომ იცოდეს და თქვენო! ჩამოუთვალა ის შვიდივე სახელი. გაყუჩდა ხალხი. მერე ვილაცამ თქვა, დაგვასწავლე, თვარა, დავილუპეთ და ის არისო. თაბაგარმა, – გასწავლით, აჰა, რავაო.

- “რომელი არს არქიფო”! – აქამდე თქვით და გაჩერდით, აღარ თქვით მეტი!
- ხოლო მომდღენელმან ჩვენის პურისა და სარჩოსი, მამამან ჩვენმან უსათნოესმან და უკეთილესმან, რომელი არს არქიფო...
- მიუმატეთ მაგას: ექვთიმე, მელენტი, პოლიევქტი, დომენტი, აბესალომ, ტიხონ და კალენიკე – და დაუმატეთ კიდევ, ძველად რომ იყო, ისე: იცოცხლოს მარადუჟამს!
- არაფერი არ გამოვიდა აქედან, ვერ დაიხსომეს სახელები. სამჯერ თუ ოთხჯერ ცადა თაბაგარმა – მაინც ვერ დაიხსომეს. გაწყრა სეთურის მარჯვენა ხელი, ძალიან გაწყრა.
- ასე უცხად, კაკო-ბატონო?! – თქვა ვიდაცამ.
- ლაპარაკი! – დაიპუტუნა თაბაგარმა.
- გაწყვიტა ხმა ყველამ.
- რას ნიშნავს ეს სახელები, თუ იცით?
- არ ვიცი.
- საიდან უნდა ვიცოდეთ.
- არქიფოიანა რვაა ხომ? – თქვა თაბაგარმა.
- რვაა, ვითომ?
- რვაა, რვა!
- გეტყვით ახლა რვავეს, რომელი რას ნიშნავს, – დაიპუტუნა თაბაგარმა. – სახელები ამ საღამოსთვის უნდა იცოდეთ ყველამ. მიგდეთ ყური: თავლის უფროსი – ეს ქე იცოდით თქვენ.
- ვიცოდით.
- აჰა, არ ვიცოდით?!
- ვიცით ახლაც.
- სმენა იყოს! მე რომ ჩამოვთვალე, ის სახელები ნიშნავს: გულკეთილს, მზრუნველს, დიდად სასურველს, დამწყნარებელს, მამას მშვიდობისას, ბედნიერების მომტანს და ბრწყინვალედ გამარჯვებულს. გაიგეთ?
- მასე ვისწავლოთ, კაკო-ბატონო. ქართულია ეგ და უფრო გვეხერხება ჩვენ.
- არ გამაგონოთ! ლაპარაკი, ახლა! ისე უნდა ისწავლოთ, როგორც გითხარით. არაფერი არ ვიცი მე.

– კიდევ გვასწავლე, თვარა...

– ვადა მოგვეცი, კაკო-ბატონო, ასე ერთ დღეში მაგდენ სიბრძნეს რა ისწავლის!

– კი, ვადა კაი იქნებოდა, ნამდვილად.

– ლაპარაკი! არ იქნება ვადა. ქალაღზე დავწერ, მოგიტანთ და სერაპიონამ ქე იცის ასოების გარჩევა, მოგეხმარებათ სერაპიონა.

გაბრუნდა თაბაგარი ქალაღდის მოსატანად.

– ახლა დავიღუპეთ ფესვიანად და ცოლშვილიანად. წელებს დაგვწყვეტს სერაპიონა მისი წილი მიწის თრევით!

– ვინ მიცემს მაგის ნებას! იცის ასოები და უნდა მოგვეხმაროს უსასყიდლოდ, აპა, რავა!

– კი, აპა! მე წუღის შეკერვაც მეხერხება რა ვენა აწი, წუღებიც უსასყიდლოდ გიკეროთ თუ?

იქ ჩოჩქოლი და ვაი-ვიში ატყდა, კაცს ეგონებოდა, კლდიდან გადაყრას უპირებს ყველას კაკოია თაბაგარიო.

– რას შვრებით, ხალხო, რას გავხართ, თუ ხედავთ ამას! – დაიძახა დათა თუთაშხიამ და გაინაბა ხალხი. – ერთი დღის მოსული კაცები ვართ ჩვენ, უცხო კაცები... ვინ ხართ, თქვე უბედურებო, რა ჯიშის ხართ! რა გიყოთ და რას დაგამსგავსათ მამამაღლმა აბელმა სეთურმა და, აგერ, ამ მოსასპობმა თაბაგარმა, არ ფიქრობთ?! ვერ ხედავთ ამას?!

– რაო, რას ამბობს მაგ კაცი?

– რა ამბობს და, მარჩენალზე – მამამაღლიო, და თაბაგარზე – მოსასპობიო!

– მამამაღლი და მოსასპობიო!

– გაგვაუბედუროს უნდა, ხომ!

ერთი წამით გაინაბა ხალხი, მერე იყვირა ვიღაცამ, – დასცხეთ მაგათ, ბიჭებო! ამის დაძახება იყო და, ცოფიანი ქოფაკებივით გვეტაკა ყველა... დათას უკნიდან მარგილი ჩაცხეს, დააგდეს ძირს და ამ დროს დამაყარეს მეც.

– დამბაჩები აქვთ მაგენს! – დაიყვირა ვიღაცამ.

თვალის დაფახუნებაში აგვართვეს იარაღი და გვირტყეს, მარა რა გვირტყეს! სანამდე მობეზრდათ – იქამდე. რომ მობეზრდათ, გამოიყვანეს თავლიდან ჩვენი ცხენები, მიგვაბეს კუდეზე და გადაკრეს მათრახები. ორასი, სამასი ნაბიჯი გვათრიეს დამფრთხალმა ცხენებმა.

კაი ხანს ვეყარეთ მიწაზე. არავინ მოგვეკარებია. მოვითქვით სული, გავიხსენით, რავარც იქნა, ხელ-ფეხი, მარა სიარული არ შეგვეძლო და რაფრად ავფორთხდით ცხენებზე, ახლაც ვერ გამიგია. ავფორთხდით და ჯერ ჩვენი იარაღის სამალავს მივაკითხეთ. დიდი წვალეზა გადაგვხდა იქაც, სანამდე დავქვეითდებოდით, იარაღს ავისხამდით და ისევ შევჯდებოდით. მერე დავიძარით ამ უბელო ცხენებით, მთაში მეჯოგეების კარვები ვიცოდი – ავედით იქ და დავბინავდით.

ზამთარი იდგა. მეჯოგეები ქვემოთ იყვნენ, ჭალებში. კაცი პატრონი არ გვყავდა, არც წყლის მომტანი იყო ვინმე, თვარა, პურის ნატეხს ვინ ჩივის. ქე ვთქვი უკვე, ათ დღეს ვერც ცხენებზე შევჯექით, არც პირში ჭადის ნატეხი გვექონია და რანაირად ვიქნებოდით, უნდა

ამას ლაპარაკი?

მთლად დაბეგვილ-დალეწილები რომ ვიყავით, – ეს ცალკე იყოს. გული ცალკე მქონდა გასიებული. როდისმე ხომ მოვითქვამდი სულს?! ჩავიდოდი, ჩავჯდებოდი ბუჩქებში და სეთურით და მისი მარჯვენა ხელით დაწყებულ, ქონდრისკაცით გათავებული – სინსილას

გავწყვეტიდი მათსას, მარა დათა თუთაშხიამ არ დამანება:

– მე რომ ადამიანს და მის ზნეს ვხედავ, მოსე-ბატონო, ყველა კაცი ისე ცხოვრობს და ისე იქცევა, როგორც თვითონ მოსწონს, და სხვა კაცი მის საქმეში არ უნდა ჩაერიოს, არ უნდა შეუშალოს ხელი. შენ გატანჯული გგონია და მას უხარია და მოსწონს, თურმე, თავისი დღე და ხვედრი. ჩემი ბრალია ყველაფერი. იქ რომ მითხარი, უნდა, ალბათ, მაგ ხალხს ყმობა და მონობაო, – მასე ყოფილა მართლაც. აგერ შენ, აგერ მე და იქ, მაღლა ღმერთი – ფიცი დამიდვია, აღარ ჩავერევი აღარავის საქმეში, სანამდე არ დავრწმუნდები, ჩარევა ჯობს თუ ჩაურევლობა. მგონია, არც ერთი კაცი არაა ქვეყანაზე მისთანა, სხვისი ჩარევის და დახმარების ღირსი რომ იყოს.

ფოთთან ადგილია ერთი, სახელი აღარ მახსოვს მისი: ფერშალი იყო იქ, სანდო კაცი, და პატარა ლაზარეთი ქონდა საკუთარი. სხვა გზა და გამოსავალი არ იყო – მე მოტეხილი ფეხი უნდა მემკურნალა და დათა თუთაშხიას – გამიზეზებული იარა.

შევჯექით ცხენებზე, როცა შევიძელით, და დავეშვით საირმის მთიდან.

გრაფი სეგელი

...ისინი ერთსა და იმავე ოჯახში რომ ყოფილან აღზრდილი, ეს ჩემთვის მიგნება, უაღრესად საინტერესო აღმოჩენა იყო. სამძებრო-საგამომძიებლო პრაქტიკის სპეციფიკა ისიც არის, რომ ხელმძღვანელობა ზედმიწევნით უნდა სწავლობდეს მოუხელთებელი დამნაშავეს ფსიქიკას, მაშასადამე, მისგან მოსალოდნელ საქციელს, ერთი მხრივ, და, მეორე მხრივ, ამომწურავად უნდა იცნობდეს იმ მოხელეს, თუ მოხელეთა ჯგუფს, რომელსაც მისი გამომჟღავნება და შეპყრობა აქვს დავალებული. აქ იგულისხმება პროფესიული და ბუნებრივი მონაცემების კომპლექსი. ხშირად ხდება, მოუხელთებელი დამნაშავეს მდევარი ამოცანას ვერ სძლევს და მხოლოდ იმიტომ, რომ მისი და დამნაშავეს ღირსებები ურთიერთსაწინააღმდეგოა. მაგალითად, ბუნებით მეტისმეტად ეჭვიანი დეტექტივი გულუბრყვილო, უემშაკო დამნაშავესთან ვერაფერს ხდება – ვერ წარმოუდგენია, რომ

დევნილი ასე მარტივ ხერხებს მიმართავს და მაშინ ღირსებათა თანაფარდობის საჭიროება იჩენს თავს, დევნილისა და მდევრის ფსიქიკურ მონაცემთა გაწონასწორების საკითხი დგება.

როდესაც სამძებრო დაწესებულებას საქმე აქვს ტრივიალურ დანაშაულთან (ასეთ შემთხვევაში კი თვით დამნაშავეც მეტ-ნაკლებად პრიმიტიული პირია), მაშინ მისი ძებნისა და შეპყრობის მთავარი იარაღი განზოგადება და დანაშაულის ხელწერის დადგენაა. ეს საშუალებას იძლევა, მივაკუთვნოთ მისი ჩამდენი გარკვეულ, საკმაოდ ზუსტად ლოკალიზებულ, ფსიქიკურ-კრიმინალურ ჯგუფს დამნაშავეებისას და განვაგრძოთ მისი ძებნა დადგენილი ჯგუფის ფარგლებში. ამის შემდეგ გამორიცხვის ხერხი, ბოლოს და ბოლოს, საძიებელ პირამდე დაგვიყვანს და, რამდენადაც პრაქტიკა ამტკიცებს, ასიდან ოთხმოცდაათჯერ – უცდომლადაც.

გაცილებით რთულია შემთხვევები, როდესაც ამა თუ იმ დამნაშავის კრიმინალური აქტივი შეიცავს ბოროტმოქმედების ხერხთა სრულ ოქტავას, იქნებ, რამდენიმე ოქტავასაც. მაშინ იმის მეტი აღარაფერი გვრჩება, რომ სწორედ ეს ვრცელი დიაპაზონი მივიჩნიოთ დამნაშავის ხელწერად და ბოროტმოქმედის ფსიქიკის შესწავლაში მხოლოდღა ანალოგიები მოვიშველიოთ. რაც, სამწუხაროდ, ძლიერ იშვიათია. ამგვარად, ასეთი დამნაშავის ფსიქიკურ-კრიმინალური ტიპი თითქმის განუმეორებელ ფენომენს წარმოადგენს, ხოლო მის გამომჟღავნებას თუ შეპყრობას ისეთივე სიძნელეები ელობება, როგორსაც ბაქტერიოლოგი აწყდება ხოლმე უცნობი მიკრობის აღმოჩენის გზაზე. ამ სიძნელეთა გადასალახავად კრიმინალისტები სხვადასხვა ხერხს იყენებენ. პირადად მე ხშირად მივმართავდი ხოლმე მოდელის გამოყენების ხერხს, მეთოდს, ანუ ვსწავლობდი თვით საძიებელი პირის (და არა მისი დანაშაულის) მსგავს ადამიანებს – ისეთებს,

რომელნიც, არსებული ცნობების თანახმად, ჩემთვის საინტერესო პიროვნებას ხასიათის ნიშნებით ჰგავდნენ. მათზე დაკვირვება, მათი შესწავლა შედარებით იოლია, რადგან პირადი კონტაქტია შესაძლებელი. ამ გზით არაერთხელ გამიცია პასუხი უპირველესი მნიშვნელობის კითხვაზე, თუ ვინ არის და რას წარმოადგენს დამნაშავე. როცა ეს პასუხი ნაპოვნია, მაშინ შეიძლება ჩაითვალოს, რომ საძიებელი პირიც ნაპოვნი და შეპყრობილია.

ზოგი რამ ზემონათქვამი უნდა გავიმეორო. დათა თუთაშხიას დოსიემ, ამ კაცის მრავალი წლის აბრაგობის მანძილზე, დანაშაულთა და ჩადენის ხერხთა მთელი კლავიატურა მოიცვა. ზედმეტი იყო ლაპარაკი არა მარტო ყველა დანაშაულში გამოყენებული ერთი რომელიმე, საერთოდ დამახასიათებელი ხერხის აღმოჩენაზე, არამედ იმის დადგენაზეც, თუ, სახელდობრ, რომელი დანაშაულთაგანი იყო თუთაშხიას ჩადენილი და რომელი არა. მაშასადამე, შეუძლებელი გახლდათ დათა თუთაშხიას ფსიქიკურ თავისებურებათა წვდომაც და უამისოდ კი აბრაგის ჩვენს ხელში ჩავარდნა მხოლოდ ბრმა შემთხვევის წყალობით თუ მოხდებოდა.

თავისი მიზნების განხორციელების დროს ამა თუ იმ ილეთის ჩატარების შესაძლებლობას მოკლებული ადამიანი წააგავს ხეიბარს, რომელიც, ვთქვათ, ცალხელაა და თავის ყველა წარუმატებლობას მხოლოდ ამით ხსნის; ცალხელა არ ვიყო, კურდღელს დავეწეოდი და გადავასწრებდიო! ეს ამა თუ იმ უნარს მოკლებული კაცის ფილოსოფიაა. სწორედ ასეთ მდგომარეობაში ვიყავი რამდენიმე წლის მანძილზე და სრულიად მოულოდნელად გამოირკვა, რომ დათა თუთაშხიასთან ერთად, ერთი დედ-მამის მიერ, ერთნაირ

პირობებში აღზრდილი, მრავალ წელს ერთად ნაცხოვრები და, ალბათ, მსგავსი ღირსების ადამიანი ჩემი ხელქვეითია – მუშნი ზარანდია.

ჟანდარმის პროფესიის არსს იქნებ ეწინააღმდეგებოდეს კიდევ ის, რომ მავანი ადამიანის შესწავლისას მის მიერ დატოვებულ პირველ შთაბეჭდილებას ვიღებდი ხოლმე შემდგომი კვლევის ამოსავალ წერტილად და არა ჩემს ხელთ არსებულ ფაქტობრივ მონაცემთა გაანალიზებით მიღებულ დასკვნებს. პირადი ღირსებების როლს ადამიანის მოღვაწეობის ყველა დარგში მუდამ უპირველეს მნიშვნელობას ვანიჭებდი, ამ ასპექტში არც საკუთარ ღირსებებს უგულვებელვყოფდი, ხოლო ჩემს მთავარ ღირსებად კი დღემდე ის მიმაჩნია, რომ რომელიმე ადამიანთან ერთი შეხვედრით მიღებულ შთაბეჭდილებას, შეიძლება ითქვას, არასოდეს მოვუტყუებოვარ, ალღოს, თითქმის, არასოდეს უღალატია ჩემთვის. ანალიზისთვის არც ამჟამად მიმიმართავს. ჩამოვწერე დათა თუთაშხიას საქმეებში არსებულ ბოროტმოქმედებათა სრული სია, მოვიმარჯვე ჩემს წარმოდგენაში ფიქსირებული მუშნი ზარანდიას დადებითი პიროვნება და ინტუიციურად გადავუსვი ხაზი სიაში შეტანილ ყველა დანაშაულს, რომელთა ჩადენა ჩემმა ქვეცნობიერებამ თუთაშხიას ადგილზე მყოფ მუშნი ზარანდიას ვერ მიაწერა. როდესაც სია ხელმეორედ გადავიკითხე, განვცვიფრდი: გამოდიოდა, რომ სიმპათიები მქონდა, გულშემმატკივარი ვიყავი სისხლის სამართლის დამნაშავისა, რომელმაც ამდენი წლის მანძილზე მრავალი უსიამოვნება მიაყენა ჩვენს უწყებას და, მამასადამე, პირადად მეც. ასეა თუ ისე, მეთოდი – მეთოდია და ხელთ მქონდა აბრავ თუთაშხიას დანაშაულთა სია, რაც ამ ცდაში შემდგომი კვლევის საფუძვლად უნდა მიმეჩნია. ამ ცდაში-მეთქი, ვამბობ, რადგან იგივე მეთოდი შეიცავს მეორე ცდასაც: უნდა მიმემარჯვებინა ჩემს წარმოდგენაში ფიქსირებული მუშნი ზარანდიას უარყოფითი პიროვნებაც და ამ პოზიციიდან მემოქმედა, მაგრამ ჯერ პირველი ცდის შედეგებამდე მივიდეთ.

გავიხსენოთ: მეთოდის თავისებურება ის არის რომ ცნობილის თვისებებს უცნობში ვვარაუდობთ. თუთაშხიას დანაშაულთა პირობითი სიაც ხომ ამ გზით მივიდეთ. ამის შემდეგ ქმედების ხარისხის საკითხს უნდა გაეცეს პასუხი. განმარტებისთვის ვიტყვი: ჩემი სიჭაბუკისა და ახალგაზრდობის პარიზულ პერიოდში ერთ აღმოსავლელ არისტოკრატთან ვმეგობრობდი. იგი მორგანატიკული ქორწინების პროდუქტი იყო. მისი დედა წარსულში პარიზის ღამის კაბარეების ცნობილი მსახიობი ყოფილა – მომღერალი და მოცეკვავე. მამა – ტახტის მემკვიდრე. ბატონიშვილს ლიტერატურასა და ხელოვნებაში ჩვეულებრივსა და არტისტულთან ერთობ ჭირვეული დამოკიდებულება ჰქონდა. მოთხრობა თუ რომანი მისთვის ან ნაწერი იყო ან თხზულება. ტილო და ქანდაკება – ნაკეთობა ან ქმნილება. მოცეკვავის ნომერს ან როლს იგი განსაზღვრავდა სიტყვებით - შესრულება ან როკვა. მოყვანილი ზმნებიდან პირველთ – ჩვევის, დასწავლის, დაზეპირების რეზულტატად თვლიდა, ხოლო მეორეებს – კათარზისად. აქედან გამომდინარე, ხელოვანთა ამქარს ორ ჯგუფად ჰყოფდა – პლებეებისა და არისტოკრატების ჯგუფებად. დანარჩენ საზოგადოებასაც ასე აღიქვამდა. წარმოშობასა და გენეალოგიას არც აქ ანიჭებდა რაიმე მნიშვნელობას. ადამიანებს იგი ერთსა თუ მეორე ჯგუფში ჩარიცხავდა ხოლმე იმის მიხედვით, თუ როგორ დამოკიდებულებაში იმყოფებიან ისინი თავის საქმესთან, ხელოვნებასთან, სამსახურთან. მისთვის არისტოკრატი მხოლოდ ის იყო, ვინც ყოველდღიურობასაც კი შემოქმედებითი პოზიციებიდან უდგებოდა. რა თქმა უნდა, ჩემი მეგობარი ბატონიშვილის თვალსაზრისი ერთობ რადიკალურია, მაგრამ მაინც მიმაჩნია, რომ ამგვარ მიდგომაში არის ჭეშმარიტების საკმაოდ ძლიერი მარცვალი. ათასნაირი

ხელქვეითი მყოლია და მათში ყველაზე პუნქტუალურს, მუყაითსა და დამჯერს, მაინც ფანტაზიის მქონე, თავის საქმეზე შეყვარებული და, თუნდაც, რამდენადმე თავნება ხელქვეითი მერჩივნა. ასეთთაგან საქმის წახედნაც არ არის მოულოდნელი, მაგრამ მათი მოქმედება მუდამ მშვენიერი და პერსპექტიულია. დიახ, პერსპექტიული, რადგან სწორედ ეს ადამიანები ამდიდრებენ კაცობრიობის გამოცდილების მარაგს, ხვეწენ პროფესიონალიზმს, ხელოვნებად, თავისუფალ შემოქმედებად აქცევენ სამსახურებრივ საქმიანობას.

გამოვიყენებ აღმოსავლელი ბატონიშვილის გამოთქმას და ვიტყვი, რომ დავალების მიღებამდე მუშნი ზარანდია მოხელე იყო, ხოლო იმ მომენტის შემდეგ, როცა მის ხელთ რაიმე ახალი საქმე აღმოჩნდებოდა – აღტყინებული, ვნებათა ღელვას აყოლილი მსახიობი. მახვილი ინტუიცია ჰქონდა და ამიტომ მის მიერ გამოძიებულ, მოკვლეულ, თუ სხვა რამ შესრულებულ საქმეს არასოდეს რჩებოდა “კუდები”, ანუ შეუსწავლელი და გამოუმზეურებელი კუნჭულები. მის მასალებს შვიდივე ელინი ბრძენიც ველარაფერს დაუმატებდა. ჯერ, დამნაშავეს დედიშობილას გამოიყვანდა დღის სინათლეზე. მერე, თუკი დასასჯელად განწირულს გამოძიების მსვლელობაში ერთ რაიმე კარგ თვისებას მაინც შენიშნავდა, სასტიკ წინააღმდეგობაში ვარდებოდა თავისსავე ნამოქმედართან: მოსამართლეებს, მსაჯულებს, ადვოკატებს უმარტავდა, თუ რა გზით შეიძლებოდა მინიმალური სჯავრის გამოტანა და თავგამოდებით იცავდა საკუთარი დასკვნების საწინააღმდეგო მოხაზრებებს. კიდევ ერთი თავისებურება ჰქონდა და ესეც არტისტიზმის ნიშნად მიმაჩნია: სძულდა ერთსა და იმავე ტიპის საქმეებზე მუშაობა და თუ იძულებული გახდებოდა, აელო – სძულდა ცნობილი მეთოდების გამოყენება, გაკვალული გზებით სიარული. ასეთი იყო მუშნი ზარანდიას ქმედების ხარისხი და ამას სავსებით დაემთხვა დათა თუთაშხიას დანაშაულებებში არსებული ქმედების ხარისხი. ეს მსგავსება, მე ვიტყვოდი, იდენტურობა, აქვე შემიძლია მრავალი მაგალითით დავადასტურო, მაგრამ ჩემი ჩანაწერები, ძირითადად, ამ ორი ადამიანის მოქმედებებს ეხება და პარალელებსაც უხვად შეიცავს.

ამგვარად, მიღებულ იქნა პასუხი კითხვაზე – “როგორ” და სამებნელი იყო ქმედების მიზეზი, ანუ პასუხი კითხვაზე – “რა ამოდრავებს”? ანალოგია: ფულს შოულობს ყველა, მაგრამ ვინ – რისთვის? ზოგს საარსებო სახსრების შოვნა ამოდრავებს. მეორეთ – შენახვისა. მესამენი ფულით ფულისავე შოვნით არიან გატაცებულნი, თანხის, კაპიტალის გასაზრდელად იღვწიან. ასევეა სამსახურიც. მსახურობენ იმიტომ, რომ სხვა შემოსავლის წყარო არ გააჩნიათ. რევოლუციამდე ზოგს არც ფული აკლდა, არც ქონება, მაგრამ სამსახურს ხალხთან სიახლოვის, ფილანთროპიული მოღვაწეობის საშუალებად მიიჩნევდა და მსახურობდა: ისეთებიც იყვნენ, რომ მხოლოდ ტახტისა და სამშობლოს ერთგულების გამო მსახურობდნენ, ჯამაგირს არაფრად აგდებდნენ, მაგრამ ადამიანთა უმრავლესობისთვის სამსახური მაინც დაწინაურების, კარიერის გაკეთების საშუალება იყო. ასეთი მიზანი თუმც პატივმოყვარეობით, გამდიდრებისა და ძალაუფლების წყურვილით და კიდევ სხვა მდაბალი ადამიანური თვისებებით არის განპირობებული, მაგრამ, საერთოდ, კარგი კარიერის გაკეთებისთვის, დაწინაურებისთვის სამსახური დადებით ნიშნად მიმაჩნია, თუ ეს არ ხორციელდება აკრძალული ილეთების, უსუფთაო ხერხების გამოყენების გზით.

მუშნი ზარანდიას ქმედების მიზეზის დადგენა, ბუნებრივია, მისი სამსახურის პირველსავე თვეებში მოექცა ჩვენს, ანუ კავკასიის ჟანდარმერიის ხელმძღვანელობის, ინტერესთა სფეროში და ერთგვარი დაბნეულობა გამოიწვია. საკითხი წლების მანძილზე ვერ პოულობდა გადაწყვეტას, რადგან ზარანდიას პიროვნება ვერა და ვერ მოერგო რომელსამე ცნობილ ყალიბს. ამ კაცისა ყველაფერი გაუგებარი იყო. მაგალითად, მან ერთობ თავისებური დამოკიდებულება გამოამჟღავნა შრომის ანაზღაურებისა და დაწინაურების მიმართ. იყო შემთხვევა, როცა ერთი თანამდებობიდან მეორე, უფრო დაბალ თანამდებობაზე გადავიყვანეთ იმიტომ, რომ ზარანდია იმ ადგილზე იყო საჭირო. ჯამაგირი დააკლდა, მაგრამ მას არც დაქვეითების გამო უთქვამს რამე და არც ჯამაგირის შემცირების გამო. მეორე შემთხვევაში ზარანდიას რომელიღაც საგადასახადო უწყების მმართველის მოადგილედ დაუპირეს გადაყვანა. არავითარი ენთუზიაზმი არ გამოუჩენია, მიუხედავად იმისა, რომ თანამდებობაც მაღალი იყო და ჯამაგირიც სამჯერ მეტი ექნებოდა, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ამგვარ თანამდებობათა სხვაგვარ შემოსავლიანობასაც. ამ და მსგავსმა მაგალითებმა დამარწმუნეს, რომ ზარანდიას ქმედების მიზეზი არც დაწინაურების წყურვილი იყო და არც მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესება. შეცდომა იქნებოდა, თუ მის ერთგულქვეშევრდომულ გრძნობებსა და დიდმპყრობელურ იდეებს მივაწერდი იმ მუყაითობას, კეთილსინდისიერებას, რასაც ზარანდია – ეროვნებით ქართველი და წარმოშობით გლეხი, – მოვალეობათა აღსრულებისას იჩენდა. ხსენებული გრძნობებისა და იდეებისგან იგი მეტად შორს გახლდათ. ამას გარდა, ეს ადამიანი არც ნეტარი ჩანდა და არც იმ პრიმიტივთა რიცხვს ეკუთნოდა, ვისაც ბავშვობაშივე ჩააგონეს, რომ უნდა იყოს მორჩილი, გამგონე, იმსახუროს უანგაროდ, თავგანწირვით და სამარის კარამდე. ერთი სიტყვით, ზარანდია იყო ლაბირინთი, საიდანაც კარში გამოსასვლელს მხოლოდ შემთხვევის ძალა ან ჟამთა მსვლელობა გაპოვნიანებს.

დრო საუკეთესო მკურნალია და ამგვარი შემთხვევა მოიტანა კიდევ. უკეთ რომ ვთქვათ, შემთხვევამ დაადასტურა ჩემი ერთობ პირობითი შეხედულებები, კერძო ჰიპოთეზა ფაქტად აქცია და ეს იყო შედეგი ერთი სამძებრო ოპერაციისა, რომელიც ზარანდიამ ლამაზად დაგეგმა, მაგრამ ლამაზადაც წააგო.

ჩემი ჩანაწერების მიზანს ამა თუ იმ შემთხვევის მოყოლა არ შეადგენს, რაოდენ საინტერესოც უნდა იყოს იგი, მაგრამ გარკვეულ სიტუაციაში მოქმედების დროს ადამიანები კარგად მჟღავნდებიან და ეს ზოგადი ხასიათის დასკვნების გამოტანის საშუალებას ქმნის. ამ კერძო შემთხვევაში მოყოლა სწორედ იმისთვის მჭირდება, რომ ზარანდიას ქმედების მიზეზი უნდა დადგინდეს, ანუ გაეცეს პასუხი კითხვას: რა ამოძრავებდა ამ პიროვნებას.

ცხრაასიანი წლების დასაწყისში გერმანიაში მომუშავე ვენი რეზიდენტის დაშიფრული დეპეშა მივიღეთ. დეპეშაში ზუსტად იყო აღნიშნული, რომ მოსკოვის უნივერსიტეტის ერთი ცნობილი დოცენტი, ეროვნებით ქართველი, გემ “ადელაიდათი”, ასე, ერთი თვის შემდეგ დღიდან დეპეშის მიღებისა, ბათუმს მოემგზავრებოდა. დოცენტს თან უნდა წამოეღო არალეგალური, აკრძალული ლიტერატურა, დაახლოებით, ნახევარი ჩემოდნის რაოდენობით.

ბევრი არ მიფიქრია, საქმეც და რეზიდენტთან კავშირის საშუალებებიც ზარანდიას ჩავაბარე. პროგრამა-მაქსიმუმი, ცხადია, ის იყო, რომ ლიტერატურა ხელში ჩაგვევდო, მისი ჩამომტანი და მიმღები ჯგუფი უვნებელგვეყო. პროგრამა-მინიმუმი – არასგზით არ დაგვეშვა ლიტერატურის გავრცელება. რამდენიმე დღის შემდეგ ზარანდიამ ოპერაციის გეგმა წარმოადგინა. ჩვენ იგი გადატვირთულად მივიჩნიეთ, მაგრამ ავტორი დაჟინებით ითხოვდა თავისი გეგმის უცვლელად დამტკიცებას. ბოლოს დაგვიყოლია კიდეც და საქმეს შეუდგა.

უპირველესად ყოვლისა, მან გერმანიაში გაგზავნა აგენტი, რომელმაც რეზიდენტისგან დოცენტი “ჩაიბარა”. შემდეგ აგენტმა შეიძინა ჩემოდნების ისეთივე კომპლექტი, როგორც დოცენტს ჰქონდა. როცა დოცენტმა არალეგალური ლიტერატურა სასტუმროში მიიტანა, აგენტმა და რეზიდენტმა შეამოწმეს, თუ სახელდობრ, რომელი ჩემოდნით მოდიოდა ჩვენთვის საინტერესო ტვირთი და რამსიმძიმე იყო ჩემოდანი.

დადგა დღე, როცა ღია ზღვაში გამოსულ “ადელაიდაზე” იყო დოცენტი, ჩვენი აგენტი და ამ ორი კაცის ორი აბსოლუტურად ერთნაირი ჩემოდანი.

გემი ბათუმში შუადღისას უნდა მოსულიყო. წინაღამეს აგენტმა დოცენტის ლიტერატურიანი ჩემოდნის ადგილზე თავისი ჩემოდანი დატოვა. ეს ზარანდიას გეგმით იყო გათვალისწინებული, რადგან იმხანად არალეგალური ლიტერატურის შემოტანის საქმეში ერთმა ეშმაკობამ იჩინა თავი: დანიშნულების ნავსადგურიდან ოთხი-ხუთი საათის სავალზე, იმ გემის სიახლოვეს, რომლითაც ლიტერატურა მოდიოდა, უპირატესად შეღამების ხანს გამოჩნდებოდა ხოლმე აფრიანი “მეზადური” ან სხვა რამ ხომალდი. თუ ნავი წინასწარ დათქმული რაიმე პირობითი ნიშნებით იყო აღჭურვილი და, ამასთან ერთად, იგი დანიშნულების ნავსადგურისკენ გემის კურსით მოემართებოდა, შემომტანი ლიტერატურიანი ჩემოდანს გემის ერთ-ერთ საშველ რგოლზე ამაგრებდა და ზღვაში აგდებდა. “მეზადურს” ჩემოდნიანი რგოლი თავის ერდოზე აჰქონდა, რის შემდეგ ლიტერატურის აღმოჩენა უკვე ვეღარ ხერხდებოდა ხოლმე. ასეთ ფანდზე რამდენიმეჯერ წამოვეგეთ და ახლა დოცენტს კიდეც რომ მიემართა ამ ხრიკისთვის, “მეზადურზე” ჩვენი ჩემოდანი აღმოჩნდებოდა და არა ლიტერატურა. უნდა აქვე ვთქვათ, რომ შემომტანს ზემოაღწერილი ხერხისთვის არ მიუმართავს და ჩემოდნების გაცვლას კი სხვა აზრიც ჰქონდა, რაც ქვემოთ გამოჩნდება.

“ადელაიდა” ნავსაყუდელს მოადგა. დოცენტი ნაპირზე გადმოვიდა. გადმოვიდა აგენტიც. საბაჟოს მოხელეებმა რამდენიმე მგზავრი და მათ შორის დოცენტიც, თავის ხელბარგიანად საბაჟოში შეიპატიჟეს. რა თქმა უნდა, დოცენტის ნაპირზე ჩამოსვლის შემდეგ, ვისაც ჯერ არს, თვალი ეჭირა, აბა, დააპირებდა ვინმე თუ არა მისი შავი ჩემოდნის წაღებას, თუ დააპირებდა, სახელდობრ, ვინ, და თუ წაიღებდა – სად მიიტანდა. ლიტერატურის დამხვდურებმა სიფრთხილე გამოიჩინეს, დოცენტს არავინ გაჰკარებია. აგენტმა ლიტერატურიანი ჩემოდანი, რომლის სანაცვლოდ დოცენტს თავისი დაუტოვა, საბაჟოში უკანა კარიდან შეიტანა. მეზაჟეებმა ჯერ სხვა მგზავრების ბარხანა შეამოწმეს და შემდეგ დოცენტს ჰკითხეს, საბაჟოდ რა გაქვთო. მთელი ამ ხნის მანძილზე ზარანდია გულდასმით ადევნებდა თვალს თავის მსხვერპლს. დოცენტი ღელავდა და კითხვაზე მიუგო, რომ საკუთარ ბარგში დასაბაჟავი არაფერი ეგულეებოდა, ხოლო აგერ, იმ შავ ჩემოდანში რა იყო, თვითონაც არ იცოდა, რადგან იგი მავანმა კაცმა გამოატანა კაცისთვის, რომელმაც

ჩემოდანს აქ, ბათუმშივე, ან თბილისში უნდა მოაკითხოხო. სანამ სხვა ჩემოდნების შემოწმება მიმდინარეობდა, დოცენტი, ასე თუ ისე, ყოჩაღად იყო, მაგრამ შავი ჩემოდნის გახსნას რომ შეუდგნენ, მუხლი მოეკვეთა, სკამზე უმწეოდ დაეშვა და გაფითრებულ სახეზე ხელები აიფარა.

– ცუდად ხომ არ შეიქენით, ბატონო? - ჰკითხა ზარანდიამ და წყალი მოურბენინა.

დოცენტმა წყალი მოსვა, ლიტერატურის აღმოჩენის საბედისწერო მომენტის ლოდინს შეუდგა. ცხადია, ჩემოდანში ლიტერატურა არ აღმოჩნდა. დოცენტის განცდებზე ლაპარაკი საჭირო არ არის. ლიტერატურის წონისა ჩემოდანში გერმანული წარმოების ქლიბების კომპლექტები ეწყო. ამ საქონელს ბაჟი ეკუთვნოდა და სანამ დოცენტი მეორე ოთახში ფორმალობას ასრულებდა, ჩემოდნები კვლავ შეიცვალა.

ნახევარი საათის შემდეგ დოცენტს სასტუმროს ნომერში შეჰქონდა ლიტერატურიანი ჩემოდანი, თუმც კი დარწმუნებული იყო, რომ ქლიბებიანი შეჰქონდა. ასე იყო საჭირო ზარანდიას გეგმის მიხედვით. ამაში არ ყოფილა ცინიზმი და, მით უმეტეს, ის სადიზმი, რომელსაც კატა მონადირეებულ თაგვის მიმართ იჩენს: გაუშვებს – დაიჭერს, გაუშვებს – კვლავ დაიჭერს. ზარანდიას სჭირდებოდა დოცენტის მტკიცე რწმენა, რომ იგი ახლა კანონის წინაშე უკვე მართალი და შეუვალია, რომ თვალთვალი და ჩხრეკა უკან დარჩა და, ამასთან ერთად, პასუხისგებისთვის საჭირო ნივთიერი მტკიცება კი თან ჰქონოდა. ჩემოდნების პირველი გაცვლის მთავარი მიზანიც სწორედ იმაში მდგომარეობდა, რომ ჩხრეკის შემდეგ ისინი მეორედაც გაცვლილიყვნენ, დოცენტს ეს გაცვლა არ სცოდნოდა და ამით მისი ფსიქიკის ის მდგომარეობა მიღწეულიყო, რომელიც საბაჟოდან გამოსვლის შემდეგ დაეუფლა: დაბნეულობა, გაუგებრობა, მაგრამ შეუვალობის გრძნობაც და ამის შედეგად სიფრთხილის მოდუნებაც. მე არ ვაპირებ მოვლენათა განვითარების ყველა იმ ვარიანტის განხილვას, რაც ზარანდიას ჰქონდა ნავარაუდები და გათვალისწინებული, მაგრამ, სანამ ამ ოპერაციის ფინალს შევეხებოდე, ვიტყვი, რომ, ერთი შეხედვით, ლიტერატურას, მის შემომტანს და მიმღებთ გადარჩენის რაიმე თეორიული შესაძლებლობაც კი არ გააჩნდათ, თუ არ ვიგულისხმებთ წარღვნას ან სხვა რამ კატაკლიზმს, როცა ყველა და ყველაფერი იღუპება. ვისაც ამაში დარწმუნება სურს – გააანალიზოს. ახლა კი ფინალი, რომელიც არცთუ ბანალური იყო.

დოცენტი დაბინავდა, შემდეგ ნომერი ჩაკეტა, ქალაქში გამოვიდა. იგი ესტუმრა ერთ ბათუმელ ქართველ მილიონერს, ჩვენთვის ცნობილს თავისი ფრონდიორობითა და დევნილი რევოლუციონერების მატერიალური დახმარებით. აქ დოცენტმა საათი, საათ-ნახევარი დაჰყო. შემდეგ ამდენივე ხანს ქალაქში ისეირნა და სასტუმროში დაბრუნდა. მალე მასთან მივიდა ორი კაცი. მასპინძელმა სტუმრები მიიღო, კარი შეიკეტა, ხუთიოდე წუთის შემდეგ იძულებული შეიქნა, კვლავ გაედო, – დოცენტს ზარანდია ესტუმრა. მას ორი ხელქვეითი ახლდა. სალმისა და უფლებამოსილების საბუთის წარდგენის შემდეგ ზარანდიამ დოცენტს მიმართა:

– ჩვენ დაინტერესებული ვართ თქვენი თავშეყრის მიზეზით.

დოცენტმა ცოტა ხანს იფიქრა და მიუგო:

– თქვენთვის ხომ ცნობილია, რომ მე დღეს მოვედი გერმანიიდან “ადელაიდით”? ჩამოვიტანე ამანათი ამ ბატონებისთვის. წასაღებად არიან მოსული. ეს არის და ეს.

– ადასტურებთ? – მიუბრუნდა ზარანდია დოცენტის სტუმრებს.

– დიახ, – თქვა უყოყმანოდ ერთ-ერთმა.

მეორემ თავი დაიქნია, მაგრამ საკმაოდ უხალისოდ.

ზარანდიამ კითხვა-პასუხი ოქმში შეიტანა.

– გთხოვთ, ხელი მოაწეროთ იმაზე, რომ თქვენი პასუხები სწორად არის დაფიქსირებული.

დოცენტმა ჩანაწერი წაიკითხა და დაუყოვნებლივ მოაწერა ხელი,

სტუმრებმა კარგა ხანს იფიქრეს, იყოყმანეს, ბოლოს ერთმა თქვა, ამანათი ჩემია, ხელსაც მე მოვაწერო. ზარანდია აღარ შედავებია, ორი ხელისმოწერა იკმარა.

– რომელ ჩემოდანშია ამანათი? – იკითხა ზარანდიამ.

– აგერ, იმ შავში, - მიუგო უკვე დაექვებულმა დოცენტმა.

– ჩვენ უნდა დავესწროთ ამანათის გადაცემა-მიღებას!

სიჩუმე ჩამოვარდა. მასპინძელი და სტუმრები ერთმანეთს ათვალიერებდნენ.

– კეთილი და პატიოსანი, – თქვა დოცენტმა. - აქ არის ქლიბების კომპლექტები. თქვენ ეს საბაჟოშიც ნახეთ.

მან ჩემოდანი მაგიდაზე დადო და თავი ახადა.

ალბათ, ცხადია, რომ ამ სამი კაცის სამართალში მისაცემად სრულიად საკმარისი და დასაბუთებული დოკუმენტაცია ბათუმშივე გამზადდა და საქმეს შავი კატა ველარ გადაურბენდა. საგამომძიებლო მასალა ამომწურავი იყო. გამომჟღავნდა, უკეთ რომ ვთქვათ, ერთხელ კიდევ დადასტურდა აკრძალული ლიტერატურის საზღვარგარეთული წყაროს ადგილსამყოფელი, იქ მომუშავე ემიგრანტთა გვარები, დამხვდურთა და გამავრცელებელთა ურთიერთობები, გამოცხადებისა და შეხვედრების მისამართები და, ერთი სიტყვით, ყველაფერი, რაც ასეთ შემთხვევაში სამძებრო დაწესებულებებს აინტერესებს ხოლმე.

დამნაშავეები თბილისში ჩამოვიყვანეთ, მეტეხის ციხეში მოვათავსეთ, როგორც გამომძიებელი და მსჯავრისთვის გამზადებული დამნაშავეები.

დოცენტი შეძლებულ არისტოკრატთა წოდებიდან იყო. მისი ნათესაობა დიდი გავლენით სარგებლობდა მთელ კავკასიაში. მათ შორის ჩემი პირადი ნაცნობ-მეგობრებიც იყვნენ – გენერლები, მაღალი თანამდებობის პირები და, უბრალოდ, კარგი ინტელიგენტები. საქმე ისე მოტრიალდა, რომ არამცთუ რამდენიმეჯერ მომმართეს დახმარებისთვის, არამედ

კავკასიის მეფისნაცვალის დაინტერესეს დოცენტის ბედ-იღბლით. ესეც არ იყო, თანამდებობა მაკისრებდა, პირადად გავცნობოდი საქმესაც, დამნაშავეებსაც, და ზარანდიას ვუბრძანე, ერთი დაკითხვა ჩემი თანდასწრებით მოეწყო. აღვნიშნავ, რომ ბრალდებულმა ჩემი ვინაობა არ იცოდა.

ჯერ თანაბრალდებულებმა და შემდეგ თვით დოცენტმაც სავსებით და უცვლელად დაადასტურეს ადრინდელი ჩვენებები. დავრწმუნდი, რომ მათთვის მსჯავრის შემსუბუქებაც კი არ შემეძლო, საქმის მოსპობაზე აღარას ვამბობ. კაბინეტში დავბრუნდი იმ მძიმე გულითა და უსიამოვნო წინათგრძნობით, რაც ადამიანებისთვის რაიმე დახმარებაზე უარის თქმას უძღვის ხოლმე წინ. ამით ვიყავი შეწუხებული და იმასაც მივხვდი, რომ ზარანდიამ დაკითხვა დოცენტის ბედ-იღბალთან ჩემი დამოკიდებულების გამორკვევის ნიშნის ქვეშ ჩაატარა. იგი ყოველნაირად ცდილობდა, გაეგო, თუ რა მსურდა მე და, ამასთან ერთად, თავისი ეს დაინტერესება არ გამოემჟღავნებინა.

ამ დროს ზარანდიამ კარი შემოაღო და შემოსვლის უფლება მთხოვა. ათი-თხუთმეტი წუთის წინ ერთად ვიყავით, მის შემოსვლას არ ველოდი.

– სათხოვარი მაქვს, გრაფ.

– ბრძანეთ მუშნი!

– ჩამოდით ჩემთან, თუ დრო და სურვილი გაქვთ საამისოდ... კიდევ ნახევარი საათით.

– მოვალ, – იმწამსვე დავთანხმდი.

ზარანდიას კაბინეტში დოცენტის მეტი არავინ იყო.

– ბატონო დოცენტო, – ჰკითხა ზარანდიამ. – რას მოელით რევოლუციისგან პირად ასპექტში. გვითხარით, თუ შესაძლებლად მიგაჩნიათ თქმა და თუ ბოლომდე გესმით შეკითხვის არსი.

დოცენტმა გაიღიმა:

– ჩემი და ჩემისთანების მამულებისა და სხვა ქონების კონფისკაციას, რასაც დიდი ხანია თვითონვე მოვახდენდი, პირადად, განუყოფლად რომ მეკუთვნოდეს ისინი და, ამას გარდა, ფანფარობად რომ არ მიმაჩნდეს გლეხებისთვის მიწების ერთპიროვნული დარიგება, მიწაზე საყოველთაო კერძო საკუთრების პირობებში. მოველი იმას, რომ ამეყრება წოდება, რომელსაც პირადად მე ვატარებ, როგორც მამლაყინწა - ბიბილოს. მოველი სულიერ კმაყოფილებას იმის გამო, რომ ყველა ადამიანს თანაბარი შესაძლებლობები შეექმნება საკუთარი ღირსებების სარეალიზაციოდ, საკაცობრიო გენიას ახალი, უფართოესი ასპარეზი შეექმნება სამოქმედოდ. ღირს თუ არა, ბატონო ოფიცერო, ასეთი შედეგების მიღება იმ სასჯელის ფასად, რომელსაც განაჩენით მომისჯიან?

– ეღირებოდა, თუკი მართლაც ყველაფერი ასე იქნება, როგორც ბრძანებთ, მაგრამ სად არის ამის გარანტია? თქვენ განა აბსოლუტრად გწამთ, რომ საბოლოო ჯამში რევოლუცია ადამიანს სულიერ კმაყოფილებას, ბედნიერებას მოუტანს? დაფიქრებულხართ როდისმე

იმაზე, რომ ყოველგვარი ახალი იდეის ქადაგება ავანტიურიზმის მნიშვნელოვან ელემენტსაც შეიცავს და, ამდენად და ამზომით, რევოლუციური მოღვაწეობა ცალკე სიკეთეს და ცალკე ადამიანის ზნეობას ეწინააღმდეგება?

– დავფიქრებულვარ! დავფიქრებულვარ მაგაზეც და ბევრ სხვა საკითხზეც! – დოცენტს ნერვიულობა დაეტყო. ზარანდიამ, ჩანს, მტკივნეულ ადგილს მიუგნო. – დავფიქრებულვარ იმაზეც, რომ რევოლუციამ პატიოსანი ინტელიგენტებისა და არისტოკრატების ინტელექტი უნდა გამოიყენოს და შემდეგ გაუსწორდეს მათ, როგორც საფრანგეთის რევოლუცია გაუსწორდა მიშელ დე ლეპლეტიეს და სხვათ. მე ეს რევოლუციის კანონზომიერებად მიმაჩნია, მაგრამ მაინც მის მხარეზე ვარ... “აქა ვდგავარ და სხვარიგად არ ძალმძის!” – დოცენტი, ჩანს, დაამშვიდა და გაამხნევა თავისმა ნათქვამმა და ზარანდიას უკვე ღიმილით ჰკითხა: – იცით, ვისია ეს სიტყვები?

ზარანდიამ თავი გაიქნია. იგი დაფიქრებული იჯდა. მივხვდი, თვით სიტყვებზე ფიქრობდა და არა იმაზე, თუ ვის ეკუთვნოდა ეს გამოთქმა.

– “აქა მდგავარ და სხვარიგად არ ძალმძის!” – გაიმეორა ზარანდიამ ხმადაბლა და დასძინა: – არც წამიკითხავს და არც მსმენია ასე მოკლე და, ამასთან ერთად, ამომწურავი განსაზღვრა გარკვეული, საკმაოდ იშვიათი ტიპის ადამიანთა ქმედების მიზეზისა. მშვენიერია! ვისი ნათქვამია ეგ, ბატონო დოცენტო?

– მარტინ ლუთერისა.

სიჩუმემ კარგა ხანს გასტანა:

– ბატონო დოცენტო, – მიმართა ზარანდიამ. – თქვენს რწმენას და იმას, რომ “სხვარიგად არ ძალგძობ” დიდი გამოცდა ელის. სამწუხაროდ, ახლავე ელის... მესამე პირი ამ ოთახში არის კავკასიის ჟანდარმერიის სამმართველოს უფროსი, გენერალი, გრაფი სეგედი.

დოცენტი მოულოდნელობამ წამით შეაცბუნა, შემდეგ მან ოდნავ და ცივად დამიკრა თავი, ზარანდია კვლავ დუმდა. ღმერთმანი, ტანმა მიგრძნო, რომ აი, ახლავე გავხდებოდი მოწმე ზარანდიას ისეთი ფანდისა, როგორითაც მას არაერთხელ შემოუტანია ჩემ განწყობაში აღრევა, აღტაცება, მწუხარება, ერთი სიტყვით, რაც გნებავთ, გარდა სიმშვიდისა და ჩვეულებრიობისა. იგი რაღაცას აპირებდა, თორემ ხელმეორედ აქ არ მომიყვანდა.

– თქვენი ნათესავები, – განაგრძო ზარანდიამ, – ყოველნაირად ცდილობენ, გიხსნან თქვენც და თქვენი საზოგადოებრივი რენომეც. ჩვენი საუბრიდან გამოჩნდება, რომ ეს ორი რამ ცალ-ცალკეა სახსნელი, მაგრამ დავიცვათ მიმდევრობა. მის ბრწყინვალეობას, გრაფ სეგედის, ისეთმა ადამიანებმა მიმართეს თქვენთვის დახმარების აღმოჩენის თხოვნით, რომ, ვგონებ, იგი შინაგანად მზად არის, გიშველოთ რამე, თუკი ამის საშუალება გამოჩნდება. თქვენი ბედ-იღბლით მეფისნაცვალის კია დაინტერესებული. დასასრულ, არც მე ვარ განწყობილი რადიკალურად, თუ ამას მნიშვნელობა აქვს. იქმნება ვითარება, როცა მცირედი დავიდარაბის შემდეგ შეგიძლიათ, კვლავ დაუბრუნდეთ თქვენს ძირითად მოღვაწეობას. სწორედ ამ მიმართებით გვაქვს ჩვენ ზოგი რამ გამოსარკვევი და დასაზუსტებელი.

ზარანდია შეჩერდა. მე და დოცენტი, სიმართლეს ვიტყვი, თანაბარი გაფაციცებით მოველოდით სცენის განგრძობას.

– ცნობილია, რომ ახალი იდეის ნერგისა თუ რაიმე პოლიტიკური მოძღვრების ჩანასახის ზრდა-განვითარებისთვის საჭიროა, როგორც ემმაკობასა და სიცრუეში გამოხატული რაციონალური დამოკიდებულება, ისე მოწამებრივი მსხვერპლი. ჩვენ გვსურს, ვიცოდეთ,

რომელს აირჩევდით: ისარგებლებდით გათავისუფლების შესაძლებლობით, თუ მსჯავრს დაიდებდით აქვე მინდა, გაგაფრთხილოთ, რომ არჩევანი არ გაქვთ. თქვენი მომავალი მაშინვე იყო გადაწყვეტილი, როდესაც შავ ჩემოდანში ლიტერატურას დებდით. ჩვენი საუბრის დანიშნულება მხოლოდ დეტალების დაზუსტებაა.

ზარანდია ამას თავჩაღუნული ლაპარაკობდა. როცა დაამთავრა, თავი ასწია და თვალები დოცენტს მიაპყრო.

– მოვიქცეოდი ისე, როგორც უმჯობესი იქნებოდა, უფრო სასარგებლო იქნებოდა იმ საქმისთვის, რომლის სამსახურმა ციხეში მომიყვანა. საქციელი პირადი ხასიათიდან, ჩემი ინდივიდუალური ღირსებებიდან იქნებოდა გამომდინარე. მინდა, გაგაფრთხილოთ, ბატონო ოფიცერო, – დასძინა დოცენტმა, – რომ ვერავითარ გარიგებაზე ვერ წამოვალ, არავითარ კომპრომისს არ დავუშვებ, მიუხედავად იმისა, რომ ჩემი სახით თქვენ საქმე გაქვთ თანამგრძობთან, მოყვარულთან და არა პროფესიულ რევოლუციონერთან. რას შემეკითხებით კიდევ?

– ჩვენ გვჭირდება უფრო კონკრეტული პასუხი. – ზარანდიამ გარიგებასა და კომპრომისზე ნათქვამი ერთი ყურიდან შეუშვა, მეორიდან გაატარა. – თქვენს წინაშე, დავუშვათ, არის ორი შესაძლებლობა, აი, ამ კონკრეტულ სიტუაციაში დღეს და აქ. მეცნიერი ხართ და, ამავე დროს, პოლიტიკურ მოღვაწეობასაც ეწევი – რას აირჩევდით, თავისუფლებას თუ გადასახლებას? ვიმეორებ, შექმნილ სიტუაციაში. დღეს და აქ!

– თუ სიმართლე გნებავთ – სულ ერთია! ჩემს წინაშე ამჟამად ორი ამოცანა დგას: უნდა დავამთავრო საკმაოდ ვრცელი ნაშრომი ძველ ქართულ ფილოსოფიურ მიმდინარეობებზე და, ერთდროულად, აქტიური მუშაობა გავწიო ხალხის განათლებისა და გათვითცნობიერების დარგში. ამ ორი მიზნის განხორციელებას შევძლებ ციხეშიც, გადასახლებაშიც და უნივერსიტეტის პირობებშიც.

– ალბათ, სამწუხარო იქნება თქვენთვის, მაგრამ უნდა გაცნობოთ, რომ მეორე მიზნის განხორციელებას – პოლიტიკურ მოღვაწეობას ვგულისხმობ, – ვედარ შეძლებთ.

დოცენტმა გაიცინა და იკითხა:

– რატომ, ბატონო ოფიცერო? ეს ხომ მხოლოდ ჩემი ნება-სურვილისა და ადამიანური ღირსების საქმეა!

– არა მგონია, – მიუგო ზარანდიამ. – თუმცა, გამოსავალი მოიძებნება. მოგეხსენებათ, ერთმა სოფისტმა, რომელსაც ყოფილი შეგირდი განსწავლის საფასურის გადახდაზე უარს ეუბნებოდა, ამ თავის ნამოწაფარს უთხრა, მე შენ ორჯერ გიჩივლებ და შემოპირებულ

თანხას ამ საშუალებით მივიღებო. თქვენც მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეძლებთ თქვენი მიზნის განხორციელებას, თუ განთავისუფლების შემდეგ ახალ დანაშაულს ჩაიდენთ.

– თუ საჭირო შეიქნა, იქნებ მაგ ხერხსაც მიმართოს ადამიანმა, მაგრამ არ მესმის, საითკენ მიგყავთ ეს, თითქმის ზოგადი საუბარი.

– იქითკენ, რომ თქვენი გასამართლება ვერასგზით ვერ მოხერხდება.

– რატომ? – ეჭვით იკითხა დოცენტმა.

– იმიტომ, რომ იმთავითვე ასე იყო განზრახული.

– მაპატიეთ, – თქვა პაუზის შემდეგ დოცენტმა, – როგორ, განზრახული... ვის მიერ?

– გეგმით განზრახული. ამას ოპერაციის გეგმა ითვალისწინებდა. თქვენს საქმეში წინასწარ არის დატოვებული კარი, რომელიც პირდაპირ უნივერსიტეტში დაგაბრუნებთ. წარმოიდგინეთ ასეთი სურათი: მე ვიბარებ თქვენს ვეჯილს და ვაცნობებ, რომ არსებობს ბათუმის საბაჟოში შედგენილი ოქმი თქვენი ხელბარგის ჩხრეკის და შიგ ადმოჩენილი ქლიბების დაბაჟვის თაობაზე. ოქმში არაფერი წერია აკრძალული ლიტერატურის პოვნაზე. თქვენს ხელბარგში იგი არ აღმოჩენილა. არის თუ არა ეს იმის მტკიცება, რომ თქვენ გერმანიიდან მსგავსი არაფერი ჩამოგიტანიათ?

– არის, - მიუგო დოცენტმა, – მაგრამ არსებობს ჩემს ნომერში ჩატარებული ჩხრეკის ოქმიც, ნაპოვნი ლიტერატურაც და შემდეგ, ჩვენებებიც, – სამი ადამიანის ჩვენება.

– როდესაც საქმეში საბაჟოს ოქმი ჩაერთვება, გამოძიება იძულებული იქნება, დაამტკიცოს, რომ ნომერში ლიტერატურა თქვენი მიტანილია. ასეთი მტკიცებები გამოძიებას არ გააჩნია. სასამართლოზე ჩვენ ვერ გამოვაჩენთ აგენტს, რომელმაც თქვენი ჩემოდანი ორჯერ შეცვალა. წარმოვადგინოთ კიდევ, სასამართლო არ მიიღებს ოხრანკის აგენტის ჩვენებას, როგორც წანამძღვარსა და საფუძველს. თავისთავად წამოიჭრება კითხვა: ვინ შეიტანა დოცენტის ნომერში ლიტერატურა? ამაზე გამოძიებამ უნდა გასცეს პასუხი. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ლიტერატურა თვით ჟანდარმერიის მიერ შეტანილად ჩაითვლება. ეს თავისთავად, მექანიკურად მოხდება.

– ჩვენებები?

– ჩვენებებზე ყოველთვის უარს ამბობენ, როცა განთავისუფლების, პროცესით გამართლების საშუალება ჩნდება.

– იქნებ არ ვამბობთ უარს ჩვენებებზე?

– იქნებ? ჩვენ სათუოდ ვერ გავხდით სახელმწიფოებრივად მნიშვნელოვან საქმეს...

– ბატონო ოფიცერო, პირადად თქვენ, მისი ბრწყინვალება და მთლად თქვენი სამსახური ხომ დარწმუნებული ხართ, რომ ლიტერატურა ჩემი შემოტანილია...

– მისმინეთ! – ზარანდიამ გაიცინა, – მიაქციეთ ყურადღება, როლები შეიცვალა. თქვენ, რატომღაც დაჟინებით, ცდილობთ, ყოველ მიზეზს გარეშე, წარსდგეთ სასამართლოს წინაშე. ამას მე უნდა ვცდილობდე. ეგ დაჟინება ნაადრევია და ჩვენი საუბრის ამ ეტაპზე – მოულოდნელიც. ცოტა მოგვიანებით, ასე, ათი წუთის მერე თქვენი ახლანდელი პოზიცია და სასამართლოს წინაშე წარდგომა, იქნებ, საუკეთესო გამოსავლად იქცეს. ჯერჯერობით კი სათქმელს მივყვით. ჩვენ ვერ დავუშვებთ, რომ პროცესი შედგეს, რადგან ამ პროცესის ვერცერთნაირი შედეგი ვერ მოგვცემს ხელს. თუ მოგისჯიან, საზოგადოებაში გავრცელდება ვერსია, რომ ჩვენი პროვოკაციის მსხვერპლი ხართ. თუ გაგამართლეს, გავრცელდება ვერსია, რომ ჩვენი პროვოკაციის ჩაფუშვის შედეგად გაგამართლეს. არსებულ შინაპოლიტიკურ ვითარებაში სახელმწიფოსთვის მისი სამძებრო დაწესებულებების დისკრედიტაცია გაცილებით მეტ საშიშროებას წარმოადგენს, ვიდრე თქვენი და კიდევ ათი თქვენისთანა, მაგრამ მხილებული დამნაშავის განთავისუფლების შედეგად მოსალოდნელი ზიანი. აქ ლაპარაკია, სახელდობრ, თქვენი რანგის, თქვენი პოპულარობისა და შესაძლებლობების მქონე დამნაშავეებზე.

ზარანდიამ საქალაქადე გახსნა. რაღაც საბუთი ამოიღო და განაგრძო:

– მე ხელში მიჭირავს თქვენი განთავისუფლების ორდერი. იგი შევსებული და ხელმოწერილია ჩემს მიერ, საჭიროა მისი ბრწყინვალეების ხელმოწერა და შემდეგ პროკურორის სანქცია, რომელსაც, ვფიქრობ, ადვილად მივიღებთ. თქვენი საქმის გამოძიება შეწყდება. კი არ მოისპობა, შეწყდება ჩვენთვის ხელსაყრელ მომენტამდე.

ყოველივე ამან ჩემზე იმდენად ღრმა შთაბეჭდილება მოახდინა, რომ ვერა და ვერ ვაიძულე თავი, ზარანდიას ნალაპარაკეში ხარვეზების ძებნას შევდგომოდი, მისი კონცეფცია გამეანალიზებინა. დოცენტი თავრეტდასხმული იჯდა. არ ვიცი, ზარანდიას ხრიკზე ფიქრობდა, თუ ციდან ჩამოვარდნილ თავისუფლებას განიცდიდა.

– კარგი, მაგრამ ისიც ხომ არ არის გამორიცხული, რომ ჩემი ესოდენ მოულოდნელი განთავისუფლებაც თქვენს მიერ მოწყობილი პროვოკაციის ჩავარდნით იქნება ახსნილი საზოგადოებაში, ადამიანთა გონებაში. ეს ბრძოლაა და, არ დავმალავ, არსებული ხელისუფლების წინააღმდეგ განწყობილი ძალები, რა თქმა უნდა, შეეცდებიან, სწორედ პროვოკაციის ჩავარდნის ვერსია გაავრცელონ, მით უმეტეს, რომ ეს არცთუ ძლიერ შორს არის საქმის ჭეშმარიტი ვითარებისგან, – თქვა დოცენტმა.

– დიახ. ეს ბრძოლაა და თქვენს მიერ მოყვანილ აქციას მოველით კიდევ, მაგრამ სწორედ იმავე უფლებით, რა უფლებითაც ხელისუფლების მიმართ მტრულად განწყობილი ძალები მიმართავენ თქვენს მიერ აღნიშნულ ვერსიის გავრცელებას, იმავე უფლებით, ბატონო დოცენტო, ჩვენც მივიღებთ ზომებს: გაგათავისუფლებთ თქვენ და ორ თქვენს თანადამნაშავეს, დავაპატიმრებთ ძიების პროცესში თქვენი წყალობით ამოტივტივებულ სამ-ოთხ პირს, გავასამართლებთ მათ და გავავრცელებთ ხმებს, რომ ისინი თქვენი გაცემული არიან, რომ სწორედ ამის ფასად მიიღეთ თავისუფლება. ამასთან ერთად, ასეთი ვერსია ბატონო დოცენტო, არცთუ ისე შორს იქნება საქმის ჭეშმარიტი ვითარებისგან. მე ჩვენი საუბრის დასაწყისშივე ვთქვი, თქვენს რწმენას და იმას, რომ “სხვარიგად არ ძალგიდით” სერიოზული გამოცდა ელის-მეთქი.

აი, თურმე, რატომ მოითხოვდა ზარანდია ისე გადაჭრით და დაჟინებით, რომ ოპერაციის გეგმა უცვლელად მიგველო!

– ბატონო ოფიცერო, თქვენ ისეთი დახვეწილი არამზადა ბრძანდებით, რომ აქ, იმპერიის რომელიღაც მივარდნილ კუთხეში, თქვენი გამოყენება არსებული პოლიტიკური სისტემის გონებრივი უსუსურობის ერთ-ერთ გამოვლენად უნდა ჩაითვალოს, – თქვა დოცენტმა.

– გმადლობთ, და გთხოვთ, გაიხსენოთ, რომ ჩვენი ურთიერთობის ორი თვის მანძილზე არც ერთხელ არ მიმიმართავს თავხედობისა და შეურაცხყოფისთვის. მაგას სისუსტეში ჩამოგარომევდით, მართლაც უმძიმესი ალტერნატივის წინაშე რომ არ იდგეთ და კიდევ ერთი რამ: თქვენს რევოლუციურ გატაცებაში ორაგულობას მოწყურებული კალმახი იგრძნობა, მაშინ, როდესაც მე ბალახი ვარ და არ ვცდილობ, ხედ ვიქვე.

– თქვენ არ გაქვთ უფლება... მე მოვითხოვ პროცესს! – შეჰყვირა დოცენტმა.

– იმისთვის, რომ დემაგოგებს მოქმედების საშუალება შეუქმნათ?

ჩვენ უკვე გაცნობეთ, პროცესი არ შედგება, – მშვიდად მიუგო ზარანდიამ იყუჩა და მერე უთხრა: – მე წაკითხული მაქვს თქვენი ფსევდონიმებით ხელმოწერილი სტატიები ლეგალურ და არალეგალურ პრესაში. მართლაც, ჩინებული სტატიებია, ამაღლებული და პატიოსანი აზროვნების პროდუქტი. რევოლუცია, როგორც თქვენ ბრძამეთ, სარგებლობს თქვენი ინტელექტით. ვნახოთ, როგორ მოგეპყრობათ შემდგომში. ვგონებ, რომ, უმჯობეს შემთხვევაში, მარიონეტის ხვედრი მოგელით, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ხსენებულ ლეპელეთითა და პარტიული უთანხმოებების შედეგად ემიგრაციაში გადახვეწილ მებრძოლთა უპატრონო სამარეებს, მაგრამ ეს მოსალოდნელია მაშინ, თუ თქვენ პოლიტიკური ბრძოლის ასპარეზზე დარჩებით. ამაში კი ეჭვი მეპარება.

– ეს ვერაგული გეგმა იმ ვარაუდით იყო შექმნილი, რომ კომპრომეტაციის გზით პოლიტიკური ბრძოლისგან ჩამოგეშორებინეთ? – იკითხა დოცენტმა ჯიბრითა და ირონიით.

– არა, გეგმის ოფიციალური მიზანი იყო ლიტერატურის რეკვიზიცია, დამნაშავეთა დაპატიმრება და დასჯა, მაგრამ, თუ სიმართლე გნებავთ, გეგმას საფუძვლად დაედო ჩემი პირადი დამოკიდებულება თქვენი პერსონის მიმართ. ამ შემთხვევაში სამსახური პირადი მიზნისთვის გამოვიყენე, უკეთ ვთქვათ, სამსახურებრივი ინტერესები პირად მიზნებს დავამთხვიე. სხვათა შორის, მის ბრწყინვალეობასთანაც არ დავმალავ, რომ ტახტისა და სახელმწიფოსთვის გაკეთებული ზოგი საქმიდან პირადი სარგებლობაც მაქვს ხოლმე.

– ჩემს შემთხვევაში რა სარგებლობის იმედი გქონდათ?

– მე, უპირველეს ყოვლისა, ჩემი ხალხის, ჩემი მოდგმისა და ერის შვილთაგანი ვარ. აქედან - ვალდებულებებიც და, რა თქმა უნდა, არავითარი პარტიები. ვარ ჩემი ერის მოქმედი ერთეული, გალოკილი თითივით მარტოკაცი. დიახ, და მე მირჩევნია, რომ თქვენ ჩემი ხალხი აზიაროთ იმ მეცნიერულ ცოდნასა და შეხედულებებს, რაც ჩვენი შორეული წინაპრების გენიამ შექმნა ან რომელსაც საკუთრივ თქვენი და თქვენისთანების ტალანტი, ქართველი კაცის ბუნება შეიმუშავებს. ახლო მომავალში, სულ ერთია, დაარსდება

ქართული უნივერსიტეტი, აღსდგება მეცნიერული ცოდნის გამომუშავების ძველთაძველი ტრადიციები. თქვენ და თქვენისთანების ამ დაწესებულებაში მოღვაწეობა გაცილებით მეტ სარგებლობას მოუტანს ჩემს ხალხს, ვიდრე ანარქისტთა იდეების ქადაგება და, მით უმეტეს, მათი ნამალადევად დამყნობისთვის თქვენი სიკვდილი. ამ პირადი სარგებლობის იმედი მქონდა, ბატონო დოცენტო!

ბრალდებული ერთხანს გულდასმით ათვალიერებდა ზარანდიას, მერე მხრები აიჩეჩა, ხელები გაასავსავა და თქვა:

– რისთვის გჭირდებათ ამდენი თვალთმაქცობა? ან თუ ეგ თვალთმაქცობა არ არის, რატომ ლაპარაკობთ ასე გულახდილად მისი ბრწყინვალეების თანდასწრებით? არ გეშინიათ, რომ ჟანდარმერიიდან დაგიტხოვონ?

– “აქა ვდგავარ და სხვარიგად არ ძალმიძს”!

ეს ლაპარაკი თანდათან ინტერესს კარგავდა და კამათს ემსგავსებოდა. მისი განგრძობა, ყოველ შემთხვევაში, ჩემი დასწრება აღარ ღირდა. მხარეთა პირდაპირობა თავხედობაში გადადიოდა. არ მსიამოვნებდა დოცენტის გამომწვევი ტონი. გარდა ამისა, მივხვდი, რომ ზარანდიას მიერ დაგებული მახე საშუალებას მაძლევდა, საქმის გაურთულებლად გამეთავისუფლებინა დოცენტი და მთავარმართებლისთვის მომეხსენებინა, საქმე დამთავრებულია-მეთქი.

– მისმინეთ, ბატონო დოცენტო! – მივმართე ბრალდებულს. – მე ვაწერ ხელს ორდერზე და თქვენ ახლავე წაბრძანდებით შინ. თქვენ აქ განაცხადეთ, რომ გარიგებებზე და რაიმე კომპრომისზე არ წახვალთ და ნურც ისე იფიქრებთ, რასმე ამდაგვარს ჩვენ გთავაზობდეთ. მაგრამ თავს მოვალედ მივიჩნევ, გითხრათ... არავის არ დავაპატიმრებთ, არავის კომპრომეტაციას არ შევუდგებით, თუ თქვენს ზურგს უკან მდგომი პირები თქვენი გათავისუფლების ფაქტს ჩვენს წინააღმდეგ არ გამოიყენებენ. ალბათ, გასაგებია, თუ რას ვგულისხმობ. ამასთან ერთად, გაფრთხილებთ: რა წამს მივიღებთ აგენტურულ ცნობას, რომ ჩემი ეს მოთხოვნა დარღვეულია, ჩათვალეთ, რომ ავმოქმედებით და გამცემის რეპუტაცია სამუდამოდ ჩამოგეკიდებათ კისერზე. მე მოვრჩი. მშვიდობით ბრძანდებოდეთ.

იმისთვის, რომ მონათხრობმა დასრულებული სახე მიიღოს: დოცენტისა და მისი თანამოსაქმეების გათავისუფლება მაინც ჩვენს წინააღმდეგ გამოიყენეს. გავრცელდა ხმები, რომელთა მიხედვით, დოცენტს გმირის, გამჭრიახი ადამიანისა და თავდადებული მებრძოლის რეპუტაცია უმტკიცდებოდა. მაშინ ჩვენ მას დაპირებული შევუსრულეთ: დავაპატიმრეთ გამოძიების პროცესში გამომჟღავნებული რამდენიმე პირი და გავასამართლეთ ისინი. ამ სასამართლო პროცესზე დოცენტის სახელმა მისთვის არასასურველი ინტონაციით გაიჟღერა. შემდეგ მიღებულ იქნა დამატებითი ზომებიც და საბოლოოდ მას გამცემის იარლიყი ხვდა წილად.

დოცენტმა პოლიტიკური ცხედრის ხვედრი არ ისურვა, საკუთარი ინიციატივით შექმნა ანარქო-სინდიკალისტთა არალეგალური ჯგუფი მოსკოვის უნივერსიტეტის სტუდენტთაგან და მალე კამჩატკის გადასახლებაში მოხვდა. ვფიქრობ, ამ შემთხვევაში მან ზარანდიას რჩევით ისარგებლა, შეგირდს ორჯერ უჩივლა, ანუ განმეორებით ჩაიდინა

დანაშაული, განზრახ დაიდო მსჯავრი და თანამზრახველთა წინაშე პოლიტიკური რეაბილიტაცია გაინაღდა. სამწუხაროა მხოლოდ, რომ სუსტი ჯანმრთელობის აღმოჩნდა, გადასახლებაში დაავადდა და გარდაიცვალა.

მჯერა, რომ მას “სხვარიგად არ ძაღედვა”.

ამ ეპიზოდის დასაწყისშივე ვთქვი, ზარანდიამ ეს საქმე ლამაზად ჩაატარა და ლამაზადაც წააგო-მეთქი. ასეთი დასასრულის გამო ვთქვი, თუმცა თვით ზარანდია ამ საქმეს წაგებულად არ თვლიდა.

ახლა კი დასკვნა, რომლის გულისთვისაც ვიყავი იძულებული, ამსიგრძე ამბავი მომეყვანა. როგორც ერთხელ უკვე ვთქვი, ჩემი წინასწარი მოსაზრებები დრომ და მოვლენათა მსვლელობამ დაადასტურა. მუშნი ზარანდიას ქმედების მიზეზი მხოლოდ და მხოლოდ იმაში მდგომარეობდა, რომ მას “სხვარიგად არ ძაღედვა” ეს ცხადია, მაგრამ აქ აუცილებელია, ორიოდე სიტყვა ითქვას ამგვარ ზნეობრივ-ფსიქოლოგიურ თვისებებზე და ადამიანში ამ მონაცემის წარმომავლობაზეც. იმისთვის, რომ მსჯელობამ არ გამიტაცოს, სიტყვა არ გამიგრძელდეს და ადვილად გასაგებს ბურუსი არ შემოვახვიო, მოვიყვან დიალოგს ჩემსა და მუშნი ზარანდიას შორის; დიალოგს, რომელმაც დასმულ საკითხს სინათლე მოჰფინა.

იმხანად სენსაცია გამოიწვია ატლანტის ოკეანეში დიდი სამგზავრო გემისა და მგზავრთა უმრავლესობის დაღუპვამ. ხომალდი სულ რაღაც ერთ საათში ჩაიძირა. ამ ტრაგიკული მოვლენის პროცესში მოხდა ისეთი ამბავი, რამაც თუმც კომიკური, მაგრამ უფრო ძლიერი რეზონანსი მიიღო, ვიდრე თვით ტრაგედია. როდესაც გემი იძირებოდა და იქაურობა პანიკით იყო მოცული, ერთმა კომივოიაჟერმა მოახერხა არა მარტო ისტერიის მდგომარეობიდან გამოეყვანა და დაემშვიდებინა მანამდე მისთვის უცნობი ოცდაათოთხმეტ-თხუთმეტი წლის მარტოხელა ქალი, არამედ ისიც შეძლო, რომ მას მადემუაზელ ბრინონის ნახელავი კორსეტი და, კორსეტთან ერთად, ახალი ტიპის ხორცის საკეპი მანქანა მიჰყიდა. ორას ორმოცდაათამდე ადამიანიდან გადარჩა თორმეტი, მათ შორის კომივოიაჟერი ნავაჭრი ფულით და ქალი, წარმოიდგინეთ, თავისი კორსეტითა და ხორცის საკეპი მანქანითურთ.

– ამას რა ახსნას მოუძებნიდით, მუშნი? – ვკითხე ჩემს ხელქვეითს ერთი მომქანცველი თათბირის შემდეგ.

ზარანდიამ გაიღიმა და მითხრა:

– ეგ სასაცილოც არის, თქვენო ბრწყინვალეზავ, და უკიდურესად საინტერესოც. ჩემი აზრით, მსგავსი მოვლენები ცალმხრივი, ერთი რომელიმე მიმართულებით გამახვილებული მიდრეკილების ბრალია. ასეთი ადამიანები, ვგონებ, საკმაოდ იშვიათად ევლინებიან ქვეყანას. არ ვიცი, რა სახელი მოერგებოდათ მათ, მაგრამ ვიცი, როგორ და რა გზით მოდიან ისინი. – ზარანდიამ აზრი მოიკრიბა და განაგრძო: – ხომ შესაძლებელია, რომ მომავალში მეცნიერებამ, მენდელეევის პერიოდული სისტემის დარად, ადამიანის ხნეობრივი თვისებების სისტემაც ჩამოაყალიბოს? აღმოჩნდება, რომ არსებობს ამდენი და ამდენი უკვე ცნობილი თვისება, ვთქვათ, სიყვარული, სიძულვილი, სიკეთე, ბოროტება, სხვანი და სხვანი, ხოლო ცხრილის ამდენი და ამდენი უჯრა დროებით შეუვსებელი

დარჩება. მერე გავა დრო და თავისი ბინადარი, ალბათ, ყველა უჯრას გამოენახება, - ზარანდია ჩემს რეაქციას დაელოდა.

- განაგრძეთ, მუშნი. მესმის, რისი თქმაც გსურთ.

- ვფიქრობ, რომ ნორმალურ ახალშობილს იმთავითვე დაჰყვება ხოლმე ადამიანის ყველა ზნეობრივი თვისების ჩანასახი.

- თქვენ ნორმალურ ახალშობილზე ლაპარაკობთ, არა?

- დიახ. გამონაკლისებზე და გადახრებზე მერე ვიტყვი. მაშასადამე, ნორმალურ ახალშობილს აქვს ყველა ზნეობრივი თვისების ჩანასახი და ამ ჩანასახის ზრდა-განვითარების, ჩამოყალიბების, დახვეწის შესაძლებლობაც.

- აქვს.

- საფიქრებელია, რომ ერთსა და იმავე ახალშობილს ყველა ზნეობრივი თვისების ჩანასახი ტოლი სიდიდისა ვერ ექნება. ალბათ, ზოგი ჭარბი პოტენციისა ექნება და ზოგიც ნაკლებისა, მაგრამ თუკი მათი ზრდა-განვითარების, ჩამოყალიბების და დახვეწის პირობები, ანუ გარემო, ერთი რომელიმე ზნეობრივი თვისების მძაფრ ზრდას არ იწვევს, მოსალოდნელია, რომ პროდუქტიც მეტ-ნაკლებად ნორმალურთვისებებიანი დადგება, ანუ ისეთი, რომელსაც ჩვენ ნორმალურ ადამიანებს ვუწოდებთ. ახლა გამონაკლისებსა და გადახრებს მივმართოთ. ხომ შეიძლება, რომ დაიბადოს ისეთი ადამიანი, რომელსაც სიხარბე, მომხვეჭელობა და სიძუნწე მძლავრი მონაცემებით დაჰყვება, ხოლო ამის საწინააღმდეგო თვისებები – სუსტ, უმწეო ჩანასახად?

- რა თქმა უნდა, შეიძლება.

- ისიც ხომ შესაძლებელია, რომ ასეთ ადამიანს შეექმნას ზრდა-განვითარების გარემო, რომელიც მძლავრ მონაცემს მძაფრად განავითარებს და სუსტ მონაცემებს კი დათრგუნავს, დაასუსტებს, პრაქტიკულად მოსპობს კიდევ?

- ეგეც შესაძლებელია.

- მაშინ, გრაფ, ასეთნაირად ჩამოყალიბებული ადამიანი რა გზას დაადგება და ამ გზაზე როგორ თვისებებსაც გამოამჟღავნებს, მგონი, ამაზე ლაპარაკი ზედმეტიც უნდა იყოს.

- გასაგებია.

- ჩვენ, გრაფ, საუბარი დავიწყეთ კომივოიაჟერთ და კორსეტებისა და ხორცის საკვები მანქანების მოყვარული დედაკაცით. ასეთებს “სხვარიგად არ ძალუძთ” და რატომაც არ ძალუძთ, ამაზე უკვე ვთქვით. ვიმეორებ, რა დავარქვა მათ, არ ვიცი, მაგრამ საიდან და როგორ მოდიან, მგონი, ვიცი, და მოგახსენეთ კიდევ. ისინი არანორმალურ მონაცემებზე მძაფრად მოქმედი გარემოს თანხვედრის შვილები არიან. როდესაც კაცი ასეთია, იგი ფსკერისკენ დაქანებულ გემზე ქალს ისტერიიდან გამოიყვანს იმისთვის, რომ კორსეტი მიჰყიდოს. თავად ისტერიაში ჩავარდნილი დამშვიდდება, საკვები მანქანის ყიდვის

პერსპექტივით გამხნევებული, და იყიდის კიდევ. ის საკეპი მანქანა, იქნებ, წელზე შეიბას და ისე გადაემვას წყალში, მაგრამ იღბალი მუდამ ასეთების მხარეზეა, ისინი ყოველნაირი განსაცდელიდან სალ-სალამათები გამოდიან.

ზარანდიამ, იქნებ, არც იცოდა, რომ თვითონაც ამ რიცხვს ეკუთვნოდა. ჩემი აზრით, სწორედ ანომალიისა და სათანადო გარემოს თანხვედრის შედეგი იყო, რომ ზარანდიასაც არ ძალედვა სხვარიგად.

ასეა თუ ისე, ჩემი მოდელის ეს თვისებაც გამოირკვა და, მეთოდის მიხედვით, იგივე ქმედების მიზეზი დათა თუთაშხიაშიც უნდა მეგულისხმა, მის დანაშაულებებში მეძებნა...

ქუჯი თორია

– თქვენი ნათქვამიდან ისე გამოდის, რომ დათა თუთაშხიასი თუ ვიცი რაიმე, ისიც გაინტერესებთ და, ვირთაგვების ხსენება და მათთან კაცების შედარება რატომ იცოდა ხოლმე თუთაშხიამო, ისიც. ეს ამბავი სხვადასხვა დროს ბევრისთვის მაქვს ნაამბობი. ალბათ, ნახეთ ვინმე, ვისაც ჩემგან ეგ გაუგონია, და იმიტომ მომაკითხეთ. კეთილი და პატიოსანი, გაამბობთ.

ზოგი ადამიანი. სახელიან ხალხთან ნაცნობობას საგანგებოდ ეძებს და მერე ტრაბახობს, წუხელის ამ და ამ კაცთან ერთად აქ და აქ ვიყავიო. ამაში პატივმოყვარეობაცაა და ანგარებაც. ასეთი საქციელისგან ყოველთვის შორს მეჭირა თავი. მე დათა თუთაშხიასთან ახლო დამოკიდებულება არ მქონია.

პირველად თორმეტი წლისამ ვნახე. ვნახე კი არა და, იმ დროს ჩვენი ოჯახი თურქეთში, ქალაქ სამსუნში ცხოვრობდა და თუთაშხია დედაჩემის ძმას ესტუმრა. ორი კვირა იყო იქ. ბავშვს მისი გარეგნობა მეხსიერებაში კარგად ჩამრჩა. ცხრა წლის მერე რომ ვნახე, უცებ ვიცანი, გახსენება არ დამჭირვებია. მანაც მიცნო, თითქოს, მაგრამ სად ათი წლის ბიჭის გარეგნობა და სად ოცი წლის ბიჭის. ძალიან გამოვიცვალე და, მგონი, უცებ ვერ მიხვდა, ვინ ვიყავი. არც მე გამიმხელია ჩემი ვინაობა, – არაფრად მჭიროდა! ახლა, ერთი თვე იყო თუ ცოტა მეტი, ერთად გავატარეთ კიდევ. ოცი წლის ვიყავი მაშინ. რაც შეეხება, ციხეში რომ შევხვდი ცხრაასიან წლებში, იმას, – იქ უკვე სულ სხვა კაცი იყო დათა თუთაშხია და ცალკეა საამბობელი ის. ისე ნუ მიიღებთ, ვითომ აბრაგთან ურთიერთობას მისთვის დახმარების აღმოჩენად ჩამითვლიდა ვინმე და ამის მშინებოდეს. სრულიადაც არა. მე ეგოისტი არ ვარ და ეს იქედანაც ჩანს, რომ თუთაშხიაზე მაშინ დიდი ფული იყო გამოცხადებული, იმ თანხის ხელში ჩაგდება სულ ადვილად შემეძლო, მაგრამ ამგვარი რამ აზრადაც არ მომსვლია! მე თვითონ პირველი არ გამოვეცნაურე მხოლოდ იმიტომ, რომ ასეთი ადამიანები არ მიყვარს. სახელის მამიებლები არიან ისინი და, მაშასადამე, ავანტიურისტებიც. კაცის ყველაზე მაღალ ღირსებად მოკრძალება მიმაჩნია, თავიდანვე ასე მზრდიდნენ. როგორც ხედავთ, თუთაშხიას პიროვნება ჩემი ინტერესების გარეთ იდგა. გეტყვით მხოლოდ იმას, რაც საკუთარი თვალით მაქვს ნანახი. რასაც თვითონ შევესწარი, მაშინ, ბიძაჩემის ლაზარეთში, დათა თუთაშხიას არაფერი საყურადღებო არ გაუმჟღავნებია. ადვილი შესაძლებელია, ჩემი ნაამბობი თქვენთვის ინტერესს მოკლებულიც აღმოჩნდეს, მაგრამ რადგან მთხოვთ, მოგიყვებით მაინც.

თორიები ვართ ჩვენ. თითქოს კოლხური გვარია და, ამასთან ერთად, არც ერთმა წინაპარმა არ იცოდა, რომელი ადგილია ჩვენი ფუძე. იქედან, ალბათ, უძველეს დროში ვართ

წამოსული. ჩემი სხვა მოგვარ-ნათესავები ახლაც, უმთავრესად, ზღვისპირა ქალაქებში ცხოვრობენ, ჩარჩენ იქ. მამაჩემი სამსუნში დასახლდა. ლაზის ქალი შეირთო. ზღვისპირა ქალაქებში ცხოვრება ჩვენი საგვარეულო ხელობით იყო გამოწვეული. იყო-მეთქი, მიტომ ვამბობ, რომ ჩვენი გვარის ხალხი ახლა იმ საქმეს აღარ მისდევს, უწინ მისდევდა. ხომ არის ოჯახები, საგვარეულო წამალი რომ აქვთ. ისე ვიყავით ჩვენც, მაგრამ წამალი არ გვქონია, ვირთაგვები გამოგვყავდა. თავიჭამია და ვირთაგვაჭამია ვირთაგვებია, კაციჭამიები ქვიათ! ხომ გესმით, როგორ არის საქმე?.. ძველ დროში ხის ხომალდები რომ იყო, მღრღნელები დიდ ზიანს აყენებდნენ საქონელსაც და ხომალდსაც. კაციჭამიამ ერთმა თუ გაიჭაჭანა ხომალდზე, ადგილობრივი მღრღნელები, ათასობითაც რომ იყვნენ იქ, ეს ვირთაგვა სათითაოდ დაუწყებს დახრჩობას, ჭამას და, რომელიც გასწრებას შეძლებს, თვითონ გაიქცევა გემიდან. ასეთი ვირთაგვა ძალიან ძვირად ფასობდა. მეხომალდეები თითოში ორმოცდაათ, სამოც თუმანს იძლეოდნენ ოქროთი. ჩვენმა გვარმა იცის ეს საიდუმლო, სხვამ არავინ! იქნებ იმ საგვარეულო ხელობის ბრალიც არის, მედიცინაში, ბოლოს და ბოლოს, სანიტარიისა და ჰიგიენის განხრა რომ ავირჩიე.

ეს - ასე. ახლა ჩემი ბიძის, მურმან თორიას ამბავს მოგახსენებთ და მერმე იმის მოყოლაც შეიძლება, მის ლაზარეთში რომ თუთაშხიასთან ერთად ვიყავი. ბიძაჩემი მურმან თორია საფელდმერო სასწავლებელში შეიყვანეს. დაამთავრა და მას მერე ოცდაათი წელიწადი გემებზე იყო. არც ცოლი ყოლია როდისმე და არც შვილი. პრაქტიკული ცოდნით გამოცდილ ექიმებს არ ჩამოუვარდებოდა. მთავარი ისაა, რომ აღმოსავლეთში ძველი მედიცინა შეისწავლა და იმ მეთოდებით მკურნალობაში იშვიათი კარგი შედეგი ქონდა. მობეზრდა ზღვებზე ხეტიალი, ფოთის ახლოს მიწის ნაჭერი იყიდა ზღვის პირას, პატარა სახლი აიშენა და დაიწყო ხმელეთზე ექიმობა. მოკლე ხანში გაითქვა სახელი. საიდან არ მოდიოდნენ მასთან სამკურნალოდ უიმედო ავადმყოფები! მერე და მერე სტაციონარულად მკურნალობის საჭიროებამაც იჩინა თავი და პატარა ლაზარეთი გამართა, ათსაწოლიანი. მიღებასაც აწარმოებდა, მწოლიარეებსაც უვლიდა და ყველაფერს თვითონ აკეთებდა. ერთი მოხუცი ყავდა სანიტრად, სახელად ხოსრო, მეტი არავინ. ძალიან მშრომელი კაცი იყო ბიძაჩემი მურმანი. მოსვენება მან არ იცოდა წესიერი, სმა-ჭამა და ძილი. ავადმყოფებს იყო გადაყოლილი. ჰონორარის აღების წესიც თავისებური ქონდა: ზოგს ისეთს არ გამოართმევდა

კაპიკს, რომელიც არც უფულო კაცს გავდა და წოლითაც ექვსი თვე რომ უნდა წოლილიყო. ზოგს, შესახედავად მშიერსა და მწყურვალს, მარტო გასინჯვაში გადაახდევინებდა. ამისთვის, ალბათ, თავისი საზომი და ნიშანი გააჩნდა – არ ვიცი მე. ასეთი კაცი იყო მურმან თორია.

ჯერ კიდევ ქუთაისის გიმნაზიაში ვსწავლობდი, მაშინაც არდადეგებს უფრო ხშირად და მეტხნობით ბიძაჩემის ლაზარეთში ვატარებდი. სამსუნში მშობლებთან ორი კვირით თუ მივდიოდი ზაფხულობით. ლაზარეთში მერჩივნა, უფრო სასარგებლო იყო ჩემთვის. ერთი, რომ საექიმო განათლების მიღებას ვაპირებდი, პრაქტიკა იყო იქ ყოფნა ჩემთვის და აღმოსავლურ მედიცინასაც რომ ვეცნობოდი, ეს კიდევ სხვაა. მე რომ ამბავს მოგიყვებით, მაშინ გიმნაზია ახალი დამთავრებული მქონდა, ბიძაჩემ მურმანთან ვიყავი ჩასული სამსუნიდან. მურმანის სახლი სამი ოთახისგან შედგებოდა. ერთ ოთახში თვითონ ცხოვრობდა, ამბულატორიაც იქ ქონდა, მიღებას იქ აწარმოებდა და სხვა ტახტი რომ ვეღარ იდგებოდა, ხოსროს იატაკზე, სანახევროდ მაგიდის ქვეშ ეძინა, მაგრამ ეს მაშინ, როცა მე

ვესტუმრებოდი იქ. მეორე ოთახი დიდი იყო – მამაკაცების ექვსსაწოლიანი პალატა. მესამე ოთახი ქალების პალატად იყო განზრახული და ვინაიდან მურმან თორიას მდებრობითი სქესის ავადმყოფები თითქმის არასოდეს ყოლია დასაწვენი, იმ ოთახში, ზამთრის არდადეგებზე თუ იქ ვიყავი, მე მეძინა, და თუ არა – ხოსროს. იმ პატარა ოთახში კიდევ ორი საწოლი იდგა და პირსაბანი და მაგიდაც იყო. მამაკაცების პალატასთან კარი მაერთებდა, უფრო სწორად – კარის სიო. სიოში ფარდა მქონდა ჩამოკიდებული, უწინ კრეტსაბმელს რომ ეტყოდნენ – ის. მე ყველაფერს ვხედავდი და ყველაფერი მესმოდა, რაც პალატაში ხდებოდა. იქედან ჩემსკენ არაფერი ჩანდა.

ერთ დილას ხმაურმა გამაღვიძა. მესმის, რომ ბიძაჩემს შემოვლა დაუმთავრებია და ავადმყოფებს ელაპარაკება:

– ყველას უკეთესობა გეტყობათ, ოთხივეს. ახლა მთავარია, კარგად ჭამოთ, რომ მალე გამოჯანმრთელდეთ. მე იმის არც სახსარი გამაჩნია და არც პირობები, რომ გაჭამოთ. იცით ეს თქვენ და თქვენმა ჭირისუფლებმაც. სანოვაცეს არ მოგაკლებენ, ალბათ. თუ როელიმეს შემოგელიოთ საჭმელი – უწილადეთ ერთმანეთს. ავადმყოფები ხართ და ლაზარეთში ერთმანეთის დაუხმარებლობა სასიკვდილოდ გამეტებას ნიშნავს. წამლები, რაც დაგინიშნეთ და რაც მოგცეთ ხოსრომ, წესიერად მიიღეთ ყველაფერი. კვიშილაძე, ფეხების გაციება არ შეიძლება შენი. დაიხსომე ეს და სითბოში გქონდეს მუდამ. მშვიდობით იყავით, ნუ მოიწყენთ. დარდი და ფიქრი ავადმყოფობას აჭიანურებს, იცოდეთ ეს.

გავიდა პალატიდან მურმანი და ჭონიამ უთხრა კვიშილაძეს:

– ქუჩულორია და ვარამიამ გუშინ იყო, ფქვილის პარკები ქვაბში ჩამიფერთხეს ორივემ. რა ვქნათ აწი, რა ვჭამოთ და როგორ ვიცხოვროთ, ნეტავი?

ბიძაჩემ მურმანს იმის საშუალება მართლაც არ ქონდა, ავადმყოფებისთვის საჭმელი ეკეთებინა. არც აწვენდა თავისთან ისეთს, დიეტა და საგანგებო კვება რომ სჭიროდა. არა, მაშინდელ დროში გლეხი ღარიბი იყო და სასიკვდილოდ რომ ქონოდა საჭმე, იმდენ ფულს ან ვერ გამოიღებდა და ან ვერ გაიმეტებდა, რამდენიც სრულ პანსიონს უნდოდა. ავადმყოფებს თან მოქონდათ სარჩო. როცა გამოელეოდათ, მერე ოჯახიდან ამარაგებდნენ დამატებით.

ჭონიაო, რომ ვთქვი, ლაზარეთში სხვებზე გვიან მოვიდა. ისეთი გამხდარი იყო – მხოლოდ ძვალი და ტყავი ქონდა შერჩენილი. მართალია, იმ დროში ხალხს უჭირდა, მაგრამ ისე ნამშევი, გასაცოდავებული კაცის ნახვა მაინც გაჭირდებოდა. დააწვინა მურმანმა, დაიკავა ჭონიამ მიჩენილი ადგილი. იმ დღეს ლუკმა არ ჩაუდვია პირში – არაფერი ებადა. მეორე დილას ხერხემლის ტკივილებისგან გაფითრებულ ქუჩულორიას ღომის ჩოგანი ჩამოართვა, – მომეცი აქ, შენ არც შეგიძლია და არც იცი მაგ საქმის არაფერიო. მოხარშა ღომი და ქერქი მას ერგო. კვიშილაძემ – დავრდომილმა ავადმყოფმა – ასე, ოცდახუთი წლის კაცი იქნებოდა, თავისი ღომიდან უწილადა და ახალმა მზარეულმა, ვარამიას მიცემულ სულგუნის ნაჭერთან ერთად, წუთში შეყლაპა ყველაფერი. ასე დაისაკუთრა ჭონიამ მზარეულის მოვალეობა. ქუჩულორიას წინააღმდეგობა არ გაუწევია. იმდენად სწეული იყო მაშინ, რომ ღომის ხარშვაც კი უჭირდა. ვარამიას ორივე ხელი, ილლიდან მტევნამდე, თაბაშირში ქონდა. საჭმლის კეთება კი არა, ჭამა არ შეეძლო თვითონ. მისი

საწოლი კვიშილამის და ქუჩულორის საწოლებს შორის იდგა, ხან ერთი აჭმევდა თავისი ხელით და ხან – მეორე.

რა ვჭამოთ და როგორ ვიცხოვროთო, ჭონიამ თქვა და კვიშილაძე, რა თქმა უნდა, მიხვდა, რომ ლაპარაკი მისი ფქვილის ნარჩენებისკენ იყო მიმართული. ჩანს, ამ საკითხზე ნაფიქრი ადრეც ქონდა და საამშემთხვევო გადაწყვეტილებაც წინასწარ მომზადებული, თორემ, ალბათ, ისე არ მოიქცეოდა როგორც მოიქცა:

– აგერ კიდია ჩემი ფქვილი. ორ დღეს იკმარებს ყველასთვის, თუ დაზოგვით ვიქენით! – კვიშილაძემ კედელზე ჩამოკიდებულ პარკს მიაშვირა ხელი. – ამ ორ დღეში მოგვაკითხავს ჭირისუფალი რომელიღაცას იქნება.

ჭონიამ პარკი ჩამოხსნა, ღუმელისკენ წაიღო, კვიშილაძემ პარკს სევდიანი თვალი გააყოლა:

– კარგი კაცი ყოფილხარ, კვიშილაძე, შენ. მიცემა თუა, მასე უნდა მიცე. პირდაპირ, დაუნანებლად უნდა მიცე მისაცემი, – თქვა ვარამიამ ცოტა ხნის მერე და თაბაშირში მომწყვდეული მკლავები კედლისკენ შემეხვივით გადააღაგა.

– დაუნანებლადო – კი, აბა! ამოხვნემა არ გაგიგონია მაგისი შენ და თვალები არ დაგინახავს, პარკს რომ გამოუყენა ფრინველზე მიშვებული ქორივით. იფიქრა მაგან, – მარტო თუ ვჭამე ეს ერთი მუჭა ფქვილი და სხვებს არ მივუკითხე, ორ-სამ დღეზე მეტს ხომ არ მეყოფა მაინცო. მერე ვინმეს მოაკითხავენ ოჯახიდან და აღარც ეგენი მაჭმევენ მეო. მიტომ გაიმეტა, თვარა! ანგარიშია ყველაფერი, ძამიკო! – თქვა ჭონიამ და ჩოგანი დაატრიალა.

ქუჩულორიამ ბალიშის შემარჯვება დააპირა, დაავიწყდა, რომ განძრევა ხერხემალში ტკივილებს უმახვილებდა, და შეეყვირა.

– ჯერ არის და, არ იცი შენ, მასე ვიფიქრე თუ სხვაფრივ. – მიუგო კვიშილაძემ, – მერეა და, ანგარიშიც რომ იყოს ჩემი საქციელი, არც ანგარიშად არის გლახა და არც საქციელად. სიმართლე თუ გინდა – გეტყვი აგერ: მაინცდამაინც არ მიხარია შენისთანა გლახაკისთვის ჩემი ლუკმის მიწილადება, მარა ვალი მადევს ადამიანური და ადამიანური უნდა ვქნა!

– ჭონია, შენისთანა კაცებია, სხვა კაცების სიცოცხლეზე შხამს რომ ღვრიან! – გამოელაპარაკა ვარამია. – კვიშილაძეს გლახა საქმე არ გაუკეთებია იმით, ფქვილი რომ გაგვიყო, მარა თითო ისეთი კაცი არ გამოილევს ამქვეყნად, რომ არ გააშაოს და არ წაპილწოს ყველაფერი კარგი. მასეთი მარტო ფიქრიც რომ მოგადგეს, იცოდე, ბოროტია ის ფიქრი და გააგდო უნდა. გაფიქრებას კი არა და, თქმასაც არ ერიდები შენ მაგისას.

– კაი, ახლა, ნუ წაიკიდეთ პატარაზე, – ჩაერია ქუჩულორია. – ორ დღეს გვეყოფა ეგ და, მოვიდეს იქნება ამ ორ დღეში კვიშილაძის ცოლი კიდევ. რა ქვია, კვიშილაძე, შენ ცოლს, თუ კაცი ხარ?

– ცოლი არაა ის ქალი კვიშილაძის, – აღნიშნა ჭონიამ სიამოვნებით. – ცუცა ქვია იმ ქალს და სხვისი ცოლია ის. კვიშილაძემ მითხრა ასე. სიჩუმე ჩამოვარდა. ქუჩულორიამ თვალეხი

ააპაჭუნა, ხან ჭონიას უყურებდა და ხან კვიშილაძეს. მართალი გითხრათ, მეც დამაინტერესა ამ ამბავმა და მივაყურე.

ჭონიამ ავადმყოფებს ჭურჭელი გამოართვა, ღომი გაანაწილა, სათითაოდ ჩამოურიგა. ყველი ნამცეცეც აღარ ქონდათ და ასე შეუდგნენ ჭამას.

კაი ხნის სიჩუმე ქუჩულორიამ დაარღვია:

– არ ყოფილა ის ცუცა შენი ცოლი, ხომ? ვისი ცოლია, აბა?

კვიშილაძემ თითები გაილოკა და თქვა:

– სპირიდონა სიორიძის იყო. სპირიდონა სიორიძე გადაკარგულია საითღაც. ცოცხალი აღარაა, მგონია. ცუცას ვერ შევირთავ ცოლად, სანამდე ნამდვილად არ გავიგებ, მკვდარი რომაა. იქამდე არ შეიძლებაო, მღვდელმა. მერე – კიო.

– კაი და, სპირიდონა სიორიძეა თუ ვინც არის ის კაცი, რამ გადაკარგა, ნეტავი? – იკითხა ქუჩულორიამ.

– ქალის სინსილა გაწყდა. გასაწყვეტია ახლანდელი ქალი ყველა! – ჩაუმატა ჭონიამ. – შეჭამა, ალბათ, მაგ ცუცამ, კვიშილაძის საყვარელმა, ის სიორიძე. ვეღარ გაუძლო, იქნება, და წავიდა სადღაცას.

– საყვარელი არაა ცუცა ჩემი, ცოლია, მარა ქმრად არ მიკარებს. სანამდე ღმერთის და ხალხის წინაშე სხვისი ცოლი ვარ, არ შეიძლებაო, – გაუსწორა კვიშილაძემ.

– სხვისი ცოლი თუა, შენი როგორ იქნება ის?! – თქვა ჭონიამ.

– მოყევი, თუ კაცი ხარ, კაი გასართობი ამბავი ეტყობა მაგ სპირიდონა სიორიძის ამბავს, – თხოვა ქუჩულორიამ.

კვიშილაძემ პატარა ხანს იფიქრა და დათანხმდა:

– კაი, ბატონო, შევჭამ ამას და მოგიყვებით.

ყველა მოსასმენად მოემზადა. ჭონიამ ჭურჭელი სასწრაფოდ მოაგროვა, გასარეცხად ქვაბში ჩადო და ამბავის მოლოდინში ჯორჯოზე მოიკალათა.

ბოლოს კვიშილაძეც მორჩა ჭამას, ნალოკი თითები შეიმშრალა, ლოგინზე წამოჯდა, ზურგში ბალიში მოიხერხა. მერე მსმენელებს თვალთ ჩამოუარა და თქვა:

– რა ვიცი, რა უნდა გიამბოთ ახლა. დაადო თავი სპირიდონა სიორიძემ ამ სამი წლის წინ და გადაიკარგა. ესაა და ეს.

გრძელი ამბის მომლოდინე ავადმყოფებში დაბნეულობამ იჩინა თავი. ხმა კაი ხანს ვერც ერთმა ვერ ამოიღო.

– ასე, პირდაპირ, დაადო თავი და წავიდა? სხვა არაფერი? – დაარღვია სიჩუმე ქუჩულორიაში.

კვიშილაძემ თავი დაიქნია.

– მიზეზი ქონდა იქნება, თვარა, მასე, – დაადო თავი და გადაიკარგა. – ვის გაუგონია, შე კაცო! – გამოეხმაურა ჭონია.

– ექნება, უთუოდ, – დაუდასტურა კვიშილაძემ.

– კაი და, არ უთქვამს ქე მაინც, სად მივდივარო? – იკითხა ვარამიამ.

– არაფერი არ უთქვამს, სულ არაფერი.

– მაგ ისეთი კაცი ჩანს, ნამდვილად არ იტყოდა არაფერს! – განაცხადა ქუჩულორიაში.

– რატომო ვითომ?! – ჭონიამ გაიკვირვა.

ქუჩულორია დაფიქრდა ქეჩო მოიქეჯა:

– კაცი რომ დაადებს თავს, წავა, გადაიკარგება და წასვლისას არ იტყვის, სადმივდივარო... ასეთი კაცი იტყვის რამეს წასვლისას? არ იტყვის!

– ე, უყურე ერთი ამას რასაა რომ ლაპარაკობს! – აღშფოთდა ჭონია. – ამხელა კამახს ჭუკის ჭკუა გაქვს, უბედურო, შენ. დედა, რა თქვა ეს, გაიგონეთ?. იჯექი მანდ, არ გაილო კრინტი! აბა, არ გამოჩენილა მას მერე, ხომ?

– არ გამოჩენილა. გადაკარგულია. ეგებ ცოცხალიც არაა, რა ვიცი მე.

– ბერიძის ქალმა – მაგ შენი ცუცა რომ არის, – რაო? არ იცის, ვითომ მისი ქმრის, იმ სპირიდონა სიორიძის, არაფერი? – ეჭვი შეეპარა ჭონიას.

– ბერიძის ქალი არაა ცუცა, დოლონადის ქალია. არ იცის არაფერი. მეტყოდა მე, რომ იცოდეს. ცუცამ კი არა და, რამხელა სოფელია ყვეში – ჩვენი სოფელი – არა კაცმა არ იცის სპირიდონა სიორიძის ასავალ-დასავალი, – მიუგო კვიშილაძემ.

ისევ სიჩუმე ჩამოვარდა, მაგრამ სულ ცოტა ხნით და მერე, რომ მოდგნენ სპირიდონა სიორიძეზე ლაპარაკს, ოთხ-ხუთ დღეს სხვა არ უთქვამთ სიტყვა. ყველაფერი გამოიკვლიეს, რაც იმ კაცს ეხებოდა. ფეხზე რას იცვამდა და საჭმელი რომელი უყვარდა, ისიც კი დაუდგინეს, მაგრამ რატომ და რისთვის გადაიკარგა, ამ საკითხში ერთსულოვნებას ვერ მიაღწიეს ვერაფრით. ბოლოს ისე გამაბეზრეს თავი თავისი სპირიდონა სიორიძით, რომ მისი გვარ-სახელის ხსენებისას გულზე მეყრებოდა. აკრძალვას ვაპირებდი ამ ლაპარაკისას ის იყო, მაგრამ დამასწრო ჭონიამ, ერთ დღეს გიჟივით წამოვარდა საწოლიდან შეშა აილო და დაიყვირა:

– გითქვამთ კიდევ მაგ ძაღლის და მამაძაღლის სახელი... ამ შეშას რომ უყურებთ, თავი გავუხეთქო იქნება იმას ვინც იტყვის კიდევ!

ყველამ ჩაიკმინდა ხმა და ასე დამთავრდა სპირიდონა სიორიძეზე ლაპარაკი, თვარა, გადაირეოდი, უეჭველია ეს.

ეს, როგორც გითხარით, ოთხი თუ ხუთი დღის მერე იყო, მაგრამ იქამდე აი, რა მოხდა. კვიშილადის ფქვილი მართლაც ორ დღეში გამოილია. მესამე დღეს ავადმყოფები ფანჯრებზე იყვნენ მიკრული და მიჩერებული – ვის როგორც შეეძლო, მაგრამ არც ერთი ჭირისუფალი არ მოსულა. რომ დადამდა, ჭონიამ აივანზე დამიმარტოვა და წერილისთვის კონვერტი მთხოვა: მივწერ ოჯახში, მომაკითხონ, თვარა, შიმშილით ამომძვრება სულიო. შევედი ბიძაჩემის ოთახში - ჩემს ბარგ-ბარხანას იქ ვინახავდი, გამოვიტანე კონვერტი, ქაღალდი, საწერ-კალამი და მივეცი ჭონიას. მაშინვე დაჯდა საწერად.

– სიბნელეში ნუ წერ, თვალები გაგიფუჭდება, ჭონია, – უთხრა ქუჩულორიამ, ალბათ, იმ ვარაუდით, რომ სიტყვა სიტყვას მოყვებოდა და იტყოდა, სად და ვის წერდა წერილს.

– ჩვენს გაფუჭებას ჩემი თვალების გაფუჭება ჯობია, ბიძია, ბიძაშვილის შვილი მყავს, აგერ, სამტრედიიაში, და ჩამომიტანოს, იქნება, პატარა ყბის მოსაქნევი, თვარა, მომსვლელი არ ჩანს არავინ, – არ დააყოვნა ჭონიამ დამსწრეთა ინტერესის დაკმაყოფილება.

ძილის დროა საცაა. მე, ბიძაჩემი და ხოსრო ვზივართ, ლამპა გვინთია, ვვახშმობთ. ჭონიას რომ კონვერტი მივეცი, ის კონვერტი დავინახე მაგიდაზე თვალი გადავაავლე. – კვიშილადის სატრფოს - ცუცა სიორიძის მისამართი ეწერა ზედ. რა არის-მეთქი, ვკითხე.

– ჭონიამ მოიტანა. კვიშილადეს წერა-კითხვა არ ცოდნია, ჭონიას დაუწერია მისთვის. მთხოვა, ფოთში წაიღეთ და ჩააგდეთო, – თქვა ხოსრომ.

– საჭმელს თხოულობს, ალბათ. დროზეა წასაღები მაგ წერილი. წამლებიც მოსატანია იქედან, – დასძინა მურმანმა.

ვივახშმეთ. სულ იმაზე ვფიქრობდი, რომ პალატაში ჭონიამ ერთი თქვა და აქ, კონვერტზე, სხვა მისამართი ეწერა ახლა, მაგრამ არ ვთქვი არაფერი. მე მჭირდებოდა ფოთში წასვლა. ჯერ იყო და, ვირთაგვები მყავდა მოსაყვანი ფოთიდან. მერე ის, რომ წინა ზაფხულს გამოვზარდე ერთი კაციჭამია, ფარაონი სახელად. მაშინ მუშტარი არ მყავდა და ლაზარეთში გავუშვი, მე სულელმა. გავუშვი და მუშტარიც გამომიჩნდა, მაგრამ ვერ გავიმეტე გასაყიდად, ნამეტანი კარგი კაციჭამია გამოდგა, მეტი ღირდა, ვიდრე მუშტარი მთავაზობდა. შემორჩა და შემორჩა ლაზარეთს, გააწყო ვირთაგვები, ვერსზე ვეღარ დაიჭერდა კაცი ვერც ერთს. ამიტომ იყო, ფოთის პაკკაუზებში რომ დამჭირდა ცხოველების მონადირება – სათაგურის დადგმას ვგულისხმობ ამაში. ვიფიქრე, ბარემ ფარაონსაც წავიყვან და გავყიდი-მეთქი იქ.

– მე მივდივარ ფოთში დილით, – ვთქვი ხოსროს გასაგონად.

– მაშინ წამლებიც წამოიღე იქიდან და მე შეშას მოვიტან აქ, – გაუხარდა ხოსროს და ასეც შევთანხმდით.

წამოვიშალეთ, ჩავიდე გულისჯიბებში ჭონიას წერილი, გავედი ჩემსას და დავიძინე. დილით ფარაონს დავუწყე ძეხნა. ვერ ვიპოვნე, მამაძალი, სანადიროდ თუ იყო წასული საითმე. ჩავიქნიე ხელი, გავწიე ფოთისკენ. ახლო იყო ფოთი, ბიძაჩემის ლაზარეთის ადგილი ახლა ქალაქის განაპირად ითვლება უკვე. კაი მანძილით რომ გამოვცდი ლაზარეთს, ცნობისმოყვარეობამ შემაწუხა. ამოვიღე უბიდან ჭონიას წერილი, დიდხანს ვათვალიერე, მრცხვენოდა, გახსნას ვერ ვბედავდი. მერე სულმოკლეობამ წამძლია მაინც. კონვერტი საგულდაგულოდ იყო დაწებებული, მაგრამ დანაკრობი ადგილი წყლით დავასველე, წებო დალბა და დაუზიანებლად გაიხსნა წერილი. გავშალე ქალაღი, წავიკითხე. ჭონია ცუცა სიორიძეს ყვეშში კვიშილაძის სახელით წერდა, – შენი სპირიდონა სიორიძე გამოჩნდა და აგერ წევს ჩემთან ერთად ლაზარეთშიო. საჭმელი შემომეღია, ჩამოდი, ჩამომიტანე, ჩვენს სიყვარულს გაფიცებო, მაგრამ შენი მოსვლა ლაზარეთში ჩემთან არ შეიძლება, – სპირიდონა მიხვდება ჩვენს ამბავსო. ამიტომ, ამ დღეს, ჩემი მეგობარი კაცი ჭონია დაგიხვდება სადგურიდან ლაზარეთისკენ წამოსულს, ფოთს რომ გამოცდები, თხმელები და ბუჩქნარი რომ არის, იქ, და მას ჩააბარე, რასაც გწერ, ის საჭმელ-სასმელიო. ფულსაც თხოვდა, ათ მანეთს, – ექიმისთვის მიწდაო. ჭონიას რომ ნახავ, სხვა დანარჩენ ამბავს, სპირიდონზეც და ჩემზეც, ის გაამბობსო, და ასე შემდეგ და შემდეგ.

შევეფიქრიანდი, როგორ მოვიქცე-მეთქი. ხან დახევა და გადაყრა ვიფიქრე. ხან – სიმართლეს მივაწერ ამ ქალაღს, ისე გავუგზავნი-მეთქი, ხან რა და ხან რა, მაგრამ კაი ვერაფერი გადავწყვიტე. ამასობაში ფოთში შევედი. ფოსტაც აგერ არის. მივაფურთხე ეშმაკს, – ამ ამბის გამჟღავნება გვიანი არც მერე იქნება-მეთქი და კონვერტი საფოსტო ყუთში ჩავუშვი. რომ ჩავაგდე, მაშინ მეტად ვინანე ჩემი საქციელი, გავწვალდი კაცი, მთელ დღეს ამაზე ვფიქრობდი სულ.

გამოვიტანე აფთიაქიდან წამლები, პაკკაუზში მივედი, ვირთავგებით სავსე ჩემი სათაგური წამოვიღე და ლაზარეთისკენ გამოვწიე. მოვედი შინ, დავაბინავე ცხოველები. ამ დროს შებინდა კიდეც. ვივახშმე და ადრე დავიძინე, დაქანცული ვიყავი.

დილით ძილ ღვიძილში ვარ და ქუჩულორიას ხმა მესმის:

– წუხელის სიზმარი ვნახე ისეთი, დღეს რომ არ მოგვაკითხონ რომელიმეს, არ შეიძლება არაფრით. უეჭველია, მოგვაკითხავენ დღეს.

სიზმრის მოყოლა თხოვეს ქუჩულორიას. ერთი საათი მოანდომა ამას. იმდენი ილაპარაკა, მამაცხონებულმა, რომ ქოშინი აუტყდა. მეოთხე დღე იყო მათი შიმშილის და მეც ასე ვფიქრობდი, რომ უნდა მოეკითხათ რომელიმესთვის, მაგრამ გავიდა ის დღეც და არავინ არ მოვიდა.

ამ საღამოს მოხდა სწორედ, რომელი წელი იყო, მეზარება ახლა ამის გამოთვლა და არც არის, მგონია, საჭირო. უკვე კაი ხნის დაღამებულია, ასე, ათი საათი იქნება. ნარდს ვთამაშობთ მე და ბიძაჩემი. ხან თამაშს ადევნებს თვალს ხოსრო, ხან თვლებს. ცხენების ფლოქვის თქარათქური მოისმა შორიდან.

– საწოლები თუ მოამზადე, ხოსრო? – იკითხა ბიძაჩემმა.

ხოსრომ თავი დაიქნია, კიო.

– ვის ელოდებით ასე გვიან? – დავინტერესდი მე.

ცოტა შეიცადა ბიძაჩემმა და მერე მითხრა:

– ავადმყოფებს. ერთი მეჯოგე იყო აქ დღისით და მეორეს მოსაყვანად წავიდა. ისინი მოდიან, ალბათ. სხვა ვინ იქნება.

– რა ჭირთ?

პასუხი გაუჭირდა და არც აჩქარებულა მურმან თორია.

– დათვების დატორილები არიან, – თქვა ბოლოს.

რაც დამალული ვიგრძენი და გავიფიქრე, – ვნახოთ, ერთი, რა და როდემდე დაიძალაბა-მეთქი.

ფლოქვის ხმა თანდათან მოახლოვდა.

– მურმან-ბატონო! – დაიძახა ვიღაცამ გარეთ.

ბიძაჩემმა მითხრა, ლამპა მოგვინათეო. ხოსროს ცხენების ჩამორთმევა და დაბინავება დაავალა.

ერთი ავადმყოფი თვითონ ჩამოვიდა ცხენიდან. მეორეს ხოსრომ უშველა ჩამოხტომაც და შინ შესვლაც – ფეხი ქონდა მძიმედ დაშავებული.

დავდგი მაგიდაზე ლამპა. ჯერ კოჭლს შევხედე, მერე მეორეს; ფეხდაშავებული არასოდეს მენახა. მეორე დათა თუთაშხია იყო, ვიცანი! მის გარეგნობაში თითქმის არავითარი ცვლილება არ მომხდარიყო გარდა იმისა, რომ საფეთქლებში შავი თმა აღარ შერჩენოდა. თვითონაც დამაკვირდა, მაგრამ ისე დაიჭირა თავი, რომ მისი დაინტერესება შეუმჩნეველი დამრჩენოდა. მე რატომ უნდა გამოვცნაურებოდი, ვითომ! გასინჯვის და ჭრილობების დამუშავების დრომ მოაწია. შევატყვე, ბიძაჩემი მურმანი ფეხს ითრევდა, საქმეს აჭიანურებდა და, ჩანდა, არ უნდოდა, მოწმედ დავსწრებოდი. მაინცდამაინც არც მე მეხალისებოდა იქ ყოფნა. ჩემთვის ყველაფერი ცხადი იყო და დარჩენა მუშაობის მეტს არაფერს მომიტანდა.

ღამე მშვიდობისა ვთქვი, წამოსვლა დავაპირე. ამ დროს შემოგოგმანდა ჩემი ფარაონი, კურტუმზე დასკუპდა, წინა თათები გამოიშვირა და ქანაობას მოყვა. გაბრაზებული ვიყავი, დილით რომ ვერ ვიპოვნე, ოხერი, და გაუუჯავრდი:

– წაეთრიე აქედან!

ფარაონმა უკმაყოფილოდ შემომხედა და წავიდა კუდგაბზეკილი.

– ასე გაკეთებული და მსუქანი გოჭიც კი არ მინახავს მე! გაწვრთნილიც რომ ყოფილა?! - თქვა თუთაშხიას ამხანაგმა.

– კაციჭამიაა ეგ? – მკითხა თუთაშხიამ.

თავი დავიქნიე. თუთაშხიამ ოდნავ ჩაიცინა და აღარაფერი უთქვამს, ეს იყო მისი ერთადერთი ნიშანი ჩვენი ერთად ყოფნის მანძილზე – ნიშანი იმისა, რომ მიხვდა, ვინც ვიყავი. არც მე ამომიღია ხმა, წავედი ჩემს გზაზე. ჩვენმა საგვარეულო ხელობამ დიდი ხანია თავისი მნიშვნელობა დაკარგა და ამიტომ, რასაც გიამბობთ, საიდუმლოების გაცემად არ ჩამეთვლება.

კაციჭამიების გამოზრდა ორი ხერხით შეიძლება: შიმშილით და სიმამლრით. საბოლოო ჯამში ორივე ერთნაირ კაციჭამიას იძლევა. მაგრამ მე შიმშილის ხერხს ვამჯობინებდი, ნაკლები დროა საჭარო. აუცილებლად შვიდი ან ცხრა ვირთაგვია საჭირო. დაჭერილი ცხოველები ცარიელ კასრში უნდა მოვათავსოთ. თუ კაციჭამიას გამოყვანას შიმშილის ხერხით ვაპირებთ, კასრი ლითონის უნდა იყოს, თორემ ძალიან რომ მოშივდებათ, ხისას გალრღნიან და გაიქცევიან. სიმამლრის ხერხის დროს კი ჩვეულებრივი კასრის გამოყენებაც შეიძლება – მამლარი ცხოველები კედელს არ ერჩიან სიბნელეც აუცილებელია! სიბნელე თუ არ იქნა, კაციჭამია ვერ გამოიზრდება. კასრში და მის ფსკერზე სიბნელეა, აბა, რა იქნება, თუ არ ჩაანათე შიგ. თუ შიმშილის ხერხია – წყლის მეტი არ უნდა მივცეთ არაფერი. თუ სიმამლრის არის – თავსაყრელი უნდა ქონდეს ერთი რომელიმე საკვები – სიმინდი ან ხორბალი, თუ გნებავთ, ამას მოკლედ გელაპარაკებით, თვარა, მთელი პედაგოგიური სისტემაა ეს.

დიახ, მივატოვე სტუმრები, არავის დავლოდებივარ, დავიძინე. არც გამიგონია, ახალი ავადმყოფები როდის შემოიყვანა ხოსრომ. დილით, როგორც ყოველთვის, დიდი პალატის ავადმყოფების ფუსფუსმა გამომალვინა. დათა თუთაშხია ჩემსკენ ზურგშემოქცეული იწვა და ვერ მივხვდი, ეძინა თუ ეღვიძა, მისი ამხანაგი ჭერში იყურებოდა, ფიქრობდა რაღაცას. გამოღვიძებული რომ დამინახა, – დილა მშვიდობისო. ცოტა ხნის მერე ხოსრო შემოვიდა, პირსაბანში წყალი ჩაასხა და თუთაშხიას ამხანაგს უთხრა:

– ბესო-ბატონო, საჭმელი რომ მოინდომოთ, დაიძახეთ, – ხოსრო-თქო, და მოგართმევთ მაშინ.

კი გავიგონე, ბესო-ბატონო, მაგრამ ვიცოდი, დათა თუთაშხიასთან ერთად მოსული კაცი თავის ნამდვილ სახელს არ გაამხელდა. ხმები დადიოდა, თუთაშხიას ახალი ამხანაგი გაუჩენია, ვინმე მოსე ზამთარაძეო. მაშინვე ვიფიქრე, ის არის, ალბათ-მეთქი, და შემდგომში ასეც აღმოჩნდა.

– ოტია-ბატონო, გაიღვიძე ახლა და მოვწესრიგდეთ, სანამდე საჭმელს მოგვიტანდნენ, – მიმართა ზამთარაძემ თუთაშხიას.

წვალეებით, ვაი-ვაგლახით, ერთმანეთის წახმარებით ჩაიცვეს და დაიბანეს. მერე ხოსროს დაუძახეს და ღორის ხორცში ჩახრაკულ კარტოფილს და კვერცხს თითო არაყი დააყოლეს. გაათავეს ჭამა. მოსე ზამთარაძე ისევ დაწვა. თუთაშხიამ ხურჯინიდან “ვეფხისტყაოსანი” ამოიღო, წინასწარ ჩანიშნულ ადგილზე გადაფურცლა და კითხვას შეუდგა.

– რომ ამბობდი, ამ ფარაონის შიშით სათოფეზე ვერ გაივლის ვერც ერთიო, სავსეა აქაურობა ვირთაგვებით, – უთხრა პატარა ხნის შემდეგ ზამთარაძემ თუთაშხიას. – აგერ, ჩემი საწოლის ქვეშ, თუ კედელშია აქ, არ ვიცი, – გამთენიისას ან ბაზრობა ქონდათ და ან ქორწილი... – ზამთარაძემ სიჩუმით ისარგებლა მიაყურა და დასძინა: – ფაჩუნობენ ახლაც! დაუგდე ყური, თუ გნებავს, და გაიგონებ შენც.

ჩემი ახალი მდგმურების საწოლები ისე იდგა, რომ თავსასთუმალი კედლისკენ ქონდათ. კედელს იქით, აივანზე, ჩემი კასრი იყო, ვირთაგვები მყავდა შიგ. თუთაშხიამ მიაყურა. ერთხანს იფიქრა. გაფაციცებული იყო.

– ღრუბლიანია დღესაც ცა, – წაილაპარაკა მან და ზეზე ადგა.

მხრის სახსარი მძიმედ ქონდა დაზიანებული, მოძრაობა უჭირდა. ძლივს დაიძრა ადგილიდან. დიდ პალატაში გავიდა, აივნისკენ აიღო გეზი. ღუმელსა და საწოლს შორის უნდა გაევილო, ისე ქონდა გზა. იქ ჭონია იდგა, გასასვლელი ვიწრო რჩებოდა, მაგრამ გამვლელი მაინც თავისუფლად გაეტეოდა. თუთაშხიამ მხარი იბრუნა, რომ გავლისას

ჭონიას არ შეხებოდა.

– იქედან შემოუარე, ხომ ხედავ ვიწროა აქით! – დაასწრო ჭონიამ, სანამდე თუთაშხია გაივლიდა.

აბრაგი ნათქვამს უნებლიეთ დაემორჩილა, შებრუნდა, ღუმელს მეორე მხრიდან მოუარა.

– მასე! – თქვა ჭონიამ.

თუთაშხია შეჩერდა. ჭონიას თვალი შეავლო. ყურები ვცქვიტე, - ახლა კი წააწყდა-მეთქი ჭონია ისეთ კაცს, მის ყიამყრალობას რომ მოუვლიდა.

სიჩუმე იყო კაი ხანს.

ჭონია თავისი ბჟოლისფერი, თავხედი თვალებით უყურებდა დათა თუთაშხიას და თითქოს ეუბნებოდა, მე ვარ აქ და მე რომ მომწონს, იმ წესებს დაემორჩილე, თვარა, ვინც გინდა იყო, შენზეც მოინახება ჯობიო. წესი კი ლაზარეთში ისეთი ჩამოყალიბდა, რომ ჭონიას თავხედობას ემორჩილებოდა ყველა ავადმყოფი.

დათა თუთაშხიას ისეთი სახე ქონდა, როგორც ბავშვებს დაფაზე დაწერილი ახალი ამოცანის თვალთვლების დროს აქვთ ხოლმე. მერმე ოდნავ, სულ ოდნავ გაიღიმა. ეს უკვე იმ სიხარულს წააგავდა, როდესაც ადამიანი ფიქრებში რაღაცას მიხვდება, რაღაცაში რომ გაერკვევა. მან თავიც დააქიცინა – ეს მისი ფიქრების გაგრძელება იყო, ვიცი მე, და აივანზე გამოვიდა.

ლოგინიდან წამოვხტი, ჩაცმას შევუდექი. მოსე ზამთარაძემ ხელი მომიცაცუნა და წაიჩურჩულა:

– ბოდიშს ვიხდი, ბატონო, დავინახო, რომელია ეგ.

ჩამოვეცალე. მან ჭონიას თვალი შეავლო და ისევ ბალიშზე მიწვა.

ჭონია ცეცხლს უჩხიკინებდა, ღუმელთან ხმაური იყო. კვიშილამეს, ალბათ ეგონა, ჭონია ვერ გაიგონებსო და ქუჩულორიას გადაულაპარაკა:

– ბოშო, რანაირად ებღღვნა ამ უცნობ კაცს, დაინახე?!

ქუჩულორიამ ჯერ ჭონიას გადახედა, დარწმუნდა, ამ წუთში ვერ მხედავსო, და მხოლოდ ამის მერე გაუღიმა კვიშილამეს. ჭონიამ ამასობაში ღუმელის კარი მიხურა, ორატორივით ჩაახველა და დაიწყო:

– ახლა, ბატონო კვიშილამე, იკითხა კაცმა, რატომაა, რომ ლაპარაკობ და არ ფიქრობ არაფერს?! ოთხი დავრდომილი ვართ აგერ და რამდენი დღეა, ჩვენს პირს ლუკმა არ უნახავს. ფული ჩვენ არ გვაქვს. გვქონდეს, თუ გინდა, მარა წელს ქვევით კუტი რომ ხარ, გავიწყდება ეგ და, ჩემს მეტი, რომელია, მურმან თორიას ღობეზე გადალოდებას რომ მოახერხებს, – ფოთამდე მისვლას, ხორაგის ყიდვას და მის მოტანას არ ვამბობ მე... – ჭონიას, ჩანს, მჭევრმეტყველებობამ უმტყუნა და აზრი ველარ დაამთავრა.

– მართალია ეგ! – ისე დაუჭირა მხარი ქუჩულორიამ, რომ წააქეზა, კიდევ ილაპარაკეო.

– კაი, მარა, იმ კაცმა რა დააშავა, ნეტავი, და მისი ბრალი თუა, ჩვენ რომ სურსათი შემოგვევლია და მშივრები რომ ვართ? – იკითხა ვარამიამ.

– ვიცი მე, რასაც ვლაპარაკობ, ვარამია-საცოდავო! – მოუჭრა ჭონიამ. – ეს ორი კაცი წუხანდელი მოსულებია აქ. ცარიელი ხომ არ მოვიდოდნენ? იმის მაგიერ, რომ გამოვიდოდეს ერთი და ერთი და იტყოეს: აგერ ვართ, ღვთის შვილებო, ვჭამოთ ერთად, რაც გვაბადია; ჩვენი რომ გამოიღვეა, მანამდე მოგაკითხონ, იქნება ჭირისუფლებმა და მაშინ თქვენი ვჭამოთო... ასე რომ თქვას ერთმა და ერთმა, მის მაგიერ რას შვრებიან ეგენი? რას და, ჭამენ მოხრაკულებს ამ მშიერი ხალხის გვერდით და დადიან აქ... მაგათი სალამი რომ კაცს აძლობდეს!

– რა ქნან, აბა, შე კაცო?! – ისევ იკითხა ღიმილით ვარამიამ.

– ადამიანები თუა ეგენი და ჭკუა თუ აქვთ თავში ნატამალი, ისე უნდა ქნან სწორედ, მე რომ ვლაპარაკობ, თვარა, ისე გავუხდი საქმეს... ღამღამობით თავზე საბნის წაფარება და ბალიშიდან გამოცოცებული ხმელი ჭადის ხრამუნ-ხრამუნი გავიგონო, იქნება მე. მიქნია

და მინახავს სხვაგან. მიტომ ვამბობ ასე.

– ისე შეგვაშინებ და გავვაუბედურებ, რომ ახდილად ველარ გავბედავთ და ჩუმ-ჩუმად დავიწყებთ ხმელი ჭადის ჭამას, ხომ? – სიცილით გამოეხმაურა ზამთარამე.

– გამოჩნდება ეგ! – დაუდასტურა ჭონიამ.

– მაგარი ყოფილხარ, ნამეტანი, და, რომ გავრბოდეთ აქედან, ის დროა, ალბათ, დედას ვფიცავარ! – მიუგო ზამთარამემ.

ერთხანს სიჩუმე იყო. აივნისკენ გავწიე და კარის გაღებას ვაპირებდი უკვე, ზამთარადის ხმა რომ მოისმა ისევ:

– შე კაცო, რა იცი, ეგებ ჩვენც არაფერი გვაბადია და თუ გვაბადია, შენ რომ აპირებ, იმ გზით აქედან არაფრის წამლები რომ არა ხარ, რატომ არ ფიქრობ ამაზე?!

– რაღაცის წამლები ვარ, დაინახავ იმას! ჭონია ვარ მე. ტყვილად და უბრალოდ არ ვაკეთებ არაფერს. თქვენ მოხრაკულები ჭამოთ და ჩვენ ვიყოთ ასე, ხომ? კი, აბა!

– კაცო, არ გვაქვს ხორაგი ჩვენ. ხოსროსთან ვართ მორიგებული, მან უნდა გვაჭამოს ფულად. რა ვქნათ, აწი? თქვენ მშივრები რომ ყოფილხართ, ჩვენც ვიშიმშილოთ? – თქვა ზამთარადემ.

– მეტი არაა ჩემი მტერი, შენ და შენისთანებმა მაგის გაკეთება ვერ შეძლოთ! მარა კაცი თუ კაცია იპოვნის გამოსავალს... გაათავე ახლა! შენმა ტირილმა და ყბედობამ გადაიტანა აქაურობა.

– წერას ხომ არ აუტანიხარ, ვიღაც ოხერი ხარ მანდ!

– წერას, თვარა, ფეხები არ მომაჭამო ცხელ გულზე! ჯერ, რა შეგიძლია, შე გლახის ჭირო, შენ. მერე, რომ შეიძლო კიდევ, ჩემთვის ერთი კაი მუშტიც კმარა, გაგჭიმავ ფეხებს და შენს მაგიერ სახრჩობელაზე საქანაოდ არავინ რომ არ წავა, ამასაც დააყოლე ტვინი, თუ გაქვს მაგ თავში რამე!

ზამთარადე დადუმდა. ცეცხლი გიზგიზებდა და სიჩუმეში მხოლოდ ღუმლის ქრიალი ისმოდა. აივანზე გავედი. დათა თუთაშხია ეზოში და სახლის მახლობლად დაიარებოდა. იმპერიალისტურ ომში რომ ვიყავი, იმას, რასაც თუთაშხია აკეთებდა, რეკოგნოსციროვკა ერქვა.

ჩემს კასრში ჩავიხედე. ცხოველებს წყლის ჭურჭელი გადაებრუნებინათ. შევავსე და ჩავდგი ისევ. თუთაშხიამ აივანზე რომ დამინახა, ამოვიდა, ვირთაგვებს დაუწყო ყურება და მკითხა:

– მანდ... კაციჭამია უნდა გამოიზარდოს, ხომ?

– დიახ, ბატონო.

– შიათ უკვე?

– შიათ, მაგრამ ნამდვილი შიმშილი შორსაა ჯერ. კაი ხანი უნდა ნამდვილ შიმშილს.

სანამ საუზმისთვის მოვიცალე, ერთი საათი გავიდა. შევედი ხოსროსთან საჭმელად. ბიძაჩემი არ დამხვედრია, ავადმყოფის სანახავად წაყვანა ვიღაცას. პალატის ამბებზე და შიმშილზე მინდოდა ლაპარაკი მასთან. რომ გამოვედი იქიდან, დათა თუთაშხია მოაჯირზე იჯდა, მზეს ეფიცებოდა და კითხულობდა. დავბრუნდი ჩემს ოთახში, სამეცადინო მქონდა. მივუჯექი მაგიდას. ცოტა ხნის მერე ზამთარადემ ზურგზე ხელი

მომიცაცუნა, თავისკენ მიმახედა. შევცქერი და ვხედავ, რომ რაღაცის თქმას აპირებს და ყოყმანობს, ვერ მეუბნება, რატომღაც.

– რა გნებავთ, ბატონო?

– რაა და... რა ვქნათ, აწი? – წამჩურჩულა ზამთარაძემ.

მივხვდი, რომ დანარჩენი სათქმელიც ჩურჩულით უნდა გვეთქვა, მაგრამ არ მესმოდა, რას გულისხმობდა, და ვიყავი გაჩუმებული.

– როგორ გგონიათ თქვენ, თუ გაიგონა ოტიამ ჩემი და ამ მამამადლი ჭონიას ლაპარაკი?

– არ გაუგონია, ეზოში დადიოდა... სეირნობდა იქ.

ზამთარაძე დაფიქრდა და მითხრა:

– ახლა, დიდი ოხერი და ბრიყვი კაცი ჩანს მაგ ჭონიაა, თუ რა გვარია. მარა ისე, მართალს ლაპარაკობს, მაინც. ჩვენ აქ ვძლებოდეთ და ეგენი მანდ მშივრები იყვნენ - არ გამოდის ლამაზი...

– ღარიბი კაცია ბიძაჩემი მურმანი, – ვთქვი მე. – რასაც შოულობს, ავადმყოფებს და მათ წამლებს ახმარს ისევე. არ შეუძლია ამდენი ხალხის რჩენა. ხოსროსი რვა თვის ჯამაგირი მართებს უკვე. ვერ უხდის, არ აქვს სახსარი.

– მაგას არ მოგახსენებთ მე, როგორ გეკადრებათ, ბატონო. სხვაა აქ... სხვა დროს თუ ყოფილა აქ საქმე ასე და რა გიქნიათ მაშინ?

– არ მახსოვს, ასე რომ მომხდარიყოს.

გავჩუმდით ორივე.

– მე გეტყვით ერთ გამოსავალს, – მივმართე ზამთარაძეს ცოტა ხნის მერე. – მოელაპარაკეთ თქვენს ამხანაგს, ფული თუ გაქვთ – დადეთ ნახევარ-ნახევარი, უყიდეთ ერთი ბათმანი ფქვილი და ცოტაოდენი ყველი ავადმყოფებს. ბევრი არ დაგიჯდებათ ეს. ეგენიც მადღრები იქნებიან და არც თქვენ დარჩებით უხერხულად. მანამდე მოაკითხავს ჭირისუფალი რომელიმეს. ასე აჯობებს, მგონია.

– მაგას ვფიქრობდი მეც, ამხანაგთან გამხელა არ შეიძლება ამის, არაფრით არ დამრთავს ნებას.

– რატომ?

– მისი საქმეა ეგ.

– აბა რას იზამს?

– რას იზამს და, შეიძლება, თვითონაც არ მიეკაროს საჭმელს, სანამდე მაგათ არ გამოუჩნდებათ საკვები. ასე იზამს ნამდვილად, მარა ამ ხალხის გასაჭირში არც თვითონ ჩაერევა და არც მე დამანებებს. ვიცი მე. დაფიცებული აქვს ასე. მისი საქმეა ეგ.

სხვა სათქმელი მე არ მქონდა და ხმა აღარც ზამთარაძეს ამოუღია კაი ხანს.

დიდ პალატაში ხოსრო შემოვიდა, ავადმყოფებს წამალი მიაღებინა და მილაგ-მოლაგებას მიჰყო ხელი.

– არის ერთი კაცი ჩვენს სოფელში, ყარსის ომშია ნამყოფი, – მოისმა პალატიდან კვიშილაძის ხმა. – ხოდა, ცხენის ხორცის მწვადი მაქვს ნაჭამიო, ამბობს. არ იცრუებს ის კაცი, ისეთი კაცია და მეც ასე ვფიქრობ, რომ რაა მერე, რა უჭირს ცხენის ხორცს, ვითომ? ბალახს, თივას, ქერს და შვრიას აჭმევენ სამხედრო ცხენებს, სხვას ხომ არაფერს, რომ თქვას კაცმა.

– ცხენის ხორცის რა მოგახსენო, – გამოელაპარაკა ქუჩულორია, – მარა დროზე გამოუშიგნავ ნანადირევს სუნი რომ დაეცემა და კაცს რომ ეგონება, გაფუჭებულია უკვეო – არაა მართალი ის. კურდღელი მომიკლავს, ასვლია სუნი, მარა არ გადამიგდია. გამოშიგნე, შე კაცო, გაატყავე, გარეცხე კარგად და ისევ ის საჭმელია, მაინც. სიმართლე თუ გინდათ, უფრო გემრიელიცაა. რომ წამოაგებ, დაატრიალებ ცეცხლზე და რომ გამოუშვებს ცვარს! უკეთესს რას ნახავს კაცი!

ხოსრომ ავადმყოფებს თვალი გადაავლო, თავი გაიქნ-გამოიქნია და წავიდა.

– დღეგრძელი ხარ, მაგას ვფიქრობდი სწორედ, – კვერი დაუკრა კვიშილაძემ – ერთხელ მთაში სხვისი მოკლული კაკაბი ვიპოვნე. ასე, სამი დღის მოკლული იქნებოდა...

– ვერ გრძნობთ თქვენ, შიმშილი რომ გალაპარაკებთ მაგას, – შეაწყვეტინა ვარამიამ. – არ შეიძლება შიმშილში საჭმელზე და მისთანებზე ლაპარაკი, უარეს დღეში ჩაგაგდებთ ეგ. თავს ნუ გაიღიზიანებთ ტყვილად. ღმერთია მოწყალე, გამოჩნდება საშველი.

– საჭმელზე ლაპარაკი აღარ გავიგონო აქ! – ბრძანა ჭონიამ

ყველა გაჩუმდა.

– აუუუ! დაიღუპა ეს ხალხი, – თქვა ზამთარაძემ და ისევ ჩურჩულით მომმართა: – აგერ ფული, ჩემო ბატონო, პირდაპირ მათ რომ მივცე, არ ივარგებს; მადლობას ვერ დამალავენ, გაიგებს ოტია, სიდან და რა გზით გაუჩნდათ საჭმელი, და არ შეიძლება ასე. ხოსროს მიეცით ეს, იყიდოს ფოთში სანოვავე და მურმანის სახელით მიცეს ამ უბედურებს. ა, გამომართვით!

ორი საათიც არ იყო გასული, რომ ხოსრომ ბლომად სიმინდის ფქვილი და სამი ოყა სულგუნე შემოუტანა ავადმყოფებს და ბიძაჩემის სახელით მიართვა.

პალატა გაინაბა, მადლობის თქმა ვარამიამ მოიფიქრა მხოლოდ და ისიც მაშინ, როცა ხოსრომ კარი გააღო და გადიოდა. მერე ისევ მიჩუმდა ყველაფერი.

თუთაშხია ამ დროს “ვეფხისტყაოსანს” ჩაჰკირკიტებდა, მაგრამ გულისყური, ზამთარაძესავით, იმ ამბისკენ ჰქონდა. ბოლოს, სიჩუმე რომ დიდხანს გაგრძელდა, წიგნი გადადო და საგანგებოდ მიაყურა. გაიარა კიდევ ცოტა ხანმა და მიჩუმებულ-მიკმენდილი პალატა უცბად ახმაურდა. ჭონიამ ქვაბს დაავლო ხელი წყალი მოარბენინა, ცეცხლს შეუჩუჩხუნა, ტომარა გახსნა, ფქვილი პირისკენ გააქანა, – დამწარებული ხომ არ არისო, გასინჯა... სხვები ბიძაჩემი მურმანის ქებას და თაყვანისცემას მოსდგნენ. კვიშილაძემ ამბავი წამოიწყო, აქ და აქ ამ და ამ კაცმა ასეთი და ასეთი სიკეთე ქნაო. ქუჩულორიამ, – ტყუილია მაგ, ის კაცი მურმან თორიასთანა კეთილი და ხელგამლილი არაფრით არ იქნებოდაო. აწრიალდა და აფორიაქდა პალატა. სანამდე ღომი მოიხარშებოდა და ჭამას შეუდგებოდნენ, ენა არც ერთს არ გაუჩერებია. იმ დღეს ჭონიამ კიდევ შედგა ქვაბი და დააპურა ეს რამდენიმე დღის ნამშევი ხალხი. შუადღე გადასული იყო, ქუჩულორიამ აზრი წამოჭრა, – კიდევ ხომ არ მოვხარშოთო. დაუჭირეს მხარი, ატყდა ისევ ლაპარაკი და ღუმელის კარის ხრიგინი.

გვიანობამდე არ დამაძინა ხმაურმა, ძილი გამიფრთხა და როდის გამომეღვიძა, ვერ ვიტყვი ახლა. ალბათ, დილის თერთმეტზე ან უფრო გვიან. ერთი კია, ისევ ღომის სუნი ტრიალებდა, ისევ ხმაური იყო.

დათა თუთაშხია არ ჩანდა ზამთარაძემ გამიღვიძა და მითხრა.

– დიდხანს გეძინათ დღეს – მერე ხმას დაუწია. – დილას აქეთ მეორედ მოხარშეს უკვე. სანამ თვალი არ გაძლება, კუჭი არ გაძლება იქამდე. შიმშილმა იცის ეს.

– სხვისია, ჭამენ, რა ენაღვლებათ, – მივუგე მე.

ხოსრომ თუთაშხიას და ზამთარაძეს საუზმე შემოუტანა. ზამთარაძე კარგ გუნებაზე იყო, მარდად წამოიწია, ჯამებში ჩაიხედა, ხოსრომ თავი აივნისკენ გაიქნია და თქვა:

– ბატონმა ოტიამ ბრძანა ასე. ღომი და სულგუნო. სხვას ნუ მოგვიტანენ ნურაფერსო.

ზამთარაძემ ერთხანს მიყურა და ხოსროს კითხა:

– ხომ არ გაუგია რამე ოტიას... ფული რომ მოგეცით, ხომ არ გაუგია ეს?

– არ უკითხავს არაფერი, – მიუგო ხოსრომ.

– საიდან გაიგებდა, – დავძინე მე. ზამთარაძე დამშვიდდა, გულაღმა დაწვა და ამხანაგის მოლოდინში ფიქრს მიყვა. თუთაშხია მალე შემოვიდა. საუზმეს შეუდგნენ.

– მარხვას არ ინახავდი შენ, ოტია-ბატონო, და...

– რაც შეგვერგება და ადგილს რაც შეეფერება, ის და იმდენი ვჭამოთ, ბესო-ჩემო, – ღიმილით მიუგო თუთაშხიამ.

შემდგომი ხუთი დღის მანძილზე მნიშვნელოვანი და ღირსშესანიშნავი აღარაფერი მომხდარა. ზამთარაძეს ფეხზე სიმსივნემ უკლო, გაბზარული ძვალი დაუამდა და უფრო თამამად დაიწყო ყავარჯნების ხმარება. დათა თუთაშხიასაც დაუცხრა ტკივილები, მკლავს

თითქმის თავისუფლად ამოდრავებდა. ავადმყოფებმა ხოსროს მოტანილი საჭმელი ძირამდე დაიყვანეს. ზამთარაძე იძულებული იყო, ისევ გაეღო სახსარი და საკვები კვლავ გაჩნდა. ცხენის ხორცისა და სუნდაკრული ნანადირევის ამბავს აღარავინ იხსენებდა. ჭამდნენ, როცა მოისურვებდნენ, რამდენსაც მოერეოდნენ, და საეჭვოდ იყვნენ მიჩუმებულები. იშვიათად ლაპარაკობდნენ, რაღაც დამაბულობა იგრძნობოდა.

ერთ დილას ზამთარაძე თურქეთში მცხოვრები ქართველი ტომების ამბავს მეკითხებოდა, ვსაუბრობდით. თუთაშხია გარეთ იყო გასული. დიდ პალატაში ავადმყოფები საუზმეს აპირებდნენ.

– ჭონია, აგერ, კვირაზე მეტია გიყურებ და... – მოისმა პალატიდან კვიშილადის ხმა. – გიყურებ და... ისე გაანაწილე მაგ ღომი და ყველიც, თუ კაცი ხარ, რომ ერთნაირად შეგვხვდეს ყველას!

ჭონიას ქუჩულორიასთვის გაშვერილი საინი ჰაერში გაუშემდა.

– ე, ეგეც იმისაა, – წამჩურჩულა ზამთარაძემ, – ერთნაირ საჭმელს ჭამენ სულ, თვალი ვერ გაძღა და ისე ეჩვენება, ვითომ მის საინზე ნაკლები იყოს ღომი.

– უყურეთ ერთი ამას! – წამოიძახა ჭონიამ. – შენ ნაკლებს გიღებ და ჩემთვის მეტს, ხომ?!

– შენთვის მეტი რომ აიღო და ქერქსაც რომ იტოვებ, მაგ არაფერი – ხარშავ და გერგება, მარა ქუჩულორიას ჩემზე მეტს რომ უღებ და ვარამიას ჩემზე ნაკლებს, არ ვარგა მასე და მოიშალე მაგ! – უთხრა კვიშილადემ.

– არ მიღებს შენზე ნაკლებს მე, არაა მართალი! – ხაზგასმით თქვა შესაძლო უთანხმოებით შეშინებულმა ვარამიამ.

– ჭონია არ იკადრებს მაგას, – დასძინა ქუჩულორიამ, – და სხვის საინში ყურებას შენსაში იხედებოდე, აჯობებს ის.

– არ მოგწონს ჩემი განაწილებული, ხომ? მაგერ ფქვილი, მაგერ ყველი, აგერ ცეცხლი და მოხარშე შენთვის თვითონ. შენს არჩივს აღარ ვხარშავ მე! – განაცხადა ჭონიამ.

– ნუ წაიჩხუბებით, არ შეიძლება ასე, – თქვა ვარამიამ. – შიმშილი რომ იყოს, მაშინაც თავის შეკავება გვმართებს და ამ თავსაყრელ სიმამღრეში ნუ დავჭათ ერთმანეთს. ჩემი არჩივის ნახევარს დავჯერდები მე, არ მინდა მეტი, ძალით ვჭამ, მაინც, და ის ნახევარი თქვენ რომ შეგემატებათ, იკმარებს მაშინ.

– კვიშილადისთვის არ ვხარშავ მე! – გაიმეორა ჭონიამ გადაჭრით.

– მოხარშვა არც მე შემიძლია და არც ქუჩულორიას და, აბა, მშიერი იყოს კვიშილადე? – თქვა ვარამიამ:

– არ ვიცი მე!

პალატის კარი დათა თუთაშხიამ შემოაღო, ლაპარაკი შეწყდა.

– გაძღნენ, ამოიყორეს მუცლები და დაესივნენ ერთმანეთს, – წამჩურჩულა ზამთარაძემ. – სიმამღრემ იცის ეგ!

თუთაშხია გაფაციცებული იყო. არც დაჯდა, არც საჭმელს შეუდგა, იტრიალა ერთხანს და მერე, ვითომ დიდ საიდუმლოს მელაპარაკებოდა, ხმადაბლა დამაბულად მითხრა:

– რაღაც ამბავია იქ, კასრში.

– რა? – ვკითხე მშვიდად.

– ერთი ვირთაგვა შუაში ზის და კვდება მგონია. სხვები მის გარშემო არიან შემომჯდარი, შეცქერიან იმ ერთს... მის სიკვდილს ელიან, ალბათ.

ეს ჩემთვის მოულოდნელი არ იყო. რომ დაიმშვივებინ და დასუსტდებინ ცხოველები, როცა მათგან ყველაზე დაუძლურებული სიკვდილის პირზე მივა, მაშინ ეცემიან სხვები და შეჭამენ. აქ იმ ცხოველის დახსომებაა აუცილებელი, რომელიც პირველი მიიტანს იერიშს მომაკვდავზე. ამ ცხოველს დაცვა და საგანგებო მოვლა სჭირია, თორემ დაუძლურებულის შეჭმისას ერთმანეთში ჩხუბი მოსდით ვირთაგვებს და ნაკბენობა თუ მიიღო, იქნებ თვითონაც დაუძლურდეს და სხვისი შესაჭმელი გახდეს. კაციჭამიას გამოყვანისას, ხანდახან ხდება ისე, რომ სულ ბოლო ცხოველიც კვდება – ნაკბენობა არ შეუხორცდება, გაუმიზეზდება წყლული და მოკვდება. ტყუილად დაკარგული შრომაა ასეთი შემთხვევა.

– ეგ უკვე შიმშილს ნიშნავს, ოტია-ბატონო, – ვთქვი მე და კარისკენ გავემართე.

თუთაშხია გამომყვა, მაგრამ კასრში საინტერესო უკვე აღარაფერი იყო, გარდა იმისა, რომ შვიდის მაგიერ ექვსი ვირთაგვა დამხვდა. ერთ-ერთს შეჭმული ცხოველის კუდი მიესაკუთრებინა და უხალისოდ წიწვნიდა. დასახიჩრება ვერც ერთ ცხოველს ვერ შევნიშნე. ეს იმას ნიშნავდა, რომ კანიბალიზმი იმავე დღეს აღარ განმეორდებოდა.

დათა თუთაშხია მოაჯირზე ჩამოჯდა, ზღვას გაჰყურებდა, დაფიქრებული იყო.

მოვითავე ჩემი საქმეები, მივუჯექი მაგიდას და ვარამიამ დაიწყო ლაპარაკი. სათქმელი კარგად მოფიქრებული და დალაგებული ქონდა:

– კაცმა რომ თქვას, ბატონი მურმანი ამ საჭმელს რომ გვაძლევს, ხომ არ გვეუბნება, ერთ ჭამაზე ამდენი ჭამეთო და მეტი არაო, რაა აქ სადავო და სალაპარაკო, არ მესმის მე. თუ გვაკლდება ვინმეს, მოვხარშოთ მეტი და ის იქნება. კვიშილაძე-ბატონო, ასე მგონია, არ ხარ მართალი, ჭონიას რომ ეუბნები, მე ნაკლებს მიღებ და სხვას მეტსო. ჯამებია სხვადასხვანაირი, თვალი ადვილად ტყუვდება, ამის ბრალია შენი სიტყვები. ჭონია-ბატონო, ხდება ხანდახან ისე, რომ ადამიანი შეცდება და გაკადრებს რაღაცას. არ უნდა მოგივიდეს გული, თვარა, მან რომ თავისი შეცდომით ჩაიღინა, იმ შეცდომაზე უარესს ჩაგადენინებს წყენა და გაბრაზება. სწორედ ასე გამოგივა შენც, თუ დააჟინდი შენსას. არაფერი არ მომხდარა ისეთი, წყენად და მაგიერის გადახდად რომ ღირდეს. დაივიწყეთ ახლა ის თქვენი წაკინკლავება. აგერ, ღვთის და ბატონი მურმანის მოვლა-პატრონობით,

მოვრჩებით ყველა, წავალთ ჩვენ-ჩვენ ოჯახებში და ერთმანეთის ჯავრი რომ წაგვყვეს თან, არ ივარგებს ჯავრის წაყოლა.

– დიაკვანი ხომ არ ხარ, ვარამია, შენ? – კითხა ჭონიამ.

ვარამიამ ისევ გადაალაგა თავისი თაბაშირები კედლისკენ, გადაბრუნდა და ცოტა ხნის მერე ჩაილაპარაკა:

– არ ვარ მე სასულიერო პირი.

– აბა, გაათავე მაშინ ლოცვა და ქადაგება. არაა შენი საქმე, რას ვიზამ მე!

ქუჩულორიამ ხმამაღლა გაიცინა, მაგრამ ეს ისეთი გაცინება იყო, რომ ჭონიასაც და ვარამიასაც, ორივეს ერთდროულად, თავის მომხრედ შეეძლოთ მიეჩნიათ ქუჩულორია.

შუადღეზე ჭონიამ ქვაბი შედგა. ფქვილის მოკიდების დრო მოვიდა და იმდენი მოუკიდა, რამდენსაც წინა დღეებში ოთხი კაცისთვის ვარაუდობდა ხოლმე. ვიფიქრე, თავის მუქარაზე ხელი აიღო-მეთქი. ვერ გეტყვით, რატომ: იმიტომ, რომ თავიდანვე ქონდა გადაწყვეტილი, კვიშილაძისთვის არ ეწილადებინა, თუ იმიტომ, რომ სწორედ ულუფებად გაყოფის წინ კვიშილაძემ იმ გარემოებისთვის უადგილო ლაპარაკი წამოიწყო, მაგრამ ჭონიამ გამზადებული საჭმელი მაინც სამ ჯამში გაანაწილა და არა ოთხში.

კვიშილაძეს კი, აი, რა ქონდა ნათქვამი:

– ვარამია-ბატონო, ჩახედული კაცი ჩანხარ შენ. რჯულში და სახარებაში რომ წერია, ვინმე თუ იხრჩობოდეს, ხელი გაუწოდე და ამოიყვანეო, რანაირადაა მაგ საქმე, თუ იცი? რანაირადაა და, ვინც რჯული და სახარება გამოიგონა, ასე მაქვს გაგონილი, ერთხელ თვითონ იხრჩობოდა, თურმე. ვის წინააღმდეგაც გამოიგონა ის რჯული და სახარება, იმან ჩამოიარა ამ დროს. შეეცოდა, კაცი რომ ნახა საიქიოს მიმავალი, გაუწოდა ხელი, ამოიყვანა და იმ ამოყვანილმა წიწილივით შეჭამა თავისი მხსნელი და გადამრჩენელი. რაც წერია რჯულში და სახარებაში, ის უნდა დაისწავლოს კაცმა და უკუღმა გააკეთოს მერე. თუ ნახე სადმე, წყალწაღებული რომ ამოსვლას ცდილობდეს, უნდა წაკრა ფეხი და დაიხრჩოს ჯობია, თვარა ამოვა, მოითქვამს სულს, მოგიბრუნდება და შეგჭამს.

ვარამიას პასუხის გაცემა უნდოდა, მაგრამ დაინახა, კვიშილაძეს საჭმელი არ მიცესო წამოიწია და უთხრა:

– აიღე, კვიშილაძე-ბატონო, ჩემი ჯამი, ნახევარი გადაიღე შენთვის, მიირთვი ჯერ შენ და რომ გაათავო, მაჭამე მერე მე.

ჭონიამ ულვაშებში ჩაიცინა.

კვიშილაძემ არასგზით არ ქნა, – რომ მოვკვდე, მაინც არ დავაკარებ პირსო. ვარამიამ საკითხი გადაჭრით დასვა: თუ არ გამომართმევ, არც მე შეგჭამო. კვიშილაძემ მაინც უარი განაცხადა.

ქუჩულორიამ თავისი ულუფა რომ შეჭამა, ვარამიას უთხრა:

– მოვრჩი მე. გადმობრუნდი ჩემსკენ და გაჭმევ ახლა.

ვარამიამ ჭამაზე ცივი უარი თქვა. დიდი დავა და რჩევა-დარიგება ატყდა, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა ქუჩულორიას, არ ჭამა ვარამიამ. ერთიც კია, ქუჩულორიას ლაპარაკში პატარა სიყალბეც იგრძნობოდა. კიდევ უნდოდა ვარამიას დაპურება და არც იმის წინააღმდეგი იყო, რომ ულუფა უპატრონოდ დარჩენილიყო. ბოლოს ქუჩულორიამ ვარამიას ჯამს თითი დააშვირა და თქვა:

– თუ მართლა არ მიირთმევ, ბატონო ვარამია, ნუ გააცივებ მაინც, ავიღებ და მე შევჭამ მაშინ მაგ შენს ღომს.

– აღარაა ჩემი ეგ, – მიუგო ვარამიამ წყნარად.

– თუ აღარაა შენი, აბა, არავისი ყოფილა... – ქუჩულორია გადაწვდა, აიღო და სასწრაფოდ შეჭამა, ალბათ, ეშინოდა, არ გადაიფიქროს პატრონმა და დაბრუნება არ მოითხოვოსო.

ავადყოფების კინკლაობა ამით დამთავრდა. ზამთარაძემ დათა თუთაშხიას წასჩურჩულა:

– მაგ ღომი გააფუჭებს მაგათ, ნახავ, თუ არა!

– ასე იქნება, ალბათ. მუცლით სიმაძღრემ იცის ეგ, მარა საშველი არის მაინც, – მიუგო თუთაშხიამ.

ზამთარაძემ ანიშნა, ბარემ თქვი, რასაც გულისხმობო.

– ან ის ცხრასახელიანი სეთური ჭირდება აქაურობას, რომ იმედი გაუჩინოს, იქნება, მაგენს... – თუთაშხიას სიცილი აუვარდა და გული რომ მოიჯერა დასძინა: - ანაა და, მაგათ ღომს და ყველს საწებლად ტყემალიც უნდა წაუმატოს ვინმემ. მაშინ დამოშმინდებიან პატარა ხნით. პატარა ხნით-მეთქი, ვამბობ.

ცოტაოდენი ხნის შემდეგ თუთაშხია ისევ თავის ამხანაგს მიუბრუნდა:

– ბესო-ბატონო, კარგს იზამდი, საირმეზე მომხდარი ამბავი თუ არ გაგვიმეორდებოდა აქ. ლაზარეთი სხვა აღარ იცი, მგონია, და რა ვქნათ მერე?

რას გულისხმობდა დათა თუთაშხია, ჩემთვის გაუგებარი იყო, მაგრამ ზამთარაძე ბავშვივით გაწითლდა – დათა თუთაშხიასთვის უკვე ნათელი იყო, თუ ვინ ამარაგებდა პალატას სანოვაგით.

– მშივრები იყვნენ და რა მექნა, აბა, – წაილულლულა ზამთარაძემ.

– რომ გააძღე, მერე დაჭამეს ერთმანეთი, – მიუგო დათა თუთაშხიამ. – გეცლია, შე კაცო...

საღამოთი ჭონიამ მორიგი საჭმელი გაამზადა და ახლა აღარც ვარამიას უწილადა. მოხუცს ხმა არ დაუძრავს, მაგრამ ჭონიამ თვითონ აუხსნა მიზეზი:

– ვარამია, არ ჭამ, მაინც, და მიტომ არ მოვხარშე შენთვის. რაც არ გინდა, ღმერთმა ნუ მოგცეს ის.

– უყურე ერთი ამას, ამ მათხოვარს და ღვთის გლახას! – აღშფოთდა კვიშილაძე. – მე რომ ამომიჩემე – მე და შენ ვიცოდეთ მაგ ამბავი, შე ძაღლის შვილო ჭონია, მარა ამ საწყალ ვარამიას რას ერჩი, ნეტავი. იმისთვის თუ მოიძულე, მე რომ საჭმელი შემომთავაზა, ის მაინც რატომ დაგავიწყდა, თავისი ლუკმა რომ გაჭამა. მათხოვრად მოთრეულს სული მოგათქმევინეთ აქ და ახლა ოსმალოდ დაგვადექი და შიმშილით დაწყვეტას გვიპირებ ხომ?!

– კვიშილაძე-ბატონო, – სიტყვა ჩამოართვა ვარამიამ, – ერთი იცოდე: არაფერი პატივისცემა და კეთილი საქმე არაა, გაჭირვებულს შენი ლუკმა რომ გაუტეხო; კაცის მოვალეობაა ეგ. ეს თუ გეცოდინება, აღარც დააყვედრებ მაშინ, - ეს და ეს პატივი გეციო, და სინდისიც სუფთა გექნება. მასეთებს ნუ ილაპარაკებ, თვარა ჩაივლის ეს უსიამოვნება და რამდენჯერ ჭონიასთვის ნათქვამი სიტყვები მოგაგონდება, იმდენჯერ გაწითლდები და შეწუხდები.

– გაწითლებას ეს სისხლისმსმელი ყაჩაღი არ აპირებს, შე კაცო, და მე რა გამაწითლებს, ვითომ? – მიუგო კვიშილაძემ.

– ისეთს ნუ ვიზამთ, მერე რომ ვინანოთ. შევიკავოთ თავი. მოგვაკითხავენ ან შენ და ან მე დღეს თუ ხვალ, – თქვა ვარამიამ.

– მიყევით და ილაპარაკეთ, ჰე! – მშვიდად, განადღებული საქმის პატრონით თქვა ჭონიამ, და მაშინ მომაგონდა, რომ ორი დღის მერე კვიშილაძის ცუცას უნდა შეხვედროდა ჭონია წერილში მიწერილ ადგილზე.

პალატაში ხოსრო შემოვიდა, წამლების ყუთი შემოიტანა. ჯაჯღანი შეწყდა.

– ჭონია, არ იქცევი სწორად, – მიმართა ხოსრომ, როცა წამლების დარიგებას მორჩა და გასვლა დააპირა. – ბატონმა მურმანმა არ გაგიგოს ეგ. დაგითხოვს ლაზარეთიდან იცოდე!

კვიშილაძემ იმწამსვე ჩაიფხუკუნა.

– რა გაცინებს, ღორის შვილო, შენ! – დაუსისინა ჭონიამ.

ქუჩულორიამ შეშინებული თვალები მიაცეც-მოაცეცა, კვნესა-კვნესით ადგა და თქვა:

– რამ მაწყინა, ვიცოდე, ერთი, არასდროს არ მტკივებია მუცელი ასე.

– ზეზე დგომა შემეძლოს და ღორის შვილი ვიღაცაა, გაჩვენებდი იმას! – შეეპასუხა კვიშილაძე ჭონიას.

ქუჩულორიამ თავის გარიდება არჩია, კარი გააღო, აივანზე გაჩანჩალდა.

– ჰმ, ვითომ მუცელი ატკივდა ამ მელაკუდას! – თქვა ზამთარაძემ, წამოიწია, ფანჯრიდან აივანზე გაიჭვრიტა, გაიცინა და ჩაიხურჩულა: – აგერ დგას, კარზე უდევს ყური.

– საიდან იცის ხოსრომ ეგ ამბავი? - იკითხა თუთაშხიამ ხმადაბლა და ვიგრძენი, რომ ზამთარაძეს საყვედურობდა.

– ჩემგან იცის, მუ ვუთხარი, მაგრამ თავისითაც იყო მიხვედრილი ყველაფერს. ხოსრო ბრძენი კაცია, – მივუგე თუთაშხიას. – ეს ხალხი ვინმემ თუ არ მოიყვანა ჭკუაზე, ალბათ, თვალეხსაც დათხრიან ერთმანეთს, უბედურები.

– უბედურები ჩვენ ვართ, მაგათ საქციელს რომ ვუყურებთ. მაგენი თავის საქმეს აკეთებენ, არ შეუძლიათ უმაგამბავოთ, – ჩაილაპარაკა თუთაშხიამ.

– ასე ქენი ჭონია შენ... – შეწყვიტა ხოსრომ შეხლა-შემოხლა, – ნუ მიაქცევ ყურადღებას, თუ გაწყენინა ვინმემ. სხვებზე ჯანმრთელი ხარ და მოუარე ამ ხალხს. თავი დაიჭირეთ ყველამ! ერთად და ერთ და იგივე კაცებში დიდხანს ყოფნამ შეძლებს იცის. ნუ აყვებით ამას.

– ხოსრო-ბატონო, – მიუგო ჭონიამ, – არავინ შემიძულეობა მე და არც ამ ძაღლის შვილის მწყენია რამე, კვიშილაძე თუ ვიღაც ოხერია. ცუდად და შეუძლოდ ვარ ნამეტანი. ველარ ვერევი ვერც ქვავს და ვერც ჩოგანს. წყალში გადავარდიო, რომ მითხრათ, გადავვარდები, რას ვიზამ, აბა, მარა ხვალ დილით ისევ ასე თუ ვიქენი, ვერ მოვხარშავ ღომს, ვფიცავ მიწაზე დედ-მამის საფლავს და ზეცაში ღმერთს, მართალს ვლაპარაკობ!

ცოტა ხნით სიჩუმე ჩამოვარდა, მაგრამ ქუჩულორია კარი ემოაღო ამ დროს.

– კაი ახლა, ნუ შევაწუხებთ ბატონ ხოსროს, – თქვა მან, თითქოს ლაპარაკს თავიდან ბოლომდე შესწრებოდეს. – მართლა არ შეუძლია, იქნება, ჭონიას. ცოტათი მოვიკეთე ამ ბოლო დროს. მოვხარშავ მე. რას იზამს კაცი, ხან ასეა და ხან ისე.

– მასე აჯობებს. მიდი, აბა, ქუჩულორია, მიყევი საქმეს. – ეშმაკური ღიმილით თქვა ხოსრომ და წავიდა.

– დაიბრუნა ქუჩულორია ქვაბი, ჩოგანი და ღომის ქერქი, – აღნიშნა ზამთარაძემ. – გამოიცვალა გუბერნატორი.

გავიდა, ასე, ერთი საათი და ქუჩულორია განაცხადა:

– ბატონმა მურმანმა ბრძანა, საქმელი არ დაიკლოთო. ხომ გაიგონეთ ყველამ ეს? მოვხარშავ ახლა, მარა, კვიშილაძე-ბატონო, დანაწილებით შენ დაანაწილებ, კუტი რომ ხარ, არაფერია ეგ. არ თქვას უარი ვინმემ, თვარა... საერთოა ეს სურსათი და ერთობით გავუძღვეთ საქმეს.

ერთობით გაძლოლამ და ქუჩულორიას გადამჭრელმა ტონმა გაამართლა. საქმელი ყველამ სიამოვნებით მიირთვა ვარამიას გარდა; ვარამია კვიშილაძის მიწოდებულ კოვზს ღია პირს უხვედრებდა, უხალისოდ ჭამდა და თან ცრემლები ჩამოსდიოდა.

მეორე დღეს თუთაშხიამ ისევ მაცნობა, რომ კასრში მორიგი კანიბალიზმი მზადდებოდა. აბრაგი ისე გულმოდგინედ მეხმარებოდა კაციჭამიების გამოყვანაში, ვითომ ამხანაგად მყავდა აყვანილი.

– ქუჯი-ბატონო, დაიმშენ და ჭამენ ერთმანეთს, გასაგებია, მარა სიმამღრის ხერხითაც შეიძლება კაციჭამიას გამოყვანაო, რომ მითხარი, მამღრები თუ იქნებიან... არ მესმის მე ეს.

– მამღრები კი იქნებიან, მაგრამ ერთი რამე საჭმელი ექნებათ მხოლოდ – სიმინდი ან ხორბალი, მაგალითად. რომ დასუქდებიან და ყელში ამოუვან, მაშინ ბოლში გამოყვანილ ღორის ტყავის ნაჭერს ჩაუგდებენ კასრში. რომელიც მათში ღონიერია და ავია, ის დაისაკუთრებს იმ ტყავს. ვერ ჭამს, ქვასავით ტყავია, მართალია, მაგრამ სუნი აქვს კარგი, იზიდავს სხვებს და ესეც ვერ ელევა, სიკვდილის ფასად არ დაუთმობს სხვა ვირთაგვას. ბოლოს და ბოლოს, წასართმევად დაეცემიან, იმ ომში შეიჭმევა რომელიმე და ღორის ტყავის ნაჭერი ისეც ერთ ცხოველს დარჩება. მერმე მისი ჯერიც მოვა და ასე.

ეს ყველაფერი კარგი, მაგრამ დღეს ჭონიასაგან დანიშნულ პაემანზე კვიშილადის ცუცა რომ უნდა მოსულიყო ის იყო ახლა საქმე! ბევრი ვიფიქრე, რა მექნა და როგორ მოვქცეულიყავი. თქვენ წარმოიდგინეთ, ისე შემაწუხა ამ საკითხმა, რომ ვინ იცის, რა ხნის გადასული იყო შუაღამე, როცა ძლივძლივობით ჩამემინა. დილითაც ადრე გამომეღვიძა. ერთი რამე გეგმა ან მკვიდრი გადაწყვეტილება არ მქონია, მაგრამ თავისთავად მოხდა ყველაფერი. ვისაუზმე, დავიჭირე ჩემი ფარაონი, ჩავისვი ჯიბეში და წავიყვანე ფოთში გასაყიდად.

ამ საქმეს რომ მოვრჩი, კაი მოშიებული ვიყავი, დუქანში შევედი, ვჭამე. მატარებლის მოსვლამდე, ასე, ორი საათი რჩებოდა. პაემნის ადგილას დროზე მისვლა იყო საჭირო, თვარა, ჭონია მიმასწრებდა და მისი იქ ყოფნა მოხერხებული ადგილის შერჩევას გამიძნელებდა. წავედი და მალე იქ ვიყავი უკვე. შორს მოვიარე, კარგად დავზვერე, ფრთხილად მივუახლოვდი ადგილს. ჭონია არ ჩანდა ჯერ. გზის პირას თხმელებში ბლომად შეშა ეყარა. იმ შეშებიდან დიდი ბუნაგი ამოვაშენე, ისეთი, გაჭიმულად წოლაც რომ შეიძლებოდა და, ვინმე თუ იყო დამალული შიგ, ადვილად ვერ მიხვდებოდა ვერაკაცი. ახლა მხოლოდ ის მქონდა საფიქრალი, რომ ჭონიას და კვიშილადის ცუცას შეხვედრა გასაგონარზე მომხდარიყო, თვარა, დანახვით – ვერსზე ჩანდა ყველაფერი.

დეკემბრის მიწურული თუ იანვრის დამდეგი იყო. ამ დროს ქვენა ქარი იცის. ქროდა, მაგრამ თბილოდა მაინც.

მალე ბატონი ჭონიაც გამოჩნდა. ჩანს, მატარებლის მოსვლის დროც კარგად იცოდა და ამგვარ საქმეზეც არ იყო პირველად თავის სიცოცხლეში წამოსული – დინჯად, ინდოურივით გაფხორილი, წარმატებაში დარწმუნებული მობრძანდებოდა. ჯერ შეშები დაათვალიერა. მერე გზის მოპირდაპირე მხარეზე გადავიდა. იქ ბუჩქნარი იყო და ქვაზე ჩამოჯდა. ცოტა ხნის მერე, ალბათ, უკანალზე შესცივდა, ჩემსკენ გადმოვიდა ისეც, ერთი შეშა წაიღო და ქვეშ ამოიღო. კიდევ ცოტა ხნის მერე თამბაქო გააბოლა. ნამწვავი რომ გადააგდო, ლილინს მოჰყვა და ამ დროს ფოთის სემაფორს მატარებელმაც მოაყვირა.

ჭონია ლაზარეთში რომ მოლასლასდა, ბავშვი მეგონა პირველად, ისე პატარა და მილეული იყო. მერმე და მერმე ცოტა მოიკეთა, მაგრამ მაინც მეტისმეტად აკლდა ხორცი. ახლა შევცქეროდი ჩემი საფარიდან და ვფიქრობდი, ნეტავი რით ინახავდა ასეთი ქონდრისკაცი თავს-მეთქი: ბარი და თოხი ჭონიას მესამე მოქნევაზე დაღლიდა, იმდენი ნასწავლიც არ ჩანდა, რომ რაიმე სამსახურით ეარსება. ბოლოს იმ დასკვნამდე მივედი, ალბათ, სადმე დარაჯად იდგა, ან დუქანში მსახურად მუშაობდა-მეთქი. ამის გაფიქრება იყო და “საბაჩი ვალსის” სტვენა დაიწყო, ვარიაციებით ასრულებდა. ააა, ოჯახშია, უთუოდ, ნამსახური!

ოჯახში, თვარა, მაზრის უფროსს თავის ქალიშვილებთან გუვერნიორად ეყოლებოდა! საჯინიბოს ხვეტდა სადმე, ალბათ, მაგრა ამასაც რომ ფიზიკური ძალა ჭირდება?.. ერთი სიტყვით, ამაზე ფიქრს კარგად გადავაცოლე გული და გავერთე, სანამ ზურგიდან თუ საიდანღაც უცნაური ფაჩუნი არ შემომესმა. მივიხედე, მაგრამ როგორ დაინახავს კაცი რაიმეს, როდესაც სანგრის მშენებლობისას ზურგიდან ვისიმე მოსვლა არ გამითვალისწინებია და სათვალთვალოები არ დამიტოვებია. შეშებში რაც ჭუჭრუტანები იყო, ყველაში გავიხედე. არავინ ჩანდა, ფაჩუნი კი, ამასობაში, ფეხის ხმად იქცა - ნელა, ფრთხილად მიახლოვდებოდა ვიღაც, გავიფიქრე, ვაითუ შეშის პატრონი მოვიდა, იქნებ გაზიდვას მიჰყოს ხელი, მეპაემნეებიც დამიფრთხოს, ამ შეშებში ჩამალული კაციც მიპოვნოს და მერმე რა ვქნა ან რა ვთქვა-მეთქი! ამ დროს ერთ ჭუჭრუტანაში ადამიანის ხელ-ფეხი დავინახე. ოთხზე იდგა ვიღაც, მაგრამ სახე და ტანი არ ჩანდა მისი. ავწრიალდი, ხან ერთ ჭუჭრუტანას ვეცი, ხან - მეორეს და ზემოდან გადმოფარებულ შეშებს ავკარი თავი მაგრად. ბოლოს, ვიპოვნე შესაფერისი ადგილი, გავიხედე და დათა თუთაშხია შემრჩა ხელში! ხანჯლებივით თვალები ქონდა თუთაშხიას, ადრეც მქონდა შემჩნეული ეს. ჩემი სამალავისკენ იყურებოდა პირდაპირ. ალბათ, ჩემი წრიალი და ფაჩუნი რომ გაიგონა, შეშინდა და ახლა ხელში უზარმაზარი მაუზური ეკავა. ვფიცავ შვილებს, სწორედ წარბებს შორის მეცემოდა ტყვია, შემთხვევით თითი რომ გამოეკრა ფეხისთვის ან განზრახ რომ ესროლა.

– გამოდი მანდედან! – ჩურჩულით თქვა აბრაგმა, მაგრამ ის დაჩურჩულეა ჩემთვის მეხზე უარესი იყო – გამოუცდელი კაცის ამბავი მოგესხენებათ.

სამალავის უკანა კედელში შეშები გადავწიე ფრთხილად და სახე დავანახე დათა თუთაშხიას. განაბული შევცქეროდით ერთმანეთს. მერმე თუთაშხიამ მაუზური წელში გაირჭო, გაიღიმა და მანიშნა, – აქ რას აკეთებო. მეც, ჩემი მხრივ ვანიშნე, – ჭონიას ვუთვალთვალე-მეთქი! სიცილი ვერ შეიკავა აბრაგმა, პირზე ხელი აიფარა. სამალავში შემოვიპატიჟე, – აქ უფრო მოხერხებულია-მეთქი. პატარა ხანს იფიქრა და შემომიერთდა.

– რა უნდა მოხდეს აქ? – ჩამჩურჩულა თუთაშხიამ.

მოვუყევი ყველაფერი. აიფარა პირზე ყაბალახი და ძალიან ბევრი და ძალიან გულიანად იცინა. საერთოდ, ამ კაცს ერთი საოცარი თვისება ქონდა: ან ღრმად დაფიქრებული იყო და ან მხიარულობდა. ამ ორ სულიერ მდგომარეობას შორის საშუალო, რაც ხანს ლაზარეთში იყო, ერთხელაც არ შემომჩნევია. მოვრჩით ჩურჩულს, მაგრამ ჩემთვის გაუგებარი დარჩა, თუ რისთვის აედევნა ჭონიას ეს კაცი. პაემანის დაწყებამდე სულ ამაზე ვფიქრობდი. ადვილი შესაძლებელია, თუთაშხიას ალლოთი ქონდა პაემანის ამბავი ნაგრძნობი და ცნობისმოყვარეობა მოიყვანა. არც ის არის გამორიცხული, რომ სადღაც წასვლის სამზადისი შეამჩნია ჭონიას და იმის შესამოწმებლად გამოყვა, ხომ არ მიხვდა, ვინც ვართ მე და ზამთარაძე და პოლიციაში ხომ არ აპირებს მიბრძანებას და გამჟღავნებასო.

ამ ფიქრებში გართულს თუთაშხიამ გამკრა იდაყვი, ჭონიას შეხედეო, მანიშნა. ჭონია ისევ შემაზე იჯდა, მაგრამ ახლა გაფაციცებით იყურებოდა ფოთისკენ. რამდენიმეჯერ მოიჩრდილა თვალები. მერმე ადგა, ტანსაცმელი მიისწორ-მოისწორა, მოწესრიგდა, ბოლოს ისევ დაჯდა, თავი ჩაქინდრა და რაღაც ფიქრებს გაყვა. მგონია, მოლოდინით გულგაწყალეული კაცის იერის მიღებას ცდილობდა – ვითომდა, ეს რა მოსაწყენი ვალის მოხდამ მომიწიაო.

მალე ჩვენი თვალთვალის არეშიც გამოჩნდა ის, რამაც ჭონიას ყურადღება დაიმსახურა. ერთი ვეებერთელა ქალი მოდიოდა. თავისი სიგრძე-სიგანის შესაფერი ხურჯინი მოქონდა, ხელში მძიმე კალათი ეჭირა. წყალზე მიმავალ სპილოსავით დინჯად, გამოზომილად და დაბეჯითებით მოაბიჯებდა.

– ამხელა დედაკაცი თუ გინახავთ? – ვკითხე თუთაშხიას.

აბრაგმა გაიღიმა და თავი გაიქნია.

დედაკაცი კი დიდი ხომალდით მოიწვედა. მალე გაგვისწორდა კიდეც და შეჩერდა. ჭონიამ ზანტად აწია თავი, ქალს დაღლილი თვალები შეავლო მკვახედ კითხა:

– რას მომჩერებხარ, ნეტავი?

დედაკაცმა კალათი ძირს დადო, დოინჯი შემოიყარა.

– შე კაცო, დედაშენს შენთვის სალამი არ უსწავლებია?! რას მომჩერებხარო! მოგჩერებხარ, თვარა, ქვეყანაზე შენზე უკეთესს და ულამაზესს რას ნახავს ადამიანი! – მიუგო დედაკაცმა.

– წადი ახლა, გაიარე, არ მომიყვანო მანდ! – ჭონია ადგა, ხალათი შეისწორა, გაიარ-გამოიარა.

დინჯად დააბიჯებდა, გაუწვრთნელი ახალწვეულივით უკულმა იქნედა მკლავებს.

– დედა, რავა ჩასუნთქული დაიარება ე ბოვში! – გულწრფელად გაუკვირდა დედაკაცს და თქვა: – ვისი ხარ, ბიჭიკო, შენ? აქ ერთი კაცი უნდა დამლოდებოდა, – ბუჩქნარი და თხმელები რო არისო.

ჭონიამ სიარულს თავი დაანება, ქალს დააკვირდა, გზაზე გადმოვიდა და აღშფოთებით იკითხა:

– ცუცა დოღონამე ხომ არა ხარ, შენ, ბესია კვიშილამის ჭირისუფალი და სპირიდონა სიორიძის ცოლი?

– კი ვარ.

– კი ხარ და, რა სინდისია ეს, ამდენ ხანს რომ მალოდინებ აქ! მოვკვდი კაცი. უთენია დილას გამომავდო იმ შენმა ბესიამ. დილის მატარებლით მოვაო. ჭონია ვარ მე. მომეცი ახლა, რა გაქვს გასატანებელი, არ მცალია!

კვიშილამის ცუცამ ჭონია აათვალთვალა-ჩათვალთვალა, ტაში შემოკრა და გულიანად გაიცინა:

– კი, მარა, ქვეყნის სურსათ-სანოვაგე მომწერა იმ ჩემმა სულელმა, ძლივს მომაქვს ამხელა ქალს და შენ რაფრა უნდა ზიდო, ნეტავი, შე ჩხიკვო, შენ!

– გაათავე ლაპარაკი! ორ გზობად წავიღებ რაც იქნება.

კვიშილამის ცუცამ ერთი კიდევ ჩაიცინა, კალათი აიღო, წელში გაიმართა და ჭონიას კითხა:

– რაფრად არის იქ ჩემი კაცების საქმე? წამოდი, ჩამოვჯდეთ ეგერ, შეშებთან და მიაგმე დალაგებით.

დედაკაცმა თავისი ხელბარგი პირდაპირ ჩვენს ცხვირწინ დააღაგა. ჭონია ხურჯინს და კალათს მეორე მხრიდან მოუჯდა. სანამ ის კვიშილამის და სიორიძის ავადმყოფობა-კარგამყოფობაზე ტყუილებს ლაპარაკობდა, დედაკაცმა ხურჯინიდან მოხარშული დედალი, ჭყინტი ყველი, ბურვაკის ხორცი და კვარტიანი ბოთლით არაყი ამოიღო. მერე ორი კაი მოზრდილი ნათალი ჭიქაც გააჩინა, არაყი ჩამოასხა. მიუჭახუნეს მეპაემნეებმა, გადაკრეს და ჭამას შეუდგნენ.

სიორიძეზე ლაზარეთში რაც ითქვა, ჭონიას, რა თქმა უნდა, ყველაფერი კარგად ახსოვდა. სხვას, იქნებ, ათასნაირი რაიმე ქონდეს გაგონილი ვინმეზე და მსმენელი კი ვერ დაარწმუნოს, რომ იმ ვინმეს პირადად იცნობდა. ჭონიას სიტყვების სიმართლეში კი ეშმაკიც ვერ შეიტანდა ეჭვს. ლამის მეც დავრწმუნდი, რომ სპირიდონა სიორიძეს და ჭონიას ახლო ნაცნობობა აკავშირებდა.

– მომშივნია, თურმე, – თქვა დედაკაცმა. – სპირიდონა ოხერმა თუ იცის, ბესია ჩემს ქმრობას რომ აპირებს?

– როგორ გეკადრება! დაჭამენ ერთმანეთს!

– კი, დაჭამენ, სპირიდონას ჭაღარა თუ გაუჩნდა, ნეტავი?

– სპირიდონას ხუთი წლის წინათ არ ქონდა ბეწვი თავზე და, ნეტავი, რა უნდა გაუჭაღარავდეს ახლა?

– ხუთი წლის წინ რა ქონდა და რა არ ქონდა სპირიდონას, სიდან იცი შენ?

– სიდან და, აჯამეთის სადგურში ერთად ვმუშაობდით. სპირიდონა მეთრე იყო, სანამდე ორთქლმავალი ლიანდაგიდან გადაუვარდებოდა. შპალის მუშად ვიყავი იქ. სპირიდონა რომ გააპანლურეს, მის მაგიერ მინდოდა დადგომა. არ ქნა ერთაოზ ნიკოლაძემ.

– მაგ კაცი რას აკეთებდა აჯამეთში?

– რას და სპირიდონას ფეხზე თითებს ითვლიდა! რას გააკეთებდა, ნაჩალნიკ სტანციად იყო ერთაოზ ნიკოლაძე და დღესაც იქაა, მგონია. კაი ხანი არ ვყოფილვარ იქეთ, რა ვიცი, აღარცაა იქნებ.

კვიშილამის ცუცამ და ჭონიამ თითო არაყი კიდევ გადაკრეს.

– მაგ მართალია, სპირიდონას ექვს-ექვსი თითი აქვს ფეხებზე, მარა ერთი არ მჯერა მე, ეს ქათმის სკინტლივით კაცი შპალს რანაირად ერეოდი, ნეტავი?

დედაკაცმა თვალეზი მოჭუტა და ჭონიას დააკვირდა.

– ავადმყოფობა და სენი ხეს გაახმობს, თუ შეუჩნდა. ასეთი არ ვიყავი მაშინ მე!

ქალმა ცოტა ხანს იფიქრა, თვითონ მესამე არაყი გადაკრა, ჭონიას არ მიცა, – ნამეტანი მილეული ხარ, მოგერევა, ბარგს ვედარ მიიტან ლაზარეთშიო, და კითხვა:

– რას ამბობს სპირიდონა სიორიძე, სად ვიყავი ამდენ ხანსო?

– არ ლაპარაკობს არაფერს. ბესიას სიტყვა ჩამოართვა, ცუცასთან არ გამთქვა თუ მნახეო.

ისევე სიჩუმე ჩამოვარდა. ჭონია ყბაგაუჩერებლად ჭამდა. დედაკაცი ფიქრობდა.

– ბესია თუ დამიბრუნდება მალე? რას ეუბნება ექიმი, როდის წახვალ შინო?

– ასე, ორ კვირაში აიდგამ ფეხს და შენით წახვალო.

– ბეჩა რამდენი ჭამა შეგძლებია ამ ერთ ფიორა კაცს! – გაუკვირდა კვიშილამის ცუცას. – კმარა, აწი. გადაგიცლი, აგერ, ამ ტომარაში ჯერ ხურჯინს და წაილე პირველი გზა, თვარა სანამდე შენ იქ მიჩანჩალდები და დაბრუნდები, მატარებელი გამასწრებს ამასობაში.

დედაკაცი ხურჯინის დადაცლას მორჩა, ერთი არაყიც დალია, ბოთლი ტომარაში ჩაუდო ჭონიას და ტვირთის მხარზე შეგდება უშველა.

– ჩქარა იარე, აბა ჰე!

ჭონიას ჩქარი სიარული საერთოდ არ შეეძლო, ამ სიმძიმე ტვირთს ლაზარეთამდე როგორ მიიტანდა – გაუგებარი იყო, მაგრამ, ალბათ, სიხარბემ და საქმის წარმატებით დაგვირგვინებამ წახალისა, რომ მანაც მიჩოჩავდა და საკმაოდ მხნედაც.

– დაიტანჯება ეს უბედური, მარა თუ მიიტანა იქამდე, ჩემს კაცებს საჭმელი ექნებათ ერთ-ორ კვირას... ბესიას, თვარა, სპირიდონა-ოხერის სახელი გაწყდა და გადაშენდა! – თავისთვის ალაპარაკდა დედაკაცი.

– არა, თუ გაგონილა სადმე, ერთ დედაკაცს ორი ქმარი ლაზარეთში ყავდეს ერთად, ერთიმეორის გვერდით ლოგინებში, ა?! – ცუცა კვიშილამე ხარხარს მოყვა, მაგრამ იმწამსვე პირზე ხელი აიფარა, მიიხედ-მოიხედა და თქვა: – ბეჩა, გიჟი არ ვეგონო ვინმეს! ქმარი ქვია მაგას?! ჯერ იმიტომ შემირთო, ქცევა სიმინდის გათოხვნა რომ შემიძლია დილიდან საღამომდე. კიდევ იმიტომ, რომ ხორციანი დედაკაცი ვარ და სპირიდონას კი არა, ყველას გაუხარდება ჩემთან წოლა. კაი დედაკაცი ვარ მე, ყველა ასე მეუბნება და უმათოდ ვიცი ეს. ვაითუ, ბესიასაც მიტომ ვუნდავარ! რა იციან მაგათ ქალის სიყვარულის. თუ მოიფიქრა რომელიმემ ერთი... ერთი... თუ გინდა, ერთი ფოჩიანი კამფეტის ყიდვა ოდისმე ჩემთვის? მუშად ვუნდივარ მაგათ, ხარად და კამეჩად, თვარა... – ცუცას ცრემლები გადმოსკდა თვალეზიდან და მოყვა ხვლიპინ-ხვლიპინით მოთქმას. – ქალის გაჩენის დღე დაიქცა, სულ ტანჯვაში და წვალეებაში უნდა გაიყვანოს წუთისოფელი უბედურმა. დედაკაციო. დედა – კი, თუ შვილები გეყოლა, მარა კაცად და ადამიანად ვინ მამამაღლმა ჩაგაგდო, ნეტავი.

მუშაობა – ქალს, ორსულობა, შვილების გაჩენა და მათი გაზრდა – ქალს. სატირალში ქალი ტირის, თვარა, კაცი?! კაცი ზის და ღვინოს მიირთმევს, ოხერი. ქორწილში არის და, სანამდე კაცები გამოთრობას ეღირსებიან, ქალი უნდა იჯდეს და იგენის საცოდაობას უყუროს. დედაა, რაფერი ანდლები არიან, რომ დაითვრებიან... არც ისე უქნია ღმერთს. გამოთვრება კაცი და ქალმა უნდა ატაროს სახლამდე და შინ მისულს, თუ მოგერია, გაგლახავს უსათუოდ. დავბადებულები კაცად, რა იქნებოდა, ვითომ. რა და, მოვიყვანდი ცოლს, გამიჩენდა შვილებს, იწვალებდა თვითონ და მე ქე ვიქნებოდი კარგად. არა, თვითონ რომ იწვალებდა, არ ვარგა ეს. აბა, მაშინ რა, თუ იცი? სულ არ შევირთავდი ცოლს! – დედაკაცმა ცრემლები ხილაბანდით შეიმშრალა, ხვლიპინს მორჩა და ოცნება ჩვეულებრივი ლაპარაკით განაგრძო: – არ შევირთავდი სულ. ქალების მეტი რაა ქვეყანაზე, ვიშოვნიდი ქალს, თუკი მომინდებოდა. წავიდოდი და, შეიარაღებული კაცები რომ ყავთ, ჩავდგებოდი იმ სამსახურში მეც. ცხრა ფუტს რომ ვიწონი და ამხელა ღონე რომ მაქვს, ტანად არ ვივარგებდი თუ თვალად? მოიცა, მოიცა, ჭიდაობას დავიწყებდი, ჭიდაობას! წამოვიღებდი და წამოვიღებდი კისრულით ამ ჭიალუა კაცებს მასე! სიმონიკა ვაჭარაძე რომ არის, მოჭიდავე – სიმონიკაზე უკეთესი და ღონიერი რომელი იქნება, ქალაქებში ფულად რომ ჭიდაობენ, მათში? არავინ! თუ არავინ და, პელაგიას ქორწილში ღვინო რომ მომეკიდა და რომ გამაქეხეს, ხომ ვატარე სიმონიკა ვაჭარაძე ხელზე აყვანილი. საითაც მიხდოდა, იქით გადავისვრიდი სიმინდის ტაროსავით. ახლა ხერხსაც რომ ვისწავლიდი! ვიარდი ამ ქვეყანაზე, ქალაქიდან ქალაქში და მოვიხვეჭიდი სახელს... ვაი, შენს თავს, უბედურს, მალაქია დოლონადის ქალო! დედა შენ არ გყავს და მამა, შვილი და ქმარი. რა დაგრჩენია მეტი, ინატრე რაცხა სისულელეები და იყავი მასე! – ისევ აცრემლდა და აქვითინდა დედაკაცი, ისევ დაიწყო მოთქმა და ვაი-ვიში. – და-ძმა მაინც გყავდეს, შე გამოწყვეტილო და პა ტახო...

რალა ბევრი გავაგრძელო, იტირა ერთხანს კვიშილადის ცუცამ და თვითონ ვერ შეამჩნია, ისე გადავიდა ჯერ სიმღერაზე, მერმე ლილინზე დაიყვანა და ბოლოს ჩათვლიდა იმ ლილინში. თხმელის შეშებში

მიემინა დაშოშმინებულს და საცოდავს.

დათა თუთაშხია ისე იყო განაბული, ისეთნაირად ქონდა ჩაქინდრული თავი, რომ, მგონია, დედაკაცზე ადრე მან ჩათვლიდა. არაფერი არ მითქვამს მისთვის, სულ ერთია, პაემანის ბოლომდე ცხვირს ვერ გავყოფდით საფარიდან ვერც ერთი. გავიდა ხანი, თუთაშხიამ თავი აწია, მიაყურა და მანიშნა, ჭონია გვიახლოვდებაო. დედაკაცი – ხვრინავდა-მეთქი, რომ ვთქვა – ხვრინვა არ იყო ის, მაგრამ კაი გვარიანად ფშვინავდა. ჭონია თავზე წამოადგა, დარწმუნდა, რომ ეძინა, და დაცლილი ხურჯინი გაუჩხრიკა. ვერაფერი ნახა. კალათის ამოქექვას შეუდგა. ქალი შეინძრა.

ჭონიამ ჩხრეკას თავი დაანება, ფეხზე ადგა და ხმამაღლა უთხრა:

– გაიღვიძე, ცუცა, მოვედი მე!

დედაკაცმა თვალეები გაახილა, წამოიწია, კალათის გადაცლას შეუდგა. ჭონია გვერდში მიუჯდა, ქალს თვალთვრება დაუწყო, თითქოს პირველად ხედავდა, ისე შესცქეროდა.

– რამდენი წლის ხარ, ცუცა, შენ? – კითხა ჭონიამ.

– რამდენის და, ოცდათორმეტის. რატომ მეკითხები მაინც?

– ოცდათორმეტის არ იქნები შენ. ოცდახუთის ან ოცდაექვსის იქნები. ძალიან ლამაზი და გემრიელი ქალი ხარ. ძალიან, რომ მეტი არ შეიძლება!

ქალი შეკრთა, მაგრამ სულ ერთი წამით, და ისევ სანოვანის გადალაგება განაგრძო.

– კი, მარა, ასე გაფურჩქნული, ყაყაჩოსავით აყვავებული და სადედოფლო ქალი, უქმროდ როგორ ხარ და როგორ ძლებ, საკვირველია სწორედ.

– გაგიხმეს მაგ თავი შენ! – ქათინაური იუხერხულა ცუცამ. მერე გაშეშდა უცებ. დაფიქრდა პატარა ხნით და უთხრა: – მასეთებს რომ მიბედავ და მეკითხები შენ! როგორ ვძლებ და, ვძლებ როგორღაც. რა ვქნა, აბა, და რა წყალში გადავვარდე, ნეტავი. ვარ ასე, ა, – გულწრფელად, მწარედ დააყოლა დედაკაცმა.

– ოხერი და ბრმა რომ იქნება კაცი, ის თქვი შენ, თვარა, შენისთანა ცოლის პატრონს, რა უნდოდა კიდევ, სპირიდონა სიორიძეს. კაცები ვიცი ისეთი მე, არაფერს არ დაინანებენ შენისთანა ქალის ქმრობისათვის, – ქათინაურებს უმატა ჭონიამ.

კვიშილაძის ცუცა იღიმებოდა. ჩანს, სიამოვნებდა ჭონიას სიტყვები. ისე სიამოვნებდა, რომ ბავშვივით იყო გაბადრული იმხელა ქალი.

– სადაა ღმერთი და მისი სამართალი, თვარა, ადამიანისთვის ამ ერთი სიტყვების მეტი სხვა სულ უბედურება აქვს მოგონილი და მაგ ერთიც რომ მოგაკლო და წაგართვა – რაა ეს?

– უიღბლო ვარ, ჭონია, მე, და უბედური ვარ, – მიუგო დედაკაცმა, – არ მარგუნა ღმერთმა ოჯახი და მისი სიტკბო.

– თვითონ იუბედურებ თავს და ვინაა დამნაშავე, შე საცოდაო... – თანაგრძნობით უსაყვედურა ჭონიამ. – კაი და, რომ მოგაგონდება ხოლმე ალერსი და ქმრის სიყვარული, რას შერები მაშინ?

– რას ვშერები და ვითმენ. რას ვიზამ მეტს. დავიწყებ ფიქრს აქით ძროხაზე და ღორზე, იქით ქათამზე და ყანაზე და მავიწყდება მაშინ ის საწუხარი... აღარ მელაპარაკო მასეთები, გითხარი მე! – უეცრად გაწყრა დედაკაცი.

– ეეჰ! – ღრმად ამოიხვნეშა ჭონიამ – ესაა ღვთის სამართალი?!

ისე მოიწყინა ჭონიამ, ისე მოიღუპა და მოიბუზა, ვიფიქრე, ტირილს მოყვება-მეთქი ახლა, მაგრამ ამის მაგივრად ხმადაბლა, ალერსიანად, შემპარავად დაუწყო ქალს:

– უცოდველი დეკეული ხარ შენ და უმანკო სამოთხის ფრინველი, ჩემო ცუციკო, ჩემო. ვინ თქვა, ღმერთი არ არის ქვეყანაზე! აბა ვინ გამოგვაგზავნა ერთმანეთთან და ერთმანეთისთვის? აგერ არ ვარ მე? მოგიალერსებ ახლა, სიყვარულს გაჩუქებ ჩემსას და ისე გაჩუქებ, რომ არ დაგავიწყდეს იქნება არასოდეს. ნახავ, ასე თუ არ იქნა.

ჭონიამ დედაკაცის მკერდს შეავლო თვალი, მიეპარა, ხელის წავლებაც დაუპირა. გამბედაობამ უღალატა, გადაიფიქრა. კვიშილამის ცუცა თავის საქმით იყო გართული, მაგრამ ჩანდა, რომ ჭონიას ახალ სიტყვებს თუ საქციელს გაფაციცებით ელოდა. ამასობაში კალათი თითქმის დაცალა. ჭონიამ განზრახვის გადადება, ეტყობა, მიზანშეუწონლად მიიჩნია და ქალს გულისპირში ხელი ხვლიკივით ჩაუცურა, იმ ვეებერთელა მკერდში ჩაუყურყუმელავა. დედაკაცი კალათს დაეთხოვა, მოარშიყეს მიუბრუნდა, გულდასმით დააცქერდა.

– მაგარი ვარ მე, ძალიან მაგარი ვარ. მოდი ჩემთან. ჩემისთანა არ გყოლია, იქნება, არასდროს. ნახავ, თუ არა! – ჩაურთო ჭონიამ ტკბილ-ტკბილი სიტყვებისა და ქათინაურების ნაკადში.

დედაკაცმა გულიანად გაიცინა და სიცილითვე კითხა:

– რა გინდა, ჭონია, შენ, თქვი, თუ კაცი ხარ.

ჭონია ტუჩებში ჩააფრინდა, კოცნა დაუპირა. დედაკაცმა ხელები საფეთქელში მოკიდა, მოიშორა და უთხრა.

– რომ დავალო პირი, შევისუნთქო და ჰაერთან ერთად შეგიყოლო უცაბედად შენც, რას შვრები მერე?

კვიშილამის ცუცამ, ალბათ, ეს სურათი წარმოიდგინა და იმდენად გამხიარულდა, რომ ახლა სიცილისგან გადმოსკდა ცრემლები. მერმე უცბად, მოულოდნელად გაინაბა, დაიძაბა, შუბლი შეიკრა, მიადგა საცოდავ ჭონიას და ცემა დაუწყო. როგორ ცემდა! სასტიკად ცემდა და თან ეუბნებოდა:

– ჩემი კაცების მეგობარი ხარ შენ? ჩემი კაცების – შენი მეგობრების ცოლთან საქმის დაჭერა მოინდომე, ხომ? ა შენ, ა კიდევ! მაგარი და ძალიანი მაგარი ხარ, ხომ? მასე ტრაბახობთ ყველა, თქვე მამლაყინწებო და საპყარებო, თქვენ! თვალის დახუჭვას ვერ მოასწრებს ადამიანი და გარბიხართ – ველარ დაგეწევათ ეშმაკი! ა შენ ა შენ, ა კიდევ, მაგრები და ძალიანი მაგრები რომ ხართ, იმისთვისაც!

ისეთ დღეში ჩააგდო ბიძაჩემ მურმანის ავადმყოფი კვიშილამის ცუცამ, რომ კინაღამ მივატოვეთ მე და დათა თუთაშხიამ ჩვენი საფარი იმ პირგამეხებული და გაცეცხლებული დედაკაცის დასაოკებლად.

ჭონიას არავითარი წინააღმდეგობა არ გაუწევია. სახეზე ხელებს და მკლავებს იფარებდა მხოლოდ. მერე ამის არაქათიც გამოელია და მაშინ იყო, ცხვირ-პირიც რომ დაუსია დედაკაცმა.

– აილე ახლა ეს ტომარა და გაქრი აქედან! – დაუტატანა ცემით თავგაბე რებულმა ქალმა თავის მსხვერპლს.

ჭონია რის ვაი-ვაგლახით ადგა. კვიშილამის ცუცამ ტომარა აიტაცა, მხარზე დაუგდო და ხელი წაკრა, – წადი, იარეო. ჭონია დაიდრა.

ათიოდე ნაბიჯი არ ქონდა გავლილი, ქალმა უთხრა:

– დადე მაგ ტომარა და მოდი აქ!

ჭონიამ ბრძანება შეასრულა, მაგრამ ყოყმანით, შიშით მოდიოდა დედაკაცისკენ.

ქალმა კისერში ჩაკიდა ხელი, გულისპირში კოტიტა თითები ჩაიყო, დაკეცილი ქალაქის ფულები ამოაცოცა იქიდან და ჭონიას ჩაუდო ჯიბეში ის ფულები. მერმე გზაზე დატოვებული ტომრისკენ მიატრიალა ჭონია, აწია, გაისროლა და ტომარასთან დააგდო.

– ადექი, ახლა, თვითონ აიკიდე მაგ ტომარა. თუმანია ექიმისთვის მისაცემი მანდ. სრულად ჩააბარე ბესიას ყველაფერი, შე მამამაღლო, თვარა, მოვალ ერთი კვირის მერე მე და რაცხა ძალიან მაგარი ხარ, მაშინ განახვებ და დაგიმატებ კიდევ.

დედაკაცმა გზა-გზა მიმლოღავ ჭონიას იქამდე უყურა, სანამ ის გორაკს გადაცდებოდა და თვალს მიეფარებოდა.

– ნამეტანი მომივიდა. არ უნდა გამელახა ასე... გლახის ჭირი, ეგ!

– ჩაილაპარაკა კვიშილამის ცუცამ.

ნელი ნაბიჯით ვბრუნდებოდით, ჩუმი ვიყავით. უკვე ლაზარეთს მივუახლოვდით და მხოლოდ მაშინ დაარღვია სიჩუმე თუთაშხიამ.

– რა ეშველება ამ საქმეს, ნეტავი?

– რომელ საქმეს? – ვკითხე, რადგან უცბად ვერ მივხვდი, რას გულისხმობდა. ჩემი თანამგზავრი თავის ფიქრებში იყო. სანამ გამოერკვა, კაი ასი ნაბიჯი გავიარეთ კიდევ. მოაგონდა მერმე, რომ მისგან პასუხს ველოდი, და თქვა.

– ამ ყველაფერს, ერთად.

– მართლაცდა, როგორ მოვიქცე, რას მირჩევთ თქვენ. ეგ ჭონია ბიძაჩემისთვის მისაცემ ფულსაც ჩაიჯიბავს, ალბათ. ასე ვფიქრობ მე.

კიდევ დიდხანს იყო სიჩუმე. აივნის კიბეებზე ავდიოდით, თუთაშხიამ მაშინლა გამცა პასუხი:

– თავისით უნდა გაირკვეს და ადგეს ეს საქმე კალაპოტში. თავისით მორიგდებიან და მოწესრიგდებიან ეგენიც და ის ფულიც.

აივანზე ავედით. ვირთაგვებს ჩავხედეთ, ცვლილება შევნიშნე და თუთაშხიას ვუთხარი:

– კიროსი შეიჭმევა.

– საბოლოოდ ეგ დარჩებაო, ასე არ იყო ნათქვამი?

– რა მოხდა, თუ იცი. ეგ ცხოველი სხვებზე გაცილებით ღონიერი და სადი იყო. მოერია სხვებს, ყველაზე დიდი წილი შეჭამა, ის ორი ცხოველი რომ გაგლიჯეს, იქიდან, და აწყინა ამან. ვერ მოინელებს, მოკვდება. ხომ ხედავთ, როგორაა მოზუზული. დღესვე თუ არა, ხვალ უეჭველად გაგლეჯენ მაგას.

პალატაში ჭონია ტომრის დაცლით, სანოვავის დაბინავებით იყო გართული. შემოგვხედა. ვიგრძენი, რომ მის გონებაში ეჭვის სიმი დაიჭიმა. ან იქნებ ეს ერთგვარი გაფაციცება იყო იმის გამო, თუ რას ვფიქრობდით ჩვენ იმ აუარება სანოვავებზე, რომელიც მას ასე ერთბაშად და მოულოდნელად გაუჩნდა მაშინ, როცა თვითონვე ქონდა ბიძაჩემისთვის ნათქვამი, ქვეყანაზე არავინ მყავს და ჩემი მომხედავის მოლოდინი ნურავის ექნებაო.

ავადმყოფები რა თქმა უნდა არავითარ მონაწილეობას არ იღებდნენ ჭონიას სამეურნეო საქმიანობაში, გასუნტრული იწვნენ. ყოველ მათგანს ისე ეჭირა თავი, თითქოს, არც ჭონია იყო იქ და არც მისი ხორაგი, მაგრამ ჩანდა რომ ყველას ერთი საფიქრალი ქონდა: საიდან გაუჩნდა ამდენი სიმდიდრე ჭონიას?

ფანჯრების რაფებზე ქილები, ქოთნები, პარკები და სხვადასხვა ზომის ბოთლები ელაგა. კედლებში აქა-იქ შერჭობილი ლურსმნებიც აეთვისებინა ჭონიას: იქ ფქვილის პარკი ეკიდა, აქ – კანაფზე აცმული სულგუნები. ზოგზე - ბოლში გამოყვანილი ბარკლებისა და შაშხის ვეებერთელა ნაჭრები... ერთი სიტყვით, პალატა შეძლებული ოჯახის საკუჭნაოს დაემსგავსა და, ამასთან ერთად, ციხის გოდოლს, რომელსაც სამირკველში ნაღმი და ლაღუმი ქონდა შემარჯვებელი.

ჭონია, სარჩო რომ დააბინავა, ვახშამს შეუდგა. გაფიცებულ ხაჭაპურს შეექცა, მერმე არაყი გადაკრა და ქინძმარი მიაშველა მოხარშულ ლოქოს. ამას, რატომღაც, ცივი მჭადი, ნიორი და შაქარი დააყოლა. თითქოს, გაძღა. ვახშმის მონარჩენი დააბინავა, ჯამი გარეცხა, წამოწვა კიდევ, მაგრამ ცოტა ხანში ფელამუში მოინდომა და სავსე კათხას კაი ძალი მიაკლო. ისე გააფრებული ჭამდა, ვითომ სულ ერთი საათის წინ არ ყოფილიყო, ცუცა დოღონადის დედლის ძვლებს თავზე რომ გვაყრიდა მე და დათა თუთაშხიას.

ვარამია კედლისკენ იყო მიბრუნებული, მძინარეს გავდა. კვიშილაძე კრიალოსანს აკაკუნებდა, ჭონიასკენ ერთხელაც არ გაუხედია. ქუჩულორია მალვით, ქურდულად და საგანგებო გულისყურით ადევნებდა თვალს ჭონიას ვახშმოზას, მის სასმელ-საჭმელს, ჭურჭელს და როცა დარწმუნდა, რომ ჭონია არაფერს უწილადებდა, ღვარძლიანად იკითხა:

– კი მარა, საიდან მოიტანე, შე უბედურო, ამდენი საჭმელი, ნეტავი?!

ჭონიას ყური არ უთხოვებია.

დათა თუთაშხია ჩვენს თავგადასავალს და პაემანის შინაარსს დიდი გრძნობით უჩურჩულებდა მოსე ზამთარაძეს. ზამთარაძე სიცილით იხრჩობოდა; ხანდახან მოწოლილ ხარხარს ველარ იკავებდა და მისი მჭექარე ხმა კედლებს აზანზარებდა.

– ქუჩულორია, ჩაუწიე ლამპას, დავიძინოთ! – ერთობ გადაჭრით ბრძანა ჭონიამ.

ამან ერთგვარი დაბნეულობა შემოიტანა.

– შე კაცო, ქათმები ხომ არ ვართ, რომ დაბინდდება, ქანდარაზე შევსხდეთ მაშინვე, – მიუგო ქუჩულორიამ ცოტა ხნის მერე რბილად.

– მოვხარშავთ ღომს, რაცხა ყველის ნაჭრები გადაგვრჩა, მივატანთ იმას და დაძინების და დაუძინებლობის მერე ვილაპარაკოთ.

– არ არის ჩემი საქმე, ივანშემთ თუ არ გივანშემთ და დაგრჩათ თუ არ დაგრჩათ, ყველია თუ კოპტონი. ვთქვი მე, ჩაუწიეთ ლამპას და დავიძინოთ! ხმა აღარ გავიგონო არავისი, დაღლილი და დაქანცული ვარ ნამეტანი!

პასუხი დიდხანს არ გაუბედია არც ერთს. მხოლოდ ვარამიამ ჩაილაპარაკა:

– მეტი რა გითხრა, ადამიანი არ იყო შენ!

– ჩაუწიეთ, ჩაუწიეთ! არ ვარ თქვენთან ლაპარაკის ხასიათზე! – ჭონიამ ავადმყოფებს გადახედა, მიხვდა, რომ ასე ადვილად არავინ დაემორჩილებოდა, წამოდგა, თვითონ ჩაუწია და დაწვა.

კვიშილაძეს ლოგინიდან წამოდგომა სხვის დაუხმარებლად არ შეეძლო, ლამპა მისგან შორს იყო, ეს მართალია, მაგრამ ასეთ ვითარებაში სიტყვიერი წინააღმდეგობა ხომ მაინც უნდა გაეწია? ხმა არ დაუძრავს. ვარამიას ადგომა შეეძლო, მაგრამ თაბაშირიანი ხელებით მაინც ვერაფერს გახდებოდა და, მეორე მხრივ, მისი ხასიათის კაცისგან, რაც ითქვა, იმაზე მეტი ძნელი მოსალოდნელი იყო. არც ქუჩულორიას გაუმჟღავნებია თავისი დამოკიდებულება შექმნილი ვითარების მიმართ.

საქმეს ისე ეტყობოდა, რომ ლამპა ჩაწეული და საღამოს ღომი შეუჭმელი უნდა დარჩენილიყო.

ასე გავიდა ათი თუ თხუთმეტი წუთი და ბუკის ხმა სულ სხვა მხრიდან გაისმა. ჭონია ჩვეულებრივზე უფრო ცქვიტად წამოხტა და აივანს მიაშურა, თუმცა აივანი რა უაშია - საითაც მას მიეჩქარებოდა, იქამდე კიდევ კაი მანძილი ჭონდა გასავლელი, თუ, რა თქმა უნდა, ხოსროს მტკიცე მითითებას არ დაარღვევდა. გაიხურა კარი ჭონიამ და კვიშილაძემ სიცილი მიაყოლა.

– რა გაცინებს, შე გამოთაყვანებულო, შენ! - შეუტია ქუჩულორიამ.

კვიშილაძემ უნებლიეთ ხმა ჩაიწყვიტა:

– რავა?!

– რავა, და... – ქუჩულორიამ თვალი ჩვენი კრეტსაბმელისკენ გამოაპარა, კვიშილაძესთან მიიჭრა და სათქმელი ყურში ჩასჩურჩულა.

– რაიო?... ჰა?... - აღმოხდა კვიშილაძეს. – მომიტანე აქ!

ქუჩულორია მამპას აუწია, ფელამუშის კათხა მოიტანა და კვიშილაძეს გაასინჯა.

– აუუუ! – იყვირა კვიშილაძემ – აუუუ!

ვარამია გადმობრუნდა.

– ჩემი ცუცას კათხა! აუუუ!

– ჭონია შეიჭმება, ნამდვილია ეს! – თქვა ზამთარაძემ.

– მოერევიან, ვითომ? ნამეტანი თავხედია, მამაძალი, – დაეჭვდა თუთაშხია.

– მასეთი საქციელისას ჯარიან მეფეებს ჭამენ, – მიუგო ზამთარაძემ.

– ჩემი ცუცას კათხა! აუუუ! – ჯერჯერობით სხვას ვერაფერს ახერხებდა აღმოჩენით თავრეტდასხმული კვიშილაძე.

– კაცო, რაღა მაინცდამაინც შენი ცუცასია მაგ კათხა. გურია და აჭარა მთლად კათხების ქვეყანაა და არც იმერეთშია ნაკლები, – თქვა ვარამიამ.

– სსსუ, გაჩერდი შენ მანდ, – დიუსისინა ქუჩულორია. – ცუცას კათხას კვიშილაძე კი არა და, ას კათხაში მე გამოვარჩევ თვალხუჭუნა. ცუცასია მაგ, სახელურს ორივე მხარეზე ჯვრები აქვს. კვიშილაძე გამოიხედე აქეთ! გაჩუმდი ახლა შენ, იწეპი მასე და გეჭიროს კათხა. ვნახოთ, რომ შემოვა, რას იტყვის, წუპაკი მამაძალი ეგ!

პალატაში სიჩუმე ჩამოდგა. ჭონია იგვიანებდა.

– უყურე შენ! რას თლაფავდა და თლაფავდა ოხერი ამ სხვის საქმელს, ჰა? აბააა! – ქუხილივით გაისმა ქუჩულორიას აღშფოთება იმ დაძაბულ და კოკისპირულისთვის მიყურებულ ჰაერში.

ისევ დუმილი იყო.

ქუჩულორიაზე მიშტერებული კვიშილაძე თავის მორიგი “აუუუ“-სთვის მოემზადა. მაგრამ ქუჩულორია ანიშნა, არ გაბედო, და ცუცას შეყვარებულს სათქმელი პირზე შეაშრა.

ჭონია დაბრუნდა.

– ვინ აუწია მამპას! – ისე იკითხა მან, რომ ამ საქმის მქნელს სიკვდილი არ უნდა აცდებოდა.

კვიშილაძემ კათხის ხუფი გაატკაცუნა. ჭონიამ ხმაზე მიიხედა. წამით, მხოლოდ წამით შეცბა. მერმე კატასავით ისკუპა და კათხას ჩააფრინდა. კვიშილაძე კათხას მოეშვა, ცალი ხელი კისერში ჩაავლო ჭონიას, მეორეთი შეშის ნაჭერი აიტაცა და გამეტებით ჩასცხო.

ჭონია ძირს დაეცა... მაშინ ქუჩულორია უმაღვე იქ გაჩნდა და, სანამ მე გასვლას და გამველებას მოვისაზრებდი, საწოლებს შუა ჩაკუჭულ ჭონიას წიხლები ისე მარდად და მოხდენილად დაუშინა, ვითომ ხერხემლის არეში ტკივილები არც არასოდეს ქონია.

შეყვირებებზე და ბრახუნზე ბიძაჩემი მურმანი და ხოსრო თავისი ოთახიდან გამოცვივდნენ. მურმან თორიას ლაზარეთის მთელი მოსახლეობა შემთხვევის ადგილზე იყო.

– რა ხდება აქ? – დაიძახა ხოსრომ.

ჭონიას ნიშადური აყნოსეს, მოასულიერეს.

– არაფერია, მურმან-ბატონო, ვიხუმრე რაცხა, – ჩაიკვნესა ჭონიამ და კვიშილაძეს უსაყვედურა: – ხუმრობა არ იცი შეენ?

– ა, შეხედე ამას! – წამოიძახა კვიშილაძემ და უმაღვე ხმა გაწყვიტა.

ისევ სიჩუმე ჩამოვარდა. მურმანი კაი ხანს იდგა, ეგება ვინმემ გამაგებინოს, აქ რა ამბავი ტრიალებსო, მაგრამ ყველა თავისთვის იყო ხმაგაკმენდილი.

მეც შემომხედა მურმანმა. ვანიშნე, მერმე გეტყვი-მეთქი.

– ჭკუით იყავით ჩხუბი და უსიამოვნება არ გავიგონო აქ! – თქვა ბიძაჩემმა და წავიდა.

ჩვენც ჩვენს ოთახში შევბრუნდით.

ჭონია ძალივით მოკუნტულიყო საბნის ქვეშ. ქუჩულორია ცუცა დოღონაძის მოტანილ სანოვაგეს, წინასწარი მოხილვის შემდეგ, კანონიერი მფლობელის სურვილისამებრ უცვლიდა ადგილს. მის სასთუმალთან და მის საწოლის ქვეშ ალაგებდა ყველაფერს.

– შეიჭამა ჭონია, – აღნიშნა ზამთარაძემ.

ქუჩულორია სანოვაგის გადალაგებას რომ მორჩა, ქვაბი შედგა, ვახშმის სამზადისს მიჰყო ხელი. სანამ ღომი გამზადდებოდა, ჭონიამ კიდევ ორჯერ თუ სამჯერ კვნესითა და წყევლით მიაშურა აივანს.

ეს კვიშილაძისა და ქუჩულორიას ღვარძლიან შენიშვნებს იწვევდა. ვარამია ჩუმად იწვა, ბორგავდა, ხანდახან ამოიკვნესებდა ხოლმე, მომხდარმა ამბებმა მოსვენება დაუკარგა.

კვიშილაძემ მეფური სუფრა გაშალა, თითო ჭიქა არაყიც ჩამოარიგა. მადიანად, ძლომაზე შეექცნენ. ნავახშმევს კიდევ წაისაუბრეს ცოტა და დაშოშმინდა ლაზარეთი.

დილით იმან გამომალვიდა, რომ ზამთარაძემ ჭონიას უხმო, – შემოდიო.

ჭონიამ კრეტსაბმელი გადაწია, ზღურბლზე შემოდგა.

– მოდი ახლოს! – უთხრა ზამთარაძემ.

ჭონია დაემორჩილა.

– ცუცა დოღონაძემ კვიშილაძისთვის გადასაცემად ექიმის ფული რომ მოგცა, რას უპირებ იმას? – კითხა აბრაგმა.

ჭონია, ერთი პირობა, შემამლებული ჭუკივით გაიფხორა, ჩხუბი დააპირა, მაგრამ მერმე უცხად იხტიბარი გაუტყდა, უბეში ხელი ჩაიყო ცუცას მიცემული ფული ზამთარაძეს გაუწოდა და წაილულლულა – რა იცი შენ?

– მე რომ გამომიშვირე მაგ ფული, რავა, მურმან თორია მე ვარ თუ?

ჭონია შეეყოყმანდა.

– რა ვქნა, აბა?

– რა უნდა ქნა და, უნდა პატრონს დაუბრუნო.

– ვინაა პატრონი, კვიშილაძე თუ ბატონი მურმანი? – ჩურჩულით იკითხა ჭონიამ.

– კვიშილაძეა. მან უნდა მიცეს მურმანს.

– გამლახავენ მესამედ. მომკლავენ მაგენი მე.

ზამთარაძე დადუმდა, ცოტა ხანს იფიქრა და ყოყმანით თქვა:

– არ უნდა გაიხადო საქმე გასალახავად. მაგ ფული ექიმის კია, მარა კვიშილაძემ უნდა მიცეს მას.

– არც თქვენ უნდა გაგეხადათ საქმე გასალახავად... იქ! – ამოსცრა ჭონიამ.

ზამთარაძემ თვალეზი დააჭყიტა.

– სად, ბოშო?

– იქ, საირმეზე.

ვერაფერი გავიგე იმის მეტი, რომ ჭონია სადღაც ზამთარაძის გალახვას იყო შესწრებული. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ზამთარაძე უარს მაინც იტყოდა, - რას არის, რომ ბროდიალობო. ამის მაგივრად ჭონიას მიშტერებოდა და დამაბული ფიქრობდა რაღაცაზე.

ჭონიამ ზამთარაძის დაბნეულობით ისარგებლა, გამოცოცხლდა და სხაპასხუპით იცრუა:

– ცუცა ამ ფულს რომ მაძლევდა, ასე მითხრა, ექიმს შენ თვითონ მიეციო.

– აბა, მიუტანე და მიეცი, – ხელი ჩაიქნია ზამთარაძემ.

ჭონია პირდაპირ ბიძაჩემ მურმანის ოთახს მიადგა, დააკაკუნა და შევიდა.

– ოტიასთან ნუ იტყვით, ჭონიას რომ ველაპარაკე, - მითხრა ზამთარაძემ.

სანამ საუზმეს და სხვა საქმეებს მოვრჩებოდი და პალატაში შევიდოდი, ქუჩულორისაგან მოეთავებინა დილის ღომის კეთება. როგორც მისი გამზარეულების შემდეგ იყო შემოდებული, სკამზე ოთხივე ჯამი დააღაგა და კვიშილამეს მიუჩოჩა. ჩოგნიანი ღომის ქვაბი ხელმისაწვდომზე დაუდგა, ყველის ნაჭრებიც მიუტანა.

კვიშილამემ განაწილება დაიწყო, მაგრამ ჭონიას ჯამი ცარიელი დატოვა. მერმე საწოლის ქვეშ შეყო ხელი, პარკი გამოიღო, ღორის ბარკალს ჩამოათალა თითო ფიორა და ჯამებში ჩადო.

– ტყემალი მივაყოლოთ, ეგერ დევს, – თქვა მან. – აწი გამოზოგვით ვიყოთ, თვარა, რა ვიცი, როგორ იქნება საქმე.

ქუჩულორიამ თავისი ჯამიც ვარამიასკენ გადადგა. უგუნებოდ იყო, უფრო უხვი საუზმის იმედი რომ გაუცრუვდა, ალბათ, იმიტომ.

– ერთად ვჭამოთ, – უთხრა მან ვარამიას. - ერთ ლუკმას შენ მოგაწვდი და ერთს მე ჩავიდე პირში, თვარა, სანამდე შენ გაჭმევ ხოლმე, იქამდე ჩემი ღომი ცივდება, აღარ ვარგა მერე საჭმელად ის.

– ჭონიას რატომ არ უზიარეთ? - იკითხა ვარამიამ.

– მუცელი ტკივა და არ ეჭმევა მაგას, – ჩაიფხუკუნა ქუჩულორიამ.

– მაგ წუხელის იყო. დღეს აღარ ტკივა, მგონია, – შენიშნა ვარამიამ.

– საკმარისად მიირთვა ჭონიამ ჩემი საჭმელი. რომ შეერგებოდა, იმაზე მეტი მიირთვა, ჩემია და მე ვიცი. ვაჭმევ თუ არ ვაჭმევ! - განაცხადა კვიშილამემ.

– შენი აჭამე-თქვა, არ ვამბობ მე, - მიუგო ვარამიამ. - ეს ღომი და ეს ყველიც ბატონ მურმანის მორთმეულია. ყველასთვის არის მორთმეული. შენთან და ღმერთთან დამნაშავე რომ არის ჭონია, ეგ სხვა ამბავია. ღომს და ყველს რაც შეეხება, ერგება და უნდა მივცეთ თავისი წილი. სამართლიანობა თუ გინდათ – სამართალი ასეა.

– კაცო, შენ ხომ არ გაგიჟებულხარ! რაის სამართალიო, რას არის რომ მიქარავ! – შეუყვირა კვიშილამემ.

– ხო აბა! – მხარი მისცა ქუჩულორიამ. – შენ მაინც რომ ემხრობი, მაგ ძაღლის შვილს, რაა ნეტავი ეს?!

– არავის და არასოდეს არ ვემხრობი მე, – მიუგო მშვიდად ვარამიამ.

– რას იტყვის ბატონი მურმანი, რომ გაიგოს? სამართალს ვემხრობი მე. მიეცით ჭონიას ბატონ მურმანის მორთმეული საჭმლიდან მისი წილი!

პალატაში სიჩუმე ჩამოვარდა.

– რა უნდა მაგ უბედურს, ნეტავი, – წავჭურჩულე ზამთარადეს, – თავისი ხელით ვერც ჭამას ახერხებს და ვერც სხვას აკეთებს რამეს. შემოიძმწყრალებს ყველას, პირში საჭმლის ჩამდები არავინ ეყოლება. ჩივილით ვერ იჩივლებს მურმანთან, ისეთი კაცი ჩანს ეგ, და უნდა ამოდვრეს სული შიმშილით.

– კაი, აბა! – მოისაზრა ამასობაში კვიშილამემ. – რა ქენი, ახლა, ქუჩულორია, თუ იცი შენ? რა და, გადაიღე ღომის ნაჭერი ვარამიას ჯამიდან შენ ჯამში. მასე. ახლა მოდი აქ და დაუდგი ეს ჯამი ჭონიას, – კვიშილამემ თავისი ჯამიდანაც ამოიღო ხორცის ნაჭერი. – ვარამია-ბატონო, არ ვჭამ მე ბატონ მურმანის მორთმეულ ღომს და ყველს, მაქვს საკუთარი საჭმელი და მადლობელი ვარ ბატონ მურმანის, მის ხარჯზე რომ გადავიარე, სანამდე არ მქონდა სარჩო. ასე ხომ არის სწორი და სამართლიანი?!

– მასე?.. კი, არის! – დაუდასტურა ვარამიამ ყოჩაღად, მაგრამ ხასიათი და ნირი წამხდარი რომ ქონდა, ეს ცხადი იყო.

– მოიტანე აქ შენი ჯამი, ქუჩულორია. დაანებე თავი მაგ სამართლიან და პატიოსან კაცებს!
– ხაზგასმით, თითქმის დამარცვლულად თქვა კვიშილამემ.

ქუჩულორია ღომს და ყველის ნაჭერს შეექცა, ხორცის ფიორა ნაჭერი დააყოლა. კვიშილამემ ცუცას მოტანილ სანოვაგეს შეუტია.

ვარამია იჯდა, თავის ჯამს დასცქეროდა.

ჭონია კედლისკენ მიბრუნებულიყო, განაბული იწვა, ალბათ, შექმნილ ვითარებაში გარკვევას ცდილობდა. მერმე ერთბაშად წამოდგა, ვარამიას მიუჯდა და ლუკმა მიაწოდა.

თუთაშხია შემოვიდა.

– გაცივდა ყველაფერი, ოტია-ბატონო, – მიაგება ზამთარადემ.

ვარამიას ხმა გაისმა.

– შე საცოდაო, რანაირად ხარ ნაცემი და ნაბეგვი რაა ეს!

– არც შენ მოგხვედრია ნაკლები, ვარამია. ა, ჭამე და გაჩერდი, თუ კაცი ხარ.

– ყველაზე მეტი და მტკივნეული ვარამიებს ხვდება, მე თუ მკითხავს კაცი, – ჩაილაპარაკა თუთაშხიამ.

– მაინც შენ გამოდექი მართალი, ოტია-ბატონო, – თქვა მოსე ზამთარადემ ცოტა ხნის მერმე.

დათა თუთაშხიამ თვალებით კითხა, რას გულისხმობო.

– ყველაფერი თავისით დალაგდა. ნათქვამია, წყალი ნაგუბარში დგებო ა, უყურეთ ახლა თქვენ: კვიშილამე გემრიელებს მიირთმევს! მისია და მიითრმევს. ქუჩულორია მელაა და

მასეთები ლაქიობით არიან მამღრები. ეგეც თავის ადგილზეა ახლა. ჭონიას, მართალია, არ მოხვედრია იმდენი, რამდენიც ერგება, მარა მისი ხვედრი მაინც ახვედრა ღმერთმა. საცოდავი ვარამია მართალი კაცია. სამართალმა პური უნდა ჭამოს, პური და სხვა არაფერი. არც ერგო რამე ღომის მეტი უბედურს. თავისით ჩადგა წყალი. კალაპოტში. ასე უნდა მომხდარიყო და ასეც არის ეს.

– ასე რომ არის ეგ, სხვაა, მაგრამ ასე თუ უნდა იყოს, ეს არის საკითხავი, – თქვა თუთაშხიამ.
– რომ დაჭამეს ერთმანეთი და აღარც ერთი აღარაა ადამიანი მაგათში?

– შენ, ოტია-ბატონო, ადამიანი რაცხა უკეთესი გგონია. ე, ეგ არის რა არის! – ზამთარაძემ ხელი დიდი პალატისკენ გაიშვირა. – როგორიც არიან, ისე აწყობენ და აწესრიგებენ თავის ცხოვრებას და სურვილებს ერთმანეთში. პირველად შენ თქვი ეს და ახლა მეც დავრწმუნდი – არასოდეს არ უნდა ჩაერიოს კაცი სხვის ბედ-იღბალში.

– არასოდესო, – არ მითქვამს მე. იქამდე არ ჩავერევი, სანამ გავიგებდე, ჩარევით უფრო ეშველება წამხდარ საქმეს თუ ჩაურევლობით, – თუთაშხიამ წიგნი წაიღო და აივანს მიაშურა.

ლაზარეთში, მართლაც, სიმშვიდემ დაისადგურა. მეორე დღეს ბიძაჩემმა კვიშილაძემ დღეში სამჯერ თითო საათის სეირნობა დაუნიშნა და ვარამიას თაბაშირები ახსნა.

გავიდა კიდევ სამი, ოთხი დღე. ყველაფერი ძველებურად მიდიოდა.

ჭონია და ვარამია ერთად ჭამდნენ მოსე ზამთარაძის ღომს და ყველს და ისევ მურმან თორიას მორთმეული ეგონათ, ქუჩულორიაც იღებდა იქიდან თავის წილს და კვიშილაძე, თავის მხრივ, დილაობით თითო ციცქნა ხორცს აძლევდა დამატებით. მაგიერში, თვითონ კვიშილაძე ჭამდა, რაც შეეძლო და როგორც შეეძლო. მის მაცქერალს ისე მეჩვენებოდა, რომ ჩქარობდა, რაც შეიძლება მალე გაეთავებინა თავისი სურსათი. ზამთარაძე მთლად გამოკეთდა. პატარას კოჭობდა, თვარა სხვაფრივ სულ ჯანმრთელად იყო აბრაგი. დღეები გადიოდა, ხმას არ იღებდა არც ერთი ავადმყოფი, ვითომ აღთქმა ქონდათ დადებული, კრინტს არ დავძრავთო.

ერთ ღამეს, ასე, სამი საათი იქნებოდა, პალატაში კვიშილაძემ იყვირა:

– ქუჩულორია, აანთე ახლავე ლამპა! ვინ მამამაღლმა ჩააქრო ვიცოდე ერთი! აანთე ლამპა ახლავე!

– რაია, რას ყვირი ამ შუალამისას, ნეტავი, რა დაგემართა, შე კაცო! – გამოეხმაურა ვარამია.

– აანთეთ ლამპა... აანთე, ქუჩულორია! – თავისას გაიძახოდა კვიშილაძე. – გაჩერდი, ჭონია, შე ბაცაცა მამამაღლო! ხომ ხედავ, ვერ გამექცევი ვერსაით. რას იწევ, რომ იწევ ტყვილა!

პალატიდან ჯაჯგური, გაწევ-გამოწევა, ხვნეშა ისმოდა და ლამპის ანთებას კი, ჩანს, არავინ აპირებდა.

მოსე ზამთარაძე წამოდგა, ჩვენი ლამპა აანთო, პალატაში გასვლა დააპირა.

– დადე მაგ და დაწექი, თუ ძმა ხარ! – საკმაოდ ცივად უთხრა თუთაშხიამ ამხანაგს.

ზამთარაძე შეცბა, ალბათ, ასეთ კილოს არ ელოდა, მაგრამ არც ლამპა დაუდგამს.

– დახოცავენ და შეჭამენ ერთმანეთს, შე კაცო... – ზამთარაძე თუთაშხიას თვალებს შეეყარა და სიტყვა გაუწყდა, – დავიკრიფოთ გულხელი და ვიყოთ ასე, ხომ?

– კი, – სანამდე გავიგებდეთ, რა უშველის საქმეს.

– მაგას ვერ გავიგებთ ვერასდროს, – ტყვედ დანებებულივით ჩაილაპარაკა ზამთარაძემ და ლამპა მაგიდაზე დადგა.

– გამოიტანეთ ლამპა ხალხი არა ხართ?! არ გესმით რა ხდება?!

– იმახდა კვიშილაძე.

ავიღე ლამპა და დიდ პალატაში გავედი.

ვარამია საწოლზე წამომჯდარიყო, თვალებს აცეცებდა. ჭონია მხართეძოზე იწვა, თავი ხელისგულზე ქონდა ჩამოდებული, სეირს ელოდა. ქუჩულორია იატაკზე პირქვე ეგდო და მისი მარჯვენა მკლავი კვიშილაძეს ეკავა ორივე ხელით. ბიძაჩემი მურმანი და ხოსრო იმ დამეს ლაზარეთში არ ყოფილან, ავადმყოფთან წაიყვანეს სალამო ხანს, თვარა, ხოსროს ვინ დაასწრებდა ყვირილზე გამოსვლას.

კვიშილაძემ თავის მსხვერპლს ხელი შეუშვა. ქუჩულორია ნელნელა ადგა, იქაურობას თვალი შეავლო. მერმე ადგილს მოწყდა, აივანზე გავარდა და ღამის სიჩუმეში მისი ფოსტლების ტყაპატყუპი გზიდან მოისმა.

– აუუუ! – აღმოხდა კვიშილაძეს. – გველი მყოლია გულში ჩახუტებული. გველი და უხსენებელი!

მოსე ზამთარაძემ გულიანად გაიციმა და თავის ლოგინს დაუბრუნდა.

– გაჩერდი, ჭონია შე მამაძაღლო! ხომ ხედავ, ვერ გამექცევი ვერსაით! – გამოაჯავრა კვიშილაძეს ჭონიამ, კედლისკენ იბრუნა პირი და ამაყად დასძინა: – ჭონია მასეთი საქმეების გამკეთებელი რომ იყოს ნახავდი მაშინ შენ!

გათენდა.

მე და დათა თუთაშხია ცხოველებს დავყურებდით აივანზე. კასრში ორი ვირთაგვალა იჯდა და უკვე ცხადი იყო, მეხომალდეებში რომელიც გაიყიდებოდა. თუთაშხიამ ლაზარეთისკენ მომავალი ახალგაზრდა კაცი ჩემზე უწინ დაინახა, უყურა ერთხანს. მერმე კიბეებზე ჩავიდა, სტუმარს მიეგება. ილაპარაკეს ცოტა. წავიდა ახალგაზრდა კაცი. სალამო ხანს აბრაგებმა ცხენები შეკაზმეს და გამოგვემშვიდობნენ.

ვარამიასთან მისი ძმა მოვიდა, აუარებელი სურსათ-სანოვავე მოუტანა, მაგრამ აღარ გაჩერდა ვარამია ლაზარეთში, მურმანს გაუსწორდა, ძმის მოტანილი საჭმელი ჭონიას დაუტოვა და წავიდა.

შუადღის მერე კვიშილაძემ ყავარჯნები აიღო, გარეთ გავიდა სასეირნოდ. ჭონიამ ვარამიას ნაჩუქარი სანოვავე ჩაალაგა, შეკრა, მხარზე წამოიგდო და ფოთისკენ გასწია. კვიშილაძემ თვალი გააყოლა, მერმე პალატაში შებრუნდა, თავისი ქონება დაათვალიერა, წასულებმა ხელს ხომ არაფერი გააყოლესო.

ქილებში, კათხებში, პარკებში, ტომრებში – ზოგში მიწა იყო ჩაყრილი, ზოგში - ღუმელიდან გამოხვეტილი ნაცარი, ზოგშიც ჭონიას შარდი აღმოჩნდა.

ასე მოხდა ეს და ასეთ ამბებში მომიხდა დათა თუთაშხიასთან ერთად ყოფნა.